

EKİM/OCTOBER 2018 • SAYI / ISSUE: 30 • ISSN: 2630-6220

TÜRKİYE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURKISH
REVIEW OF
COMMUNICATION
STUDIES

İletişim Fakültesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EKİM/OCTOBER 2018 • SAYI/ISSUE: 30-ÖZEL SAYI- • ISSN: 2630-6220

TÜRKİYE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURKISH REVIEW OF COMMUNICATION STUDIES
(TURCOM)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi • Turkish Review of Communication Studies

6 Aylık Hakemli Dergi • Biannual-Reviewed Academic Journal
Ekim • October 2018 • Sayı • Issue: 31 • ISSN: 2630-6220

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner
Prof. Dr. Erol Özvar (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal • Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University, Faculty of Communication
Prof. Dr. Cengiz Anık (Dekan • Dean)

Editör • Editor Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz

Editöryal Ekip • Editorial Team Dr. Ergün Köksoy, Dr. Haldun Narmanlıoğlu, Dr. Yenal Göksun, Dr. Yusuf Ziya Gökçek, Dr. Süheyla Nil Mustafa

Editör Yardımcısı • Assistant Editor Arş. Gör. Dr. Dilara Bostan, Arş. Gör. Fatmanur Demir, Arş. Gör. Gülen Sönmez, Arş. Gör. Mesut Bostan, Arş. Gör. Seher Midilli, Arş. Gör. Yasin Aydınlık

Yayın Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Ali Murat Yel (Marmara Üniversitesi)	Prof. Dr. John Keane (The University of Sydney)
Prof. Dr. Cengiz Anık (Marmara Üniversitesi)	Prof. Dr. Özhan Tıngöy (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ergün Yıldırım (Marmara Üniversitesi)	Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu (Marmara Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan (Marmara Üniversitesi)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Özkan (İstanbul Üniversitesi)	Prof. Dr. Rıdvan Şentürk (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kalender (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Selma Ulus (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayhan Biber (Kastamonu Üniversitesi)	Prof. Dr. Serhat Ulağlı (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim Dellaloğlu (Sakarya Üniversitesi)	Prof. Dr. Serpil Kirel (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahrettin Altun (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı)	Prof. Dr. Şahin Karasar (Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet Hülür (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)	Prof. Dr. Şükrü Sim (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Şeker (Akdeniz Üniversitesi)	Prof. Dr. Türkan Uğur Dai (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. Yusuf Devran (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Naci İspir (Atatürk Üniversitesi)	Doç. Dr. Alev Erkilet (İstinye Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu (İstanbul Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet Emin Babacan (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Peyami Çelikcan (İstanbul Şehir Üniversitesi)	Doç. Dr. İhsan Karlı (Kocaeli Üniversitesi)

Musahhif • Proofreader Arş. Gör. Yasin Aydınlık (Türkçe, English), Doç. Dr. Alparslan Nas (English), Dr. Süheyla Nil Mustafa (English)

Kapak Tasarımı • Cover Design Araş. Gör. Oğuz Gülleb

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres: Göztepe Yerleşkesi 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel/Faks: (0216) 348 43 79 E-posta: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Bahçelievler Yerleşkesi 34180 İstanbul

E-mail: iletisimdergi@marmara.edu.tr

Web: <http://dergipark.gov.tr/turcom>

<https://marmara.academia.edu/turcom>

<http://twitter.com/turcomdergi>

“TÜRKİYE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ” Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Akademik yayınıdır. Altı ayda bir yayınlanır. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişiklikleri yapma hakkını saklı tutar. Dergiden yapılan alıntılarda kaynak göstermek mecburidir. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi (eski adıyla Marmara İletişim Dergisi) ULRICH Global Serials Directory, EBSCO uluslararası alan indeksi, ASOS Index, DOAJ Directory of Open Access Journals, ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve CiteFactor tarafından taranmaktadır.

“TURKISH REVIEW OF COMMUNICATION STUDIES” is a peer-reviewed academic journal of Marmara University Faculty of Communication. It is published every six months. All the opinions written in the articles are under responsibilities of the authors and it does not mean that they are adopted by the board. The Editorial Board

reserves the right to make necessary changes in spelling and sentence, without distorting the essence of the text. The published contents in the articles cannot be used without being cited. Turkish Review of Communication Studies (formerly named as Marmara Journal of Communication) is indexed by ULRICH Global Serials Directory, EBSCO International Index, ASOS Index, DOAJ Directory of Open Access Journals, ULAKBIM Social and Human Sciences Database, and Emerging Sources Citation Index (ESCI) and CiteFactor.

30. Sayının Hakem Kurulu • List of Referees

- Prof. Dr. Ahmet Kalender (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Barış Çoban (Doğuş Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Michelangelo Guida (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. İttr Erhart (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. İmran Demir (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. N. Aysun Akıncı Yüksel (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Özer (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Seda Mengü (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe Ceyda Ilgaz Büyükbaykal (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Meltem Bostancı (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Selva Ersöz Karakulakoğlu (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Ali Aslan (İbn Haldun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. İsmail Yaylacı (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Samet Kavoglu (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Yalçın Lüleci (Marmara Üniversitesi)
Dr. Murat Akser (Ulster University)

İçindekiler / Contents

Political Accountability, Communication and Democracy: A Fictional Mediation? Siyasal Hesap Verebilirlik, İletişim ve Demokrasi: Medyalaştırılmış bir Kurgu mu? Ekmel GEÇER	1-12
Seçmen Tercihlerinin Yönlendirilmesinde Değer Odaklı Argümantasyon Kullanımı* Using Value-Based Argumentation for Manipulating Voter Preferences Osman ÇALIŞKAN, Emel POYRAZ	13-29
Kamuoyu Araştırmalarında Tutarlılık Sorunsalı: 2010-2018 Dönemi Kamuoyu Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme The Problem of Consistency in Public Opinion Polls: An Analysis on Public Opinion Polls for 2010-2018 Oğuz GÖKSU	30-54
Yeni Toplumsal Hareketler ve “Bir Araya Gelmenin Koreografisi” Bağlamında Video Aktivizm New Social Movements and Video Activism in the Context of “Choreography of Assembly” Erdem YEDEKÇİ	55-74
Demokrasi Bağlamında Son Dönem Türk Sinemasına Bir Bakış: Tepenin Ardı ve Çoğunluk Film Örnekleri An Examination of Recent Turkish Cinema in the Context of Democracy: Behind the Hill and Majority Film Examples Semih GÖNCÜ, Şükrü SİM	75-92
The Impact of Suicide Attacks on Voting Behavior: The Case of November 2015 Early Elections İntihar Saldırılarının Seçmen Davranışına Etkisi: Kasım 2015 Erken Seçim Örneği Ceren YEGEN	93-114
Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation of the Role of the Media in Ensuring Political Legitimacy Mehmet Emin SATIR	115-127

Medya ve Demokrasi İlişkisinin Bağ ve Bağlantıları Üzerine Yeniden Düşünmek Cengiz ANIK	129-138
Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri Haluk ALKAN	139-153
İki Modernleşme Arasında Türkiye’de Siyasal Kültür Değişmesi ve Medya* Mahmut Hakkı AKIN	154-164
“Adalet” Toplumundan “Özgürlük” Toplumuna(!) Teleolojik Bir Sıçrama Olarak Türk Modernleşmesinin Kavramsal Çözümlemesine Katkı Hikmet KIRIK	165-180
Küresel Kimlik Bunalımı Rıdvan ŞENTÜRK	181-216
Medyanın Sonu ve Medya Patikaları Ergün YILDIRIM	217-225
Medya Dönüşürken Bilgi ve İktidar: The Post ve The Circle Dilara BOSTAN	226-230

Political Accountability, Communication and Democracy: A Fictional Mediation?

Siyasal Hesap Verebilirlik, İletişim ve Demokrasi: Medyalaştırılmış bir Kurgu mu?

EkmeL GEÇER*

Abstract

This study, mostly through a critical review, aims to give the description of the accountability in political communication, how it works and how it helps the addressees of the political campaigns to understand and control the politicians. While doing this it will also examine if accountability can help to structure a democratic public participation and control. Benefitting from mostly theoretical and critical debates regarding political public relations and political communication, this article aims (a) to give insights of the ways political elites use to communicate with the voters (b) how they deal with accountability, (c) to learn their methods of propaganda, (d) and how they structure their personal images. The theoretical background at the end suggests that the politicians, particularly in the Turkish context, may sometimes apply artificial (unnatural) communication methods, exaggeration and desire sensational narrative in the media to keep the charisma of the leader and that the accountability and democratic perspective is something to be ignored if the support is increasing.

Keywords: Political Communication, Political Public Relations, Media, Democracy, Propaganda, Accountability.

Öz

Bu çalışma, daha çok eleştirel bir yaklaşımla, siyaset iletişimde hesap verebilirliğin tanımını vermeyi, nasıl işlediğini anlatmayı ve siyaset kampanyalarının muhatabı olan seçmenlerin siyasilerin sorumluluğundan ne anladığını ve onu politikacıları kontrol için nasıl kullanmaları gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken, hesap verebilirliğin demokratik toplumsal katılımı ve kontrolü inşa edemeyeceğini de analiz edecektir. Siyaset halkla ilişkiler ve siyaset iletişime dair teorik tartışmalardan da faydalanarak, (a) siyasilerin seçmenle iletişim kurma yolları hakkında ipuçları, (b) izlenebilirliği ne denli dikkate aldıkları, (c) propaganda yöntemleri ve (d) kişisel imajlarını nasıl oluşturdukları incelenmiştir. Literatür analizlerinin verdiği sonuçlar; özellikle Türkiye bağlamında, liderin karizmasını devam ettirmek için

* Asst. Prof., Sakarya University, Faculty of Communication, Sakarya, Turkey, ekmeLgecer@sakarya.edu.tr.

kurgusal (doğal olmayan) iletişim yöntemlerine ve mübalağaya başvurdukları, medyadan sansasyonel bir anlatımı istedikleri ve destek artacaksa hesap verebilirliğin ve demokratik perspektifin görmezden gelenebilir olduğunu düşündüklerini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Siyasal Halkla İlişkiler, Medya, Demokrasi, Propaganda, Hesap Verebilirlik.

Introduction: Communication, New Media and Accountability

Political communication includes political propaganda, political-public relations, and political marketing strategies. The political communication campaigns particularly relate to political advertising (McNair, 2017). Although Turkey does not have a long past in terms of using political communication methods, and the present strategies are mostly influenced by the American election campaigns, the country has been progressing in using these communication and persuasion tactics since the 1980s (Akay, 2012). Accountability, which is also related to the democratic control over power and politics, on the other hand, is a concept that is not only vital for the political communication process—it is an essential notion for the democratic values (human rights, freedoms) and institutions (NGOs, parliaments) as it provides the state organs to answer the questions coming from the people. It has been used to bring the public up-to-date and to access larger audiences. As the accountability has structured the communication between the target group and the politicians or the private sector, it has influenced the political, social and economic preferences and sometimes changed them (Mulgan, 2002, p. 555).

Furthermore, the recent new media/social media and communication developments have helped the accountability to be increasingly considered in political communication. The mass communication technologies eased the process of communication between the *target group* and the private or political personalities (Dezelan & Vobic, 2016). People using social media platforms, such as Facebook and Twitter, can pose their questions to the politicians easily and directly. In addition, since all the followers are able to see what the politicians share on social media, they feel under pressure from the public testimony. As a result, the actors in the political arena have been more careful in their ways to get in touch with the audience groups and to avoid any possible mistakes in the communication process, so they have started to hire/apply professional communication/PR consultants (Hawthorne & Warner, 2015). Moreover, the accountability concept is mostly, in this article, discussed around the politicians and is covered as a notion regarding the official organisations and personalities. Nonetheless, it has a wider sphere of influence. Political communication and political public relations do not merely target the voters in the country. These methods of communication are also targeting international lobby groups, societies and political blocs (Beus, 2005, p. 21).

Accountability is a concept interconnected with public administration and one that is recently considered in the Turkish political arena. Today, it is being used in communication strategies of the political and commercial brands and in civil society organisation policies. The

academic studies today are focusing on four different accountability forms: administrative, political, professional and legal (Lee & Odugbemi, 2011). Political accountability is related to political individuals and institutions such as governments, parliaments, political parties and politicians. It has been mostly utilised in the context of political public relations as a subtitle of political communication. Public relations have been effectively used in the twentieth century. After its practice in politics and public administration, a new kind of public relations campaign as a part of political communication emerged. The political public relations since then have been used in the global international arena through specific communication techniques (Stromback & Kioussis, 2011).

Here, it is beneficial to note that public relation methodologies used in various areas such as, environmental politics, social services, and public communication necessitate the authorities to answer public desires and questions which may be considered in the context of accountability. Therefore, it is not accurate to limit accountability only within the political issues or to see it as a responsibility only relevant for the politicians (Coombs, 2011, p. 229). For instance, if the organisations dealing with the environment do not inform the supporters well enough through their public relations advisers, trust towards these organisations may be lost in the long run. In this regard, accountability is what should be considered also in public administration and non-governmental performances. Yet, because this study mostly focuses on political communication, accountability is debated within the political context which will give insights on the politics and public relations.

Whilst talking about political accountability, the first group of people who can be mentioned in this context are those whose professions are associated with politics such as the political parties, parliaments and their members, political leaders and the political movements. All these personalities, institutions, and the social organisations/movements have promised the people so they need to consider being accountable at all levels of their structure. Therefore, political public relations have been one of the important parts of political organisations which have emerged as a sub-type of political communication and public relations. This is increasingly taken into account especially after the invention of social media and other new media technologies, which force the politicians to connect with the voters and answer their questions when needed. The reason that makes *political public relations* as an important part of the entire political communication process is its capability in making political organisations; and personalities gain dignity at the end of its professional performance (Button, 2016, p. 142).

As political communication can ultimately produce life-long influences on the audiences, those who undertake political campaigns have moral responsibilities. Therefore, the activities undertaken during the process of political public relations should be compatible with the accountability in principle (Ceron, 2017, p. 135). In this context, this study will take the reader towards the practice or misuse of communication campaigns and political public relations in Turkey with regards to accountability. In addition, it will demonstrate how political public relations work in Turkey, and if the tradition of the political communication in the country could

have significant accountability principles, as one of the ways for the people to control the election pledges of the politicians.

Political Public Relations: Convergence of the New and the Tradition

The appearance of political public relations is associated with political communication, which emerged after the 1929 economic recession in the United States of America (USA) (Stanyer, 2007, p. 5). The financial problems in USA faced at that time led the commercial companies and governmental organisations to reconsider their communication strategies, in order to restructure the relationship with their clients and society. As a result, governments and political organisations have been significant customers of the public opinion research institutions. Subsequently, it has been understood that communication is crucial not only to determine public demands but also to direct them (Semetko & Scammel, 2012).

It is possible to describe political communication as all the communication activities or strategies conducted by various tools and ways used by politicians, political ideologies and movements, and political parties to influence the local or international voters, public, organisations or even the states in the directing their aims. Although political communication has its own principles and techniques, it has been used as a sub-branch of communication studies. This is because it is at a point where advertisement, propaganda and public relations merge, so it is a discipline whose boundaries are not clear (McNair, 2017, p. 41). In addition, it is necessary to note that the high rate of votes does not only come after a successful political communication campaign. The economic, social and cyclical situations are also the reasons, which help the political party to increase its votes. Nevertheless, the political campaigns that ask and act with the help of the public mind for being “accountable” will have a powerful and systematic strategy (Kentel, 1991).

Advertisement, propaganda, and marketing in the political communication process have been criticised. They are single-sided communication methods and could manipulate the target groups for the source, and may not allow the target group to intervene in the communication. Therefore, politicians have been looking for other ways to communicate with the voters, which would be impartial, respective to the target groups’ opinions and coherent. The political public relations in this context have been considered by the politicians to abolish these communication concerns. Besides, the new media channels seem to alter the negative approach to political marketing as they are enabling people to give feedback on political discourses and performances (Mazzoleni, 2016). Politicians, who are aware of new perspectives and media technologies, are widening their getaways and synthesising the new communication strategies with traditional ways. Therefore, public relations, political communication, and the media with all their platforms, by time are becoming increasingly important for politicians/ governments to market their political personality to the public and to gain more support. Yet, better to note that the two dimensions of political public relations are most applicable here. The first one is, governments or political parties use political public relations (PR) to get in touch with the public. Secondly, the lobbyists

use the political PR to create pressure on the political process which seems to be interwoven and succeeding processes (Theaker, 2011, p. 57).

The accountability in politics refers to the politicians' responsibility of answering the questions of the people and their consent for being under the control of the electors, directly or indirectly through political institutions such as parliament, elections, local governments and other elected organisations (Scott, 2000, p. 42). The politicians are expected to provide accurate and consistent information to the voters about their educational, economic and political background, and to talk about their feasible pledges from the beginning of the election campaign to the end. Thus, people still look for traditional ways of communication such as face-to-face discussions, as they can easily question the accountability of the politician. The traditional methods also persuade people and explain that the voters see the politicians more trustworthy, when they see them in reality, explaining their promises and political programmes (Morris & Goldsworthy, 2012).

The politicians who do not consider the result of their pledges and discourses do not only harm their political careers but also cause the misperception of communication strategies and public relations by the target groups. For example, the public relations campaign of Alastair Campbell (former British PM Tony Blair's media consultant) was accused of corrupting British politics and the communication strategies because of unrealistic political promises. These methods have been recorded as "non-accountable communication strategies" in PR history (Theaker, 2011, p. 56). Political public relations professionals, therefore, ought to avoid declaring messages which manipulate the intended population. Today, societies are trying to be directed and persuaded through opinion surveys. However, as it is the case in Turkey, politicians are being influenced by public opinion researchers, and political communication experts sometimes prefer these surveys over the long experiences and communication strategies.

Images of the Politicians in the Post-Truth Times

The recent debates about the image and communication success of international and Turkish politicians have increasingly forced them to get professional support, for having better coverage in the media and for receiving more attention. However, this professional support has also raised concerns about the "manufactured consent" (Chomsky and Herman, 1995) regarding their imaginary appearance on the media or in front of the public. The press officers or image-makers predominantly create the political image through specific psycho-political methods and communication strategies (Goldberg, 2008). Although it starts at a point to change the appearance and perceptions, the image making is associated with wider areas that include daily agenda, everyday life, cultural ideology, political campaigns, political advertisements, media coverage format and contents (Archetti, 2014, p. 11).

Especially after the second half of the twentieth century, due to the fast developments in the communication technologies, the politicians have used professional press officers. This is to have a better representation in the media and cope with the problems they face in their communication activities and interactions with the voters. On the other hand, politicians have also portrayed

an image as being a product to be marketed. Their “perfect” image has been accused of being manufactured as it is far from and contradicts the human imperfections of their real personality (Kalpokas, 2018). In the long run, this has caused people to question the place of such constructed “reality” in political communication and public relations (Kunczik, 2012, p. 120). Therefore, this part of the study, within the context of accountability, will be handling the creation of a political image, to question the re-produced and stereotyped politicians’ identities both in the media and the public eye. The usage of political personality illustrations and codes will be tackled.

After recent technological changes, especially fast-produced and edited video and photography, the meaning of the image in politics has developed. Subsequently, *image management* in the press offices of the politicians has been at the centre of their political communication campaigns. The communication management at the beginning was directly being done by the politicians themselves, but today the media/image/communication professionals are mostly undertaking communication part of an entirely political process (Powell & Cowart, 2017). Eleri Sampson (1996) states that people are recognised through their individual features such as talking genre, dressing, media appearance, attitudes, and charisma. These private differences shape the personal image in the public mind (p. 12). Although the image starts at face value, it is structured by the thoughts and the way of speaking (Rigel, 2000, p. 240).

In a world where television and other audio-visual productions are dominating our culture, political knowledge is not only formed by vocabulary but mostly by video and photographs (Postman, 2005, p. 133). Therefore, any politician, who wants to have a good career and progress in politics, feels obliged to apply/hire a professional officer or an image-maker who designs the visual images in the peoples’ minds. In the political campaigns, the politicians who wish to gain social support mostly do not portray themselves as they are, but are represented through images which are usually exaggerated in order to be idolised, in a way that the press officer/image creator believes how they should be (Grabe & Bucy, 2009). The image creation process through this way tries to reflect the fictionalised depiction of a person or an event as the reality (Barthless & Howard, 1993). Though the politicians, who merely predicate political success upon visual images, may get mistaken so it will be more difficult to correct the fictionalised perception.

Neil Postman (2005) states that the image creation process is a kind of psychological therapy, (p. 139) which points the post-truth times when people believe in their feelings, which might be influenced by propaganda rather than the truths. Since it is an emotional process, it is possible to expect that this image representation may skip the political realities. The difference between reality and stereotyped picture almost vanishes. Should the target public also be unable to distinguish between the political person and the image, which has been advertised, he/she becomes a consumable item in the passage of time (Kelly, 2018).

On the other hand, political communication today as mostly seen by the political personality of former Italian Prime Minister Silvia Berlusconi has been transformed into a show. A new term, in this context, *politainment* has appeared to describe this celebrity politics (Street, 2004, p. 439). The popularized election campaigns have decreased the importance of political ideologies,

and have let the images to gain more weight in the election campaigns (Schultz, 2012, p. 47). Not only have ideological weakness emerged, but also the historical contents of politics are not considered. In modern society, the ideologies have been changed into market images and have started to direct the constituency members (Heywood, 2012, p. 339). Consequently, the audiences have considered not the political ideologies, but the ideas which have been created by the manufactured political image. People since then have not approached politics as a way to public good but preferred to follow the images as a way to satisfy their own beliefs and feelings (McNair, 2017).

The overplayed visual or inscriptive depiction in the media sometimes caused the politicians not to care about the context of the modelling. The “image” in the media, which is formed of various effects, is the main point of the political campaign. However, this fabricated image in the time process takes place of the “actual self”. Therefore, the politician feels obliged to follow this image until the last day of his/her life. This commitment at the end may result in disappointment when s/he leaves politics, as s/he had thought that this would have no end. Nevertheless, the representation of a politician in the media is important and has a longer life if it is close to the reality. If there is a problem in the representation, it does not mean the “image – making” is itself a problematic concept but its usage is mistaken.

As seen in the 2007 elections in Turkey, a famous businessman whose alleged “dirty relations” were revealed through investigative journalism, told people that he left all unclear background in the past by wearing a “white” shirt at all of his political rallies, and in fact got more than expected votes in that election (Kejanlioglu, 2008, p. 804). That means the critiques for the “overestimated representation” are not always right, and they may sometimes take the politician to a successful finish line. This example will take us to another point. Modern societies live in a simulated world and simulation is the meaningless form of reality. The new power of this simulated world is the manufactured imaginaries. Nevertheless, the images in political science are not used to cover the reality, but to reproduce the reality through benefitting the political order and models.

The politicians determine their images in the context of the cultural, historical, traditional and economic structure of their country. However, the recent efforts in “reproducing the images” have been misperceived by the election target groups. They now view the image as part of a “production” which is about the hairstyle, dressing up, media appearance, literary style, and body language. But, the appearance is not merely about these elements but the political image is also about the individual, intellectual, cultural and professional specialities of the politician. Particularly at the time of elections, the political representation of all parties looks like each other, as the image making literature almost tells the same thing to everyone. The politicians who appear in the media do not really care about how their political background is represented, but they care about how their image is produced by the media. Politicians in the media are presented like well-decorated and packed items and these kinds of image competition have been the “sine qua non” of the election campaigns (Street, 2007, p. 87).

Conclusion

The term *accountability* has a wide range of interaction, from public management to politics, local governments to any civil or official organisations, and academic institutions. Yet it has mostly been discussed within the context of public administration as a democratic part of governance, which allows people to check the authorities which pushed the administrative organs to answer public questions. Therefore, most of the political, civil or official organisations have set up communication departments, which will plan and perform communication strategies to convey their messages to the people, enhance their reputation, manage the crisis if needed and gain support. Especially in these post-truth and social media times, politicians, NGOs and governmental bodies are trying to find ways to address people's feelings, when and where the people start to believe in what they see on media rather than the actual facts (Harsin, 2017; IED, 2017) Therefore, they hire communication professionals who will create an agenda in favour of them and manufacture the consent even sometimes in a non-legitimate way. With no doubt, the growing new media technologies and their usage increases the influence of *political public relations campaigns* and makes organisations think more professionally as these mass communication items ease the way for the people to question the authorities and hold them accountable (Stromback & Kiouisis, 2011).

However, the debates in the literature review indicate that political communication supervisors or public relations experts have specific responsibilities in terms of accountability (Ceron, 2017, p. 134). The reason being is that the political leaders, their faces and the ideologies which are presented to people, are somehow the tailored productions made by the communication consultants, in which the accountability might have been ignored. In this regard, the concept of *image representation* in the press or the media is gradually being discussed in the political communication arena in Turkey. The political image is based on the two political theories. The first one, where the politicians are advertised in the media or in the election campaigns by their individual features, and at the second stage, these features are reconstructed according to the electorate views. The main aspect of this discussion is that the press officer or communication professional produces the image to attract more audience interest and that it is a manufactured personality and public impression (Kaid & Holtz-Bacha, 2008).

The photographic imagery has cleared all the problems of advertising and made it "the reality" for us. The illustration today, which has been created by the motifs of our daily culture, is a make-up of our feelings and expectations. It has covered the reality and made us believe in our feelings rather than the truths, realities (post-truth). Today, especially, as we see through their social media (Facebook, Twitter, etc.) usage, the politicians believe they are as actively appealing in real life as much as they are in the print or online media. However, an image, which looks like a celebrity personality, does not give them longevity in the dynamic political arena. In addition, on some occasions, the media representation is completely different from the reality of the person. Media representations also highlight the features of the politician and concealing the negativities. The image that is sometimes completely dissimilar to the political personality may harm the representation and may produce a negative impact on the target group (Brent & Dent 2010). For

that reason, the media representation should not be based on the “perfectly designed political personality” but should be built considering the target audiences’ interests; and an image, which the voter feels close to, should be created.

The voters, passing through this way, may seek refuge in the “created image” of the politician and may feel free of her/his own problems, hoping that the candidate will help her/him to get rid of long-lasting troubles. Postman, (2005) in regard to this point, indicates that the politician who is being characterized on TV does not present an image of him/herself, but tries to persuade the voters that she/he has an image as they want (p. 137). Nevertheless, the professional communication consultants, who manage the PR strategies, should take accountability into consideration. The social media interactions encourage them to falsify the images, the easy and fast produced media contents can also spread the news that the PR supervisors are trying to fabricate their approvals through re-produced images and framed news stories. Therefore, they should share the correct and accurate information with the public, provide people to access the necessary knowledge at the communication period, and should show regard to occupational communication ethics (Newman, 2016).

On the other hand, because public relations and political communication are where politics, people and media get together for political accountability to work or be functional. At this point, the mostly referred democratic necessities such as freedom of expression and criticism, tolerance, preserving human rights and particularly opportunities for media outlets to cover all issues in a freer way should be provided in a country (Skillen, 2017). As for Turkey, because of the political and social traditions and also the ongoing democratic conflicts, it seems quite difficult to look for accountability in communication strategies. Politicians sometimes consider it unnecessary to communicate with their followers although they have an active social media performance, as they tend to negatively judge and blame the follower who criticizes them and take it personally.

Furthermore, the accountability in political public relations is also possible through providing the accuracy of the applied documents during the entire time of the communication progression. This long period of communication will let the target group know all the details about the politician, apart from the private life details which should be omitted from the campaign as respect for the private life. As the feedback is the main way of staying accountable, the communication experts should be tolerating the negative feedbacks and updating the politician about them. This will help them to have more positive interaction with the voter or follower and will create a powerful belief in the marketed image or ideology. Lastly, the media and communication managers should be able to evaluate the effort and outcomes of the political communication process objectively and undertake the responsibility of failures. After analysing the results of the communication process, they should have clear plans regarding the failed or victorious attempts and be able to manage crisis again in a professional way, deeming the even the severe criticism as the crucial necessity of getting better.

Political communication and particularly political public relations, sometimes in the long run, but usually in due course of the communication (under favour of new media technologies),

provides transparency and control in politics and allows those who work demand the power and governance to convince the voters through democratic ways. Therefore, all these points mentioned in this study eventually refers to democracy and how it is performed in a society. Furthermore, political communication strategies and public relations create a dialogue both between the rival groups, the politicians and the people through permitting all parts. This allows them to discuss themselves and help them to understand the other, which also will create a consensus on disputed issues via democratic participation and deliberation.

References

- Akay, A. (2012). *Siyasal iletişim danışmanlığı* [Political communication consultancy]. Istanbul: Nobel.
- Archetti, C. (2014). *Politicians, personal image and the construction of political identity: A comparative study of the UK and Italy*. New York: Palgrave.
- Barthless, R., & Howard, R. (1993). *Camera lucida: Reflections on photography*. London: Vintage.
- Beus, J. (2005). Audience democracy: An emerging pattern in postmodern political communication. In K. Brants, & K. Voltmer (Eds.), *Political communication in postmodern democracy: Challenging the primacy of politics* (pp. 19-38). New York: Palgrave MacMillan.
- Brent, M., & Dent, F. (2010). *The leader's guide to influence: How to use soft skills to get hard results*. Pearson: New York.
- Button, M. E. (2016). *Political vices*. Oxford: Oxford University Press.
- Ceron, A. (2017). *Social media and political accountability: Bridging the gap between citizens and politicians*. Cham: Palgrave.
- Chomsky, N., & Herman, E. (1995). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. London: Vintage.
- Coombs, W. T. (2011). Political public relations and crisis communication: A public relations perspective. In J. Stromback & S. Kioussis (Eds.), *Political public relations: Principles and applications*. London: Routledge.
- Dezelan, T., & Vobic, I. (2016). *(R)evolutionizing political communication through social media*. Hershey: IGI Global.
- Goldberg, B. (2008). *Bias: A CBS insider exposes how the media distort the news*. New York: HarperCollins Publishers.
- Grabe, M. E., & Bucy, P. E. (2009). *Image bite politics: News and the visual framing of elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Harsin, J. (2017). Trump l'Œil: Is Trump's post-truth communication translatable? *Contemporary French and Francophone Studies*, 21(5), pp. 512-522.
- Hawthorne, J., & Warner, B. R. (2015). The influence of user-controlled messages on candidate evaluations. In V. A. Farrar-Myers & J. S. Vaughn, *Controlling the message: New media in American political campaigns* (pp. 155-180). New York: New York University Press.
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction*. New York: Palgrave MacMillan.
- IED. (2017). *Post-truth: Politics and communication*. Bilbao: Institute of European Communication.
- Kaid, L. L., & Holtz-Bacha, C. (2008). *Encyclopaedia of political communication, volume 1*. London: Sage.
- Kalpokas, I. (2018). *A political theory of post-truth*. New York: 2018.
- Kejanlioglu, B. (2008). Uzan Cem. In L. L. Kaid, & C. Holtz-Bacha, *Encyclopaedia of political communication* (p. 804). London: Sage.
- Kelly, G. (2018). Because I say so: Media authenticity in the age of post-truth and fake news. In C. G. Prado (Ed.), *America's post-truth phenomenon: When feelings and opinions trump facts and evidence* (pp. 38-58). California: ABC-CLIO, LLC.
- Kentel, F. (1991). Demokrasi, Kamuoyu ve İletişime Dair [About democracy, public opinion and communication], *Birikim*, (30). pp. 35-55.
- Kunczik, M. (2012). *Images of Nations and International Public Relations*. New York: Routledge.
- Lee, T., & Odugbemi, S. (2011). How can citizens be helped to hold their governments accountable? In T. Lee & S. Odugbemi [Ed.], *Accountability through public opinion*. Washington: World Bank Publications, pp. 415-427.

- Mazzoleni, G. (2016). *The international encyclopedia of political communication*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- McNair, B. (2017). *An introduction to political communication*. London: Routledge.
- Morris, T., & Goldsworthy, S. (2012). *PR today: The authoritative guide to public relations*. New York: Palgrave MacMillan.
- Mulgan, R. (2002). Accountability: An ever-expanding concept? *Public Administration*, 78(3), p. 555-573.
- Newman, B. I. (2016). *The marketing revolution in politics: What recent U.S. presidential campaigns can teach us about effective marketing*. Toronto: University of Toronto Press.
- Postman, N. (2005). *Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business*. New York: Penguin.
- Powell, L., & Cowart, J. (2017). *Political campaign communication: Inside and out*. London: Routledge.
- Rigel, N. (2009). *İleti tasarımında haber* [News in message design]. İstanbul: Der Yayınları.
- Sampson, E. (1996). *The image factor: A guide to effective self-presentation for career enhancement*. London: Kogan Page.
- Schultz, D. (2012). *Politainment: The ten rules of contemporary politics: A citizens' guide to understanding campaigns and elections*. Minnesota: Hamline University School of Business.
- Scott, C. (2000). Accountability in the regulatory state. *Journal of Law and Society*, 27(1), pp. 38-64.
- Semetko, H. A., & Scammel, M. (2012). *Handbook of political communication*. London: Sage.
- Skillen, D. (2017). *Freedom of speech in Russia: Politics and media from Gorbachev to Putin*. Oxon: Routledge.
- Stanyer, J. (2007). *Modern political communication: Medicated politics in uncertain times*. Cambridge: Polity Press.
- Street, J. (2004). Celebrity politicians: Popular culture and political representation. *The British Journal of Politics & International Relations*, 6(4), pp. 435-452.
- Street, J. (2007). The celebrity politician: Political style and popular culture. In J. Corner, & D. Pels, *Media and the restyling of politics: Consumerism, celebrity and cynicism* (s. 85-98). London: Sage.
- Stromback, J., & Kioussis, S. (2011). *Political public relations: Principles and applications*. London: Routledge.
- Theaker, A. (2011). *The public relations handbook*. London: Routledge.

Seçmen Tercihlerinin Yönlendirilmesinde Değer Odaklı Argümantasyon Kullanımı*

Using Value-Based Argumentation for Manipulating Voter Preferences

Osman ÇALIŞKAN**
Emel POYRAZ***

Öz

Seçmen tercihlerinin belirli bir siyasi kurum ya da görüş lehine yönlendirilmesi farklı birçok teknikle yapılmaktadır. Bununla birlikte, seçmenin ikna edilmesi sürecinde siyasi kurumun ürettiği mesajın belirli mantıksal ilkelere göre tasarlanması da genel bir zorunluluktur. Bu doğrultuda politik argümantasyon, bir taraftan mesajın taşınması gereken mantıksal şartları karşılarken bir taraftan da belirli teknik yapılar ve üslup özellikleri sunmaktadır. Bununla paralel olarak bu araştırmada, seçmen tercihlerinin yönlendirilmesinde değer odaklı argümantasyon kullanımı incelenmiştir. Bu kapsamda, 2017 yılında yapılmış olan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu” uygulama alanı olarak seçilmiştir. AK Parti ve CHP’nin referandum kampanyası dahilinde ürettiği yazılı materyalin değer odaklı argümantasyon bağlamında politik argümantasyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, referandum konularına yönelik üretilen toplam yedi AK Parti argümanından üçünün, CHP’nin ise toplam dokuz argümanından ikisinin değer odaklı argümantasyon tarzına uygun olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik Argümantasyon, Değer Odaklı Argümantasyon, Yeni Retorik, Seçmen Tercihi, Siyasal İkna.

Abstract

Manipulating voter preferences in favor of a certain political institution or opinion is performed by a lot of different techniques. However, in the process of voter persuasion, it is also a general necessity that the message produced by the political institution is designed in compliance with certain logical

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanan ve savunma tarihi Nisan 2018 olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Pamukkale Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Denizli, Türkiye, osmancaliskan@pau.edu.tr.

*** Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, emelpo@yahoo.com.

principles. Accordingly; politic argumentation on one hand, meets logical qualifications that a message should have, on the other hand, it offers certain technical structures and wording features. In parallel with that, in this study, the use of value-based argumentation in manipulating voter preferences is examined. Within this framework, “Referendum of Presidential Government System” conducted in 2017 is selected as the object of research. In the context of value-based argumentation, political argumentation analysis has been carried out on written material that AK Party and CHP produced within referendum campaign. As a result of the research, it is determined that three of totally seven AK Party arguments, two of totally nine CHP arguments produced for referendum topics are in harmony with the value-based argumentation style.

Keywords: Political Argumentation, Value-Based Argumentation, The New Rhetoric, Voter Preferences, Political Persuasion.

Giriş

Seçmen tercihi konusu, sosyal bilimlerin üzerinde en çok söz edilen konularındandır. Farklı disiplinlerle kurduğu ilişki ve kendi içinde araştırmaların çeşitliliğinden kaynaklanan bir zenginlikten bahsetmek mümkündür. Bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bahsi geçen tüm görüşlere yer vermek mümkün değildir. Fakat öncelikle konunun sosyo-psikolojik ayağına ve ardından da seçmen tercihi konusunda şimdiye kadar ortaya konmuş görüşlere ana hatlarıyla değinmekte fayda görülmektedir. Son olarak, tercihlerin yönlendirilmesi hususunda meselenin argümantasyon boyutu ele alınacaktır.

Tutumlar konusu, yukarıda da dikkat çekildiği üzere sosyo-psikolojik yönden araştırma konusuyla yakından bağlantılıdır. “Bugün tutum araştırmacıları, ‘tutum’u doğrudan gözlenebilir olmasa da, davranışı önceleyen, eyleme ilişkin seçim ve kararlarımıza yön veren bir yapı olarak görmektedirler” (Hogg ve Vaughan, 2007, s. 174). “Eyleme ilişkin seçim ve kararlarımıza yön” vermesi hasebiyle tutumlar tercihte bulunma sürecinde ciddi bir öneme sahiptir. Kalıcı bir sistem olarak tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç temel ögesi bulunur (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1989, s. 268). Bahsi geçen üç unsurdan bilişsel olanı argümantasyon konusuyla en yakın ilişki kuranıdır. Dolayısıyla seçmen tercihinin yönlendirilmesi, tutumlar konusu yönüyle politik argümantasyon sürecinde seçmen tutumlarının bilişsel yönüne etki etme gayretiyle ilişkilidir.

Tutumları inceleyen psikologlar ikna alanıyla da bağlantılı olarak tutum değişimini incelemişlerdir. Tabi bu yoğun ilginin pratik nedenleri vardır: Örneğin, siyasal tutumların değişmesi bir parti yerine diğerinin iktidar olmasını sağlayabilir (Cüceloğlu, 2014, s. 521-522). Bu araştırmalar kapsamında tutumlara yer verilmesi, dikkat çekildiği üzere ikna çalışmalarıyla olan ilişkisine bağlıdır. Bununla birlikte, ikna çalışmalarının daha çok argümantasyon boyutunun bizi ilgilendirdiğini de belirtmek durumundayız. Başka bir tabirle argümantatif mesaj tasarımı ikna edici iletişimin koşullarındandır. Belirli bir konuda ikna edilmeye çalışılan insanın ise farklı tutumları mevcuttur. Dolayısıyla ikna edilmek istenen hedef kitlenin sahip olduğu tutumları ve bu tutumların mahiyetini, nasıl değiştirilebileceğini bilmek önem arz etmektedir.

Diğer yandan seçmen tercihleriyle ilgili çok farklı yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Bu bakış açılarının, meseleyi ele alan disiplinin özelliklerine uygun bir hal aldığı görülmektedir. Yani seçmen tercihleri konusunu her bir çalışma alanı kendi perspektifinden ele almıştır. Kendi çalışma sahasının karakteristik özelliklerini aksettiren bu yaklaşımlar aşağıda kısaca aktarılmıştır.

Rasyonel tercih modeli, bireyi öne çıkarır. Oy verme davranışını, seçmenin kendi çıkarlarını göz önüne aldığı oldukça rasyonel bir eylem olarak tanımlamaktadır. Diğer bir tabirle oy verme, desteklenen partiye duyulan bağlılık ve sadakatten ziyade kişinin akılcı yöntemlerle belirlediği ve hedefe ulaşmasında ona yardım eden bir davranıştır (Heywood, 2013, s. 313). Rasyonel tercih modeli, bireyi içinde bulunduğu sosyolojik çevreden izole ettiği şeklinde bir eleştiriye maruz kalsa da ideolojilerin gücünü kaybettiğine yönelik öngörüye paralel olarak tutarlı bir yaklaşım sergilemiştir.

Sosyolojik yaklaşım, bireyin sosyal bir varlık olduğundan hareketle kendisini kuşatan ve şekillendiren her türlü toplumsal faktörün oy verme davranışlarına etki ettiği iddiasını taşır. İnsan siyasal bir tercihte bulunurken ferdi özelliklerinden çok grup aidiyeti, aile ve arkadaş çevresi, sahip olduğu inanç sistemi, yaşadığı coğrafya ve siyasal toplumsallaşma sürecinde iktidar tarafından aktarılan değerlerin etkisiyle hareket eder (Heywood, 2013, s. 312). Bahsi geçen sosyolojik unsurlar içerisinde toplumsal grupların aktardığı belirtilen değerlerin de bu araştırma kapsamında ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmeliyiz.

Kimi seçmen grupları için maddi çıkarlardan ziyade inançlar ve idealler önemlidir. Bu durum seçimde partiye veya parti liderine karşı duygusal bağlılık oluşturur. Desteklenen partinin ya da liderin başarısı o kişiye tuttuğu takımın kazanmasına benzeyen ruhsal bir doyum sağlar. Kişi doyumunu, kendisiyle aynı inancı paylaşanlarla bir arada olmaktan ve onlarla dayanışmaktan sağlar. Zaman içerisinde kişinin kendi ekonomik koşulları veya desteklediği partinin siyasi yönelimi değişse bile bağlılığın devam ettiği gözlemlenir (Kışlalı, 2000, s. 229). İşte bu doğrultudaki yaklaşım psikolojik model, parti kimliği modeli veya partiyle özdeşleşme modeli şeklinde adlandırılmaktadır.

Konuya oy verme yaklaşımı felsefi temellerini, özellikle bazı ülkelerdeki siyasi parti söylemlerinin birbirine çok benzediği düşüncesinden almaktadır. Buradaki vurgu, birbirine çok yakın siyasi parti programlarının seçmen nezdinde 'partiler arasında bir fark yok' gibi bir algıya sebep olmasındadır. Bu ise iddia edildiğine göre seçmenleri, partilerin ele aldıkları siyasi, kültürel veya ekonomik meselelere yaklaşımlarıyla değerlendirildiklerini ve buna göre oy verdiklerini dile getirilmektedir (Converse, 1989, s. 127, 128). Bu bakış açısının birçok yönüyle rasyonel tercih modeline benzetildiğini de hatırlatmak gerekir.

Oy verme yaklaşımlarına daha radikal bir bakış açısı sergileyen *ideolojik oy verme modeli* ise, siyasi tercihlerin ideolojik manipülasyon ve kontrol ile şekillendiğini iddia eder. Bu kapsamda üretilen teoriler, oy verme davranışının kişinin içinde bulunduğu sosyal hiyerarşideki pozisyonunu yansıttığını söylemesi bakımından sosyolojik yaklaşıma benzetilmektedir. Bununla birlikte ideolojik modelde eğitim sistemi, devlet politikaları ve kitle iletişim araçları gibi faktörlere farklı bir işlev yüklediği görülür (Heywood, 2013, s. 314). Bu model de, toplumsal

sınıf farklılıklarından doğan yaşam biçimi ve ideolojik ayrılıkların getirdiği siyasal bakış açısına dikkat çekmesinden dolayı sosyolojik yaklaşıma benzetilmektedir.

Görüldüğü üzere insanın sahip olduğu sosyo-psikolojik yapı, siyasal tercihlerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Fakat bunların etki boyutlarını tayin etmek oldukça zor bir meseledir. Aynı teorinin belirli koşullar altında ve belirli bir ülke sınırları içinde farklı bir zaman diliminde yapılması bile sonuçların değişmesine sebep olabilecektir. Öte yandan bu araştırmanın sorunsalı, tercihlerin yönlendirilmesi sürecinde zaman ve mekan değişkenlerinden bağımsız olarak, değerlerdir. Özellikle sosyolojik ve ideolojik yaklaşımların dikkat çektiği üzere çalışma, seçmenin benimsediği (ya da ona benimsetilen) değerlere odaklanmaktadır. Diğer bir anlatımla, seçmenin belirli bir bakış açısına yönlendirilmesi için kurulan argümantasyonda değerlerin kullanılması mercek altına alınmaktadır. Bu kapsamda aşağıda, ileride yapılacak argümantasyon analizinin de teorik zeminini oluşturan değer odaklı argümantasyon konusuna ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.

Değer Odaklı Argümantasyon ve Yeni Retorik

Bu başlık altında, Chaim Perelman ve Lucie Olbrechts-Tyteca'nın geliştirdiği “yeni retorik yaklaşımı” değer odaklı argümantasyon bağlamında ele alınacaktır. Perelman, Free University of Brussels'te hukuk ve felsefe üzerine eğitim almıştır (Gross ve Dearin, 2003, s. 1). Olbrechts-Tyteca ise Perelman gibi yine Free University of Brussels'te okumuştur. Edebiyat, sosyoloji, sosyal psikoloji, istatistik gibi alanlarda çalışmıştır (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 258).

Perelman'a (1979) göre yeni retorik bir argümantasyon teorisi (s. 9-11). Argümantasyon ise her zaman, hatip (*orator*) diye adlandırılan kişi tarafından konuşma veya yazı yoluyla hedef kitle, dinleyici veya okuyucuya sunulan bir tez içerir. Burada amaç, hedef kitlenin ilgili teze bağlılığını sağlamak ya da ileri sürülen iddianın kuvvetlendirilerek yine hedef kitlenin onayını almaktır.

Yeni retorik yukarıda da dikkat çekildiği üzere başkalarını ikna etme çabası içinde olan rasyonel insanın zorunlu olarak argümantasyonu kullandığını varsayar. Analitik dışı düşünme tarzlarında ikna ögesinin merkeze alındığı kabul edildiğinde yeni retorik de bu temel karakteristik özelliğe sahip olduğu söylenebilir (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 261-262). Aristoteles'in tasım mantığının dışında (*non-analytic*) kalan akıl yürütme tarzlarında rasyonelliğin boyutlarını arayan yeni retorik, akıl yürütmenin biçimsel olmayan yönünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlayış, basit gündelik konuşmalarda daha pratik (formel/biçimsel olmayan) bir akıl yürütme yapısının bulunduğunu savunur. Yeni retorik de en temel karakteristik özelliklerinden biri budur.

Perelman'ın yeni retorik diye adlandırdığı yapının en temeline iknayı koyduğu yukarıda belirtildi. *The New Rhetoric and the Humanities* adlı eserinde Perelman (1979), bir tür “gelinen noktaya geri dönüş”ten bahseder. Perelman'a göre, Aristoteles'e ya da Aristoteles'in iknayı merkeze

alan retorik anlayışına geri dönmüştür. Şöyle ki, Antik dönemde retorik, ikna edici tartışma teorisi olarak sunulmuştur (s. 1-5).

Yeni retorik, sunduğu argüman taslakları, argüman çıkış noktası ve hedef kitle yaklaşımıyla diğer argümantasyon teorileri içinde ayırt edici bir yere sahiptir. Burada, araştırma sınırları içinde kalan çıkış noktası ve hedef kitle anlayışı müstakil başlıklar altında detaylı olarak ele alınmaktadır. Fakat bunun öncesinde yeni retoriğe yöneltilen eleştirilere ana hatlarıyla yer vermekte fayda vardır.

Yeni retorik savunucularının ileri sürdüğü “formel mantığın argümantasyon çalışmalarına uygun olmadığı” yönündeki görüşler tahmin edileceği üzere klasik mantıkçılar tarafından eleştiriye uğramıştır. Formel mantığın ortaya koyduğu mirası küçümsemekle eleştirilen yeni retorik uzmanları köklü bir yapının temsilcileri tarafından reddedilmiştir (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 290). Öte yandan 1960’larda gelişen informel mantık söylemi bu eleştiriye oldukça zayıflatacak gerekçeler sunmuştur.

Yeni retoriğin eleştirilen kavramlarından biri “evrensel hedef kitle” olmuştur. Bir tartışmacının evrensel hedef kitlesi diğeri tarafından kabul edilmeyebilir. Ya da diğer deyişle, her bir tartışmacı kendi evrensel hedef kitle tarifini yapabilir (van Eemeren, Garssen ve Krabbe, 2014, s. 290). Öte yandan evrensel hedef kitle tanımlamasının ortaya koyduğu olgular, doğrular ve varsayımlara dayalı tasnif bu konuda genel bir yol haritası sunmuştur. En azından çoğunluğun kabul ettiği, belirli bilimsel ilkelere dayalı bir yapı ortaya konmuştur. Yeni retoriğin eleştirilen bir diğer önemli noktası ise insanın argümantasyon süreci içindeki rolünün zayıflığı veya “ethos” ögesine hak ettiği önemin verilmediği iddiasıdır (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 293). Yeni retorik, argümantasyon teorisini “logos” merkezli bir yapıya yaklaştırdığını zaten reddetmez. Hatta argümantasyonu daha nesnel bir zemine oturttuğunu ve dolayısıyla bunun ikna konusunda biliş dışı unsurlardan ziyade aklı önceliklediğini ifade etmiştir.

Bahsi geçen tüm eleştirilere rağmen yeni retorik, alana çok ciddi yenilikler sunmuştur. Klasik mantığın ortaya koyduğu formel yapıyla argümantasyon çalışması yapılamayacağı yönündeki köklü iddiası başlı başına önemli bir etki yaratmıştır. Bu minvalde yapılan uzun soluklu çalışmalar klasik retoriğe yeni bir yüz ve içerik kazandırmıştır. Biçimci yapıdan olabildiğince uzaklaşarak politik metinlerden medya içeriklerine, gündelik konuşmalardan edebi eserlere kadar çok çeşitli dilsel yapının argümantasyon yönüyle incelenmesine olanak sağlayan belirli bir perspektif geliştirmiştir. Bu doğrultuda argüman çıkış noktası, özel ve evrensel hedef kitle kavramları, 30 civarında derlenen argümantasyon taslağı bunlardan sadece birkaçıdır. Özetlemek gerekirse, eleştiriye uğrayan yönlerine rağmen yeni retorik, dil ve ikna konusunda dış dünya gerçekliğine paralel bir kavrayışla kullanışlı bir argümantasyon teorisi geliştirmiştir denilebilir.

Yeni Retorikte Argüman Çıkış Noktası

Argümantasyon işleminde ilk basamak, tüm argüman unsurlarının üzerine inşa edilebileceği bir zemin oluşturmaktır. Argümanın çıkış noktası (*points of departure*) veya başlangıç noktası (*starting point*) diye anılan bu ilk aşama oldukça önemlidir. Zira belirli bir konuda geliştirilen

argümanın diğer unsurları bahsi geçen argüman çıkış noktasına dayandırılır. İlk olarak, argümanların çıkış noktasının en genel şekliyle ikili bir tasnife tabi tutulduğu belirtilmelidir. Bunlardan “gerçek¹” şeklinde isimlendirilen ilk kategori, olgular, doğrular ve varsayımlardan oluşurken evrensel hedef kitleye yönelik argümantasyonda kullanılır. İkinci kategori ise “yeğlenen” olarak adlandırılır. Bu kategoride ise değerler, değerler hiyerarşisi ve loci bulunurken özel hedef kitleye yönelik argümantasyonda kullanılır.

Perelman (1979), ilk kategoride yer alan olgular ve doğruların halihazırda evrensel hedef kitle tarafından doğru kabul edilerek üzerinde uzlaşmış yapılar olduğunu belirtir. Bu sebeple bir olgu ve yahut doğrunun sorgulanması ve ona olan inancın artırılması gibi bir çabaya da gerek yoktur. Çünkü her akıl sahibi varlık bunu kabul etmiştir. Varsayımlar ise kanıtlanmaya ihtiyaç olmayan düşüncelerdir. Öte yandan varsayımlar güçlendirilebilir veyahut ilgili varsayımın zıddının bastırılması/zayıflatılması yoluna gidilebilir (s. 15).

Yeni retorik çerçevesinde olgu, meydana gelmiş olan ya da varlığı bilinen şey anlamında kullanılır. Bu var olma hali deneyle, gözlemlerle veya farklı bilimsel yöntemler yoluyla kanıtlanmış ya da kanıtlanabilir olana gönderme yapar. Bu yönüyle olgu kavramı farklı bir anlamda değil pozitivist bilim anlayışı çerçevesinde kullanılır. Seyler’e (2008) göre olgular üzerinde genellikle tartışmayız. Mesela, “Profesör Jones’un Amerikan Edebiyatı dersi pazartesi saat 10:00’da başlar” ibaresi tartışmaya mahal vermeyecek şekilde açıktır. Bunu, ders programını kontrol etmek suretiyle kolayca doğrulayabiliriz (s. 67). Bu sebeple yeni retorik evrensel hedef kitleye yönelik argümantasyonda olguları birer başlangıç noktası olarak kabul eder. Bununla birlikte doğru kavramı da yine olgu kavramında olduğu şekliyle kullanılır. Doğrular, dış dünya gerçekliğine dair farklı bilim alanlarının hüküm verdiği şeylerdir. Yeni retorik çerçevesinde bir doğrunun ileri sürülen argümantasyonda başlangıç noktası yapılması mümkündür. Yeni retoriğe göre varsayımlar da, doğru ve olgular gibi evrensel hedef kitleye yönelik argümantasyonda kullanılan diğer başlangıç noktası öğelerindedir. Varsayımlar, ortak tecrübe ve ortak sezgiye göre olağan koşulların hakim olduğu ortamda bireyin gerçeği idrak etmesi için ona bir yol sunar (Amador, 1999, s. 74). Rasyonel düşünen bireyin ikna edici tartışmalarda merkeze aldığı unsurlardan biri de varsayımlardır (Gross ve Dearin, 2003, s. 41). Böylelikle yeni retorikte başlangıç noktası kategorilerinden “gerçek” ögesi altında yer alan unsurlar ele alındı. Bu kategori, araştırmada ele alınan argümantasyon türünde başlangıç noktası olarak kullanılmadığından bu açıklamayı yeterli görüyor değer odaklı argümantasyonda kullanılacak yeğlenen kategorisine geçiyoruz.

Perelman ve Olbrechts-Tyteca’nın iki kategori olarak tasnif ettiği ve ikinci kategoride (yeğlenen) yer alan değer ve değerler hiyerarşisinin² bu araştırmada odak noktası olduğu çeşitli

1 Orijinal eserde “The Real” kelimesi kullanılmış. “The Real”i biz “Gerçek” olarak çevirdik. Fakat bu kategori kapsamına (“Gerçek” kategorisine) alınan “Truth”u ise gerçek değil de “Doğru” şeklinde kullanmayı uygun bulduk. Bu, “bilimsel doğrular” gibi anlaşılabilir.

2 Araştırmamızın analiz kısmında yer alan argümanlarda tespit edilen değerler “alana bağlı” ya da “saha temelli” değerlerdir. Diğer tabirle siyaset sahasına ait değerlerdir. Örneğin, demokratik yönetimlere atfedilen tartışmacı veya uzlaşmacı yaklaşım, ifade özgürlüğü, çoğulcu yaklaşım gibi. Hemen belirtmeli ki örneğin sosyal alana ait bir değer, siyasi alanda üretilmiş bir argümanın başlangıç noktası da yapılabilir.

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, değerler ve değerler hiyerarşisi konusunda tespitte bulunmak bu araştırmanın

vesilelerle vurgulandı. Van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans'a (2014) göre değerler, belirli bir hedef kitlenin diğerinin karşısı olarak herhangi bir şey, bir eylem veya bir duruma dair tercihlerini yansıtır. Değerler, karar verme konusunda yol haritaları gibidir. Şu durumda olduğu gibi: "Kişisel güvenlik önemlidir; bu sebeple daha fazla polis istihdam edecek partiye oyumu vereceğim." Değerler aynı zamanda düşüncelerin şekillendirilmesinde de merkezi bir rol oynar. Şu örnekteki gibi: "Üzüm suyunu kolaya tercih ederim çünkü doğal ürünlerden hoşlanıyorum." Tartışmacı, değerlerden sadece bir eylem, bir durum veya bir şeyler arasında seçim yapmak için değil aynı zamanda yapılan bir seçimi haklılaştırmak için de istifade eder (s. 268).

Tasnif edilmiş bir hedef kitlenin değerlerinden hareketle bir argüman çıkış noktasının ilgili kitle tarafından kabul edilip edilemeyeceği önceden kestirilebilir. Örneğin inşa edilecek bir binayı ele alalım. Karakteristik eğilim olarak, muhtemelen bir yatırımcı bu binanın karlılık değeriyle (*value of profitability*), sanatseverler ise estetik değeriyle (*value of beauty*) ilgileneceklerdir. Dolayısıyla belirli sosyal veya siyasal grupların değerleri göz önünde bulundurularak onların hangi argüman çıkış noktasını kabul edeceği, hangisini reddedeceği tahmin edilebilir (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 268).

Bu bölümün diğer önemli yönü ise değerler hiyerarşisidir. Hatta bu konu van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans'a (2014) göre değerlerin kendisinden bile önemlidir. Şöyle ki, ayrı hedef kitleler tarafından aynı değerler paylaşılsa bile değerlerin hedef kitleye göre öncelik sırası, yani değerler hiyerarşisi farklılık gösterebilir. Yukarıda verilen bina örneğini ele alacak olursak, her iki hedef kitle de hem karlılık değerine ve hem de binanın estetiğine önem verebilir. Fakat büyük olasılıkla bunların öncelik sırası farklıdır. Yatırımcılar için karlılık değeri öncelikliyken sanatseverler için binanın estetik değeri önceliklidir (s. 268).

Toplumsal kesimlere göre farklılık gösteren değerler hiyerarşisi özellikle siyasal alanda ve seçmenlerin oy tercihleri üzerinde çok ciddi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin eğitim, savunma ve ekonomi gibi alanlar hemen her kesimden insanın önem verdiği konulardır. Fakat bu konulara verilen önem derecesi kimin hangi toplumsal ve siyasal kesimden olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Ayrılıklar da burada başlamaktadır. Hatta fikri çatışmalar, siyasal tercihlerdeki ayrışmaların zeminini teşkil etmektedir. Yukarıda zikredilen alanları göz önünde bulundurarak ekonomiyi ele alalım. Ekonomik gelişim adına, nükleer enerji veya hidroelektrik santralleri kurma düşüncesi bir kesime iyi bir fikir gibi gelirken, çevre hassasiyeti yüksek bir grup için bu fikir kendi değerler

hiyerarşisinde

o

ldukça

amacı dışındadır. Hangi seçmen grubunun hangi değerlere sahip olduğu veya seçmen grupları arasında spesifik bir değer hangi sırada yer aldığı araştırılmamaktadır. Bununla birlikte, aynı seçmen kitlesi içinde bir değer yine aynı grubun üyeleri içindeki hiyerarşik yapısı da konu edilmemektedir. Bu araştırma kapsamında değer ve değerler hiyerarşisi şu yönüyle önemli ve ele alınmaktadır: Mesaj kaynağı (siyasal partiler), mesajını ulaştırmak istediği hedef kitlenin (seçmen) sahip olduğunu düşündüğü değerler ve değerler hiyerarşisine göre mesaj tasarımı yapma eğilimindedir. Ya da iletişim disiplini çerçevesinde mesajını bu şekilde dizayn etmesi ona etki anlamında güç kattığına inanılır. Mesaj kaynağı da hedef kitlede var olduğunu bildiği veya inandığı değerleri ve onların önem sırasını (hiyerarşisini) gözeterek mesajını dizayn eder. Seçmen gruplarının değerleri ve değerler hiyerarşisi ilgili sahalardaki uzamanlar, kamuoyu araştırmacıları tarafından tespit edilmiş olabilir veya ilgili siyasi parti kendi seçmen kitlesini değerler yönüyle tecrübe etmiş olabilir.

gerilerde yer alacaktır. Öte taraftan, bir tehdit karşısında sıkı güvenlik önlemleri ve sert bir politika benimseyen bir gruba karşı diğer bir grup özgürlüklerin kısıtlanması ihtimali ve barışçıl bir dış politika tasavvuruyla buna karşı çıkabilir. Ya da muhafazakarlar ile laik kesim nezdinde eğitim meselesine bakış ve bunun değerler hiyerarşisindeki yerine göz atalım. Eğitimde dini ve milli unsurların artırılması karşısında diğer taraf daha seküler bir eğitim programı talep edebilir. Görüldüğü gibi değerler hiyerarşisi seçmen tercihlerinin de şekillenmesine zemin oluşturmaktadır. Sonuç olarak bir tartışmada ele alınacak konunun, hedef kitle nezdinde değerler hiyerarşisindeki yeri iyi tespit edilmelidir. Böylelikle üretilen argümanların çıkış noktası da buna göre düzenlenebilecek ve arzu edilen etki yapılabilecektir.

Loci, Aristoteles'in *Topikler*³ adlı eserinin ana kavramlarından biridir. Loci ya da topoi, olası bilginin aleti olarak tanımlanan diyalektiğin esası sayılır. Loci, bir argümanda öncül mahiyetinde kullanılacak önermeleri içeren "müşterek yerler koleksiyonu" olarak tanımlanır (Tricot, 1996, s. i). Başka bir anlatımla, argüman sahibinin argümanını inşa etmesinde kullanabileceği belirli ifadelerden oluşur (Lauer, 2004, s. 167). Ya da yeni retorik terminolojisinden hareketle loci, bir argümanda başlangıç noktası yapılabilecek unsurdur (Smith, 2013, s. 349). Diyalektik akıl yürütme tarzında geliştirilen argümanlara zemin hazırlamak ya da argümanda belirtilen iddianın nedenlerini ortaya koymak üzere genellikle daha evvelden kabul görmüş genel geçer ifadeleri ve bunların temin edilebileceği yerleri (çünkü aynı zamanda 'yerler' anlamına da gelir) loci kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Yeni Retorikte Hedef Kitle Anlayışı

Yeni retorik yaklaşımının can alıcı yönlerinden biri, hatibin mesajlarını ulaştırmak istediği muhatabına (*audience*) ya da hedef kitleye⁴ dair bakış açısıdır. Mesaj kaynağı, ürettiği mesajla hedef aldığı kitle üzerinde etki etmeye, arzu edilen yönde düşünce ve davranış değişikliği oluşturmaya çalışır. İşte bu bağlamda, mesajın iletileceği kitle ve onun özellikleri iletişimin başarıya ulaşması adına son derece önemlidir. Nitekim Perelman ve Olbrechts-Tyteca (1971), argüman oluşturmak için, argümanı iletmek istediğimiz muhatabımız hakkında mutlak surette bilgi sahibi olmamız gerektiğine dikkat çeker (s. 18).

Perelman ve Olbrechts-Tyteca, evrensel hedef kitle (*universal audience*) ve özel hedef kitle (*particular audience*) olmak üzere ikili bir hedef kitle ayrımı yapmaktadır. Olgular, doğrular ve varsayımlar evrensel hedef kitle için üretilen argümanlarda çıkış noktalarını oluşturur (Gross ve Dearin, 2003, s. 41). Bahsi geçen tarzda bir hedef kitle, normal addedilen tüm erişkin insanları kapsar (Perelman ve Olbrechts-Tyteca, 1971, s. 30). Hatta bu sebepten bilim ve felsefe, kullandığı dili buna göre şekillendirir ve bu iki alanın hedef kitlesi de evrensel hedef kitle sayılır (Gross ve Dearin, 2003, s. 38).

3 Aristoteles'in *Topikler* adlı eserinde topoi (kavramın tekili: topos) dediği kavramı Chaim Perelman ve L. Olbrechts-Tyteca (1971) loci (kavramın tekili: locus) şeklinde kullanmaktadır. İlk zikredilen Grekçe, ikincisi ise Latince'dir. Aralarında anlam bakımından fark yoktur.

4 *Audience* kelimesi iletişim sürecinde kaynağın mesajlarını iletmek istediği alıcıya denk düşer. Bu, diğer bir tabirle konuşanın, yani hatibin muhatabıdır. Burada *audience* kelimesi "hedef kitle" ile karşılanacaktır.

Özel hedef kitle ise, toplumsal yapının herhangi başka bir parçası olabilir. Bu kitleye yapılan konuşmalarda değerler merkezi bir yer işgal eder (Gross ve Dearin, 2003, s. 42). Perelman ve Olbrechts-Tyteca, Türkçede “ikna etmek” şeklinde karşıladığımız *persuade* ve *convince* kelimeleri arasında anlam bakımından ayırım gözetirler⁵. İkinci kelimeyi, evrensel hedef kitlenin inandırılması için, ilk zikredilen kelimeyi ise özel hedef kitlenin iknası için kullanırlar (van Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij ve Wagemans, 2014, s. 264). Yeni retorik perspektifinden *persuade* kapsamındaki ikna, daha çok gündelik yaşamımızda karşılaştığımız, üretilen argümanların çıkış noktasını değerlerin oluşturduğu ve karşıdakine belirli bir düşünceyi kabul ettirme gayesi güden tartışmalarda görülür.

Evrensel hedef kitle ve özel hedef kitle arasındaki fark, “gerçek” ve “tercih olunan” arasındaki fark gibidir. Şöyle ki, evrensel hedef kitleye yönelik yapılan konuşmalar gerçeğe odaklanırken özel hedef kitleye yönelik yapılan konuşmalar tercihlere veya tercih olunana odaklanır. Evrensel hedef kitlede konuşmacının muhatabı erkek ya da kadın, Amerikalı veya Cumhuriyetçi, Katolik veya Yahudi değil akılcı bir varlık olarak insanoğludur (Gross ve Dearin, 2003, s. 36). Özel hedef kitlede ise, ilgili grubun paylaştığı değerler ve bu değerlerin tartışmada kullanılması söz konusudur. Daha önce de vurgulandığı gibi, özel hedef kitleye dair üretilen argümanların çıkış noktasını değerler oluşturur. Buna karşıt olarak Hester ve Hester (2010), evrensel hedef kitlede doğruluk ve geçerliliğin ileri sürülen bir argümanı kabul etmede daha baskın olduğuna vurgu yapar (s. 57). Zira Aarnio (2012) da aynı fikirdedir. Ona göre evrensel hedef kitle aydın kimselerin karışımından oluşan ve doğrulama yeteneği olan insanlardan meydana gelir (s. 221). Evrensel hedef kitle, özel hedef kitlenin kendi arasında paylaştığı müşterek zeminden ayrılır. Buradan hareketle evrensel hedef kitle, özel hedef kitlenin dışında kalanı kapsar denilebilir (Tindale, 2004, s. 128). Diğer yandan evrensel hedef kitlenin anlaşmazlıkları karara bağlama adına rasyonel bir zemin sağladığı belirtilir (Porter, 1998, s. 48). Çünkü çekişmeli bir konuda evrensel hedef kitlenin alanı, tercih olunanla alakalı olmayan kısmı kapsamaktadır. Örneğin kişisel tercihler, estetik içerikli konular veya dini temelli bazı kabuller gibi.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu’nun Politik Argümantasyon Analizi

Aşağıda, öncelikle araştırmanın amaç, yöntem, kapsam ve sınırlılıkları gibi bilgilere yer verilecektir. Ardından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu’nun değer odaklı politik argümantasyon analizi yapılacaktır.

5 Yeni retorikte “convince” dahilinde tanımlanan ikna, anlam alanı olarak, akli başında, reşit, makul veya normal zihinsel sağlığa sahip insanların belirli alanlarda ve belirli argüman çıkış noktalarıyla inandırılmasına vurgu yapar. Bu argümanların çıkış noktası olarak olgular, doğrular ve varsayımlar sayılabilir. Alan olarak ise felsefe ve bilim bunlardan sayılır. “Persuade” tarzda bir iknada ise argüman çıkış noktalarında genel olarak değerlerin kullanıldığı bir ikna türünden bahsetmek mümkündür. Alan olarak, gündelik yaşamımızda karşılaştığımız herhangi bir tartışma veya satışı yönelik bir ikna faaliyeti bu kapsamda değerlendirilebilir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, siyasal iletişim kampanyalarında değer odaklı argümantasyon kullanımına yönelik bir politik argümantasyon analizi yapılacaktır. Bu analizin esasını ve çerçevesini belirleyen bilimsel ilkeler daha evvelden tanıtılan yeni retorik yaklaşımına dayanmaktadır.

Yeni retorığın ortaya koyduğu argümantasyon tekniği kolay okuma ve verilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesi adına bir tabloya aktarılmıştır. Tabloda yeni retorik anlayışının esasını oluşturan ana unsurlara yer verilmiştir. Bunları şöyle açıklayabiliriz: Öncelikle ve teknik bir gereklilik olarak tabloda analiz edilecek iddia ve/veya argümantasyon metninin yer aldığını belirtmeliyiz. İkinci olarak, argümanın hedef kitleyi almaktadır. Bu unsur, mesajın daha ilk basamakta nasıl inşa edilmesi gerektiğini tayin eden ikili bir ayrım noktasına (evrensel hedef kitle ve özel hedef kitle şeklinde) vurgu yapar. İşte buradan, incelediğimiz argümanın mesaj-hedef kitle ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışacağız. Tabloda yer alan diğer unsur ise, argüman çıkış noktasıdır. Yeni retorik anlayışında çıkış noktaları gerçek ve yeğlenen şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Siyasi partiler tartışmalı bir konuda seçmeni razı etmek için ikna gücü yüksek mesajlar üretme gayreti içerisindeyler. Bunu yaparken düşünceyi ifade eden dilsel yapının sistematik bir şekilde kodlanması lazım gelir. İkna edici iletişimde bunu sağlayan unsurlardan biri ise argümantasyondur. Argümantasyon, çıkış noktaları farklı olmak üzere birçok alandan istifade eder. Bilimsel doğrular, olgular veya varsayımlar olabileceği gibi değerler de bir argümanın çıkış noktasını oluşturabilir. İşte bu araştırmayla, Türkiye'de 2017 yılında yapılan referandum üzerinden değer odaklı argümantasyon kullanımını analiz edilecektir. Böylelikle Türkiye'de siyasi söylemin inşası noktasında değerlerin argümantatif mesaj tasarımındaki yerine dair bir fikir oluşturulabilecektir.

Araştırmanın Sorunsalı

Siyasi partiler, siyasal iletişim kampanyalarıyla seçmenin siyasal tutum, davranış ve oy tercihleri üzerinde etki etmeye çalışırlar. Bu ikna sürecinde benimsenen mesaj stratejileri önemli bir yer tutar. Bu bağlamda köklü bir çekişme olan rasyonel-irrasyonel (ethos ve pathos karşısında logos) tartışması karşımıza çıkar. Yani bir hatip (kaynak) mesajın yapısını hangi ilkeye göre oluşturursa daha etkili olur? Mesajın rasyonel boyutu mu ön plana çıkmalı yoksa mesajda irrasyonel öğeler mi yoğun olmalıdır? Mesajda sanatsal öğelere ne düzeyde yer verilmelidir? Estetik kaygı gerekli midir? Bir tarafa değerler ve inançları, diğer tarafa olgular ve doğruları koyduğumuzda mesajın içeriği bu iki tarafla nasıl ilişkilendirilmelidir? En nihayetinde ise, seçmen tercihlerinin yönlendirilmesinde (seçmenin ikna edilmesinde) tartışmacı yapı ve bu yapıyla bağlantılı olarak rasyonel öğelerin haricinde konumlandırılan değerlerin kullanımını bu araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmada, yakın dönem Türk siyasi tarihinin dönüm noktalarından sayılan başkanlık sistemi referandumu ya da resmi adıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu uygulama alanı olarak tespit edilmiştir. Türk siyasetinde referandum çerçevesinde üretilen söylemlerin değer odaklı politik argümantasyon analizi yapılacaktır. Analizde kullanılacak argümanlar, iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile ana muhalefeti temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ürettiği söylemden derlenecektir. İlgili söylem çerçevesinde ortaya çıkan argümanlar partilerin referandum kampanyası dahilinde oluşturdukları yazılı materyalden (kitapçık, broşür, v.s.) oluşmaktadır.

İlgili referandum kapsamında tartışılan tüm konular 9 ana başlığa ayrılarak ele alınmıştır. Bunlar şöyledir: 1) Kuvvetler Ayrılığı, 2) Denge ve Denetleme Mekanizması ve Unsurları, 3) Yürütme Organının Yetkileri, 4) Yürütme Organının Cezai Sorumluluğu, 5) Rejim Değişikliği, 6) Yargı Sistemi, 7) Kararname, 8) Üniter Yapı, 9) Partili Cumhurbaşkanı. Bahsi geçen bu dokuz başlık kapsamında AK Parti 3, 7 ve 9 numaralı başlıklarda değer odaklı argümanlara başvurmuştur. CHP ise, 3 ve 5 numaralı başlıklar kapsamında değer odaklı argümantasyonu kullanmıştır. Partilerin diğer başlıklar kapsamında ürettiği argümanlar modelimizdeki olguları, doğruları ve varsayımları içine alan “gerçek” kategorisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında analize dahil edilmemiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu'nun Politik Argümantasyon Analizi

Araştırmanın kapsamı kısmında da belirtildiği üzere iktidar ve muhalefet partileri üzerinden değer odaklı politik argümantasyon analizi yapılacaktır. Bu argümantasyon analizi referandumda “evet”i tercih eden AK Parti ile “hayır”ı tercih eden CHP arasında ortaya çıkan siyasi tartışmalar üzerinden iki blok olarak dizayn edilmiştir.

AK Parti'nin Yürütme Organının Yetkileri Konusundaki Argümantasyonu

Tablo 1: AK Parti'nin Yürütme Organının Yetkileri Konusundaki Argümantasyonu

Argümantasyon Analizinin Unsurları	Analiz Edilecek Argüman Metni	Sunulan değişiklik teklifinde, yürütme organının başı olacak cumhurbaşkanı ve ekibine en başında hükümet etme ve bu doğrultuda çeşitli hak ve yetkiler tanınmış olup siyaseten etkin ve güçlü bir ülke tesis etme amaçlanmıştır.
Argümanın Çıkış Noktası	<i>Gerçek</i> - Olgular - Doğrular - Varsayımlar	<i>Yeğlenen</i> ✓ - Değerler ✓ - Değerler Hiyerarşisi - Loci
Argümanın Hedef Kitle	<i>Evrensel Hedef Kitle</i>	<i>Özel Hedef Kitle</i> ✓

AK Parti'nin yürütme organının yetkileri konusundaki argümanının “gerçek” ve “yeğlenen” kategorilerinden yeğlenen kategorisine uygun olduğu gözlemlenmektedir. Zira aşağıda detaylandırılacağı üzere çıkış noktası olarak değerlere başvurulduğu görülmektedir. Böylelikle AK Parti'nin, seçmen kitlesinin “özel” yönüne dair bir mesaj tasarladığı vurgulanmalıdır. Şu halde partinin hedef kitle tercihinin ise modelimizdeki “özel hedef kitle” tanımlamasına uygun düştüğü belirtilmelidir.

Nitelikleri belirli iki hükümet sisteminin sonuçları bakımından hangisinin yeğlendiği/tercih edildiğiyle alakalı bir durum söz konusudur. Daha açık ifade etmek gerekirse, bir siyasi kararın müzakere sonucunda şeffaflık ilkesine bağlı kalınarak geniş bir katılımı alınması karşısında yetkileri kuvvetli dar bir kadro tarafından hızlıca alınması ve hayata geçirilerek yönetimde etkinliğin sağlanması değerleri karşısında hangisinin seçileceğiyle alakalı bir durumdur bu. AK Parti burada etkin yönetim anlayışından hareket etmiş, siyasi değerlerden ikinci sırada zikrettiğimizi benimsemiştir. Argümanın çıkış noktasını da özel hedef kitle anlayışına uygun olacak şekilde değerlerden hareketle oluşturmuştur. Yeğlenen değerlere bağlı olarak da geniş bir yetki düzenlemesi yapmıştır. Seçimleri yenileme, kararname çıkarma, üst düzey kamu görevlilerini atama ve görevden alma, bütçe yapma gibi yetkiler tanınmıştır. Özellikle kararnameler yoluyla önemli kamu kurumlarının yöneticilerini ve cumhurbaşkanı yardımcılarını atama gibi yetkilerin hükümetin hızlıca kurulmasını, bürokratik gecikmelerin önüne geçerek seri icraatlerin yapılmasını, kurumların gerekli halde yeniden yapılandırılmasını, terörle mücadelede etkinliğin sağlanmasını ve genel anlamda ülke ihtiyaçlarının ivedilikle giderilmesini sağlayacağı iddia edilmiştir. Tekrarlamak gerekirse AK Parti, yetki devriyle ilgili düzenlemeleri yeğlenen değerlere ve siyasi değerler sisteminden hiyerarşik olarak üstte tuttuğu değerlere bağlı olarak argümanın zeminini oluşturmuş ve kararı böyle meşrulaştırmıştır.

AK Parti'nin Kararnameler Konusundaki Argümantasyonu

Tablo 2: AK Parti'nin Kararnameler Konusundaki Argümantasyonu

Argümantasyon Analizinin Unsurları	Analiz Edilecek Argüman Metni	Cumhurbaşkanına tanınan kararname çıkarma yetkisi, yürütmeyi etkin ve hızlı bir hale getirerek ülkenin ve milletin ihtiyaçlarına hızlıca cevap verebilmeyi sağlayacaktır.
Argümanın Çıkış Noktası	<i>Gerçek</i> - Olgular - Doğrular - Varsayımlar	<i>Yeğlenen</i> ✓ - Değerler ✓ - Değerler Hiyerarşisi - Loci
Argümanın Hedef Kitlesi	<i>Evrensel Hedef Kitle</i>	<i>Özel Hedef Kitle</i> ✓

En tartışmalı konulardan biri olan kararnameler hakkındaki AK Parti argümanının çıkış noktası, “gerçek” ve “yeğlenen” kategorilerinden yeğlenen özelliklerine uygun olduğu söylenebilir. Yürütme organının yetkileri konusundaki argümanda görüldüğü üzere kararname yetkisinde de

aynı hedef kitle özelliğinden bahsetmek mümkündür. Bu tercihiyle AK Parti, seçmenin “özel” yönüne hitap etmiştir. Böylelikle hedef kitle bakımından modeldeki terminolojiye uygun olarak özel hedef kitle dahilinde değerlendirme yapmak mümkündür.

Belirli meselelerin mecliste uzun uzadıya tartışılarak karara bağlanmasındansa cumhurbaşkanının etkin ve hızlı icraat karşılığında kararname yayınlayabilmesi politik bir değer olarak kabul edilirse AK Parti burada hızlı ve etkin olmayı siyaseten bir değer addetmiş ve bu yönde tercihte bulunmuştur. Argümanın zeminine (çıkış noktası) yerleştirdiği bu durum üzerinden mesajını tasarlamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, hızlı ve etkin bir icraat önemsenmiştir. AK Parti, karar alma sürecinde demokratik katılımın sekteye uğrayabileceği yönündeki eleştirilerin önüne geçmek için de kararname çıkarma konusunda belirli kısıtlamalar yaptığını vurgulamıştır. Örneğin kararname alanlarının sınırlandırıldığı ve genel anlamda çıkan kararnamelerin meclis ve Anayasa Mahkemesi'nin denetiminde olacağı vurgulanmıştır.

AK Parti'nin Partili Cumhurbaşkanı Konusundaki Argümantasyonu

Tablo 3: AK Parti'nin Partili Cumhurbaşkanı Konusundaki Argümantasyonu

Argümantasyon Analizinin Unsurları	Analiz Edilecek Argüman Metni	Partili cumhurbaşkanıyla siyaset samimi ve reel bir zemine oturarak cumhurbaşkanının halka daha yakın olması sağlanacak.
Argümanın Çıkış Noktası	<i>Gerçek</i> - Olgular - Doğrular - Varsayımlar	<i>Yeğlenen</i> ✓ - Değerler ✓ - Değerler Hiyerarşisi - Loci
Argümanın Hedef Kitle	<i>Evrinsel Hedef Kitle</i>	<i>Özel Hedef Kitle</i> ✓

AK Parti'nin, partili cumhurbaşkanı konusundaki tartışmalara yönelik ürettiği argümanın çıkış noktasını “yeğlenen” kategorisine dahil etmek mümkündür. Bu özelliklere paralel olarak da argümanın hedef kitlesinin parti seçmeninin değerlerine hitap eden özel hedef kitle kategorisinde olduğu belirtilmelidir.

Referandumun yapıldığı tarihte yürürlükte olan sistem, cumhurbaşkanı adayının varsa partisinden istifa etmesini gerekli kılıyordu. Bunun yanında, cumhurbaşkanının siyasi kurumlarla ilişkisi tarafsızlık ilkesi kapsamında belirleniyordu. Siyasi kurumlar karşısındaki bu işleyiş yapısı ve anlayışı siyaseten bir değer addedilmiştir. Diğer yandan, referandumla önerilen sistemde ise cumhurbaşkanına partilere üyelik imkanı sağlanmaktadır. Cumhurbaşkanının partisyle ilişkisinin devam ettirilmesi daha gerçekçi bir yapı olarak kabul edilmiştir. Buna ek olarak, cumhurbaşkanının parti üyeliği kanalıyla seçmenle kuracağı yakın ilişki siyasetin samimileştirilmesi adına önemli bir adım sayılmıştır. Bu iki husus, AK Parti tarafından siyasi bir değer addedilmiş ve seçmenin meseleye soğuk durmayacağı düşünülerek konuyla ilgili argümanın çıkış noktası yapılmıştır.

CHP'nin Yürütme Organının Yetkileri Konusundaki Argümantasyonu

Tablo 4: CHP'nin Yürütme Organının Yetkileri Konusundaki Argümantasyonu

Argümantasyon Analizinin Unsurları	Analiz Edilecek Argüman Metni	Olağanüstü yetkilerle donatılan cumhurbaşkanı, siyasi ve hukuki kurumlar arasındaki dengeyi bozarak mecliste, yargıda ve diğer idari alanlarda mutlak hakimiyet kuracaktır.
Argümanın Çıkış Noktası	<i>Gerçek</i> - Olgular - Doğrular - Varsayımlar	<i>Yeğlenen</i> ✓ - Değerler ✓ - Değerler Hiyerarşisi - Loci ✓
Argümanın Hedef Kitle	<i>Evrinsel Hedef Kitle</i>	<i>Özel Hedef Kitle</i> ✓

CHP, bu konudaki argümanının çıkış noktasını “yeğlenen” kriterlerine göre dizayn etmiştir. Yetkinin bir kişi veya kurumdan diğerine devri, benimsenen siyasi tutum ve değerlerle ilişkilidir. Nitekim CHP, parlamenter sistem ve onun esasını teşkil eden değeri savunmuştur. Bu kapsamda partinin, seçmen kitlesinin “özel” yönünü hedeflediği söylenebilir. Buna paralel olarak da argümanın hedef kitlesinin özel hedef kitle kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir.

CHP, referandumla önerilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin, cumhurbaşkanına sağladığı “olağanüstü” yetkiler sebebiyle bir “tek adam diktası”na dönüşeceğini savunmuştur. Kitapçıkta, bu minvalde birçok yetkiye dikkat çekilmiştir. Yardımcı, bakan ve üst düzey kamu görevlileri atama ve onları görevden alma, kararname çıkarma, kamu kurumu kurma ve kaldırma, fesih ve veto yetkisi, yüksek mahkemelere üye atama gibi cumhurbaşkanına sağlanan yetkilerden bahsedilmiştir. CHP'ye göre bu yetkiler, ABD örneği verilerek gösterilen başkanlık sistemi gibi bir siyasal yapının tesis edilmesi için çok ciddi engellerdir. Zira örnek verilen ABD tipi başkanlık sisteminde katı kuvvetler ayrılığı vardır ve Türkiye'de oylanacak olan sistem tamamen farklıdır.

CHP'nin Rejim Değişikliği Konusundaki Argümantasyonu

Tablo 5: CHP'nin Rejim Değişikliği Konusundaki Argümantasyonu

Argümantasyon Analizinin Unsurları	Analiz Edilecek Argüman Metni	Yeni sistemle yapılmak istenen, tıpkı otoriter rejimlerde olduğu gibi egemenliğin tek elde toplanmasıdır.
Argümanın Çıkış Noktası	<i>Gerçek</i> - Olgular - Doğrular - Varsayımlar	<i>Yeğlenen</i> ✓ - Değerler ✓ - Değerler Hiyerarşisi - Loci
Argümanın Hedef Kitle	<i>Evrinsel Hedef Kitle</i>	<i>Özel Hedef Kitle</i> ✓

CHP'nin bu tartışmadaki argümanının çıkış noktasını, benimsenen herhangi bir siyasi sistemin tercihi babında “yeğlenen” kategorisine almak mümkündür. Zira yürütmenin yetkileri tartışmasında vurgulandığı üzere, partinin parlamenter sistem ve onun değerleri konusundaki tercihleri söz konusudur. Anlaşıldığı üzere CHP bu argümantasyon üslubuyla seçmen kitlesinin

“özel” yönünü etkilemeyi amaçlamıştır. Buna paralel olarak da argümanın hedef kitle özellikleri bakımından özel hedef kitleye uygun bulunduğu belirtilmelidir.

CHP, parlamenter sistem dışındaki bir modele topyekün karşı çıkmakla birlikte önerilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde de problemler görmektedir. Özellikle yetkiler konusunu problematik hale getirmektedir. Dahası, “tek adam veya diktatörlük” tartışmasındaki argümanını da buna bağlamaktadır. Zira CHP'ye göre olağanüstü yetkiler bir “tek adam sultası” oluşmasına sebep olacaktır.

Sonuç

AK Parti'nin referandum kapsamında tartışılan konular dahilinde ürettiği toplam yedi argümanın üçü yeğlenen kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu durum, partinin bilişsel faktörler dışında bir alanda, yani “özel hedef kitle” kapsamında bir argümantasyon yapısından da önemli ölçüde istifade ettiğini göstermektedir. Şöyle ki, AK Parti seçmeni tarafından “değer” addedilen bazı konuların partinin argümantatif mesaj tasarımında ciddi boyutlarda rol oynadığı söylenebilir. AK Parti yürütme organının yetkileri, kararnameler ve partili cumhurbaşkanı konularında bu kapsamda argümanlar üretmiştir. Bir değerler sistemi dahilinde, herhangi bir değere yüklenen öneme binaen, yine aynı değer tasarlanan argümanın zemini olmuştur. Örneğin demokratik yönetim anlayışının ortaya koyduğu değerler karşısında terör, iç karışıklık ve dış tehditler tehlikesine karşılık etkin ve hızlı karar alabilen bir hükümet sistemi değerleri yeğlenmiştir. Yukarıda adı geçen konularda üretilen argümanların zemini de yeğlenen bu değerlerden oluşmuştur. Bu noktada, seçmenin genel değerler profilinin stratejiyi belirlemede etkili olduğu unutulmamalıdır. Başka tabirle hedef kitlenin, argümanın çıkış noktasına konulan değerlere uzak olmadığı argümanı inşa eden tarafından bilinmektedir.

CHP'nin ise referandum kapsamında tartışılan dokuz başlık arasından iki adet argümanı yeğlenen kategorisinde değerlendirilmiştir. Bunun değerler ve değerler hiyerarşisi ile bağlantılı bir durum olduğunu belirttik. Bu durumun yine modelimizdeki özel hedef kitle unsuruyla bağlantılı olduğunu hatırlatmalıyız. Zira özel hedef kitle için hazırlanan mesajlar, belirli türden değerleri, alışkanlıkları, tutum ve davranışları paylaşan, büyük oranda türdeş bir alıcıya iletilir. Argümantatif mesaj tasarımında da durum aynıdır. CHP, “yürütme organının yetkileri” ve “tek adam rejimi” tartışmalarında bu yolu izlemiştir. Zira bu konulardaki çıkış noktasında parlameter sistemle ilişkilendirilen değerlere yer verilmiştir. Çünkü seçmen kitlesinin bu değerlere uzak olmadığı varsayılmakta ve çıkış noktası oluşturulurken göz önünde bulundurulmaktadır.

Siyasal iknayı sağlamak adına, seçmenin bilişsel yönüne hitap eden bir mesaj tasarımı anlayışının yanında, bilişsel alan dışında kalan unsurların da gerekli ve hatta zorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Toplumun tüm üyeleri tarafından paylaşılmasa bile belirli bir kesim tarafından yeğlenen bazı tutum ve davranış kalıplarının varlığı sosyolojik bir gerçekliktir. Değerlerin varlığı, toplumsal ve siyasi ilişkiler çerçevesindeki rolü de böyle bir gerçekliktir. İşte bu değerlerin, seçmen tercihinin yönlendirilmesi hususunda da aktif rol aldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan bu araştırma kapsamında da siyasi kurumların bu gerçekliğin farkında olduğu, değerlere

dayalı geliştirilen argümanların kampanya materyalinde belirli bir yer tuttuğu görülmüştür. Zira Türkiye'nin önemli bir siyasi meselesi üzerinde yürütülen tartışmalarda, seçmeni ikna etmek üzere sadece bilişsel sahaya dahil edilen argümanlar değil, değer odaklı bir argümantasyon anlayışından da istifade edilmesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

- Aarnio, A. (2012). *The rational as reasonable: A treatise on legal justification*. Boston: Springer Science & Business Media.
- Amador, J. D. (1999). *Academic constraints in rhetorical criticism of the new testament: An introduction to a rhetoric of power*. Sheffield: Bloomsbury Publishing.
- Converse, P. (1989). Kamuoyu ve oy verme davranışı. N. Nie, S. Verba ve P. Converse içinde, *Siyasal katılma kamuoyu ve oy verme davranışı* (İ. Turan ve T. Karamustafaoğlu, Çev., 96-208). Ankara: S Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (1989). *Sosyal psikoloji*. (A. Dönmez, Çev.) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Gross, A. ve Dearin, R. (2003). *Chaim Perelman*. New York: State University of New York Press.
- Hester, J. D. ve Hester, J. D. (2010). *Rhetorics in the new millennium: Promise and fulfillment*. New York and London: A&C Black.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji*. (İ. Yıldız, ve A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2000). *Siyasal sistemler: Siyasal çatışma ve uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lauer, J. M. (2004). *Invention in rhetoric and composition*. Indiana: Parlor Press.
- Perelman, C. (1979). *The new rhetoric and the humanities*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Perelman, C. ve Olbrechts-Tyteca, L. (1971). *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. London: University of Notre Dame Press.
- Porter, J. E. (1998). *Rhetorical ethics and internetnetworked writing*. London: Greenwood Publishing Group.
- Seyler, D. (2008). *Read, reason, write an argument text & reader*. Boston: McGraw Hill.
- Smith, C. R. (2013). *Rhetoric and human consciousness*. Illinois: Waveland Press.
- Tindale, C. W. (2004). *Rhetorical argumentation: Principles of theory and practice*. London: SAGE Publications.
- Tricot, J. (1996). Giriş. Aristoteles, *Organon V: Topikler* içinde (H. R. Atademir, Çev., i-ii). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- van Eemeren, F., Garssen, B., Krabbe, E., Henkemans, A., Verheij, B. ve Wagemans, J. (2014). *Handbook of argumentation theory*. New York: Springer Reference.

Kamuoyu Araştırmalarında Tutarlılık Sorunsalı: 2010-2018 Dönemi Kamuoyu Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme

The Problem of Consistency in Public Opinion Polls: An Analysis on Public Opinion
Polls for 2010-2018

Oğuz GÖKSU*

Öz

Seçimlere yönelik bazı kamuoyu araştırmaları ile seçim sonuçları arasında çok ciddi farklar olması vatandaşların kamuoyu araştırmalarının güvenilirliğini sorgulamasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 2010 sonrasında yapılan seçimlere yönelik kamuoyu araştırmaları ile bu araştırmaların medyayla ve siyasal katılmayla ilişkisi sorgulanmaktadır. Çalışmada, son dokuz seçimde 18 farklı kamuoyu araştırma şirketinin açıkladığı araştırma sonuçları ile kesin seçim sonuçları karşılaştırılmaktadır. Buna bağlı olarak seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının siyasal süreçlerde güvenin inşa edilmesindeki ya da zedelenmesindeki rolü siyasal katılma üzerinden irdelenmektedir. Diğer yandan 18 farklı kamuoyu araştırma şirketinin son dokuz seçimde açıkladığı araştırma sonuçları ile seçim sonuçları arasındaki oransal benzerlikler ve farklılıklar tespit edilerek araştırmaların tutarlılığı sınanmaktadır. Kamuoyu araştırma sonuçlarına ulaşmak için retrospektif arşiv tarama tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda ORC, KONDA, Metropoll ve A&G’nin araştırmalarındaki birkaç büyük orandaki hatalı sonuçlar çıkarıldığında bu şirketlerin %2-3 hata payı ile seçim sonuçlarına yakın araştırma sonuçları yayınladığı tespit edilmiştir. 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde 13 şirketin tamamının Recep Tayyip Erdoğan’ın oy oranını kesin seçim sonuçlarından düşük gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamuoyu Araştırmaları, Siyasal Katılma, Tutarlılık, Siyasal Seçimler, Kamuoyu Araştırma Şirketleri, Seçim Sonuçları

Abstract

Significant differences between some public opinion polls and election results lead citizens to question the credibility of public opinion polls. This study questions public opinion polls conducted for the elections and their relation to media and political participation during the 2010s. This study compares

* Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye, oguzgoxsu@gmail.com.

the results of the final election with the results of the research of 18 different public opinion poll companies in the last nine elections. Additionally, this study examines the role of public opinion polls about elections in political processes, whether they are building confidence or damaging it through political participation. On the other hand, the reliability of the research is tested by determining the proportional similarities and differences between the results of the poll of 18 different public opinion poll companies in the last nine elections and the election results. Retrospective (backward) archival scanning techniques were used to reach public opinion results for the elections. As a result of research, it is concluded that ORC, KONDA, Metropoll, and A&G have declared a number of major erroneous results in their attempts. However, it was observed that these companies announced proximate results with 2-3% error margin. In the Presidential Election which was held in June 24, 2015, it was determined that the total number of the 13 companies denoted Recep Tayyip Erdoğan's vote rate lower than the final election results.

Keywords: Public Opinion Polls, Political Participation, Consistency, Election, Public Opinion Polls Companies, Election Results

Giriş

Kamuoyu araştırmaları toplumun belirli konulardaki fikir ve eğilimlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır (Atabek, 2003, s. 1; Kışlalı, 2010, s. 203). Bu araştırmalar, kamuoyunu temsil etmek üzere seçilen bir örnek grubu oluşturan kişilerin görüşleri alınarak eğilimlerin, kanaatlerin veya çoğu zaman tutum ve davranışların tespiti amacıyla yapılan araştırmalar şeklinde tanımlanmaktadır (Tufan, 1995, s. 11; Le Bon, 2013, s. 6; Güz, 2005, s. 187). Kamuoyu araştırması, zamanın bir bölümündeki tutum, davranış, düşünce, nitelik ile ilişkilerin tüm etkenlerinin ve unsurlarının ölçülmesidir. Bu araştırmalardaki en hayati nokta, bilginin kontrollü bir biçimde bilimsel olarak elde edilmesidir (Çoymak, Gheorghiu, Niens ve Lyons, 2015, s. 264).

Seçmenlerin tutum ve kanaatlerini ölçen, ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeler hakkında toplumun büyük çoğunluğunun görüşlerini ortaya koyan ve doğrudan seçim sonuçlarını öngörmeyi amaçlayan seçimlere yönelik kamuoyu araştırmaları yapılmaktadır. Kamuoyu araştırmaları sadece seçim dönemlerinde değil, siyasal partilerin, üniversitelerin, vakıfların ve enstitülerin istekleri ve çalışmaları doğrultusunda farklı zamanlarda da yapılmaktadır. Bu talebe bağlı olarak, Türkiye'de özellikle son yıllarda kamuoyu araştırma şirketlerinin sayısında ciddi oranda artış yaşanmıştır. Bir seçim ülkesi olarak Türkiye'de kamuoyu araştırmaları bilhassa seçim kampanyaları döneminde yoğunluk kazanmaktadır. Siyasal iletişim sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilecek kamuoyu araştırmalarının sonuçları bağlamında seçmenleri yönlendirmede kullanıldığı yaygın bir kanaattir. Ancak bu kanaati ya da iddiayı destekleyen veya reddeden bilimsel araştırmalar son derece yetersizdir.

Kamuoyu araştırmalarının kökeni piyasa araştırmaları, basın anketleri ve matematik olasılık yasalarıyla örneklemlerin insan davranışlarına uygulanmasında yatmaktadır. Kamuoyu araştırmalarının artmasındaki en önemli etken daha güvenilir bilgi alma isteğidir. Piyasa

araştırmalarıyla doğru orantılı olarak kamuoyu araştırmaları da markaların kampanyalarının ve seçim kampanyalarının profesyonelleşmesinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Kamuoyu araştırmalarının öncüsü olarak ilk piyasa araştırmaları ve analizleri 1879'da Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılmıştır. Biçerdöver makinaları üreten bir işletme, hasatlarla ilgili istatistikler toplamış ve gazetelerde çıkan reklamları incelemiştir. Bununla birlikte, ticari kuruluşlar için olduğu gibi siyasal çevreler için de güvenilir bilgi almak son derece önemlidir (Abadan Unat, 1988, s. 31, 46). Piyasa ve pazar araştırmaları ticari kuruluşlar, şirketler ve markalar için yapılmaktadır. Ürünlerin, hizmetlerin, markaların ve şirketlerin beğenilme düzeyleri, nasıl algılandıkları ve müşterilerin beklentileri piyasa ve pazar araştırmalarıyla tespit edilmektedir.

Türkiye'nin en eski piyasa araştırma şirketi 15 Nisan 1961'de Dr. Nezi H. Neyzi tarafından kurulan Piyasa Etüd Müşavirlik Araştırma Ltd. Şirketi'dir (PEVA). Sonrasında, 1975'te PİAR ve ardından 1983'te SİAR kurulmuştur. SİAR farklı konularda önemli kamuoyu araştırmaları yapmıştır. Anavatan Partisi (ANAP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) SİAR'ın müşterileri arasında yer almaktadır. SİAR bu siyasal partiler için kamuoyu araştırmaları gerçekleştirmiştir (Abadan Unat, 1988, s. 38). Dünyada seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının ilki ise 1936 yılında ABD başkanlık seçimlerinde yapılmıştır. Seçim kampanyası sürecinde George Gallup, bilimsel bir temele bağlı olarak 3000 kişilik bir örnekleme yaptığı araştırmada beklentilerin aksini iddia ederek Roosevelt'in kazanacağını belirtmiş ve seçim sonucunu bilmiştir. Bu nedenle araştırma, seçimlere yönelik olarak yapılan ilk kamuoyu araştırması olarak görülmektedir (ESOMAR, 2006, s. 5). Türkiye'de ise ilk kez 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde Milliyet ve Hürriyet gazeteleri kendi personeline belli bir eğitim verdikten sonra seçimlere yönelik kamuoyu araştırması yaptırarak bu çalışmanın sonuçlarına sayfalarında yer vermiştir. Ancak bu araştırma sonuçlarıyla kesin seçim sonuçları arasında çok büyük farklar oluşmuştur. Böylece seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının medyayla ve siyasal katılmayla ilişkisi de başlamıştır. Ancak, araştırmaların metodolojik özellikleriyle ilgili önemli bilgilere yer verilmemiştir.

Kamuoyu araştırmalarıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, E. Fazıl Çöllü'nün (2014) araştırmasında güvenilirlik sorununda örneklem hataları, kullanılan göstergelerin geçerliliği, araştırma tekniği ve anketör hataları ön plana çıkmaktadır. Şükrü Balcı ve Bünyamin Ayhan'ın (2004) 2004'te gerçekleşen yerel seçim sonuçlarıyla araştırma şirketlerinin gazetelerde yayınlanan kamuoyu araştırma sonuçlarını karşılaştırdığı çalışmasının sonucunda ise, şirketlerin öngörülerıyla seçim sonuçları arasında çok ciddi bir fark ortaya çıkmıştır. Araştırma şirketlerinin bazı siyasi partilere yönelik tahminleri kısmen tutarlı olsa da A&G, ANAR ve Pollmark'ın Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Doğru Yol Partisi'nin (DYP) oy oranlarına ilişkin öngörülerinde önemli sapmalar tespit edilmiştir.

Bu araştırma, seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının seçim sonuçlarını tahmin etmedeki başarısını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. 18 farklı kamuoyu araştırma şirketinin 2010-2018 döneminde yapılan son dokuz seçimde seçimlerden önce açıklanan son araştırma sonuçlarıyla kesin sonuçları karşılaştırması bakımından bu araştırma alandaki önemli bir boşluğu doldurmakta ve bütüncül bir tablo çizmektedir. Kamuoyu araştırmaları konusunda yapılan akademik çalışmalar kamuoyu araştırmalarının geçerliliğini ve güvenilirliğini sorgularken

bu çalışmada, araştırma sonuçlarıyla seçim sonuçları karşılaştırılarak araştırmaların tutarlılığı irdelenmektedir.

Çalışmada, “Seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarıyla kesin seçim sonuçları arasındaki oransal farklar nelerdir?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın amacı, seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarıyla Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) açıkladığı kesin seçim sonuçları arasındaki farkları tespit etmek ve bu durumun siyasal katılmayla ilişkisini sorgulamaktır. Bu noktada, sonuçların tutarlılığı ya da tutarsızlığı üzerinden seçmenlerin kamuoyu araştırmalarına yaklaşımı siyasal katılma bağlamında literatürdeki tartışmalar ışığında incelenmektedir. Kamuoyu araştırmalarının başarısı/başarısızlığı inandırıcılık anlamında kesin seçim sonuçları ile seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının sonuçları arasındaki fark üzerinden sınanmaktadır.

Çalışma, seçimlere yönelik kamuoyu araştırması yapan şirketler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kamuoyu araştırma şirketleri seçim dönemlerinde ve öncesinde çok sayıda saha çalışması yapmaktadır. Bu çalışmada, araştırma şirketlerinin seçimlerden hemen önce yaptığı son kamuoyu araştırmaları değerlendirmeye alınmıştır. Kronolojik olarak Türkiye’de yapılan son dokuz seçim araştırmaya dahil edilmiştir. Ele alınan seçimler şunlardır: 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri, 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri, 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri, 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri, 22 Haziran 2011 Genel Seçimleri ve 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu. Araştırma safhasında kesin seçim sonuçlarına ve kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına internet üzerinden ulaşılmıştır. Seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarına ulaşmak için retrospektif (geriye doğru) arşiv tarama tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada seçimlerle ilgili bilimsel araştırmalar yapan düşünce kuruluşlarının, üniversitelerin ve vakıfların yaptığı kamuoyu araştırmaları ticari kuruluşlar olmaması nedeniyle çalışmanın dışında tutulmuştur. Kamuoyu araştırmalarının yurt içinde yapılması sebebiyle kesin seçim sonuçlarıyla karşılaştırılması açısından kesin seçim sonuçlarının yurt içindeki oy oranları kriter olarak alınmıştır.

Siyasal Katılma ve Oy Verme Davranışı

Siyaset felsefesi açısından demokrasi ve siyasal katılma birbirini destekleyen ve tamamlayan kavramlardır (Dahlgren, 2014, s. 61). Siyasal katılmanın gerçekleşmesinde farklı etmenler rol oynamaktadır. Kişilerin eğitim durumu, mesleği, yaşı ve geliri yalnızca oy kullanma açısından değil, diğer tüm siyasal katılma boyutlarında kişileri daha aktif olmaya itmektedir (Kapani, 2013, s. 146). Siyasal katılma konusunda bu olguyu etkileyen dinamiklerin tamamı siyasal katılmayı uyarıcı şekilde olumlu bir etkide bulunamaz. Siyasal katılmayı psikolojik açıdan negatif yönde etkileyen faktörler de vardır. Siyasal yabancılaşma ve antipati, siyasal katılmayı negatif yönde etkileyen psikolojik unsurlardır (Turan, 1976, s. 88; Özbudun ve Hale, 2010, s. 100-101). Siyasal katılma yalnızca seçim dönemlerinde oy verme fiilinden ibaret olmayıp, ülke için alınan siyasal kararlara katılmayı da içermektedir. Bireyler dilekçe, toplu dilekçe, milletvekilleriyle yüz yüze görüşme, telefon etme, mektup yazma, e-mail gönderme işlemlerini gerçekleştirmektedir. Bunun

yanında bireyler, bürokrasiye ise grev, boykot, yürüyüş ve gösteri gibi yollarla etkide bulunmakta, seçimler arasındaki dönemlerde ise siyasal kararların alınmasına katkı sağlamaktadır. Son kertede siyasal katılımı, seçim günlerinde gösterilen bir davranış olarak algılamak son derece yanlıştır (Özbudun, Kalaycıoğlu ve Köker, 1995, s. 46; Champagne, 1995, s. 144).

Siyasal katılmada seçmen davranışındaki duygusallık boyutu belirleyici bir unsurdur. Seçmenlerin davranışlarının kökeninde kaygı ve coşku duyguları bulunmaktadır. Coşkuların seçmen tercihini doğrudan kaygıların ise, seçmen kitlesine ve psikolojik değişkenlere göre dolaylı biçimde etkilediği savunulmaktadır. Vatandaşlar ilgi alanlarına göre siyasal konular ve dünya görüşü farklılıklarına paralel olarak siyasal tartışmaların içine girmektedirler (Marcus ve Mackuen, 1993, s. 677; Kalender, 2005, s. 57; Özkan, 2007, s. 189).

1940'lı yıllarda Columbia Uygulamalı Sosyal Araştırmalar Bürosu tarafından seçmenlerin oy verme davranışı ve seçim kampanyalarıyla ilgili önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 1940 ABD Başkanlık Seçimlerinde Ohio'nun Erie bölgesinde yapılan çalışmada amaç, seçmenlerin oy verme davranışında kitle iletişim araçlarının gücünü belirlemektir. Bu araştırmada Paul F. Lazarsfeld ve arkadaşları bireysel ilişkilerin oy verme davranışı üzerinde kitle iletişim araçlarından daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Erie araştırmasında iki aşamalı akış modeli geliştirilmiştir. Buna göre, kitle iletişim araçları tarafından iletilen mesajların önce kanaat önderlerine, kanaat önderlerinden de yakın çevrelerine ulaştığı iddia edilmektedir. 1948'de ABD Başkanlık Seçimleri dolayısıyla New York'un Elmira bölgesinde yapılan diğer bir araştırmada, seçim kampanyası süresince kitle iletişim araçlarının nasıl bir rolü olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bernard R. Berelson ve arkadaşları, araştırma sonucunda bireylerin kendi fikirleriyle aynı doğrultuda haberleri takip ettiği ve ayrıca kitle iletişim araçlarının seçmenlerin önceden sahip olduğu görüşleri daha da güçlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Özetle, kitle iletişim araçlarının insanların görüşleri ve oy tercihleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Güngör, 2013, s. 101). Seçmenlerin zihinleri, kamuoyu araştırma sonuçlarının yüzdelerinin girilerek çeşitli karşılaştırmalarla çıktı alınacak ve buna bağlı olarak oy tercihini yapacak bir işletim sistemi değildir. Vatandaşların kamuoyu araştırma sonuçlarına tam olarak nasıl karşılık vereceği net olarak tespit edilememiştir. Seçmenler çoğunlukla kamuoyu araştırma sonuçlarına farklı tepkiler vermektedir. Vatandaşların oy verme davranışında, kaynağın güvenilirliği, kişinin siyasi sempatisi, bireylerin geçmişi, ailesi, çevresi, işi ve huyları birleşerek şahsi kararı ortaya çıkartmaktadır (Esomar, 2006, s. 3).

Seçimlere Yönelik Kamuoyu Araştırmaları

Münci Kapani kamuoyu kavramını "Kamuoyu, belli bir zamanda belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunlarla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaattir" şeklinde tanımlamıştır. Kamuoyu içinde "hakim kanaatin" nasıl ortaya çıktığı kamuoyunun oluşumunu anlamada belirleyici unsurdur. Bu noktada iki önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çoğunluk faktörü, başka bir deyişle, sayı unsurudur. Bir açıdan bakıldığında kamuoyu çoğunluğun kanaatidir. Fakat bazı özel durumlarda çoğunluk olmak geçersizleşmektedir. Yoğunluk ya da

etkinlik unsurları kesin ve köklü bir şekilde ifade edildiğinde bu görüş azınlığın kanaati bile olsa çoğunluğun zayıf ve köksüz olarak paylaşılan görüşü karşısında baskın ve üstün gelmektedir (Kapani, 2013, s. 161-162; Abadan Unat, 1988, s. 34). ABD başkanlarından Abraham Lincoln, “Kamuoyu her şeydir; kamuoyuna dayanan hiçbir şey başarısız olmaz, kamuoyuna dayanmayan hiçbir şey de başarı kazanamaz.” şeklinde görüşlerini bildirmiştir (Akt. Meray, 1954, s. 258).

Seçim sonuçlarına yönelik araştırmaları özellikle seçimlere iki ay kala yoğunlaşmakta ve medyada farklı gazeteler, televizyon kanalları ve internet sitelerinde yayınlanmakta ve hatta gündem oluşturmaktadır. Seçim kampanyaları süresince siyasal parti liderleri katıldıkları televizyon programlarında ve verdikleri röportajlarda kendilerinin yaptırdığı son anket sonuçlarını kamuoyu ile paylaşarak partilerinin son durumlarını ortaya koymaktadır. Ancak liderlerin paylaştığı bu sonuçlara bakıldığında, kendi partilerinin daima yükseliş trendinde olduğu ya da oylarını artırdığı araştırma sonuçlarının medyaya yansdığı görülmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi medyada yer alan kamuoyu araştırma sonuçları ile seçmenlerin siyasal parti tercihleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu incelemiştir. Parlamento ve Parlamentonun Halkla İlişkiler Komisyonu, Avrupa Konseyi'ne üye olan bazı ülkeler ve demokratik rejimleri benimsemiş ülkelerde bu konuyla alakalı olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır:

- Kamuoyu araştırmalarının seçim sonuçlarını etkilediği şeklindeki tüm deliller nesnellikten uzaktır.
- Kamuoyu araştırması sonuçlarına göre siyasal partiler seçim kampanyası süresince farklı konuları öne çıkarmalarına karşın, kamuoyu araştırması sonuçlarının medya aracılığıyla doğru biçimde yayınlanmasının seçim sonuçlarında ciddi bir etkisi yoktur.
- Seçimlerde vatandaşlar oyları gizli şekilde kullanmaları nedeniyle kamuoyu araştırmalarıyla seçim sonuçlarına etki edildiğiyle alakalı net kanıtlar yoktur.
- Gerçek kamuoyu araştırmalarının objektif bir şekilde yayınlanmasının, sonuç üzerinde güçlü ve fark edilebilir bir etkisi olmamıştır (ESOMAR, 2006, s. 3).

Kamuoyu araştırmalarının diğeri boyutunda siyasetçiler yer almaktadır. Politikacılar bilimsel ve güvenilir kamuoyu araştırmalarının sonuçlarını kritik kararlarında ve politikalarında dikkate almaktadır. Bu nedenle kamuoyu araştırmalarının halkın dışında siyasiler üzerinde kısmen etkili olduğu söylenebilir. Siyasal partiler, milletvekilleri, belediye başkan adayları ve aday adayları seçim kampanyası stratejilerini ve taktiklerini belirlemek için kamuoyu araştırmalarına başvurumaktadırlar (Güngör, 2013, s. 105; Sezgin, 2003, s. 57).

Kamuoyu Araştırmalarının Seçmenler Üzerindeki Etkileri

Kamuoyu araştırmalarının toplum üzerindeki etkileriyle ilgili fikirler üç grup halinde ifade edilmektedir:

- Araştırma sonuçlarının önemli bir etkisinin olmadığı ve bu etkinin gereğinden fazla büyütüldüğü görüşünde olanlar,

- Kamuoyu araştırmalarının toplumu ihtiyaç ve taleplerini yansıttığını ve temsili demokrasiye hizmet ettiği savunanlar,
- Kamuoyu araştırmalarının toplumun fikirlerini çeşitli şekillerde yansıtır gibi görünse de aslında yerleşik egemen fikirlerin işine yaradığını düşünöner (Özerkan, 1992, s. 61 – 82).

Siyasal iletişim sürecinde seçimlerin öncesinde yayınlanan kamuoyu araştırma sonuçlarının seçmenler üzerinde beş farklı etkiye sahip olduğu düşünölmektedir:

Bumerang Etkisi: Kamuoyu araştırma sonuçlarına göre, seçmen kendi desteklediği siyasal partinin ya da adayın ezici bir oranla kazanacağını görmesi üzerine seçimi kaybetmekte olan partinin ya da adayın durumuna bakarak çalışmaları aksatabilir veya oy kullanma zahmetine katlanmayabilir. Ayrıca seçmen rakibin kötü durumda olması nedeniyle onu destekleme davranışını da sergileyebilir.

Yenilmişlik (Kamılama) Etkisi: İnsanlar zaman zaman sonucu tahmin edilebilir seçimlerde bir tarafın bariz şekilde kazanmasını istemeyebilirler. Buna bağlı olarak da seçmenler önde olan siyasal parti ya da adayı göz ardı ederek geride olan tarafı destekleyebilir. Bu nedenle kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına göre zayıf durumda olan siyasal parti ya da adayın desteklenmesi eğilimi ortaya çıkabilir.

Gözde Taraf Etkisi (Bandwagon Etkisi): Bireyler genel olarak kazanan tarafta olmak isterler. Buna bağlı olarak özellikle kararsız seçmen kamuoyu araştırma sonuçlarına bakarak önde olan siyasal parti ya da adaydan yana tavır alabilir. Ancak burada kritik nokta seçmenlerin bu kamuoyu araştırma sonuçlarını takip ederek incelemesidir.

Toparlanma Etkisi: Seçime katılan küçük siyasal partiler kamuoyu araştırma sonuçlarına göre oy oranlarını artırırlarsa bu siyasal partinin seçimleri kazanamayacağı algısıyla diğer siyasal partilere kayan seçmenler yeniden eskiden destekledikleri siyasal partiye yönelebilirler.

Tedbirli Oy Kullanma Etkisi: Seçmenlerin bir kısmı oylarını kamuoyu araştırma sonuçlarını değerlendirdikten sonra kullanmaktadır. Bu noktada seçmen toplumsal çevre tarafından dışlanma tehdidinden kurtulmak için çoğunluğun görüşüne uyar ve oyunu büyük siyasal partiden, başka bir ifadeye araştırma sonuçlarına göre önde gözüköen siyasal partiden ya da adaydan yana kullanır (Lazersfeld, Berelson ve Gaudet, 1955, s. 74-75; Kalender, 2005, s. 108-109).

Bu konudaki teorik tartışmalarda önemli bir nokta da şudur: Kamuoyu araştırmalarındaki belli ölçülerdeki yanılgılar sürpriz olarak karşılanmamakta hatta bu tip hatalar beklenmektedir. Çünkü bu durum “oy kullanmanın ve seçimin yerine geçememenin” kanıtı olarak görölmektedir (Champagne, 1995, s. 151). Siyasal partiler, seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarıyla gündem oluşturmaya gayret etmektedir. Bu noktada kararsız seçmenin sandık başına gittiğinde çoğunluktan yana tavır alacağı düşüncesiyle hareket edilmektedir. Medya ve siyasal partiler, güven kazanmak yerine gündem oluşturmaya ve seçmeni baskı altına almayı yeğer gözükömektedir.

Medyanın Kamuoyu Araştırmalarına Yaklaşımı

Açıkça yayınlanma ve yorumlanma amacıyla medyanın ısmarladığı kamuoyu araştırmaları vardır. Böylece gazeteciler kendilerini, araştırmalar yoluyla “halkın fikirlerini veya tercihlerini” bilimsel olarak güvence altında ifade eden sözcü konumuna yükseltirler (Champagne, 1995, s. 147). Medyanın kendi kontrolünde yaptırdığı kamuoyu araştırmalarına endişeyle yaklaşılmalı ve vatandaşları yönlendirme olasılığı her zaman dikkate alınmalıdır (Özkan, 2007, s. 189). Gazetecilerin büyük kısmının kamuoyu araştırmalarına yaklaşımı politikacılarla benzerlik göstermektedir. Kamuoyu araştırmaları gazetecilerin doğrudan çıkarlarına ne oranda hizmet ediyorsa gazeteciler de bu araştırmaları o oranda desteklemektedir. Kesin seçim sonuçlarında istediğini bulamayan medya, bu durumda seçmeni “kararsız” ve “yüzer-gezer” olmakla nitelemektedir (Champagne, 1995, s. 144). Bazı medya organları siyasal iktidarla görüş, çıkar ve ideoloji ilişkilerini yayın politikalarına alet etmektedirler. Seçim öncesindeki kamuoyu araştırmalarında siyasal iktidarda olan parti lehine gerçekleri çarpıtan kamuoyu araştırma sonuçlarının yayınlandığı görülmektedir (Özkan, 2007, s.189).

2016 Kasım'ındaki ABD Başkanlık Seçimleri öncesinde Ekim ve Kasım aylarında yapılan 15 kamuoyu araştırmasında Donald Trump'ı önde gösteren sadece iki araştırma vardır. Bu iki araştırmada da adayların oy oranları eşit gösterilmiştir. Seçime günler kala açıklanan anketlerin hiçbiri Trump'ın oy oranına %4.5'ten daha fazla yaklaşmamıştır. Diğer yandan tüm anketlerde Hillary Clinton'ın daha fazla delegeye ulaşarak başkan olacağı iddia edilse de Trump, Clinton'dan az farkla da olsa daha düşük oy almasına karşın kritik eyaletleri kazanıp 270 delegeye ulaşarak seçimi kazanmıştır. Yalnızca bir şirket Trump'ın başkan olacağını öngörmüş, ancak o da oy oranına yakın tahminde bulunamamıştır. Bu 15 araştırmayı gerçekleştirenler arasında Economist, Reuters, Fox News, NBC News, CBS News, Bloomberg ve ABC gibi medya kuruluşlarının da olduğu düşünöldüğünde anketlerin tutarsızlığının yanı sıra medyanın da kamuoyu araştırmalarıyla gündemi ve siyaseti kısmen belirlediği görölmektedir. Konu ABD başkanlık seçimleri olduğu için bu araştırmalar aynı zamanda uluslararası alanda da kendisinden söz ettirmektedir.

Seçimlere Yönelik Kamuoyu Araştırmalarıyla İlgili Yapısal ve Yasal Düzenlemeler

Medya yukarıda bahsi geçen sonuçlara ciddi bir tiraj, satış ve reyting kaygısıyla yer vermektedir. 1990 sonrasında bazı Avrupa ülkeleri, kamuoyu araştırmalarının uygulanmasını düzenlemeye yönelik kanunlar yapmıştır. Bu kanunlar incelendiğinde kamuoyu araştırma sonuçlarının yayınlanmasının yasaklandığı seçim öncesi dönemlerin olduğu da görölmektedir. Bu yaklaşım, seçmenlerin aklını karıştıarak onların seçme özgürlüğüne müdahale edebilecek aşırılıklardan korunması gerektiği iddiasını taşımaktadır. Belçika, 1985 yılında bu konuda bir adım atarak seçimlere dört hafta kala kamuoyu araştırmalarının yayınlanmasını yasaklamıştır. Tüm bu eylemler, seçim öncesi kamuoyu araştırmalarının yayınlanmasının kamuoyunu manipüle ettiği varsayımına dayanmaktadır (ESOMAR, 2006, s. 2). Türkiye'de ise kamuoyu araştırmalarının yayınlanmasıyla ilgili 298 sayılı Seçimler Hakkındaki Kanun ve ayrıca YSK'nın 1550 ve 1548 sayılı

kararları, seçim öncesinde belirli sürelerde seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarının yayınlanmasını düzenlemektedir. Kanuna göre, seçimden önceki 10 günlük sürede yazılı, sözlü ve görsel basın yayın araçları ile kamuoyu araştırmaları, tahminler, anketler, bilgi ve iletişim yoluyla küçük çaplı oylama ya da referandum gibi adlarla bir siyasal partinin ve adayın lehinde ya da aleyhinde vatandaşların oyunu etkileyecek yayın yapıp herhangi bir surette dağıtılması yasaklanmıştır.

Amaç ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye’de 2010 sonrasında yapılan seçimlere yönelik kamuoyu araştırmaları ile bu araştırmaların medyayla ve siyasal katılımıyla ilişkisi sorgulanmaktadır. Çalışmada, “Seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarıyla kesin seçim sonuçları arasındaki oransal farklar nelerdir?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın amacı, seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarıyla YSK’nin açıkladığı kesin seçim sonuçları arasındaki farkları tespit etmek ve bu durumun siyasal katılımıyla ilişkisini sorgulamaktır. Bu çalışmada; A&G, ANAR, GENAR, SONAR, KONDA, Konsensus, Pollmark, Metropoll, ORC, Gezici, Andy-Ar, MAK, Optimar, İVEM, PİAR, REMRES, THEMİS ve AKAM olmak üzere 18 kamuoyu araştırma şirketinin seçimlerin öncesinde açıkladıkları araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırma kapsamında Türkiye yapılan son dokuz seçimdeki seçim sonuçları ile 18 farklı kamuoyu araştırma şirketinin seçimlere yönelik olarak gerçekleştirdiği son kamuoyu araştırma sonuçları karşılaştırılarak seçim sonuçlarına en yakın ve en uzak tahminleri yapan araştırmalar şirketleri tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu’nda ‘Evet’ ve ‘Hayır’ oy oranları, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri’nde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nin oy oranları, 7 Haziran 2015, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri’nde ve 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri’nde AK Parti, CHP, MHP ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)/Halkların Demokratik Partisi (HDP)’nin oy oranları, 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde Recep Tayyip Erdoğan, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Selahattin Demirtaş’ın oy oranları, 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu’nda ‘Evet’ ve ‘Hayır’ oy oranları, 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri’nde AK Parti, CHP, İYİ Parti (İP), MHP ve HDP’nin oy oranları, 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde Doğu Perinçek, Meral Akşener, Muharrem İnce, Recep Tayyip Erdoğan, Selahattin Demirtaş ve Temel Karamollağlu’nun oy oranları ve YSK’nin açıkladığı kesin seçim sonuçlarıyla kamuoyu araştırma şirketlerinin seçimlere yönelik açıkladıkları son kamuoyu araştırma sonuçları incelenmiştir.

Ele alınan kamuoyu araştırma şirketlerinin internet siteleri incelenerek seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarına şeffaflık ilkesi çerçevesinde yer verip vermedikleri belirlenmiştir. Bilimin nedensellik prensibi gereği, seçim sonuçları ile araştırma sonuçları arasında bariz farklar olan şirketlerin bu farkların neden kaynaklandığını ortaya koyan bir çalışma yapıp yapmadıkları incelenmiştir. Çalışmada, retrospektif arşiv tarama tekniği kullanılarak bugünden geriye doğru gidilip internet üzerinden araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu teknik ağırlıklı olarak tıp alanında kullanılmaktadır. Vakalar tek tek kontrol edilerek kayıt altına alınmakta ve genel bir sonuca

varılmaktadır. Bu teknik, güncel araştırmalara ulaşmak ve siyasetin profesyonelleşmesi bağlamında son dönemde yapılan kamuoyu araştırmalarında bilimsel kriterlere daha fazla uyulduğu varsayımına bağlı olarak tercih edilmiştir. Çalışmada yer alan sonuçlar tutarsız olursa o şirketin açıklayacağı diğer araştırma sonuçlarına da kuşkuyla bakılma ihtimali bu tekniğin zayıf yönüdür.

Bulgular: Kesin Seçim Sonuçlarıyla Seçimlere Yönelik Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırılması

12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu

12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunda ANAR ve ORC'nin kamuoyu araştırmaları medyaya yansımamış ve şirketlerin kendileri de araştırma sonuçlarını internet sitelerinden yayınlamamıştır. Gezici Araştırma Şirketi ise, seçimin yapıldığı tarihte henüz kurulmadığı için çalışma kapsamında bu şirketin araştırma sonuçları Tablo 1'de yer almamaktadır.

Bu seçimlere katılım oranı %73,71 seviyesinde olmuştur. Tablo 1'de kesin seçim sonuçları, kamuoyu araştırma şirketlerinin sonuçları ve bu sonuçlar arasındaki sapma oranları görülmektedir ("İşte Referandum'un resmi sonuçları", 2015; "Bütün anket şirketlerinin", 2015).

Tablo 1: 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Seçmen Tercih	12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu Sonuçları (%)	KONDA (%)	SONAR (%)	A&G (%)	Konsensus (%)	GENAR (%)	Pollmark (%)	Metropoll (%)	ANAR (%)	Gezici (%)	ORC (%)
Evet	57,88	56,8	49,9	51	55,2	56,2	56,2	59,6	—	—	—
Sapma Oranı(%)		-1,08	-7,98	-6,88	-2,68	-1,68	-1,38	+1,72			
Hayır	42,12	43,2	50,1	49	44,8	43,8	43,8	40,4	—	—	—
Sapma Oranı(%)		+1,08	+7,98	+6,88	+2,68	+1,68	+1,68	-1,72			

Anayasa Değişikliği Referandumu'nda KONDA, çok net bir biçimde diğer kamuoyu araştırma şirketlerinden başarılı bir kamuoyu araştırması gerçekleştirmiş ve referandum sonucunu %1,08 fark ile tespit etmiştir. SONAR'ın kamuoyu araştırması ise, referandum sonuçlarından en farklı oranları vermiştir. Referandumda araştırma sonuçları incelenen 7 şirketin 6'sının 'Evet' oylarını düşük, 'Hayır' oylarını ise yüksek gösterdiği belirlenmiştir.

12 Haziran 2011 Genel Seçimleri

Bu seçimde kesin seçim sonuçları ile AK Parti, CHP ve MHP'nin oy oranlarını gösteren kamuoyu araştırmaları ele alınmıştır. 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri'nde BDP seçimlere siyasal parti olarak girmek yerine bağımsız adaylar göstererek seçime katılmayı tercih etmiştir. Ele alınan kamuoyu araştırma şirketlerinin bazıları bağımsız adayların bazıları ise, BDP'nin oy

oranını açıklamıştır. YSK ise resmi olarak bağımsız adayların oy oranını ilan etmiştir. Ancak bu oranların ne kadarının BDP'nin bağımsız adaylarına ait olduğunun bilinmemesi sebebiyle BDP'nin ya da bağımsız adayların oy oranlarına yer verilmemiştir. Ayrıca 2011 yılında kurulan Gezici Araştırma Şirketi bu seçimlerde kamuoyu araştırması gerçekleştirmediği için bu şirketin araştırma sonuçları Tablo 2'de yer almamıştır.

Bu seçimlerde katılım oranı %87,16 seviyesinde olmuştur. Tablo 2'de kesin seçim sonuçları, kamuoyu araştırma şirketlerinin sonuçları ve bu sonuçlar arasındaki sapma oranları görülmektedir ("Seçimi hangi anket şirketi", 2011; "İşte ORC'nin son", 2015).

Tablo 2: 12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Siyasal Partiler	12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları (%)	SONAR (%)	A&G (%)	GENAR (%)	KONDA (%)	Konsensus(%)	Metropol (%)	Pollmark (%)	ANAR (%)	ORC (%)	Gezici (%)
AK Parti	49,80	51	48	47,7	46,5	48	42	47,4	46	53,6	—
Sapma Oranı(%)		+1,12	-1,8	-2,1	-3,3	-1,8	-7,8	-2,4	-3,2	+3,8	
CHP	25,98	25,78	29	26,2	26,8	27	29	25,2	26	21,7	—
Sapma Oranı(%)		-0,2	+3,02	+0,22	+0,82	+1,02	+3,02	-0,78	-0,02	-4,28	
MHP	13,02	12,45	13	13,8	10,8	12	15	12,6	12	11,5	—
Sapma Oranı(%)		0,57	-0,02	+0,78	-2,22	-1,02	+1,98	-0,42	-1,02	-1,52	

2011 Genel Seçimlerinde AK Parti'nin oy oranına en yakın sonuca %1,12 fark ile SONAR, CHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,02 ile ANAR, MHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,02 ile A&G ulaşmıştır. Bu seçimde Tablo 2'de belirtilen 3 siyasi partinin oy oranlarına ilişkin araştırma sonuçlarındaki sapma oranlarına bakıldığında en başarılı araştırma sonuçlarına SONAR, en başarısız sonuçlara ise Metropol tarafından ulaşıldığı belirlenmiştir.

30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

Yerel seçimlerde en önemli faktör siyasi partilerin ön planda olduğu belediye meclis üyeliği seçim sonuçlarıdır. Yerel seçimlerde ağırlıklı olarak yerel nitelikler ve adaylar belirleyici olmaktadır. Yerel seçimlerde genel seçimlerden, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden ve referandumdan farklı olarak seçmenler, belediye başkanlığı, il genel meclis üyeliği ve belediye meclis üyeliği için oy kullanmaktadır. Bu nedenle kamuoyu araştırmalarında yerel seçimler için ağırlıklı olarak "seçmenlerin siyasi parti tercihi" sorgulanmaktadır. Ayrıca bazı kamuoyu araştırma şirketleri önemli büyükşehirlerde seçmenlerin hangi partinin büyükşehir belediye başkan adayını tercih edeceği yönünde araştırmalar da yapmaktadır. Bu seçimdeki diğer önemli nokta, seçimlerden önce BDP'nin Türkiye'nin batısında HDP adıyla seçimlere girmesi olmuştur. Kamuoyu araştırma şirketleri araştırmalarında BDP/HDP ayrımı yapmadan oy oranlarını BDP endeksli olarak açıklamıştır. Bu nedenle Tablo 3'te yer alan oranlarda BDP'nin

%4,16 ve HDP'nin %2,12'lik oy oranları toplanarak %6,28'lik toplam oy oranı ile kesin seçim sonuçları karşılaştırılmıştır.

30 Mart 2014 Yerel Seçimleri'nde Türkiye'deki nüfusun en geniş şekilde temsil edildiği ve en fazla kayıtlı seçmenin bulunduğu belediye meclis üyeliği seçim sonuçları kriter olarak alınarak bu seçim sonuçları ile kamuoyu araştırma sonuçları karşılaştırılmıştır. Seçimin yapıldığı tarihte belediye meclis üyeliği seçimlerde 48.8 milyonun üzerinde kayıtlı seçmen vardır. Katılım oranının %89.15 seviyesinde olduğu seçimlerde belediye meclis üyeliği seçim sonuçları ile kamuoyu araştırma sonuçları arasındaki sapma oranları Tablo 3'te görülmektedir ("30 Mart 2014 Yerel", 2014; "Türkiye Geneli Sonuçları", 2014; "4 farklı araştırma şirketi", 2015; "Seçime haftalar kala", 2015; "SONAR ve GENAR seçim anketi", 2014).

Tablo 3: 30 Mart 2014 Yerel Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Siyasal Partiler	Belediye Meclis Üyeliği Seçim Sonuçları (%)	ORC (%)	KONDA (%)	A&G (%)	ANAR (%)	Pollmark (%)	GENAR (%)	Konsensus (%)	SONAR (%)	Metropoll (%)	Gezici (%)
AK Parti	%42,87	45,7	46	44	46,9	49,4	48,8	41,7	42,3	36,3	39,9
Sapma Oranı(%)		+2,83	+3,13	+1,13	+4,03	+6,53	+5,93	-1,17	-0,57	-6,57	-2,97
CHP	%26,34	28,3	27	26,5	30,1	28,3	28	29,5	29,8	28	31,3
Sapma Oranı(%)		+1,43	+0,66	+0,16	+3,76	+1,96	+1,66	+3,16	+3,46	+1,66	+4,96
MHP	%17,82	16	15	15	14,3	13,2	13	15,4	18,7	14,6	19,2
Sapma Oranı(%)		-1,82	-2,82	-2,82	-3,52	-4,62	-4,82	-2,42	+0,88	-3,22	+1,38
BDP/HDP	%6,28	6	7	9,5	5,8	6,2	6,5	6,5	5,6	6,7	7,8
Sapma Oranı(%)		-0,28	+0,72	+3,22	-0,48	-0,08	+0,22	+0,22	-0,68	+0,42	+1,52

2011 Genel Seçimlerinde olduğu gibi yerel seçimlerde de en fazla sapma oranlarının AK Parti'nin oy oranlarında olduğu görülmektedir. A&G dışındaki diğer 9 araştırma şirketinin sonuçlarıyla BDP/HDP'nin oy oranları arasında tutarlılık olduğu sonucuna varılmıştır. Yerel seçimlerde AK Parti'nin oy oranına en yakın sonuca %0,57 fark ile SONAR, CHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,16 fark ile A&G, MHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,88 fark ile SONAR ve BDP/HDP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,08 ile Pollmark ulaşmıştır. 10 araştırmanın tamamında CHP'nin oy oranı kesin seçim sonuçlarından daha yüksek seviyede gösterildiği dikkat çekmektedir.

10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Cumhurbaşkanlığı seçiminde seçime katılım oranı %73,2 olmuştur. Tablo 4'te kesin seçim sonuçları, kamuoyu araştırma şirketlerinin sonuçları ve bu sonuçlar arasındaki sapma oranları görülmektedir ("6 şirketin Cumhurbaşkanı", 2015; "Temmuz ayında Cumhurbaşkanlığı", 2014).

Tablo 4: 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Cumhurbaşkanı Adayları	10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları (%)	Konsensus (%)	GENAR (%)	ORC (%)	ANAR (%)	SONAR (%)	Gezici (%)	Metropoll (%)	A&G (%)	KONDA (%)	Pollmark (%)
Recep Tayyip Erdoğan	%51,79	58,2	55,2	54,6	54,5	52,6	55,3	42	55,1	57	51,4
Sapma Oranı (%)		+6,41	+3,41	+2,81	+2,71	+0,81	+3,51	-9,79	+3,31	+5,21	-0,39
Ekmeleddin İhsanoğlu	%38,44	30,3	35,8	37	36,5	40,3	34,6	33	33,3	34	37,9
Sapma Oranı (%)		-8,14	-2,64	-1,44	-1,94	+1,86	-3,84	-5,44	-5,14	-4,44	-0,54
Selahattin Demirtaş	%9,76	11,5	8	8,4	7,5	7,1	10,1	6,7	11,6	9	7,2
Sapma Oranı (%)		+1,74	-1,76	-1,36	-2,26	-2,66	+0,34	-3,06	+1,84	-0,76	-2,56

Cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan'ın ve İhsanoğlu'nun oy oranına en yakın sonuçlara %0,39 ve %0,54 farkla Pollmark, Selahattin Demirtaş'ın oy oranına en yakın sonuca %0,34 farkla Gezici Araştırma şirketi ulaşmıştır. Bu seçimlerde kamuoyu araştırmalarının Demirtaş'ın oy oranına yaklaşıma seviyesi Erdoğan ve İhsanoğlu'ndan açık şekilde daha fazla olduğu görülmektedir.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri

Katılım oranının %83,92 olduğu seçimlerde meclise giren dört parti de tek başına iktidar olabilecek milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Tablo 5'te kesin seçim sonuçları, kamuoyu araştırma şirketlerinin sonuçları ve bu sonuçlar arasındaki sapma oranları görülmektedir ("2015 Genel Seçimleri", 2015; "2015 Türkiye Araştırma Şirketleri", 2015).

Tablo 5: 7 Haziran 2015 Genel Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Siyasal Partiler	7 Haziran 2015 Genel Seçim Sonuçları (%)	A&G (%)	KONDA (%)	GENAR (%)	ORC (%)	Metropoll (%)	Gezici (%)	Konsensus (%)	SONAR (%)	ANAR (%)	Pollmark (%)
AK Parti	%40,87	42	41	43,8	46	41	39,3	43,9	41	47	49,40
Sapma Oranı(%)		+1,13	+0,13	+2,93	+5,13	+1,13	-1,57	+3,03	+0,13	+6,13	+8,53
CHP	%24,95	27	27,8	25,6	25,3	27,6	28,5	26,7	26	24	23,50
Sapma Oranı(%)		+2,05	+2,85	+0,65	+0,35	+0,65	+3,55	+1,75	+1,05	-0,95	-1,45
MHP	%16,29	16	14,8	15,9	15,5	16	17,2	15,8	18,1	14	15
Sapma Oranı(%)		-0,29	-1,49	-0,39	-0,79	-0,29	+0,91	-0,49	+1,81	-2,29	-1,29
HDP	%13,12	12	12,6	10,8	9	11,5	12,4	9,7	10,4	9	8
Sapma Oranı(%)		-1,12	-0,52	-2,32	-4,12	-1,62	-0,72	-3,42	-2,72	-4,12	-5,12

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'nde AK Parti'nin oy oranına en yakın sonuca %0,13 farkla KONDA ve SONAR, CHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,65 farkla GENAR ve Metropoll, MHP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,29 farkla A&G ve Metropoll, HDP'nin oy oranına en yakın sonuca %0,52 farkla KONDA ulaşmıştır. 10 araştırmanın tamamında AK Parti kesin seçim sonuçlarından yüksek, HDP ise düşük oranda gösterilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında şirketlerin seçim sonuçlarına en yakın oranlara ulaştığı siyasal partinin MHP olduğu görülmektedir.

I Kasım 2015 Genel Seçimleri

1 Kasım 2015 Genel Seçimlerine katılım oranı %85,23 seviyesinde olmuştur. Tablo 6'da kesin seçim sonuçları, kamuoyu araştırma şirketlerinin sonuçları ve bu sonuçlar arasındaki sapma oranları görülmektedir ("İşte ORC'nin son", 2015; "AK Parti yüzde 44", 2015; Çetin 2015; "En son erken seçim", 2015; "AKP 1 Kasım'da", 2015).

Tablo 6: I Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Siyasal Partiler	I Kasım Genel Seçim Sonuçları (%)	A&G (%)	KONDA (%)	GENAR (%)	ORC (%)	Metropoll (%)	Gezici (%)	Konsensus (%)	SONAR (%)	ANAR (%)	Pollmark (%)
AK Parti	49,5	47,2	41,7	47,7	43,3	43,3	43	43	40,5	39,2	43,9
Sapma Oranı(%)		-2,3	-7,8	-1,8	-6,2	-6,2	-6,5	-6,5	-9	-10,3	-5,6
CHP	25,3	25,3	27,9	25,1	27,4	26,9	26,1	28,6	27,3	26,4	25,4
Sapma Oranı(%)		0	+2,6	-0,2	+2,1	+1,6	+0,8	+3,3	+2	+1,1	+0,1
MHP	11,9	13,5	14,2	13,4	14	14,8	14,9	13,1	15,2	16,2	14,8
Sapma Oranı(%)		+1,6	+2,3	+1,5	+2,1	+2,9	+3	+1,2	+3,3	+4,3	+2,9
HDP	10,7	12,2	13,8	8,9	12,2	13,4	12,2	11,9	13,1	14,1	12,3
Sapma Oranı(%)		+1,5	+3,1	-1,8	+1,5	+2,7	+1,5	+1,2	+2,4	+3,4	+1,6

1 Kasım 2015 Genel Seçim sonuçları hem Türk hem de dünya kamuoyunda dikkatle takip edilmiş ve çıkan sonuçlar medyada geniş şekilde yankılanmıştır. Seçim öncesinde yapılan kamuoyu araştırmalarının çeşitli şekillerde bir beklenti oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buna bağlı olarak da AK Parti ve HDP'nin oy oranlarıyla araştırma sonuçları arasında büyük farklar olması siyasal iletişim sürecinde kamuoyu araştırma şirketlerinin ve araştırmaların güvenilirliği sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu seçimlerde AK Parti'nin oy oranına en yakın sonuca %1,8 farkla GENAR, MHP'nin ve HDP'nin oy oranına en yakın sonuca %1,2 farkla Konsensus ulaşmıştır. CHP'nin oy oranı ise, A&G tarafından birebir tespit edilmiştir. 10 kamuoyu araştırmasının tamamının AK Parti'nin oy oranını kesin seçim sonuçlarından düşük, MHP'nin oy oranını ise kesin seçim sonuçlarından yüksek bulması dikkat çekici bir neticedir.

16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu

16 Nisan 2107 Anayasa Değişikliği Referandumu Türk siyasi hayatının kırılma noktalarından biri olmuştur. Bu referandumla Türkiye'nin yönetim sistemi çok önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreç öncesinde yayınlanan kamuoyu araştırma sonuçları da gündemde önemli bir yer işgal etmiş ve çoğu kez seçimlerin kaderini etkileyecek güce sahip olup olmadığı tartışılmıştır. Bu çerçevede referandum sonuçları ile kamuoyu araştırma şirketlerinin anket sonuçlarının karşılaştırılması şu şekildedir ("16 Nisan sandık ve seçmen", 2017; "Andy-Ar'ın son", 2017; "İşte Adil Gür'ün", 2017; "Son referandum anketi", 2017; "Avrasya Araştırma'nın son", 2017; "Referandum anket sonuçları", 2017; "İVEM'in anketinde", 2017; "Adil Gür'ün anketi", 2017):

Tablo 7: Referandum Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırması

Araştırmayı Yapan Şirket	Tarih	Katılımcı	Hata Payı (%)	Referandum Sonucu Evet (%)	Araştırma Sonucu Evet (%)	Referandum Sonucu – Hayır (%)	Araştırma Sonucu Hayır (%)	Sapma oranı (%)
A&G	8-13 Nisan	6048	+/-1,7	51,4	60,8	48,6	39,2	9,4
AKAM	5-10 Nisan	8160	—	51,4	42,25	48,6	57,75	9,15
ANAR	5-10 Nisan	4189	+/-1,51	51,4	52	48,6	48	0,6
GENAR	7-13 Nisan	5068	—	51,4	54,3	48,6	45,7	2,9
GEZİCİ	8-9 Nisan	1399	—	51,4	51,3	48,6	48,7	0,1
İVEM	30 Mart – 7 Nisan	—	—	51,4	58,2	48,6	41,8	6,8
KONDA	7-9 Nisan	3462	+/-2,4	51,4	51,5	48,6	48,5	0,1
Konsensus	—	—	—	51,4	48,8	48,6	51,2	2,6
MAK	5-10 Nisan	5500	+/-1,3	51,4	56,5	48,6	43,5	5,1
Optimar	3-10 Ocak	2043	—	51,4	53,6	48,6	46,4	2,2
ORC	11-13 Nisan	3980	+/-2	51,4	59,4	48,6	40,6	8
SONAR	26 Mart	—	—	51,4	48,8	48,6	51,2	2,6
THEMİS	8-12 Nisan	—	—	51,4	46,1	48,6	53,9	5,3
Andy-Ar	9-13 Nisan	5640	—	51,4	53,7	48,6	46,3	2,3

14 araştırma şirketi arasında KONDA, referanduma yönelik araştırmasıyla ilgili yayınladığı detaylı raporla ve web sitesinden yaptıkları bilgilendirmelerle diğer şirketlere göre daha güvenilir bir imaj çizmektedir. Daha önceki referandumlarda, genel ve yerel seçimlerde de olduğu gibi 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu'nda da araştırma şirketlerinin önemli bir bölümü bilimsel nedenlerle açıklanamayacak şekilde yanlış sonuçlara ulaşmışlardır. 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'ne en yakın sonucu bulan A&G Araştırma Şirketi bu referandumda %9,4 oranında yanılmıştır. Araştırma sonuçlarıyla seçim sonuçları arasındaki bu büyük farklar, kasıtlı olarak yapılmasalar dahi, seçmenleri siyasal katılma aşamasında çeşitli şekillerde etkilemektedir.

24 Haziran 2018 Genel Seçimleri

24 Haziran 2018 Genel Seçimleri'ne katılım oranı %86,22 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Avrupa'nın önemli ülkelerdeki siyasal katılma oranlarının oldukça üzerindedir. A&G, GENAR, ANAR, Pollmark, THEMİS ve Andy-Ar şirketleri web sitelerinden ya da geleneksel medya üzerinden 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi için kamuoyu araştırması yayınlamadıkları için Tablo 8'de bu şirketlere yer verilmemiştir. Tablo 8'de 13 farklı kamuoyu araştırma şirketinin açıkladığı araştırma sonuçları yer almaktadır ("24 Haziran kesin", 2018; "Seçime 5 gün kala", 2018; "KONDA'nın abonelerine gönderdiği", 2018; "24 Haziran 2018 Milletvekili", 2018; "Erken seçime doğru", 2018; "Son anket sonuçları", 2018; "MAK anketine göre", 2018; "PIAR Araştırma Şirketi'nden", 2018; "AKAM'ın son anketi", 2018; "24 Haziran 2018'de yapılacak", 2018; "İşte son seçim anketi", 2018; "Türkiye'nin nabızı Mayıs", 2018; "Konsensus anket sonuçları", 2018).

Tablo 8: 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçları Karşılaştırması

Siyasal Partiler	24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları (%)	Piar (%)	KONDA (%)	MAK (%)	ORC (%)	Metropoll ¹ (%)	Gezici (%)	Konsensus (%)	SONAR (%)	Mediar (%)	REMRES ² (%)	AKAM ³ (%)	Optimar (%)	İVEM (%)
AK Parti	42,56	34,8	45,5	45	44,2	46,5	43,6	43,8	42,2	39,61	33,3	45,9	46,7	47,8
Sapma Oranı(%)		-7,76	+2,94	+2,44	+1,64	-7,16	+1,04	+1,24	-0,36	-2,95	-9,26	-7,76	+4,14	+5,24
CHP	22,65	23,4	26,1	23,5	24,5	34,8	26,7	27,4	28,2	22,61	19,4	40,4	26,3	25,2
Sapma Oranı(%)		+0,75	+3,45	+0,85	+1,85	+0,85	+4,05	+4,75	+5,55	-0,04	-3,25	+6,45	+3,65	+2,55
MHP	11,10	7,3	7,3	9	10,5	46,5	5,3	7,4	7,1	2,29	4,4	45,9	6,9	9,6
Sapma Oranı(%)		-3,8	-3,8	-2,1	-0,6	-7,16	-5,8	-3,7	-4	-8,81	-6,7	-7,76	-4,2	-1,5
HDP	11,70	14,1	11,6	9	11,9	10,1	12,1	9,7	10	11,39	8,7	13,4	11,2	8
Sapma Oranı(%)		+2,4	-0,1	-2,7	+0,2	-1,6	+0,4	-2	-1,7	-0,31	-3	+1,7	-0,5	-3,7
İYİ Parti	9,96	17,2	8,5	8,5	7,4	34,8	10,1	11,2	9,2	17,60	12,6	40,4	6,8	5,4
Sapma Oranı(%)		+7,24	-1,46	+1,46	-2,56	+0,85	+0,14	+1,24	-0,76	+7,64	+2,64	+6,45	-3,16	-4,56

SONAR, AK Parti'nin oy oranına en yakın tahmini yapan araştırma şirketi olarak öne çıkmaktadır. Aynı şekilde HDP ve İYİ Parti'nin oy oranlarına son derece yakın anket sonuçları açıklamıştır. Ancak aynı şirket CHP'nin oy oranını tahmin etmede %5,55 düzeyinde MHP'nin oy oranında ise, %4 düzeyinde yanılmıştır. ORC Araştırma, bu seçimlerde araştırmaya dahil edilen dört siyasal partinin de oy oranlarına en yakın tahminleri yapan şirket olarak önemli bir başarı yakalamıştır. AKAM, ittifak yapan siyasal partilerin oy oranlarını açıklamak yerine ittifakların oy oranını açıklamıştır. Buna göre AKAM, Cumhuriyet İttifakı⁴ oy oranını %45,9 olarak açıklamış,

1 Metropoll, ittifak yapan siyasal partilerin tek tek oy oranlarını açıklamak yerine ittifakların oy oranını duyurmuştur.

2 REMRES, kararsız seçmenlerin oranını siyasal partilere dağıtılmamış şekilde araştırma sonuçlarını ilan etmiştir.

3 AKAM, ittifak yapan siyasal partilerin tek tek oy oranlarını açıklamak yerine ittifakların oy oranını açıklamıştır.

4 Cumhuriyet İttifakı, AK Parti ve MHP'den oluşmaktadır.

Millet İttifakı⁷ oy oranını ise %40,4 düzeyinde vermiştir. Millet İttifakı Saadet Partisi'nin %1,34 oy oranıyla %33,95 oy oranına ulaşmıştır.

24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Cumhurbaşkanlığı seçimine katılım oranı %86,24 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tablo 9'da 13 farklı kamuoyu araştırma şirketinin cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik açıkladığı araştırma sonuçları yer almaktadır ("24 Haziran kesin", 2018; "Seçime 5 gün kala", 2018; "KONDA'nın abonelerine gönderdiği", 2018; "24 Haziran 2018 Milletvekili", 2018; "Erken seçime doğru", 2018; "Son anket sonuçları", 2018; "MAK anketine göre", 2018; "PIAR Araştırma Şirketi'nden", 2018; "AKAM'ın son anketi", 2018; "24 Haziran 2018'de yapılacak", 2018; "İşte son seçim anketi", 2018; "Türkiye'nin nabızı Mayıs" 2018).

Tablo 9: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları ve Kamuoyu Araştırma Sonuçları Karşılaştırması

Cumhurbaşkanı Adayları	24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları (%)	PİAR (%)	KONDA (%)	MAK (%)	ORC (%)	Metropoll (%)	Gezici (%)	Konsensus (%)	SONAR (%)	AKAM ⁵ (%)	Optimar (%)	İVEM ⁶ (%)	REMRES (%)	Mediar (%)
R. Tayyip Erdoğan	52,59	39,7	51,9	51,4	52,7	45,9	48,2	47,9	48,3	44,5	51,6	48,3	43,6	43,50
Sapma Oranı(%)		-12,89	-0,69	-1,19	-0,11	-6,69	-4,39	-4,69	-4,29	-8,09	-0,99	-4,29	-8,99	-9,09
Muharrem İnce	30,64	26	28,0	23,9	29,2	20,1	29,1	26,8	31,4	28,3	28	---	29,5	22,20
Sapma Oranı(%)		-4,64	-2,64	-6,74	-1,44	-10,54	-1,54	-3,84	+0,76	-2,34	-2,64	---	-1,14	-8,44
Selahattin Demirtaş	8,40	11,1	9,0	9,6	8,4	11,4	10,0	9,7	8,2	11,5	10,3	7,6	11,4	12,79
Sapma Oranı(%)		+2,7	+0,6	+1,2	0	+3	+1,6	+1,3	-0,2	+3,1	+1,9	-0,8	+3	+4,39
Meral Akşener	7,29	21,2	10,2	12,3	8,6	11,2	11,4	14,8	9,5	13,5	8,5	5,5	12,3	19,31
Sapma Oranı(%)		+13,91	+2,91	+5,01	+1,31	+3,91	+4,11	+7,51	+2,21	+6,21	+1,21	-1,79	+5,01	+12,02
Temel Karamollaoğlu	0,89	1,8	0,7	2,2	0,9	1,7	1,2	0,7	2,1	---	1,1	---	0,3	1,61
Sapma Oranı(%)		+0,91	-0,19	+1,31	+0,01	+0,81	+0,31	-0,19	+1,21	---	+0,21	---	-0,59	+0,72
Doğu Perinçek	0,20	0,1	0,1	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1	0,5	---	0,5	---	0,2	0,60
Sapma Oranı(%)		-0,1	-0,1	+0,4	0	-0,1	-0,1	-0,1	+0,3	---	+0,3	---	0	+0,4

13 araştırma şirketinin tamamının Erdoğan'ın oy oranını seçim sonucundan düşük gösterdiği belirlenmiştir. ORC Araştırma, %-0,11 sapmayla Erdoğan'ın oy oranına en yakın tahmini yapan şirket olarak gözükmektedir. İnce'nin oy oranına en yakın tahmini %+0,76 sapma oranıyla SONAR yapmıştır. SONAR dışındaki 11 şirket İnce'nin oy oranı seçim sonuçlarından daha düşük göstermiştir. Demirtaş'ın oy oranını ORC Araştırma %100 oranında doğru tahmin

5 AKAM, Temel Karamollaoğlu ve Doğu Perinçek'in oy oranlarını açıklamamıştır.

6 İVEM Araştırma, kamuoyu araştırmasını Ocak 2018 tarihinde yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı adaylıkları resmi olarak açıklanmayan Muharrem İnce, Temel Karamollaoğlu ve Doğu Perinçek bu nedenle araştırmada yer almamıştır.

7 Millet İttifakı, CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi'nden oluşmaktadır. Saadet Partisi 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup oluşturacak çoğunluğa ulaşamaması sebebiyle çalışmaya dahil edilmemiştir.

ederek önemli bir başarıya imza atmıştır. 13 şirketin 11'inin Demirtaş'ın oy oranını seçim sonuçlarından daha yüksek gösterdiği belirlenmiştir. Optimar Araştırma, %+1,21 sapma oranıyla Akşener'in oy oranına en yakın tahmini gerçekleştirmiştir. 13 şirketin 12'si Akşener'in oy oranını seçim sonuçlarından daha yüksek göstermiştir. PİAR Araştırma ise, %+13,91 sapma oranıyla Akşener'in oy oranından en farklı tahmini yapan şirket olarak belirlenmiştir. KONDA ve Konsensus Karamolloğlu'nun oy oranına en yakın tahmini yapan şirketler olarak öne çıkmaktadır. Karamolloğlu'nun oy oranını tahmin etmede araştırma şirketlerinin tamamının başarılı olduğu görölmektedir. ORC ve REMRES şirketleri Perinçek'in oy oranını %100 oranında doğru tahmin etmiştir. Diğer şirketlerin de Perinçek'in oy oranına son derece yakın tahminler yaptığı söylenebilir.

Araştırma şirketleri şeffalık ilkesi gereği seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarını tüm metodolojik özellikleriyle birlikte kamuoyuyla paylaşmalıdırlar. Ancak incelenen 18 kamuoyu araştırma şirketinden sadece KONDA ve ORC yaptığı araştırma sonuçlarını detaylı bir şekilde internet sitesi üzerinden kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca Metropoll, 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri ve 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu dışındaki diğer 7 seçimle ilgili yaptığı araştırma sonuçlarını yöntemsel özellikleriyle birlikte internet sitesinde ilan etmiştir. Şirketlerin araştırmaların künyesini toplumla paylaşmasının seçmenler nezdinde şirketlere karşı güven oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu durum kamuoyu araştırma şirketlerinin manipölasyon yapma ve medyada yer alma gibi kaygılar taşımadığına işaret etmektedir. A&G ile Gezici Araştırma şirketleri ise, seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına internet sitelerinde yer vermemiştir. Araştırma şirketlerinin internet sitelerinin içeriklerinin incelenmesi sonucunda araştırma şirketlerinin seçim sonuçlarına yakın tahminler gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarını internet sitelerinde yayınlama eğilimde olduğu görölmüştür.

Kamuoyu araştırma sonuçları ile kesin seçim sonuçları arasındaki tutarsızlıklar ve aşırı sapmaların kamuoyu araştırma şirketlerinin bilimselliğine duyulan güveni teorik olarak azalttığı söylenebilir. Orta ve uzun vadede ise, kamuoyu araştırmaları ve bu araştırmaları yapan şirketler itibarsızlaşmaktadır. Ancak bu nokta seçmenlerin kamuoyu araştırmalarındaki sonuçların tutarlılığını ne ölçüde dikkate aldığını ortaya koyan genel geçer ampirik araştırma bulgusu son derece kısıtlıdır. Diğer taraftan, fotoğrafın bütününe bakıldığında KONDA, ORC, Metropoll ve A&G'nin araştırmalarındaki birkaç büyük orandaki hatalı sonuçlar çıkarıldığı bu şirketlerin %2-3 hata payı ile seçim sonuçlarına yakın araştırma sonuçları yayınladığı tespit edilmiştir. Diğer yandan araştırma şirketleri bazı seçim sonuçlarına son derece yakın tahminler içeren anketler yayınlarken bazı seçimlerde ise, bilimsel nedenlerle açıklanması oldukça güç büyük farklar gösteren araştırmalar gerçekleştirmektedir. 12 Haziran 2011, 7 Haziran 2015, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri ve 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri'nde kesin seçim sonuçları ile araştırma sonuçları arasındaki en büyük sapma oranları AK Parti'nin oy oranlarında olduğu görölmüştür. Gezici Araştırma Şirketi'nin araştırma sonuçları açıkladığı dört seçimde de CHP'yi kesin seçim sonuçlarından yüksek gösterdiği tespit edilmiştir. Kamuoyu araştırma sonuçları ile seçim sonuçları arasındaki tutarsızlığın bilimsel nedenlerle açıklanamaması araştırma şirketlerinin liyakat sorununu gündeme getirmektedir.

Sonuç

Seçimlere dönük kamuoyu araştırmalarının seçmenlerin oy tercihlerini doğrudan etkilediğini söylemek güçtür. Seçmenin oy verme davranışını etkileyen çok sayıda farklı etmen vardır. Diğer yandan, seçimlere dönük kamuoyu araştırmalarının siyasal iletişim aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kamuoyu araştırmaları, seçmeni teşvik etmek, medyada yer almak, rakiplerin motivasyonunu kırmak, seçmenleri ve teşkilatları konsolide etmek amaçlarıyla seçim kampanyası dönemlerinde kullanılmaktadır. Literatürde kamuoyu araştırmalarının siyasal partiler ve araştırmaları yapan şirketler tarafından medyaya servis edildiği ve medyanın gündem oluşturma, reyting, satış, tiraj ve web ortamında “tıklanma” kaygısıyla bu sonuçları kullandığı yaygın şekilde tartışılmaktadır. Medya ve siyasal partiler, güven kazanmak yerine gündem oluşturmayı ve seçmeni baskı altına almayı yeğler gözükmektedir. Bu noktada güven inşa etme merkezine dayanan siyasal katılma sürecinde doğru bir strateji izlendiğini söylemek güçtür.

Bu araştırmanın sonuçları genel seçimler, yerel seçimler, cumhurbaşkanlığı seçimleri ve referandum sonuçları olmak üzere dört kategoride ele alınabilir:

- 2010 ve 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu sonuçları incelendiğinde; 2010’da KONDA, GENAR, Pollmark ve Metropoll %1 civarı sapma oranıyla seçim sonuçlarına en yakın araştırma sonuçlarını açıklayan şirketler olarak öne çıkmışlardır. 2017’de KONDA, GEZİCİ ve ANAR referandum sonuçlarına çok yakın sonuçları açıklayan şirketler olmuşlardır. Bu referandumda A&G ve AKAM’ın araştırma sonuçlarında %9 civarında sapma olmuştur.
- 2014 Yerel Seçimlerinde araştırma sonuçlarının seçim sonuçlarını öngörmeye zorlandığı görülmektedir. Ancak incelenen araştırma sonuçları arasında SONAR ve ORC Araştırma’nın sonuçları diğer sonuçlardan daha tutarlıdır. Diğer taraftan Pollmark’ın araştırma sonuçlarının sapma oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir.
- 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde en başarılı sonuçlara Pollmark’ın ulaştığı görülmektedir. Sapma oranı en fazla olan araştırma ise Metropoll’e aittir. 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde ise, en başarılı şirketin ORC Araştırma, en başarısız şirketin de PİAR olduğu tespit edilmiştir.
- Genel seçim sonuçlarıyla araştırma sonuçları karşılaştırıldığında; 2011 Genel Seçimleri’nde incelenen 9 şirketten 8’i başarılı sonuçlar açıklarken Metropoll özellikle AK Parti’nin oy oranında %-7,8 oranında yanılmıştır. Bu seçimlerde en yakın tahminleri SONAR yaparken, sapma oranları en fazla olan araştırmayı Pollmark gerçekleştirmiştir. 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri’nde en başarılı araştırma sonuçlarını Metropoll, en başarısız araştırma sonuçlarını ise Pollmark yayınlamıştır. 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri’nde öngörülerini başarılı olan şirket A&G olmuştur. GENAR ve ANAR’ın araştırmaları sapma oranları en fazla olan sonuçları içermektedir. 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri’nde seçim sonuçlarına en yakın tahminleri ORC Araştırma yapmıştır. AKAM ve REMRES’in seçim sonuçlarından en farklı araştırma sonuçlarını açıklayan şirketler olduğu tespit edilmiştir. İncelenen şirketler bazı seçimlerde son derece başarılı tahminler yaparken, bazı seçimlerde bilimsel yöntemlerle açıklanamayacak

derecede sapma oranı yüksek araştırma sonuçlarına ulaşmışlardır. Genel ve yerel seçimlerde en fazla sapma oranlarının AK Parti'nin oy oranlarında olduğu belirlenmiştir.

Kamuoyu araştırmalarının büyük çoğunluğunda bilimsellik ve Şeffaflık kriterleri olan ESOMAR (European Society for Opinion and Marketing Research) ve WAPOR (World Association for Public Opinion Research) ilkelerini benimsememeleri güvenilirliği sarsmaktadır. Ayrıca, kamuoyu araştırmaları rapor olarak yayınlanmamaktadır. O nedenle, araştırmalardaki hata payları, güven aralığı, örneklem sayısı, soru formları net olarak bilinmemektedir. Ayrıca araştırmaların güvenilir olması için çalışmaları kimin fonladığı, kimin adına yapıldığı, kimin desteklediği ve sonuçlardaki sapmaların nedenleri Şeffaf Şekilde kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının metodolojik niteliklerinin basında yer almaması veya yöntem konusunda bilgilerin basında çok kısıtlı Şekilde verilmesi bilimsellik ve Şeffaflık ilkelerine uyulmadığı kuşkularını doğurmaktadır. Bu çalışma seçimlere yönelik kamuoyu araştırma sonuçlarının seçmeni nasıl etkilediğini, hangi sonucun hangi siyasal parti sempatzanında nasıl algılandığını ve kararsız seçmenlerin oy verme davranışında kamuoyu araştırma sonuçlarını dikkate alıp almadığını tespit etmeye dönük kantitatif araştırmalar yapılması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Kamuoyu araştırmaları alanındaki gelişme, ticarileşme; medya, siyaset ve çıkar ilişkileri ile konunun manipölasyona ve dezenformasyona açık olması bu alanla ilgili yasal düzenlemeler yapılması gerektiğini göstermektedir.

Siyasilerle kamuoyu araştırma Şirketlerinin doğrudan ve dolaylı bağlantıları ile araştırma sonuçlarının yayınlandığı medya kuruluşları, bunun yanı sıra ismarlama kamuoyu araştırmalarının varlığı kamuoyu araştırmalarının güvenilirliği konusunda kaygıları artırmaktadır. Kesin seçim sonuçlarıyla kamuoyu araştırma sonuçları arasında ciddi farklılıklar olmasına rağmen araştırma sonuçlarının yayınlanmaya devam etmesinin nedenleri Őunlar olabilir: 1) Seçmeni harekete geçirmek, 2) İktidar yolunda gidildiği mesajı vermek, 3) Seçmeni seçimi kazanacak partiye yönlendirmek, 4) Seçmenlerin rehavete girmesini engellemek, 5) Rakip siyasal partilerin oylarının azaldığını göstermek, 6) Teşkilatları ve üyeleri motive etmek, 7) Medyada yer almak, 8) Seçmenin sandığa gitmesini engellemek.

Kamuoyu araştırmaları geleneksel medyada olduğu kadar yeni medyada da oldukça fazla dikkat çekmektedir. Kamuoyu araştırma Şirketlerinin ve bu Şirketlerin sahiplerinin sosyal medya hesaplarından araştırma sonuçları yayınlanarak Şirketler ve araştırmacılar kendi tanıtımlarını yapmakta ve gündeme gelmeye çalışmaktadır. Aynı Şekilde siyasal parti liderleri ve partililer de sosyal medya hesaplarından partilerini önde gösteren araştırma sonuçlarını paylaşarak seçim sonuçlarıyla ilgili olumlu bir atmosfer oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Kamuoyu araştırmalarının seçimlerden önce yayınlanmasıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konuda dünyadaki farklı uygulamalar incelenerek kamuoyu araştırma Őirketlerine ve medya kuruluşlarına kanuni yükümlölükler getirilmelidir. Kamuoyu araştırmalarının siyasal partiler ve medya tarafından bir siyasal iletişim aracı ve gündem belirleme unsuru olarak kullanılmasının önüne geçilmeli, seçmenlerin zihninin iğfal edilmesine ket vurulmalıdır.

Siyasetçilerin, medyanın ve kamuoyu araştırmalarının genel olarak negatif imajı, siyasal iletişim sürecine olumsuz yansımaktadır. Siyasal katılmada güven çok boyutlu ve zor bir konudur. Bu açıdan siyasal katılmanın politikacılar ve medya açısından kamuoyu araştırmaları ekseninde ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Kamuoyu araştırmalarının medya aracılığıyla seçmenleri manipüle etmesi siyasal katılmayı çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. Politikacıların ve medyanın itibar sorunu kamuoyu araştırma sonuçlarının güvenilirliğini de dolaylı şekilde belirlemektedir. Ancak siyasiler açısından politikaların belirlenmesi ve halkın tepkilerinin ölçülmesi anlamında araştırmalar yararlı olabilmektedir. Araştırma sonuçlarına medya açısından baktığımızda ise, vatandaşların “ne hakkında konuşacağı”nı belirlemek, hükümetleri baskı altına almak ya da desteklemek açısından araştırmaların güç ilişkilerine hizmet ettiği söylenebilir. Ancak karşı sav olarak seçimlere yönelik kamuoyu araştırmalarının seçmenleri yönlendirmediğini ve seçmenlerin oy verme davranışında bu araştırmaların etkisinin olmadığını test eden deneysel çalışma verileri de bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 4 farklı araştırma şirketi. (2015, 4 Ekim). *Milliyet*. 05.10.2015 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/4-farkli-arastirma-sirketi/siyaset/detay/1837490/default.htm> adresinden edinilmiştir.
- 6 şirketin Cumhurbaşkanı seçimi anket sonucu. (2015, 30 Mayıs). *İnternethaber*. 26.09.2015 tarihinde <http://www.internethaber.com/6-sirketin-cumhurbaskani-secimi-anket-sonucu-697817h.htm> adresinden edinilmiştir.
- 16 Nisan sandık ve seçmen analizi raporu. (2017, 28 Nisan). *KONDA*. 30.04.2017 tarihinde http://KONDA.com.tr/wpcontent/uploads/2017/04/KONDA_16Nisan2017SandikveSecmenAnaliziRaporu.pdf adresinden edinilmiştir.
- 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Seçmen Tercihleri. (2018, 21 Haziran). *ORC Araştırma*. 22.06.2018 tarihinde <http://orcarastirma.com.tr/wp-content/uploads/2018/06/24-HAZ%C4%B0RAN-M%C4%B0LLETVEK%C4%B0L%C4%B0-GENEL-SE%C3%87C%C4%B0M%C4%B0-VE-CUMHURBA%C5%9EKANLI%C4%9EISE%C3%87C%C4%B0M%C4%B0-SE%C3%87MEN-TERC%C4%B0HLER%C4%B0-ARA%C5%9ETIRMASI.pdf> adresinden edinilmiştir.
- 24 Haziran 2018'de yapılacak ola Cumhurbaşkanlığı seçiminde hangi adaya oy vereceksiniz?. (2018, 17 Haziran). *Optimar*. 23.06.2018 tarihinde <http://www.optimar.com.tr/> adresinden edinilmiştir.
- 24 Haziran kesin seçim sonuçları Resmi Gazete'de. (2018, 5 Temmuz). *TRT Haber*. 06.07.2018 tarihinde <http://www.trthaber.com/haber/gundem/24-haziran-kesin-secim-sonuclari-resmi-gazetede-373622.html> adresinden edinilmiştir.
- 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Belediye Meclis Üyeliği Sonuçları. (2014, 15 Nisan). *YSK.gov.tr*. 06.10.2015 tarihinde <http://ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosya/BelediyeMeclisUyeliği2014.pdf> adresinden edinilmiştir.
- 2015 Genel Seçimleri 5 ankette farklı sonuç. (2015, 1 Haziran). *İnternethaber*. 05.10.2015 tarihinde <http://www.internethaber.com/2015-genel-secimleri-5-ankette-farkli-sonuc-781229h.htm> adresinden edinilmiştir.
- 2015 Türkiye Araştırma Şirketleri Anket Sonuçları. (2015, 6 Ekim). *Yeni Şafak*. 23.12.2017 tarihinde <http://www.yenisafak.com/secim-2015-kasim/genel-secim-pollmark-anket-sonuclari> adresinden edinilmiştir.
- Abadan Unat, N. (1988). Türkiye'de toplumsal değişme, piyasa araştırmaları ve kamuoyu yoklamaları. *Kamuoyu Araştırmaları Birinci Uluslar Arası Sempozyumu*. Ankara Üniversitesi BYYO Yayınları, s. 29-47.
- Adil Gür'ün anketi. (2017, 5 Nisan). *Ahaber*. 14.04.2017 tarihinde <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/04/14/iste-adil-gurun-beklenen-anketi> adresinden edinilmiştir.
- AK Parti yüzde 44. (2015, 15 Ekim). *Sabah*. 02.11.2015 tarihinde <http://www.sabah.com.tr/fotohaber/gundem/ak-parti-yuzde-44e-ulasti?tc=13&page=9> adresinden edinilmiştir.
- AKAM'ın son anketi. (2018, 23 Haziran). *Cumhuriyet*. 24.06.2018 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1005930/AKAM_in_son_anketi__Cumhurbaskanligi_ikinci_tura_kaliyor__HDP_baraji_geciyor.html adresinden edinilmiştir.
- AKP 1 Kasım'da iktidar olacak mı? (2015, 11 Ekim). *Meydan Gazetesi*. 03.11.2015 tarihinde <http://www.meydangazetesi.com.tr/aktuel/akp-1-kasim-da-iktidar-olacak-mi-hdp-baraji-gececek-mi-anargezici-metropoll-6-ekim-2-kasim-2015-haberleri-h26599.html> adresinden edinilmiştir.

- Andy-Ar'ın son anketinde 'Evet' oyları yüzde 53. (2017, 5 Nisan). *Sputniknews*. 16.04.2017 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/politika/201704141028078000-and-arin-son-anketinde-evet-oylari/> adresinden edinilmiştir.
- Atabek, N. (2003). Türk basınında kamuoyu araştırmaları. *İletişim*, (17), s. 1-28.
- Avrasya Araştırma'nın son referandum anketi. (2017, 3 Nisan). *Birgün*. 12.04.2017 tarihinde <http://www.birgun.net/haber-detay/avrasya-arastirma-nin-son-referandum-anketi-hayir-yuzde-57-75-154969.html> adresinden edinilmiştir.
- Balcı, A. ve Ayhan, B. (2004). Seçmen tercihlerinin belirlenmesine yönelik yapılan kamuoyu araştırmalarında güvenilirlik ve geçerlilik problemleri: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), s. 135-167.
- Bütün anket şirketlerinin referandum anket sonuçları. (2015, 8 Eylül). *Wordpress*. 26.09.2015 tarihinde <https://anayasareferandumu.wordpress.com/2010/09/08/bütün-anket-sirketlerinin-referandum-anket-sonuclari-ve-sirketlerin-bilgileri/> adresinden edinilmiştir.
- Champagne, P. (1995). Kamuoyu yoklamaları, oy kullanma ve demokrasi. Hülya Tufan (Ed.), *Kamuoyu kimin oyu?* içinde (s. 143-176). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Çetin, R. (2015). 22 şirketin 7 Haziran'dan bugüne yaptığı 1 Kasım anketlerinden hangi sonuçlar çıktı? *T24.com*. 31.10.2015 tarihinde <http://t24.com.tr/haber/21-anket-sirketi-7-hazirandan-bugune,314829> adresinden edinilmiştir.
- Çoymak, A., Gheorghiu, M., Niens, U. ve Lyons, E. (2015). Vatandaşlığın psikolojisi ve politik güven". Ö. Dirilen Gümüş (Ed.), *Siyaset psikolojisi* içinde (s. 257-280), İstanbul: Nobel Yayınları.
- Çöllü, E. F. (2014). Kamuoyu araştırmalarında güvenilirlik ve geçerlilik. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. (10), s. 279-296.
- Dahlgren, P. (2014). Participation and alternative democracy: Social media and their contingencies. P. Serra, E. Camilo ve G. Gonçalves (Ed.), *Political participation and Web 2.0* içinde (s. 65-81), Covilha: Livros LabCom.
- En son erken seçim anketleri. (2015, 7 Ekim). *Köprübaşı*. 02.11.2015 tarihinde <http://www.koprubasi.tv/gundem/en-son-erken-secim-anket-sonuclari-31-ekim-genar-anket-sonuclari-1-kasim-genel-erken-secim-sonuclari-anketi-genar-arastirma-sirketi-erken-secim-starti-ogren-yarin-secimler-nasil-gececek-h13180.html> adresinden edinilmiştir.
- Erken seçime doğru. (2018, 25 Haziran). *REMRES*. 26.06.2018 tarihinde <http://www.remres.com.tr/filemanager/files/haziran%202.pdf> adresinden edinilmiştir.
- ESOMAR (2006). ESOMAR kamuoyu araştırma sonuçlarının yayınlanmasına ilişkin uluslararası uygulama esaslarını da içeren ESOMAR/WAPOR kamuoyu araştırmaları rehberi. *Tuad.org.tr*. 28.03.2017 tarihinde http://tuad.org.tr/upload/files/ESOMAR_%20Wapor_Kamuoyu_Arastirmalari_Rehberi.pdf adresinden edinilmiştir.
- Güngör, N. (2013). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Güz, N. (2005). *Haberde yönlendirme ve kamuoyu araştırmaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İşte Adil Gür'ün beklenen anketi. (2017, 5 Nisan). *Ensonhaber*. 16.04.2017 tarihinde <http://www.ensonhaber.com/orcnin-son-referandum-anketi-2017-04-14.html> adresinden edinilmiştir.
- İşte ORC'nin son seçim anketi. (2015, 5 Ekim). *Ensonhaber*. 06.10.2015 tarihinde <http://web.archive.org/web/20120125040220/http://www.ensonhaber.com:80/iste-orcnin-son-secim-anketi-2011-12-13.html?> adresinden edinilmiştir.
- İşte Referandum'un resmi sonuçları. (2015, 23 Eylül). *Sabah*. 26.09.2015 tarihinde <http://www.sabah.com.tr/gundem/2010/09/23/iste-referandumun-resmi-sonuclari> adresinden edinilmiştir.

- İşte son seçim anketi. (2018, 4 Ocak). *Siyasetcafe*. 25.01.2018 tarihinde <https://www.siyasetcafe.com/iste-son-secim-anketi-mhp-ve-iyi-partiye-buyuk-sok-30313h.htm> adresinden edinilmiştir.
- İVEM'in anketinde "evet" fark attı. (2017, 4 Nisan). *Sonsecimanketi*. 12.04.2017 tarihinde <http://www.sonsecimanketi.com/ivem-anketinde-evet-fark-atti> adresinden edinilmiştir.
- Kalender, A. (2005). *Siyasal iletişim seçmenler ve ikna stratejileri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Kapani, M. (2013). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyasal sistemler: Siyasal çatışma ve uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- KONDA'nın abonelerine gönderdiği bilgi notu. (2018, 22 Haziran). *KONDA*. 22.06.2018 tarihinde <http://KONDA.com.tr/tr/duyuru/KONDAnin-abonelerine-gonderdigi-bilgi-notu-21-haziran-2018/> adresinden edinilmiştir.
- Konsensus anketi sonuçları 24 Haziran seçim anketi. (2018, 8 Haziran). *İnternethaber*. 08.06.2018 tarihinde <http://www.internethaber.com/konsensus-anketi-sonuclari-24-haziran-secim-anketi-1878026h.htm> adresinden edinilmiştir.
- Lazersfeld, P. F., Berelson, B. ve Gaudet, H. (1955). *The people's choice*. New York: Columbia University Press.
- Le Bon, G. (2013). *Kitleler psikolojisi*. Ankara: Alter Yayınları.
- MAK anketine göre seçimlerde ilk tur bıçak sırtı. (2018, 29 Mayıs). *Sputniknews* 30.05.2018 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/analiz/201805231033553307-mak-danismanlik-24-haziran-anket/> adresinden edinilmiştir.
- Marcus, G. E. ve Mackuen, M. B. (1993). Anxiety, enthusiasm and the vote: The emotional underpinnings of learning and involvement during presidential campaigns. *American Political Science Review*, 87(3), s. 672-685.
- Meray, S. (1954). Halk efkarı ve yoklanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 9(3), s. 256-303.
- Özbudun, E., Kalaycıoğlu, E. ve Köker, L. (1995). *Türkiye'de demokratik Siyasal Kültür*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Özbudun, E. ve Hale, W. (2010). *Türkiye'de İşlamlık, demokrasi ve liberalizm: AKP olayı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özerkan, ř. A. (1992). Kamuoyu yoklamalarından hiç korkmamak gerekir. *İletişim Dünyası Dergisi*, (1), s. 61-83.
- Özkan, A. (2007). *Siyasal iletişim stratejileri*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- PİAR Araştırma şirketi'nden 24 Haziran seçim anketi. (2018, 9 Haziran). *Mynet*. 10.06.2018 tarihinde <http://www.mynet.com/haber/secim/piar-arastirma-sirketi-nden-24-haziran-secim-anketi-ak-parti-ve-erdogan-bu-rakamlari-daha-once-gormemisti-4181200-1> adresinden edinilmiştir.
- Referandum anket sonuçları. (2017, 3 Nisan). *İndigodergisi*. 12.04.2017 tarihinde <https://indigodergisi.com/2017/04/referandum-anketi-sonuclari-tam-liste/> adresinden edinilmiştir.
- Seçime 5 gün kala anketlerde son durum. (2018, 4 Temmuz). *Ensonhaber*. 05.07.2018 tarihinde <http://www.ensonhaber.com/secime-5-gun-kala-anketlerde-son-durum.html> adresinden edinilmiştir.
- Seçime haftalar kala 5 farklı şirketin seçim anketi. (2015, 6 Ekim). *Cumhuriyet*. 06.10.2015 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/37617/Secime_haftalar_kala_5_farkli_sirketin_secim_anketi.html adresinden edinilmiştir.
- Seçimi hangi anket şirketi bildi. (2011, 13 Haziran). *Sabah*. 25.09.2015 tarihinde <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/06/13/secimi-hangi-anket-sirketi-bildi> adresinden edinilmiştir.
- Sezgin, M. (2003). Siyasal nitelikli kamuoyu araştırmaları ve 24 Aralık 1995 genel seçimler örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (6), s. 55-75.

- Son anket sonuçları. (2018, 19 Haziran). *Sözcü*. 20.06.2018 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-anketler-24-haziran-yaklasirken-son-secim-anketlerine-gore-sonuclarneler-2473221/> adresinden edinilmiştir.
- Son referandum anketi açıklandı. (2017, 5 Nisan). *Sözcü*. 16.04.2017 tarihinde <http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/son-dakika-son-referandum-anketi-aciklandi-flas-sonuclar-var-1790998/> adresinden edinilmiştir.
- SONAR ve GENAR seçim anketi. (2014, 14 Mart). *Medyaline*.07.10.2015 tarihinde http://www.medyaline.com/sonar-ve-gonar-secim-anketi-sonuclari—2014-yerel-secimde-siyasi-partilerin-oy-oranlari_80605.html adresinden edinilmiştir.
- Temmuz ayında Cumhurbaşkanlığı tahminleri. (2014, 8 Temmuz). *Seçimanketleri*. 10.06.2018 tarihinde <http://www.seçimanketleri-jgb.net/2014/07/temmuz-ay-itibariyle-cumhurbaskanlg.html> adresinden edinilmiştir.
- Tufan, H. (1995). *Kamuoyu kimin oyu?* İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Turan, İ. (1976). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. İstanbul: Der Yayınları.
- Türkiye Geneli Sonuçları. (2014, 11 Mart). *ORC Araştırma*. 22.12.2017 tarihinde <http://www.orcarastirma.com.tr/wp-content/uploads/2014/03/turkiyegeneli.png> adresinden edinilmiştir.
- Türkiye'nin nabızı Mayıs 2018. (2018, 8 Haziran). *Twitter*. 08.06.2018 tarihinde <https://twitter.com/metropoll> adresinden edinilmiştir.

Yeni Toplumsal Hareketler ve “Bir Araya Gelmenin Koreografisi” Bağlamında Video Aktivizm

New Social Movements and Video Activism in the Context of “Choreography of
Assembly”

Erdem YEDEKÇİ*

Öz

Kapitalist sistemde ortaya çıkan materyalist değerlerden post-materyalist değerlere doğru yöneliş, toplumsal hareketlerin amaç ve örgütlenme biçimlerinde de bir takım değişimler meydana getirmiştir. Bununla birlikte, tarihin hangi döneminde ortaya çıkmış olursa olsun, tüm toplumsal hareketler için olmazsa olmaz tek şey, medya araçlarının etkin kullanımınıdır. Toplumsal hareket aktörlerinin bir araya gelmesinde kilit bir noktada bulunan medya araçları, kendi içlerindeki farklılaşmaya bağlı olarak, toplumsal hareketlerin örgütlenme biçimlerinde de bir takım dönüşümlere yol açmaktadır. Bugün dönemin koşullarına en uygun medya aracı olarak yeni medya, kendi çok katmanlı yapısına koşut biçimde farklı toplumsal arka plana ve beklentilere sahip bireylerin, toplumsal problemler karşısında birlikte hareket etmelerini mümkün kılmıştır. Bu çalışmada, videonun toplumsal hareketlerin sosyal medyada örgütlenme sürecindeki rolünün ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu süreci “bir araya gelmenin koreografisi” biçiminde kavramsallaştıran Paolo Gerbaudo’nun kuramı üzerinden video aktivizm kavramı açıklanarak videonun insanları ortak problemler karşısında birlikte hareket etmeye motive edici potansiyeli Gezi Parkı eylemleri üzerinden vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Toplumsal Hareketler, Video Aktivizm, Dijital Aktivizm, Bir Araya Gelmenin Koreografisi, Gezi Parkı Eylemleri

Abstract

The shift from materialist values to post-materialist values in the capitalist system has brought a number of changes on the purpose and structure of social movements. However, in every period of history, the only essential thing for all social movements is the effective use of media tools. Depending on their differentiation, media tools, which are at a key point for gathering of social movement actors, lead to a number of transformations in the way social movements organize. Today, new media as the

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, erdem.yedekci@marmara.edu.tr.

most suitable medium in the conditions of the period; parallel to their multi-tiered structure, has made it possible for individuals with different social backgrounds and expectations to act together against social problems. In this study; it is aimed to reveal the role of video in the process of organizing social movements via social media. In this sense, explaining the concept of video activism through the theory of Paolo Gerbaudo, who conceptualizes the process as “choreography of assembly”, the motivational potential of video to move people together against common problems will be emphasized through the Gezi Park protests.

Keywords: Media, Social Movements, Video Activism, Digital Activism, Choreography of Assembly, The Gezi Park Protests.

GİRİŞ

Tarihte toplumsal hareketlerin ilk örnekleri, burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadelenin somut bir zemine taşındığı 19. yüzyıldaki işçi hareketleriyle görülmeye başlar. Bu dönemdeki toplumsal hareketlerle amaçlanan, siyasi iktidarı ele geçirme yoluyla, toplumdaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iktidara gelen sosyalist hareketlerin, muhalif kesimlerde yarattığı düş kırıklığı da, tarihte yeni bir toplumsal direniş tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni direniş biçiminin miladı ise Mayıs 1968'de Fransadaki öğrenci hareketleridir. Bu hareketler, sistemin verili değerlerine yönelik bir başkaldırı olmasının yanında, toplumsal hareketlerden geçmişte edinilmiş deneyime karşı ortaya çıkan bir reflektir de aynı zamanda. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan bu hareketlerle amaçlanan, toplumun aksayan yönlerinin onarılmasıdır. Bu bağlamda, sorumluların harekete geçirilebilmesi maksadıyla, kamuoyunun ve medya kuruluşlarının dikkatinin çekilebilmesi önemlidir.

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında medya önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü ister muhalif ideolojinin yeniden-üretimi, isterse haberleşme ve koordinasyon amacıyla olsun her türlü bilginin kitlelere aktarımı dönemin şartlarına uygun medya araçlarıyla mümkün olabilmektedir. Bugün, çağın ruhunu en iyi yakalayan yeni medyanın sunduğu imkanlar ise toplumsal hareketlerde medya araçlarının etkin kullanımını daha ileri bir noktaya taşımıştır. Bu çalışma, Paolo Gerbaudo'nun “bir araya gelmenin koreografisi” olarak kavramsallaştırdığı toplumsal hareketlerin sosyal medyada örgütlenmesi sorunsalını video aktivizm kavramı bağlamında ele almaktadır. Bu nedenle öncelikle, toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde videonun rolünün daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için toplumsal hareketlerin gelişimi tarihsel olarak betimlenecektir. Daha sonra, yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal örgütlenmelerde neden ve nasıl kullanıldıkları izah edilerek konu, video aktivizm ve toplumsal hareketler bağlamında açıklanacaktır. Son olarak, çalışmayı somut temellere oturtabilmek adına Gezi Parkı eylemleri bu bağlamda analiz edilmeye çalışılacaktır.

“Eski”sinden “Yeni”sine Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler ilk olarak, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan işçi hareketleri ile başlamıştır. 68 Hareketi'ne kadar görülen tüm toplumsal hareketler, işçi hareketlerinde olduğu gibi siyasi iktidarı hedefleyen, ekonomik çıkar ekseninde sınıf temelli hareketlerdir. Bu tür hareketler, eskide kalan endüstri toplumuna ait oldukları manasında, “eski toplumsal hareketler” olarak tanımlanmaktadır (Önder, 2003, s. 34-35; Çayır, 1999, s. 16). Eski toplumsal hareketlerde, sorunlar karşısında ortaya atılan çözüm önerilerinde, harekete katılanların savunduğu ideolojiler büyük önem arz etmektedir (Hank, Larana ve Gusfried, 1999, s. 151). Vehbi Bayhan'ın (2014) da belirttiği gibi, “devrim fikriyle özdeşleşmiş ve neredeyse bir siyasal partinin ya da siyasal hareketin gölgesinde şekillenen işçi hareketi bu tip hareketlerin en iyi örneklerinden biridir. Bu hareketin içindeki işçiler, birer aktörden ziyade tarihsel bir zorunluluğu yerine getirmek için mücadele eden figürlerdir” (s. 26). “Yeni toplumsal hareketler” kavramıyla anlatılmak istenen ise, 68 Hareketi'nin ardından, özellikle 1970'li yılların başında görülmeye başlanan çevreci hareketleri, feminist hareketleri, savaş ve nükleer karşıtı hareketleri, azınlık ve yerel özerklik hareketlerini kapsayan ve toplum içindeki farklı talepleri dile getiren hareketlerin tümüdür (Önder, 2003, s. 34-35). Bu tip hareketlerle toplumsal dönüşümden çok, rahatsız olunan bir konuya, kamuoyunun ve medya kuruluşlarının dikkatinin çekilerek sorumlular tarafından çözüm sağlanması amaçlanmaktadır (Şentürk, 2006, s. 31).

Yeni toplumsal hareketlerin adem-i merkezîyetçi, anti-otoriter ve esnek bir yapıya sahip olmasının temelinde, bu hareketlerin toplumun metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve homojenleşmesine karşı bir tavırla ortaya çıkmış olmalarının yanında, sosyal kurumları özgürlükçü bir tarzda dönüştürme çabaları da yer almaktadır (Offe, 1999, s. 69). Eski toplumsal hareketler, gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması gibi maddi amaçlar doğrultusunda mücadele eden sosyo-ekonomik gruplardan oluşurken, yeni toplumsal hareketler toplumun farklı ilgi ve beklentilere sahip kesimlerinden insanların, farklı toplumsal ve siyasal problemler etrafında bir araya gelerek oluşturdukları değişik gruplardan meydana gelmektedir (Offe, 1999, s. 53-66). Dolayısıyla, yeni ile eski toplumsal hareketlerin toplumsal tabanlarını oluşturan aktörlerin sınıfsal aidiyetleri de değişiklik göstermektedir. Eski tip hareketlerde, ekonomik bir temelde tanımlanan sınıfsal ayrım ön plana çıkarken, yeni toplumsal hareketlerde değişik sosyal sınıflardan insanların bir aradalığı görünür olmaktadır.

Eski toplumsal hareketlerden, yeni toplumsal hareketlere doğru olan bu dönüşümün temelinde kapitalist sistem içinde ortaya çıkan yeni ücretlilik sistemleri ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak işçi sınıfının dışında, farklı bir ücretli çalışanlar sınıfının ortaya çıkması durumu yer almaktadır. Ortaya atılan “yeni sınıf” teorilerine göre Marx, burjuva ile emekçi sınıf arasında ortaya çıkan “yeni orta sınıfı” bütünüyle görmezden gelmiştir. Buna paralel olarak, sosyalizmle birlikte sınıfsız bir topluma geçileceğine dair umutlar da son bulmuştur. İleri kapitalist toplumda ortaya çıkan bu yeni orta sınıfla birlikte, yalnızca alınan ücretler ve yapılan iş açısından ayrımlar ortaya çıkmamış, aynı zamanda materyalist değerlerden post-materyalist değerlere, sınıf temelli siyasi mücadelelerden değer temelli siyasi mücadelelere doğru kaymalar da meydana gelmiştir. Böylelikle, yeni orta sınıfa mensup kişilerce benimsenen değerler ekonomik çıkar temelli eski tip

sınıfsal hareketlerde değil, yeni toplumsal hareketler ya da “kimlik yönelimli hareketler” olarak adlandırılan hareketlerde karşılığını bulmuştur. Bunun sebebi, artık endüstri toplumuna ait araçsal sorunların geride bırakılmış ve içinde yaşadığımız endüstri sonrası topluma dair yaşamsal problemlerin toplumsal hareketlerin ana odağı haline gelmiş olmasıdır. Yeni toplumsal hareketler tam da bu noktada, eski toplumsal hareketlerden niteliksel anlamda farklılık göstermektedir: Yeni toplumsal hareketlerin “aktörlerinin çıkarları, sınıfsal konumlarından değil, çıkarlarını kendilerinin belirledikleri, siyasal konumlarından gelmektedir” (Coşkun, 2006, s. 68-69).

Bu durumu daha iyi kavrayabilmek için, Alain Touraine’in “programlanmış toplum” kavramsallaştırmasına başvurmak yerinde olacaktır çünkü, eski toplumsal hareketler gibi yeni toplumsal hareketler de ortaya çıktıkları toplumun koşullarından bağımsız olarak düşünülemez (Çayır, 1999, s. 16). Touraine (1995), “programlanmış toplum” kavramını post-endüstriyel toplum mefhumunu ifade etmek amacıyla kullanmaktadır. Ona göre, programlanmış toplum, tarihte yeni bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddi tüketim mallarının merkezi bir konumda yer aldığı endüstri toplumundan farklı olarak bu toplum tipinde, kültürel malların kitlesel olarak üretim ve tüketimi merkezi bir konumda bulunmaktadır. Endüstri toplumunda demir-çelik, tekstil gibi işkolları ne ifade ediyorsa, programlanmış toplumda da eğitim, sağlık ve kitle iletişiminin üretimi ve yeniden-üretimi aynı şeyi ifade etmektedir (s. 272). Programlanmış toplumda bireylerin, malların ve fikirlerin daha önce hiçbir toplumda görülmemiş oranlarda dolaşıma sokulması olgusu bu tür toplumlarda yöneten ile yönetilen arasındaki mesafeyi giderek büyütülmektedir. Bu durumun bir uzantısı olarak, özel hayat ve kültürel alan, siyaset alanının sınırları içine girerken, bireysel yaşam daha önce hiç olmadığı kadar kamusal bir şey haline gelmektedir. Böylelikle, meydana gelen toplumsal çatışmalarda merkezi bir konum edinen özel yaşam nosyonu, yeni toplumsal hareketlerin de ana odağını oluşturmaktadır (aktaran Coşkun, 2006, s. 70-71). Coşkun’un (2006) ifadesiyle “toplumsal aktörler artık tarih adına değil, kendi adlarına konuşmakta ve şeylerin gidişatını yönetmeyi istemekten çok kendi özgürlüklerini; iktidar, şiddet ve propaganda araçları tarafından ezilmeden kendileri olabilme hakkını istemektedirler” (s. 71). Sınıf eksenli mücadele ve devrimci örgütlenmenin bazı biçimlerinin zamanının çoktan geçtiğini ve bunların işe yaramaz hale geldiğini vurgulayan Michael Hardt ve Antonio Negri’nin (2004) de ifade ettikleri gibi:

Bu biçimlerin kimisi taktik ve stratejik hatalar nedeniyle geçersiz kalırken kimisi de isyan bastırma hamleleri sonucunda etkisiz hale geldi; ama bunların ölümünün daha önemli bir nedeni bizzat çokluğun geçirdiği dönüşümdür. Günümüzde toplumsal sınıfların küresel bileşiminin dönüşümü, maddi olmayan emeğin hegemonyası ve ağ yapılarından kaynaklanan yeni karar alma biçimleri, bütün devrimci süreçlerin koşullarını köklü bir biçimde değiştiriyor. (s. 86)

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe (1992) ise Touraine’in yaklaşımına paralel biçimde, yeni toplumsal hareketlerin İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan yeni hegemonik formasyona koşut olarak geliştiğini belirtmektedirler. İkilinin işaret ettiği süreç, üç aşamada incelenebilir: İlk aşama, ekonomik düzlemde meydana gelmektedir. “Yaygın birikim rejiminden yoğun birikim rejimine” geçilmesiyle, sosyal ilişkilerde yoğun bir metalaşma eğilimi görülmektedir. Bu dönüşüm sonunda, kapitalist üretim ilişkilerinde egemen olan mantık,

toplumun tüm kesimlerine ve tüm ilişkilerine sızmıştır. İkinci aşama, doğrudan refah devletinin kendi müdahaleci karakterinden kaynaklanmaktadır. Tüm toplumsal ilişkilerin metalaşması sonucunda devlet de, alabildiğine genişlemiş ve çok daha fazla alana müdahalede bulunmaya başlamıştır. Devletin müdahale alanının genişlemesi bürokratikleşmenin de hızını arttırmış ve bu duruma karşı yeni çatışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Üçüncü ve son aşama ise, kitle iletişim alanında ortaya çıkan teknolojik gelişmelerdir. Kitle iletişim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak, toplumların homojenleştirilmesinde egemenlerce etkili bir silah olarak kullanılan kitle kültürü de büyük bir hızla toplumun tüm kesimlerine yayılmış ve bunun sonucunda yeni bağımlılık biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu noktada, yeni toplumsal hareketlerin, sosyal yaşamın metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve tek tipleştirilmesine karşı yeni bir direniş biçimi olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İşte tam da bu nedenle yeni toplumsal hareketlerle amaçlanan, eski toplumsal hareketlerde olduğu gibi iktidarı ele geçirmek tarzında bir takım siyasal hedeflere ulaşmaktan çok sivil toplumda özerkliğin sağlanması ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yönünde kültürel bir takım talepleri dile getirmektir. Bu anlamda, yeni toplumsal hareketler kavramının başına “yeni” sıfatının getirilmesinin en temel nedeni, Laclau ve Mouffe’un bahsettikleri yeni bağımlılık biçimlerine karşı alınan tavırdır (s. 196-201).

Yeni Toplumsal Hareketlerde Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı

Toplumsal hareketlerin başarısında belirleyici olan, eylemin anlık sonucu değil harekete müdahil olan kesimler arasındaki birlikteliğin artarak devam ettirilebilmesidir. Bu noktada Marx ve Engels (2015), modern sanayi tarafından yaratılan ulaşım araçlarına büyük önem atfederler, çünkü muhalif kesimlerin birbirleriyle koordinasyon halinde hareket etmeleri, bu araçlar sayesinde mümkün olabilmektedir (s. 60). Bugün, dünyanın farklı bölgelerindeki pek çok insan modern kapitalist sistemin sunduğu iletişim ve ulaşım imkanlarıyla bağlantıya geçebilmektedir.

Bu bağlamda, yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte kitlelerin kullanımına sunulan yeni medya önemli bir yerde konumlanmaktadır. Bunun sebebi, sahipliği yüksek maliyet gerektiren kitle iletişim araçlarının kullanım haklarının eskiden olduğu gibi bugün de sıradan insana kapalı olmasıdır. Bu açıdan, muhalifler tarafından bir kitle iletişim medyasının yaratılması ve varlığının devamlı kılınması oldukça zordur. Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının sahipliğinin, sistemin devam ettirilmesinde çıkarı olan kurum ve kuruluşların hegemonyası altında bulunması, ayrıca bu araçlar üzerindeki devlet hakimiyeti, toplumsal hareket aktörlerini yeni medya teknolojilerine ve özellikle sosyal ağlara yönlendirmektedir. Zira internet, “maliyet anlamında iktidara olduğu kadar muhaliflere de ideolojilerini yeniden-üretme olanağı sağlamaktadır” (Çoban, 2009, s. 57-58). Böylece, geleneksel medyada üretilen, homojenleştirici ve ideolojik içeriğe mahkum olmak zorunda kalmayan bireyler, her türlü formattaki (ses, yazı, video) enformasyona sosyal ağlar aracılığıyla kolayca ulaşabilmekte, yine bu ağlar aracılığıyla ellerinde bulunan enformasyonu başka kişilerle paylaşabilmektedirler. Bu şekilde, yeni medya teknolojilerinin sunduğu imkanlar sayesinde dünyanın pek çok bölgesinden benzer düşüncelere sahip insanlar, sanal ortamlarda bir araya gelebilmektedirler.

Manuel Castells (2008), yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin içinde, toplumda birtakım dönüşümlere yol açabilecek potansiyeli barındırdığını belirtmektedir (s. 623). İnsanlar bu teknolojiler sayesinde eskisinden çok daha kolay ve hızlı bir şekilde birbirleriyle iletişim kurabilmekte ve bir araya gelebilmektedirler. Bu durum, insanların hem gerçek hem de sanal ortamlarda bir araya gelerek rahatsızlık duydukları ortak bir problem karşısında kolektif hareket edebilmelerini ve seslerini çıkarabilmelerini sağlamaktadır. Sosyal ağlarda gerçekleştirilen iletişim, kitlesel bir özellik taşımaktadır. İşte bu gerçeğe vurgu yapan Castells (2013), sosyal ağları dünyanın farklı yerlerinden çok sayıda insan tarafından üretilmiş olan dijital haldeki enformasyonu, dünyanın pek çok yerindeki sayısız insana ulaştıran bir iletişim aracı olarak tanımlamaktadır (s. 21). Sosyal ağlarda içerik üretim ve paylaşım pratiklerinin tümünde kullanıcı kendisi karar vermektedir. Aynı zamanda, kullanıcı/içerik üreticisi, ürettiği içeriğin iletileceği alıcıyı da bir noktaya kadar kendisi belirleyebilmektedir. Diğer taraftan, sosyal ağlarda paylaşılan içeriğin tüketimi de doğrudan internet kullanıcısının kendi inisiyatifindedir. Sosyal ağların tüm bu olumlu özelliklerinin yanında, oluşturulan içeriğin hükümetler ve şirketler tarafından kolayca kontrol altına alınamıyor olması da, sanal ortamların bir diğer önemli artısıdır. Bu sayede, sosyal ağlar aracılığıyla toplumsal hareketler çok daha hızlı bir şekilde planlanabilmekte ve dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda insan eşzamanlı olarak meydanlara inebilmektedir.

Sosyal Ağlarda Bir Araya Gelmenin Koreografisi

Günümüzde, özellikle 2011 yılından sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlerde sosyal ağların rolü pek çok mecrada tartışılmaya devam edilmektedir. Siber-ütopyalara göre son dönemde yaşanan toplumsal değişimlerin en önemli kaynağı, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarının varlığı iken, siber-gerçekçilere göre bu görüş, gerçek dünya aktivizmini tamamen göz ardı etmektedir. Buna göre, birer dijital araç olan Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar – adı üstünde – basit birer araçtan fazlası değildir. Toplumsal değişim, ancak politik kurumlar ve direniş hareketleri ile birlikte sürdürülen uzun süreli uğraşlar ve zahmetler sonucunda mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte sosyal ağların, daha genel anlamıyla internetin, toplumsal hareketlerdeki rolünü yok saymak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Gladwell'in de belirttiği gibi internet, atomize haldeki bireyler yerine, daha iyi organize olmuş halk örgütlenmeleri tarafından kullanıldığında etkili bir siyasi değişim aracı haline gelebilmektedir (aktaran Morozov, 2017, s. 23-24).

Sosyal ağların, toplumsal değişimlerde oynadığı rolü saptamaya çalışırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, araca yüklenen anlamı çok yönlü bir bakışla belirlemeye çalışmaktır. Zira bugün, "Online'ım, öyleyse varım!" (Sabancı, 2017) çağında, gerçek hayattaki varoluşumuzu görünür kılabilmemiz neredeyse tamamen sanal alanda kendimize ait bir alan oluşturmamız ön koşuluna bağlı hale gelmiştir. Böyle bir dönemde, "internette varolmayan bir hareketin gerçek yaşamda varolması olasılığı bile artık olası gözükmemektedir". Fakat unutulmamalıdır ki, eğer bir hareket reel hayatta kitleleri harekete geçirme potansiyeline sahip değilse, varlığının söylemsel düzeyde kalması kaçınılmazdır. Sanal ortamdaki etkin oluş kendisine toplumsal yaşamda bir

karşılık bulamıyorsa, söz konusu hareket etkisiz ve toplumdan kopuk olarak tanımlanmaktadır (Çoban, 2011, s. 8).

2011 sonrası meydana gelen toplumsal hareketlerde internet kullanımının göz ardı edilemez bir etkisi olsa da, bu hareketlere gösterilen ilginin kaynağı ne Facebook, ne Twitter, ne de herhangi bir başka sosyal medya platformundaki paylaşımlardır. İlginin kaynağı, eylemcilerin hareketlerin ortaya çıktığı merkezlerdeki meydanları fiziksel olarak işgal etmiş olmalarıdır. “Söz konusu hareketlerin hepsi, sokaklarla meydanların kamusal kullanım ve siyasal örgütlenme doğrultusunda sahiplenilmesi talebinde bulunarak, ‘kamusal mekânın ele geçirilmesi’ [...] mücadelesine katılmışlardır” (Gerbaudo, 2014, s. 19). Bununla birlikte atlanmaması gereken asıl nokta, sosyal medyanın yalnızca soyut fikirlerin iletilmesini mümkün kılan bir araç değil, aynı zamanda insanları bir araya getiren ve onların birlikte hareket etmelerini sağlayan – Gerbaudo’nun ifadesiyle kolektif eylemin koreografisini oluşturmada etkin olarak kullanılabilen – iki yönlü bir araç olduğu gerçeğidir. Bu doğrultuda sosyal medyanın günümüzdeki toplumsal hareketlerde gazete, afiş, broşür, vb. araçların işçi hareketi açısından oynadığı role karşılık gelen bir tarzda kullanıldığını söylemek mümkündür. Gerbaudo’nun (2014) ifadesiyle, “sosyal medya esas olarak, son derece dağınık ve bireysel davranan bir kitlenin fiziksel biçimde toplanmasını kolaylaştıran ve bunda kılavuz rolü oynayan, sembolik bir kamusal alan kurma süreci şeklindeki bir araya gelme koreografisinin kurulmasının sorumluluğunu üstlenmiş haldedir” (s. 6-9).

Öte yandan, kolektif hareket edebilir olmanın yanı sıra, muhalif bir hareketin siyasal ve toplumsal alanda etkin olabilmesi, toplumsal düşünüş biçimindeki iktidar etkisinin kırılmasıyla mümkündür. Bu bakımdan, muhalif ideolojinin kitlelere aktarımında, alternatif/muhalif medya kanallarının oluşturulması son derece önemlidir. Muhalif söylemler, bu kanallar vasıtasıyla toplumsallaştırılarak, toplumsal iletişimin etkin birer belirleyeni kılınmaya çalışılır. İktidarın iletişimsel alandaki hegemonyası ancak bu şekilde kırılabilecektir. Aslında toplumsal yaşayış içinde “muhalefet süreklidir, ama çoğu kez gizil bir haldedir” (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1995, s. 34). Muhalif medya kanallarıyla toplumsal yapıda içkin olan bu gizil muhalif eğilimlerin açığa çıkarılması gerekmektedir. Toplumsal hafızada ortaya çıkarılacak olan muhalif kırılmalar, iktidarın toplumsal ve siyasal yaşamdaki etkisini giderek zayıflatacaktır. Çoban’ın (2011) da belirttiği gibi, “muhalif düşüncenin toplumsal bellekte yaşayan nüvelerinin alternatif medyalar tarafından güncel politik yaşama dair alternatif bakışları geliştirmeleri bu süreçte önemli olanakları sağlayabilir” (s. 5). Bu anlamda, “her toplumsal hareket tarihsel bağlamına uygun medyaları kullanarak kendi sesini duyurmuş ve tarihsel bir etki bırakmıştır” (Çoban, 2009, s. 47-48).

Lenin (1990), kitleleri harekete geçirmek ve amaca uygun olarak yönlendirebilmek için döneme uygun medyaların olmazsa olmaz olduğunun altını çizer. Çünkü radikal bir toplumsal dönüşümün yaratılabilmesi, öncelikle toplumun düşünce dünyasının devrimcileştirilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda Lenin’e göre, “güçlü siyasal örgütleri eğitebilmek için, bütün Rusya’yı kapsayan bir gazeteden başka araç” yoktur (s. 156). Marx da, Rheinische Zeitung’da yazı işleri müdürlüğü görevini yürütürken, gazetenin içeriği şu iki siyasal amaç üzerinde yoğunlaşmaktaydı: İlk olarak, “birleşmiş ve demokratik bir Almanya” ve ikinci olarak, “dışarıda devrimci insanları

destekleme ve devrim düşmanı Rusya'ya karşı savaş" (Erdoğan, 2007, s. 231). Gazete, sisteme muhalif devrimci ideolojinin üretildiği ve kitlelere sunulduğu bir merkez olmasının yanında, devrimci hareketin yönetim ve iletişim merkezi konumundaydı. Zira Marx, gazete yöneticiliği yaptığı dönemde, devrimci eylemin tutarlı bir şekilde sürdürülebilmesi adına propagandist ve etkili bir gazete yaratmak için çalışmıştır (Çoban, 2014, s. 156).

Özetlemek gerekirse, "yeni bir dünyanın mümkün olduğunun gösterilmesi ve bu dünyanın kurulabilmesi için kitlelerin harekete geçirilebilmesi öncelikle etkili bir sınıfsal hareketin ve buna bağlı radikal medyanın yaratılmasını gerektirmektedir" (Çoban, 2009, s. 61). Bu anlamda, günümüz koşullarına en uygun radikal medyanın, sosyal medya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerbaudo'nun (2014) aktardığı, Mısırlı bir eylemcinin dudaklarından dökülen şu cümle, sosyal medyanın bir araya gelme koreografisinde üstlendiği araçsal rolü net olarak ortaya koymaktadır: "Facebook tarih belirlemeye yararken, Twitter lojistik paylaşmakta, YouTube ise dünyayı göstermekte kullanılıyor ve hepsi birlikte insanları birbirlerine bağlıyorlar". Bu sözlerden de görülebileceği gibi, sosyal medya platformları bir taraftan harekete dahil olan eylemcilere nasıl davranmaları gerektiği konusunda reçeteler sunarken, diğer taraftan onları protesto eylemlerine katılma konusunda ikna eden araçlara dönüşmüş durumdadır (s. 5).

Toplumsal hareketler bağlamında yeni medya araçlarının kullanımı, diğer bir ifadeyle dijital aktivizm, hem sokaktaki faaliyetleri örgütlemek adına bir iletişim kanalı olarak hem de doğrudan ortamın kendisiyle sınırlı faaliyetler biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Uçkan'dan aktaran Çayır, 2018, s. 56). Bir dijital aktivizm örneği olarak video aktivizmde de bir taraftan kamusal alanda meydana gelen olaylar kayıt altına alınırken diğer taraftan da bu kayıtlar, dijital ortamlar aracılığıyla hem sahadaki hem de bilgisayarı başındaki eylemcilere ulaştırılır. Böylece video, sokak ile sibermekan arasındaki bağlantıyı kurarken, çevrimiçi ve çevrimdışı direniş de birbirini tamamlar (Şener, 2018, s.94). Böylelikle bugün çevrimiçi dünyanın, Gerbaudo'nun (2014) ifadesiyle, "internetdeki katılımcıların ortaklaşa paylaşılan semboller etrafında toplandıkları ve hayal kırıklığına uğrama, öfke ve daha iyi gelecek umuduyla karışan duygusal enerji biriktirdikleri bir yer" (s. xiv) durumuna gelmesiyle sosyal medya, çevrimdışı dünyadaki eylemciler için bir rehber olmanın yanı sıra bir motivasyon aracı haline gelmiştir.

Sosyal medya aracılığıyla kurulan bu duygudaşlık sayesinde, eski toplumsal hareketlerde sahada görmemizin pek mümkün olmadığı orta sınıftan birçok genç sokağa çıkmaya ikna olmuştur. Bugün kapitalizmin ulaştığı son noktada, yönetenler ve yönetilenler arasındaki sınır daha da netleşirken, kötü giden ekonomi, yozlaşmış siyasal sistem, artan polis şiddeti ve kamusal alanların yokluğu, vb. tüm yönetilenlerin ortak sorunları haline gelmiş görünmektedir. Toplumun her kesiminden insan, bu kötü gidişten farklı şekillerde etkilenmekteyse de, birleşilen ortak problemler karşısında kolektif bir aidiyet ve dayanışma duygusu geliştirilebilmektedir. Gerbaudo (2014), "bu bağlamda sosyal medya, birbirlerinden ayrı bireylerin ortak semboller ve yerler etrafında yakınlaşmalarını kolaylaştırarak ve onların çeşitliliğe rağmen, birlik sağladıklarına işaret ederek, kolektif toplanmanın aracı işlevini görmüştür" demektedir (s. 25). Diğer bir ifadeyle, sosyal medya aracılığıyla çoğulcu iddialar ortak bir öznedeki bir araya getirilmektedir. Bu noktada, çalışmanın konusunu teşkil eden video aktivizmi var eden temel niteliklerin, toplumsal hareket

ve eylem biçimlerinin değişen yapısı, dijital görüntü sistemlerinin ortaya çıkması ile devamında görsel içerik üretiminin demokratikleşip ağ kültüründe sürekli bağlantıda olma hali olduğunu hatırlamak yerinde olacaktır (Şener, 2018, s.88).

Aktivist Bir Eylem Olarak Video Aktivizm

Video aktivizmin tarihini sinemadan bir örnekle 1920’li yıllara kadar götürmek mümkün. Sovyet sinemasında Ekim Devrimi’ni takip eden dönemde Dziga Vertov tarafından oluşturulan “herhangi bir işbölümü olmadan, denetlenmeyen bir akışın içindeki makinesel ve kolektif imaj üretimine dayanan muhabir ağıyla haberler, imajlar üretmiş Kinok adı verilen topluluklara” ilk video aktivistler gözüyle bakmamız yanlış olmayacaktır (Şener, 2018, s. 87; Berensel, 2017, s. 122). Bununla birlikte, 1920’li yılların işçi ve köylü *kinok*ları ile bugününün video aktivistleri arasında ilişki kurmak da mümkündür; çünkü “Vertov’un medya profesyonelleri veya sanat elitleri yoktur, onun propaganda filmleri çekmek için yollara düşen *kinok*ları, yani sine-gözlü devrimcileri; işçileri ve köylüleri vardır”. Özetle her iki tarafın da öznesi bizzat yaşamın üreticisi amatörlerdir. Bunun yanında, *kinok*¹ kavramının yaratıcısı Vertov’a göre kamera, gerçekliği olduğu gibi yakalayan pasif bir kayıt cihazı olmanın ötesinde, aktivist/eylemci bir araçtır da (Depeli, 2017, s. 111-114). Buna göre,

Vertov kamera teknolojisinin endüstriyel olan ile bağlantısını koparır, film kamerasını profesyoneller yerine kinoklara verir. Bu önemli bir müdahaledir: Üretilen gerçekliği güç ve endüstri bağlarından kurtarır, böylece nereden bakıldığına ve üretildiğine bağlı olarak gerçekliğin niteliği de değişir. Nitekim Vertov sinemasında gerçekliğin üreticileri işçilerdir. Bu Vertov’un medya araçlarının demokratikleşmesi adına en devrimci katkılarında biridir. [...] Günümüzde video aktivistlerin temel düsturlarından biri olan “değişim yaratma”yı Vertov 1930’larda, (propagandatif) filmleriyle, işte bu bakış ve gerçeği yaratma cesaretiyle yapar. (Depeli, 2018, s. 42-43)

Bugünlere gelirken video aktivizmin ilk örneği olarak nitelendirilebilecek olay, 5 Mart 1991 tarihinde Los Angeles’taki South Central’da yaşanmıştır. Afro-Amerikalı Rodney King, motoruyla aşırı hız yaptığı gerekçesiyle polisler tarafından durdurularak sokak ortasında öldüresiye dövülür. Bu esnada olan bitene kişisel video kamerasıyla evinin balkonundan tanıklık eden George Holliday’in çektiği görüntü, prime-time saatinde tekrar tekrar ekranlara gelir. Yalnızca 81 saniye süren bu görüntünün hızla dünyaya yayılmasıyla başlayan sokak gösterileri ve olayda sorumluluğu bulunan polislere açılan davalar, video kameraların toplumsal adalet mücadelesinde ne kadar önemli bir araç haline geleceğinin ilk sinyalinin verir. Bu olay “kişisel video kamerasının bir nostalji aksesuarından öte toplumsal adaleti iyileştirme ve insan hakları savunuculuğu için etkili ve yaygın bir araca dönüşmesine yardım” eder (Widginton, 2015, s. 113).

¹ “Kinok, Dziga Vertov’un icat ettiği bir kavram. Kinok Rusçadaki sinema anlamına gelen kino sözcüğüyle, Rus dilinin eski edebi bir sözcüğü olan göz anlamına gelen oko sözcüklerinden türetilmiş ve kamerayla dolaşp kenti görüntüleyen toplumsal bir tipi de işaret ediyordu” (Berensel, 2017, s. 122).

Video kameraların günlük hayattaki hak ihlallerini belgelemedeki rolü açısından bir milat sayılabilecek Rodney King olayının ardından, Amerikâda Witness video kolektifi kurulur. Özellikle bu kolektifin kurulmasının ardından, daha önceleri profesyonel fotoğrafçılar tarafından belgelenen savaş, protesto ve insan hakları ihlalleri gibi olaylar, kamera sahibi amatör yurttaşlar tarafından belgelenerek dolaşıma sokulur hale gelir (Şener, 2018, s. 100). Ege Berensel'in (2017) de belirttiği gibi,

90'ların başından itibaren video kameraların küçülmesi, ucuzlaması ve artık cep telefonlarına bile entegre ediliyor olması, kurgu programlarının artık ev bilgisayarında kullanılıyor olması, sivil toplumun aynı yıllarda güçlenmesi sosyal adalet için video aktivizmi ortaya çıkardı ve insan hakları mağdurlarının, sesleri işitilemez olanların sesi biraz olsun video sayesinde işitilir oldu. (s. 121)

İlk kez bu yıllarda internet kullanımının hızla yaygınlaşmaya başlayıp video paylaşım ve veri iletim hızlarının giderek artması, ana akım medya tarafından görmezden gelinmiş olay ya da eylemlerin görüntülerini kayıt altına alarak dijital platformlar üzerinden yayan, toplumsal sorunlar ve hak ihlalleri karşısında mücadele veren medya aktivistlerini ortaya çıkarmıştır (Berensel, 2017, s. 122). Berensel'in de ifade ettiği gibi, özellikle 1990'lı yılların başlarında, sıradan insanın hayatına girmeye başlayan dijital teknolojiler sayesinde, görüntü kaydetmenin ve kaydedilen görüntünün insanlara ulaştırılmasının giderek daha ekonomik bir hale gelmesi, video aktivizmin önünü açmıştır. Bugün, bir araya gelmenin koreografisini oluşturmada internet görsellerinin belki de en etkili olan videonun yaratıcısı video aktivisti, reel dünyadaki değişimlere etkin olarak destek sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, video sanatı ile video aktivizm arasındaki ilişkiyi 1960'lı yılların ortalarına kadar götürmek mümkündür. İlk kez bu dönemde ortaya çıkan taşınabilir video cihazı Sony Portapak'la birlikte analog görüntü kaydetme ve kimyasal film işleme süreci yerini dijital veri işlemeye bırakmıştır. Böylelikle sıradan bireyin enformasyon üretim sürecine katılımının ve kendi görüşlerini dile getirebilmesinin de önu açılmıştır (Taylan, 2018, s. 30).

Cris Michael'in (2011) video aktivistlerin eylem sürecini görüntülerken dikkat etmeleri gereken noktaları on maddede bir araya getirdiği yazısından hareketle, video aktivizmin iki önemli aşaması bulunduğunu söyleyebiliriz. İlk aşamada bir video aktivisti, olay esnasında kameraya aldığı görüntüleri online platformlarda ya da veri depolama aygıtlarında saklayarak koruma altına alır. Bununla birlikte, elindeki görüntülerin geniş kitlelerce izlenebilmesi için gerekli adımları atar. Bunlara ek olarak, aktivistin eylem anı olay yerinden canlı olarak yapacağı görüntü ve ses aktarımı (stream yayın) da video aktivist bir eylem olarak kabul edilebilir. İkinci olarak, video aktivist bir eylemde bulunmak isteyen kişi, hazırladığı görüntülerin doğrudan üreticisi olmak zorunda değildir. Başkalarının kaydedilen görüntülerin montajlanarak bir araya getirilmesiyle ortaya çıkarılan kurgulanmış yeni bir görüntü de video aktivist bir eylem içinde kullanılabilir.

Kısaca video aktivizm, protesto anı kaydedilen görüntülerin, olayın üzerinden çok zaman geçmeden montajlı ya da ham bir şekilde insanlara ulaştırılması durumunu da, bu görüntülerin

başka aktivistlerce kurgulanarak yaratılan yeni bir video içinde sunulması durumunu da kapsamaktadır. Özellikle ikinci durumda, kişilerce – aktivist olsun ya da olmasın – kaydedilen görüntülerin dijital platformlarda herkesin kullanımına açık bir şekilde sunuluyor olması önemlidir. Böylece bir video aktivisti, çekimin gerçekleştirildiği anda olay yerinde bulunamasa dahi, paylaşımına açık olarak sunulan bu görüntülerden bir kolaj yaratarak video aktivist bir eylemde bulunabilmektedir. Böylelikle video aktivizm, anlık bir eylem olmanın ötesine geçerek aktivizmde kolektif katkıyı besleyen bir sürece dönüşmektedir.

Bir Araya Gelmenin Koreografıları: Video Aktivistler

Dijital aktivist, siber ortamlar dışında da aktivist eylemlerde bulunan, bununla birlikte, hiçbir siyasal kurum tarafından temsil edilmediğini düşünen sıradan insana sosyal medya platformları aracılığıyla ulaşarak onu da inandığı değerler doğrultusunda harekete geçirmeye çalışan kişidir. Bu doğrultuda bir dijital aktivist, kamusal bir alanda düzenlenecek olan fiziksel toplanmayı ya da ortadan kaldırılması düşünülen probleme karşı yürütülen bir kampanyayı, sosyal medya üzerinden örgütler. Bu bağlamda Gerbaudo (2014), dijital aktivistleri toplumsal eylem hareketlerinin koreografıları olarak tanımlamaktadır. Ona göre, “etkili Facebook sayfa yöneticileri (*admins*) ve eylemci twit yoldaşları, zeminin belirlenmesinde ve içinde kolektif eylemin serpilebileceği bir duygusal alanın kurulmasında söz sahibi, ‘yumuşak liderler’ (*soft leaders*), yani koreografılar durumuna gelmişlerdir” (s. 9). Bu bağlamda bir video aktivisti, yeni toplumsal hareketlerin koreografılarından biri olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Çünkü bugün, dünyanın her yerinde video aktivistler “yaratıcı ve stratejik yollarla video çekiyor, sesi çıkmayanları işitilir kılmak için elde ettikleri görüntü ve sesleri kullanmaya devam ediyorlar ve önemli reformların hayata geçirilmesini” sağlıyorlardır (Gregory, 2007, s. 5). Bir video aktivist her zaman, konu ne olursa olsun olan biteni eylemcilerin olduğu konumdan görmeye, o noktadan video çekmeye çabalamaktadır. Böylelikle eylemde aktif olan kişilerle, videoyu izleyenler arasında bir duygudaşlık kurulabilmesi amaçlanmaktadır (Metin, 2017, s. 154).

İnsanlar tarafından sosyal medyanın derin bir duygusallıkla, arkadaşlık ve mahremiyet alanları içinde her gün yoğun olarak kullanılması, onu yeni toplumsal hareket “liderleri”, diğer bir ifadeyle koreografıları için cazip bir araç haline getirmiştir. Çünkü sosyal medya paylaşımları sadece bilgilendirme amacıyla kullanılmazlar; aynı zamanda, insanlardaki bireysel öfke, nefret, gurur ve ortak mağduriyet duygularının toplumsallaşmasını sağlayarak, ortak bir amaç doğrultusunda onları harekete geçirmek için de kullanılmaktadırlar. Bugünkü toplumsal hareketlerde bir nevi duyguları iletme kanalı olarak da işlev gören sosyal medya platformları, dağınık yerlerdeki eylemciler ve toplumsal olarak farklı kesimlerden insanları harekete geçirmede kullanılmaktadır (Gerbaudo, 2014, s. xiv-xvii).

Tıpkı dijital aktivist gibi, video aktivisti de toplumsal adaleti mümkün kılmak için çabalamaktadır, fakat genel aktivist tanımından farklı olarak video aktivisti amacına ulaşmak için kamerayı bir araç olarak kullanan ve görsel imgelerin gücünün farkında olan kişidir. Onun için “kamera; toplumsal değişim için tıpkı bir megafon, bir dava, bir kutu sprey boya, bir internet sitesi

ve/veya bir şiir gibi diğer seçenekler arasında yer alabilecek bir seçeneğe dönüşür” (Widgington, 2015, s. 108-109). Toplumsal değişim yaratma gayesiyle kamerayı eline alan video aktivisti, elde ettiği görüntüleri insanlara ulaştırarak, onları değişim yönünde harekete geçirmeyi amaçlar. Thomas Harding (2001), bir kameranın video aktivistinin ellerinde polis şiddetini caydırıcı güçlü bir siyasi araca, bir kurgu setinin politik gündem belirleme aracına, bir projeksiyon cihazının ise kitlesel farkındalık oluşturan bir mekanizmaya dönüşebileceğini belirtmektedir (s. 1-2). Şurası açıktır ki, bugün insan hakları hususunda yetkisini kötüye kullanan devlet görevlilerinin, video kanıtının var olduğu durumlarda bu suçlardan paçayı kurtarması çok daha zordur, çünkü video, “bir durumun görsel bir ‘kanıtı’ olduğu kadar; doğrudan doğruya insan hakları konusunda karar alan organlar, bir hükümetin politika yapıcılarını, bir topluluk ya da küresel kamuoyu” önünde son derece etkili olabilmektedir (Gregory, 2007, s. 1-8).

Bir video aktivistini önemli kılan şey, olayları hem polis barikatının içinden hem de dışından görüntülüyor olmasıdır. O, ana akım medyanın dışarıdan bir bakışla kameraya aldığı olayları, doğrudan olayın kalbinin attığı noktadan görüntülemektedir (Widgington, 2015, s. 111). Gülsüm Depeli'nin (2018) sözleriyle, “o orada toplumsal vicdan adına tanıklık eden olarak bulunur; müsebbipler değil mücadele edenler, şiddete meşruluk kılıfı türetenler değil, ifşa belgesi türetenler tarafında konumlanır” (s. 45). Böylece gerçeklik “en saf haliyle” ortaya konabilmektedir. Zaten sistem içinde varlığını sürdüren bir medyanın, sisteme karşı gelişen bir hareketi doğru bir şekilde yansıtması beklenmemelidir. Sokağa çıkan eylemcilerin çektiği görüntüler, ana akım televizyon kanallarının suskunluğa gömüldüğü dönemlerde önemli birer bilgi ve delil kaynağı olabilmektedir. Aktivist bir video, halka ana akım tarafından gösterilmeyerek yok sayılan gerçekleri gösterirken, onları egemen medya tarafından üretilen yalanlardan koruyarak harekete geçmeye teşvik eder (Metin, 2017, s.152).

Video aktivisti, olay anı olan biteni tüm gerçekliğiyle kameraya almaktaysa da, aktivist bir video, “gerçekliğin bir parçasını yakalamaya çalışan belgesel” türüyle kesinlikle karıştırılmamalıdır. Aktivist video örnekleri birçok farklı tarz ve türde karşımıza çıkabilmektedir. Toplumsal bir mesele hakkında insanları harekete geçirmek için kurmacadan animasyona, parodi haberlerden müzik kliplerine kadar pek çok farklı türde aktivist video üretilebilmektedir. Bu nedenle, bir video aktivistinin yaptığı işi, toplumsal hareketlerde eylemcileri takip etmek ve tutuklama anlarını kameraya almakla sınırlı görmek yanlış olacaktır (Widgington, 2015, s. 118). Bununla birlikte, kişisel ya da toplumsal herhangi bir mesele video aktivizmin konusu olabilir, “çünkü kitlesel olaylar, kurulu düzene yönelik örgütlü suçlamaları tekeli altına almaz. Yüksek oranda öznel referanslar ve derin kişisel deneyimler de statükocu politikalara ve bakış açlarına meydan okuyabilir” (Widgington, 2015, s. 110). Buna paralel olarak bir video aktivist, kendisini asla tarafsız olmak zorunda hissetmez. Onun tarafı bellidir: toplumsal adalet. Lakin tarafsız olmamakla birlikte, “kamusal tartışmalara ilham verecek ve değişimi sağlayacak eylemi teşvik edecek marjinal ya da başka türlü fikirleri” sunmak için yoğun çaba sarf eder (Widgington, 2015, s. 110). Depeli'nin (2018) de ifade ettiği gibi,

Video aktivistin herhangi bir medya endüstrisi ve/ya sermaye ile bağı yoktur. Egemen olanın dili, medyası ve kurumları ile aynı safta durmaz, aksine, onların karşısındadır.

O daha ziyade egemenin hedef alanındakilerin, toplumun, mücadelenin tarafındadır. Klasik bir haberciden farklı olarak kaydettiği olayın dışında değil, içindedir. Dolayısıyla tarafsızlık ve nesnellik gibi nosyonlara zaruri olarak mesafelidir. (s. 36)

Video aktivist tarafından kaydedilen görüntüler daha sonradan ham ya da kurgulanmış bir şekilde sosyal medya platformları üzerinden insanlara ulaştırılmaktadır. Böylece görüntüleri izleyen insanlarda oluşturulan “bir arada hareket etme” ve “ben de bir şey yapmalıyım” duygusu, onları sokağa çıkmaya ya da farklı bir alanda harekete geçmeye ikna edebilmektedir. Video aktivizmi, yurttaş gazeteciliğinden ayıran en temel nokta tam da burasıdır: video aktivizmde, daha adil bir toplum için direnmeye davet vardır. Özetle video aktivizm, “toplumsal aktörlerin katılımını ve bilincini harekete geçirmeye, diyalog ve düşünümSELLİK için ve egemen toplumsal düzenden kopuş için kolektif alanları artırmaya; müşterek bilginin ve öz deneyimlerin değerli kılınmasına ve kolektif eylem süreçlerinin birbirine eklenmesine hizmet eder” (Cabellero’dan aktaran Şener, 2018, s. 96).

Gezi Parkı Eylemleri ve Video Aktivizm

Video aktivizmin Türkiye’deki serüvenine odaklandığımızda, 1970’lerde toplumsal olay ve eylemlerin görüntülerini kayıt altına alan Genç Sinema Hareketi’ni bir mihenk taşı olarak kabul edebiliriz (Berensel, 2017, s. 123). Türkiye’de bugünkü anlamıyla video aktivizm ise, öncesinde toplumsal hareketleri fotoğraf makineleriyle görüntülümeye çabasıdaki aktivistlerin yavaş yavaş ellerine kameralarını aldıkları 2008 yılıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren, gelişen teknolojiyle birlikte videonun dijital platformlar üzerinden daha kolay yayınlanabilir olmasıyla pek çok farklı kolektif, kendi web sayfaları üzerinden videolarını paylaşmaya başlamıştır (Erensoy, 2018, s. 184). Video aktivist oluşumlar başlığı altında ülkemizden VideA, Karahaber, Seyr-i Sokak, Bak.ma, Vidyoccupy, İnadınaHaber, Kamera Sokak gibi kolektifler örnek verilebilir.

Mayıs 2013’ün son günlerinde Taksim Gezi Parkı’ndan başlayarak ülkenin birçok kentine yayılan eylemler, Türkiye’de video aktivizm konusunda dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Gezi Parkı eylemlerine katılmış pek çok genç, yalnızca cep telefonlarının yardımıyla olan biteni kayıt altına alırken, elde ettiği görüntüleri başka insanlarla paylaşmıştır. Böylelikle ifade özgürlüğüne ve bilgiye dolaysız ulaşım hakkına önem veren gençler, bu beklentilerini karşılayamayan ana akım medya karşısında alternatif iletişim kanallarını üretmiş oldular (Metin, 2018, s. 219). Öte yandan, video aktivistler de eylemler boyunca sokaktaki yerlerinden ayrılmamışlardır. Sokakta olma amaçları, ana akım medya tarafından gösterilmeyeni göstermektir. Bununla birlikte, bir taraftan yayınladıkları video içeriklerle eylemin örgütlenmesine rehberlik ederken, bir taraftan da sokakta olmayanların sokağa inmelerini sağlayarak eylemin devamlılığına katkıda bulunmaya çalışıyorlardı (Ocak, 2017, s. 157-158). Sonuç olarak, benzer amaçlarla üretilmiş çok sayıda video içerik neticesinde Gezi Parkı eylemleri bugün, “Türkiye’de en fazla kayıt altına alınmış toplumsal hareketlilik olarak şimdiden tarihe” geçmiş durumdadır (Aytaç, 2013, s. 68).

Gezi Parkı eylemlerinde, bir araya gelmenin koreografisi bağlamında video aktivizmin gücünü en net ortaya koyan gerçek, 27 Mayıs gecesi Taksim Gezi Parkı'nda yaklaşık 50 kişilik bir aktivist grupla başlayan sürecin, 79 ilde 2,5 milyon insanın katılımıyla^{2*} gerçekleşen geniş çaplı bir eyleme dönüşmüş olmasıdır. Bu bağlamda, Gezi Parkı eylemlerini analiz edebilmek adına, eyleme katılım gösteren kişiler hakkında bir takım bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan bilgiler, KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi tarafından hazırlanan *Gezi Raporu*'nun (2014) verilerinden elde edilmiştir. Rapordan kullanılan veriler, 2013 yılının 6-8 Haziran tarihleri arasında Taksim Gezi Parkı içerisinde ve 6-7 Temmuz tarihleri arasında Türkiye genelinde gerçekleştirilen araştırmalardan elde edilmiştir.^{3**}

İlk olarak, Gezi Parkı'nda bulunan eylemcilerin yaş dağılımlarına baktığımızda %5,5'inin 18 yaşın altında, %16,5'inin 18-20 yaş aralığında, %30,8'inin 21-25 yaş aralığında, %20,3'ünün 26-30 yaş aralığında, %10,8'inin 31-35 yaş aralığında ve %16,1'inin ise 35 yaşın üstünde olduğu görülmektedir (KONDA, 2014, s. 6). Eylemcilerin eğitim seviyeleri incelendiğinde %0,3'ünün okuryazar olmadığı, %1,1'inin diplomasız okuryazar olduğu, %2,7'sinin ilköğretim mezunu, %5,7'sinin ortaokul mezunu, %34,5'inin lise mezunu, %42,8'inin üniversite mezunu ve %12,9'nun da yüksek lisans/doktora mezunu oldukları anlaşılmaktadır (KONDA, 2014, s. 9). Meslek alanlarına göre bir gruplamaya gidildiğinde ise %4'ünün devlet memuru, %15'inin özel sektör çalışanı beyaz yakalı, %6'sının işçi, %2'sinin küçük esnaf, %5'inin serbest meslek sahibi, %3'ünün emekli, %2'sinin ev hanımı, %37'sinin öğrenci, %17'sinin diğer işlerde çalışan ve %5'inin de işsiz oldukları belirtilmiştir (KONDA, 2014, s. 11).

Eylemcilere, İstanbul'un neresinden geldikleri sorusu yönelttiğinde Kadıköy %13,4, Şişli %11,4, Beşiktaş %7,3, Üsküdar %5,8 ve Fatih %5,4'le başı çekse de toplamda 40'ya yakın ilçeden Gezi Parkı'na katılımın olduğu görülmektedir (KONDA, 2014, s. 12). Gezi Parkı'ndaki eylemcilere herhangi bir siyasi partiye, oluşuma veya dernek, vakıf, platform gibi bir oluşuma üye olup olmadıkları sorulduğunda %21,1'i üye olduklarını söylerken, %78,9'u üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, "Gezi Parkı'nda sade vatandaş olarak mı, yoksa herhangi bir grubu, oluşumu vs. temsilen mi bulunuyorsunuz?" şeklindeki soruya ise %93,6 gibi yüksek bir oranda "sade vatandaş olarak" yanıtının verildiği görülmektedir (KONDA, 2014, s. 14).

Gezi Parkı eylemcilerinin taleplerine dair yöneltilen soruya verilen yanıtlar ise %34,1 oranda "Özgürlükler için", %18,4 oranda "Hak ihlallerine karşı, hak talebi için", %9,7 oranda "Diktatörlüğe, baskıya karşı", %9,5 oranda "Yönetim istifa", %8 oranda "Demokrasi ve barış için", %6,2 oranda "Polis şiddetine karşı", %6,1 oranda "Destek vermek, dayanışma için", %4,6 oranda "Ağaç kesilmesin, kışla yapılmasın diye", %3,2 oranda "Devrim" ve %2,5 oranda "Sesimizin duyulması için" şeklinde sıralanmaktadır. Verilen yanıtlarda, eylemcilerin neredeyse onda

2 <http://www.milliyet.com.tr/2-5-milyon-insan-79-ilde-sokaga/gundem/detay/1726600/default.htm>

3 "Raporda kullanılan veriler 6-8 Haziran 2013 tarihlerinde Gezi Parkı'nda 4411 kişi ile gerçekleştirilen Gezi Parkı araştırmamıza ve Temmuz ayı KONDA Barometresi için 6-7 Temmuz 2013 tarihlerinde 2629 kişi ile 28 ilde Türkiye'nin 18 yaş üstü yetişkin nüfusunu temsil edecek şekilde yapılan araştırmaya dayanmaktadır" ("Gezi Raporu", 2014, s. 3).

dokuzunu parka getiren nedenin doğrudan devlet politikalarının işleyişi ile alakalı olduğu görülmektedir (KONDA, 2014, s. 19).

Yukarıdaki veriler incelendiğinde Gezi Parkı eylemcilerinin toplumun farklı kesimlerinden gelen, çeşitli meslek gruplarına mensup, çoğunluğu öğrenci gençlerden ve yükseköğretim mezunlarından oluşmakla birlikte farklı yaş gruplarından ve çeşitli eğitim seviyelerinden kişiler oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda, Gezi Parkı'ndaki kalabalığı, bir araya gelmiş çokluklar şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, parktakilerin herhangi bir siyasi parti ya da ideolojinin doğrudan etkisi altında bulunmadan, devlet politikalarından memnuniyetsiz olma ortak paydasında birleşerek hareket etmeleri, günümüzün yeni toplumsal hareketlerinin karakteristiğiyle de uygunluk göstermektedir. Aynı zamanda toplumda “orta sınıf” olarak tanımlanabilecek kesimlerin Gezi Parkı eylemlerinde çoğunluğu oluşturmaları, yeni toplumsal hareketlere karşılık gelen bir başka özellik olarak önümüzde durmaktadır. Son olarak, Park'ta bulunan eylemcilerin çoğunluğunun, toplumda “okumuş” kesimler olarak nitelenen üniversite öğrencisi ve yükseköğretim mezunu gençlerden oluştuğu görülmektedir. Tüm bu veriler bir araya getirildiğinde, Gezi Parkı eylemlerinin günümüz yeni toplumsal hareketlerine tam karşılık gelen yapısı görünürlük kazanmaktadır.

Daha önce herhangi bir protesto, yürüyüş ya da oturma eylemine katılıp katılmadıkları yönündeki bir soruya, eylemciler tarafından %55,6 gibi bir oranda olumsuz yanıt verilmiştir. Bu doğrultuda, Gezi Parkı'ndaki eylemcilerin %44,4'ünün, gerçekleşmesi muhtemel herhangi bir toplumsal harekete aktif olarak katılım gösterebileceğini söyleyebiliriz (KONDA, 2014, s. 15). Eylemcilere hangi noktada parka gelmeye karar verdikleri sorusu yöneltildiğinde, %10,2'sinin “Taksim projesinin duyduğunda”, %19'unun “Ağaçları sökmeye giriştiklerinde”, %49,1'inin “Polis şiddetini görünce”, %14,2'sinin “Başbakan Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarını duyunca”, %4,3'ünün “Taksim'deki ortamı görünce” şeklinde yanıtlar verdikleri görülmüştür. Bu oranlara bakarak eylemcilerden yüzde 49,1'inin, yani hemen hemen her iki eylemciden birinin polis şiddetine karşı tepki olarak parka geldiğini kabul edebiliriz. Bu noktada, polis şiddetinin pek çok eylemci için önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (KONDA, 2014, s. 18).

Eylemcilerin Gezi Parkı'ndaki gelişmelerle ilgili ilk haberi aldıkları kaynağın ne olduğu, çalışma açısından önem arz etmektedir. Zira Haziran'13 araştırmasından elde edilen verilere göre Gezi Parkı'ndaki eylemcilerin %15,1'i ilk haberi bir arkadaşından ya da tanıdığı birinden; %69'u sosyal medya üzerinden; %8,6'sı internet haber sitelerinden; %7'si ise televizyondan aldığını belirtmiştir. Öte yandan, Türkiye genelinde gerçekleştirilmiş olan Temmuz'13 Barometre araştırmasının verilerini incelediğimizde ise oranlarda önemli farklar dikkat çekmektedir. Buna göre, Türkiye genelinde insanların %5,3'ünün Gezi Parkı'yla ilk haberi bir arkadaşından ya da tanıdığı birinden; %15,9'unun sosyal medya üzerinden; %6,4'ünün internet haber sitelerinden; %71,3'ünün televizyondan aldığı; %1,2'sinin ise olaylardan hiç haberinin olmadığı görülmektedir (KONDA, 2014, s. 22-23).

Yukarıda eylemciler tarafından verilen yanıtlarda şu iki veri dikkat çekmektedir: Birincisi eylemcilerin büyük bir çoğunluğunun “Polis şiddetini görünce” parka gelmeye karar vermiş

olması, ikincisi ise ilk haberin %77,6 oranda (%69'u sosyal medya üzerinden, %8,6'sı internet haber sitelerinden olmak üzere) dijital medya platformlarından edinilmiş olması. Bu noktada, Gezi Parkı eylemlerinin ilk günlerinde polis şiddetini ifşa eden videoları hatırlamak yerinde olacaktır. Eylemcilerin verdiği yanıtlardan toplanan veriler analiz edildiğinde, 28 Mayıs'ta iş makinelerinin Gezi Parkı'na girmesi sonucu 50 kişilik eylemci bir grupla başlayan Gezi Parkı eylemlerinin ("Yıkım Nöbeti", 2013), 31 Mayıs'ta ülkenin farklı bölgelerine yayılan geniş çaplı bir toplumsal harekete dönüştüğü süreçte internet üzerinden sunulan videoların son derece etkili olduğu söylenebilir. 28 Mayıs'ta gaz maskeli bir polis tarafından, daha sonraları "Kırmızılı Kadın" olarak anılacak olan bir eylemcinin yüzüne çok yakın mesafeden biber gazı sıkıldığı görüntülerin yer aldığı video ("Ağaçlar Böyle Söküldü", 2013) ile parktaki eylemci çadırlarının ateşe verildiği, yoğun biber gazlı sert polis müdahalesinin görüntüleri ("Kim Bunlar!", 2013) eyleme katılımı biraz daha arttırmışsa da özellikle 31 Mayıs'ta polisin eylemcilerden birine TOMA'yla yakın mesafeden tazyikli suyla müdahalede bulunduğu anın video görüntüsü ("Toma'ya Yumruk Atan", 2013) ile başına gaz kapsülü isabet eden Filistin asıllı Türkiye vatandaşı bir eylemcinin ("Taksim'de Titreyerek", 2013) video görüntülerinin internette dolaşıma girmesi, eyleme katılımın artmasında ve olayların ülke çapına yayılmasında ön ayak olmuştur. Bu doğrultuda, Gezi Parkı'ndaki eylemcilerin %55,6'sının daha önce herhangi bir eyleme katılmamış olmaları da göz önüne alındığında video aktivizmin, Gezi Parkı eylemlerinin henüz tüm ülkeye yayılmadığı ilk üç günde son derece etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse video aktivistler, Gezi Parkı eylemlerinde bir araya gelmenin koreografisini oluşturmada etkin rol oynamışlardır.

SONUÇ

Toplumda yabancılaşmanın, tarihte daha önce hiç görülmemiş boyutlara ulaştığı bir dönemde fikirlerini ortaya atan Marx, toplumsal hareketlerin öznesi olma umudunu proletaryaya bağlamaktaydı. Çünkü ona göre toplumların tarihi, sınıf savaşmalarının tarihiydi ve proletarya, kapitalizmin içinde barındırdığı çelişkilerden de faydalanarak beklenen devrimi gerçekleştirecekti. Ancak, Marx'ın bu düşüncesinin temelinde yer alan eksiklik; proletaryanın da, onun karşısına konumlandırılan burjuvazinin de evrensel, değişmez ve yekpare örgütlenmeler şeklinde ele alınmasıdır. Oysa durum, günümüzde bir miktar değişmiş görünmektedir.

Tarihin yazılmaya başlandığı günden bugüne kadar ortaya çıkan her türlü bilimsel ve teknolojik gelişme, egemen sınıfın baskı ve denetim metotlarını daha gelişkin bir seviyeye ulaştırmasının aracı olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte meydana gelen gelişmelerle, toplumun denetim mekanizmaları giderek daha rafine bir hal alırken; iktidar, kamusal alandan mahrem alana kadar heryerdeliğini artan bir biçimde hissettirmektedir. Lakin tarihin bu ilerleyişi, bir taraftan bireyin yaşam alanının tümünde iktidarı gizil ama etkin kılarken, diğer taraftan da bireye merkezsiz ve parçalanmış bir iktidar yapısı karşısında yeni direniş kanalları açmaktadır. Yani, günümüzde iktidarın çatlaklarından kendi yolunu bulması gereken bu yeni direniş biçimi de karşıtı gibi merkezsiz ve çoğulcudur.

Peki, çok parçalı ve gelecekte farklı beklentilere sahip olan birbirine benzemez bu kalabalıklar nasıl bir araya gelmektedirler? Nasıl olup da tek bir amaç için sokaklara dökülebilmektedirler? Bu soruların yanıtını yeni medya teknolojilerinde bulmak mümkündür. Özellikle son yirmi yılda yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, sıradan insanın çalışma alanını fabrikadan plazaya taşıırken, pek çok güncel problemi de insanlığın ortak sorunu haline getirmiştir. Bugün bu teknolojiler sayesinde zaman ve mekanın sınırlılıklarından kurtulan birey, ulusal ya da yerel çapta kendisiyle benzer kaygılar taşıyan insanlarla iletişime geçebilmekte ve ortak bir zeminde hareket edebilmektedir. İnsanları, ortak sorunlar karşısında birlikte hareket etmeye motive eden duygudaşlığın kurulması da yine bu teknolojilerin imkân verdiği sosyal ağlar üzerinden sağlanmaktadır. Söz gelimi, Taksim Gezi Parkı eylemleri öncesinde sosyal medya, hareketin örgütlenmesinde aktif olarak kullanılmamışsa da, sonraki süreçte hareketin tüm ülkeye yayılmasında ve toplumsal bir harekete dönüşmesinde genelde sosyal medyanın, özelde ise video aktivizmin rolünün ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Atılan twitler ve paylaşılan görseller bir taraftan olan biten hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlarken diğer taraftan farklı toplumsal yapılara mensup bireylerin ortak bir kimlikte bir araya gelmelerini mümkün kılmıştır. Bu noktada özellikle video, hem sesi hem de görüntüyü bir arada sunmasıyla insan duygularına en fazla hitap edebilen teknoloji olarak, toplumsal hareketlerin örgütlenme sürecinde, diğer bir ifadeyle bir araya gelmenin koreografisini oluşturmada etkili bir motivasyon aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu teknoloji, bir video aktivistinin ellerinde, daha güzel bir dünyaya dair etkin bir araca dönüşebilir ve insanın özgürleşme sorunu karşısında yeni bir umut kapısını aralayabilir.

Kaynakça

- Ağaçlar böyle söküldü [Video dosyası]. (2013, 28 Mayıs). *Hürriyet.com.tr*. <http://www.hurriyet.com.tr/video/taksim-gezi-parki-nda-agaclar-boyle-sokuldu-77993> adresinden erişilmiştir.
- Arrighi, G., T.K. Hopkins ve I. Wallerstein. (1995). *Sistem karşıtı hareketler*. C. Kanat, B. Somay ve S. Sökmen (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aytaç, S. (2013). Gezi Parkı kayıtları. Olgü, Güliz (Videooccupy), Zeynep Dadak, Elif Ergezen ve Necati Sönmez ile söyleşi. *Altyazı*, 130, 68-76.
- Bayhan, V. (2014). Yeni toplumsal hareketler ve Gezi Parkı direnişi. *Birey ve Toplum*, 4(7), 23-57.
- Berensel, E. (2017). Gerilla televizyonundan video-aktivizme, şahit-videosundan medya-aktivizme: Video ile nasıl direnilir? E. Berensel (Der.). *Videonun Eylemi* içinde (s. 121-126). İstanbul: Alef Yayınevi.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi / Enformasyon çağı: Ekonomi toplum ve kültür (Birinci Cilt)*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2013). *İsyen ve umut ağları / İnternet çağında toplumsal hareketler*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, M. K. (2006). Süreklilik ve kopuş teorileri bağlamında Türkiye’de eski ve yeni toplumsal hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 67-102.
- Çayır, F. (2018). Dijital bir hak mücadelesi olarak video aktivizm ve video aktivistlerin yaşadığı hukuki sorunlar. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 55-86). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Çayır, K. (1999). Toplumsal sahnenin yeni aktörleri: Yeni sosyal hareketler. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler / Teorik açılımlar* içinde (s. 13-34). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çoban, B. (2009). Toplumsal hareketler ve radikal medya. B. Çoban (Haz.). *Yeni toplumsal hareketler: Küreselleşme, direniş, ütopya* içinde (s. 43-62). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoban, B. (2011). Toplumsal hareketler ve yeni alternatif – radikal medyalar. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*. 14, 1-14.
- Çoban, B. (2014). Radikal medya ile “ne yapmalı?": Lenin’in geri dönüşü. B. Yanıkaya ve B. Çoban (Der.). *Kendi medyanı yarat: Alternatif medya / Kavramlar, tartışmalar, örnekler – Cilt 2* içinde (s. 131-176). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Depeli, G. (2017). Temsilin ötesine geçmek. E. Berensel (Der.). *Videonun eylemi* içinde (s. 95-119). İstanbul: Alef Yayınevi.
- Depeli, G. (2018). Video aktivizm ve etik: Gerçeklik, tanıklık, bakış. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 36-54). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2007). Karl Marx: Basın özgürlüğü ve sansür. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 25, 229-256.
- Erensoy, Ş. F. (2018). Röportaj: Tanıklıktan öz-kayıta video eylemcinin konumu: Karahaber ve Seyr-i Sokak örnekleri. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 172-206). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Gabriel, P. (2007). Önsöz. S. Gregory, G. Caldwell, R. Avni ve T. Harding (Ed.). *Değiştirmek için video: Gör, filme çek, değiştir* içinde (s. 1-3), (Çev. D. Dölek). İstanbul: Versus Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2014). *Twitter ve sokaklar*. O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gregory, S. (2007). Giriş. S. Gregory, G. Caldwell, R. Avni ve T. Harding (Ed.). *Değiştirmek için video: Gör, filme çek, değiştir* içinde (s. 5-11), (Çev. D. Dölek). İstanbul: Versus Yayınları.
- Hank, J., E. Larana ve J. R. Gusfield. (1999). Kimlikler, şikayetler ve yeni sosyal hareketler. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler / Teorik açılımlar* içinde (s. 131-159). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Harding, T. (2001). *The video activist handbook*. London: Pluto Press.
- Hardt, M. ve A. Negri. (2004). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi*. B. Yıldırım (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kim bunlar! Taksim'deki o olayın görüntüleri ortaya çıktı [Video dosyası]. (2013, 30 Mayıs). *Hürriyet.com.tr*. <http://www.hurriyet.com.tr/video/kim-bunlar-taksim-deki-o-olayin-goruntuleri-ortaya-cikti-78085> adresinden erişilmiştir.
- KONDA. (2014). *Gezi raporu/Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' algısı/Gezi Parkındakiler kimlerdi?* 07.04.2018 tarihinde http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/KONDA_GeziRaporu2014.pdf adresinden edinilmiştir.
- Laclau, E. ve C. Mouffe (1992). *Hegemonya ve sosyalist strateji*. A. Kardam ve D. Şahiner (Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1990). *Ne yapmalı?*. M. Erdost (Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve F. Engels (2015). *Komünist manifesto*. C. Üster ve N. Erdiş (Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Metin, O. (2017). Kameraları evden sokağa, eyleme çıkarmanın vaktidir. E. Berensel (Der.). *Videonun eylemi* içinde (s. 151-158). İstanbul: Alef Yayınevi.
- Metin, O. (2018). Video aktivizmin Türkiye serüveni / BalıkBilir – İnadına haber. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 215-229). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Michael, C. (2011). Top 10 tips for filming #occupy protests, arrests & police conduct. 17.11.2017 tarihinde <https://blog.witness.org/2011/11/top-10-tips-for-filming-occupy-protests-arrests-police-conduct/> adresinden erişilmiştir.
- Morozov, E. (2017). Facebook ve Twitter sadece devrimcilerin gittiği yerlerdir. F. Aydoğan (Der.). *Yeni medya kuramcılarının yeni medya kuramları* içinde (s. 23-27), (Çev. Y. Gökşun) İstanbul: Der Yayınları.
- Ocak, E. (2017). Gezi Direnişi'nin belgeselleri nasıl yapılacak? Kavramsal bir çerçeve denemesi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 140, 155-180.
- Offe, C. (1999). Yeni sosyal hareketler: Kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler / Teorik açılımlar* içinde (s. 53-80). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Sabancı, A. A. (2017, 8 Haziran). Online'im, öyleyse varım! *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/onlineim-oyleyse-varim-40483921> adresinden erişilmiştir.
- Şener, G. (2018). Sosyal ağlarda video aktivizm. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 87-105). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Şentürk, Ü. (2006). Küresel yeni sosyal hareketler ve savaş karşıtlığı. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 31-46.
- Taksim'de titreyerek kurtarılmayı bekledi! [Video dosyası]. (2013, 31 Mayıs). *Hürriyet.com.tr*. <http://www.hurriyet.com.tr/video/taksim-de-titreyerek-kurtarilmayi-bekledi-gezi-parki-olaylari-78133> adresinden erişilmiştir.
- Taylan, A. (2018). Alternatif medya ve video aktivizm. G. Şener ve N. Gider Işıkman (Der.). *Video aktivizmde kavramlar, sorunlar, uygulamalar* içinde (s. 14-35). Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Toma'ya yumruk atan eylemcinin sonu [Video dosyası]. (2013, 31 Mayıs). *Hürriyet.com.tr*. <http://www.hurriyet.com.tr/video/toma-ya-yumruk-atan-eylemcinin-sonu-78118> adresinden erişilmiştir.
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin eleştirisi*. H. Tufan (Çev.). İstanbul: YKY.

Widginton, D. (2015). Devrimi izlettirmek: Video aktivizmiyle ilgili sıkça sorulan sorular. A. Langlois ve F. Dubois (Der.). *Otonom medya: Direniş ve muhalefeti canlandırmak* içinde (s. 108-128), (Çev. G. Şener). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Yıkım nöbeti [Video dosyası]. (2013, 28 Mayıs). *Hürriyet.com.tr*. <http://www.hurriyet.com.tr/video/taksim-gezi-parki-nda-yikim-nobeti-77983> adresinden erişilmiştir.

Demokrasi Bağlamında Son Dönem Türk Sinemasına Bir Bakış: *Tepenin Ardı* ve *Çoğunluk* Film Örnekleri

An Examination of Recent Turkish Cinema in the Context of Democracy: *Behind the Hill* and *Majority* Film Examples

Semih GÖNCÜ*
Şükrü SİM**

Öz

İletişim çalışmaları ile ilgili literatüre kısa bir göz gezdirildiğinde medya ve demokrasi bağlamında birçok çalışmanın yapıldığı görülecektir. Ne var ki sinema ile ilgili literatüre bakıldığında, sinema ve demokrasi ilişkisi henüz yeterince araştırılmamış bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile ilgili Türkçe literatürde şu ana kadar yapılmış en geniş çalışma, Oğuz Onaran, Nilgün Abisel, Levent Köker ve Eser Köker'in gerçekleştirdiği *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi* (1994) isimli çalışmadır. Söz konusu çalışmada sinemada yaratılan kurmaca dünyalarda demokratik süreçlerin işleyip işlemediği araştırılmıştır. Bu alanda yeterince araştırma yapılmadığı probleminden yola çıkan bu çalışma, yakın dönem Türk sinemasını, sinema ve demokrasi çerçevesinde irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada son dönem Türk Sinemasında gerek akademik araştırmalarda gerekse eleştirel yazılarda ön plana çıktığını varsaydığımız *Çoğunluk* (Seren Yüce, 2010) ve *Tepenin Ardı* (Emin Alper, 2012) filmleri demokrasi bağlamında incelenecektir. Çalışmanın kuramsal çerçevesini, Onaran, Abisel, Köker ve Köker'in (1994) filmleri demokrasi bağlamında irdelemek için geliştirdikleri yaklaşım oluşturmaktadır. Filmler metin analizine tabi tutularak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Her iki filmin de modern demokrasinin ön gördüğü niteliklerden uzak olduğu, ancak antik demokrasinin savunduğu niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Demokrasi, Demokrasi ve Sinema, *Tepenin Ardı*, *Çoğunluk*

Abstract

When we review the literature regarding communication studies, there are many studies which features media and democracy as a context. However when we focus on film studies concerning the

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, sgoncu38@gmail.com.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, sukrisim@istanbul.edu.tr.

relationship between cinema and democracy, there are not many comprehensive studies. The most extended and comprehensive study about this matter is *Evolvement of Democracy Notion in Turkish Cinema (Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi)* authored by Oğuz Onaran, Nilgün Abisel, Levent Köker and Eser Köker in 1994. Aforementioned study investigates the effectiveness of democracy and democratic process in fictional universe which has been created by film makers. This study applies this point of view to research Turkish Cinema in the context of democracy. This article focuses on two recent movies *Çoğunluk/Majority* (Seren Yüce, 2010) and *Tepenin Ardı/Behind the Hill* (Emin Alper, 2012); which are films that have been subjected to many articles in both academic and non-academic writing. As the theoretical framework, this study uses the same approach which has been used by Onaran, Abisel, Köker and Köker (1994) to investigate the films in the context of democracy. In order to analyze the films, textual analysis has been applied. It has been determined that both films do not have the qualities predicted by modern democracy, but possess the qualities which antique democracy defends.

Keywords: Turkish Cinema, Democracy, Democracy and Cinema, Behind The Hill, Majority

Giriş

İletişim çalışmalarıyla ilgili literatüre kısa bir göz gezdirildiğinde medya ve demokrasi bağlamında birçok çalışmanın yapıldığı görülecektir (Atabek, 2002; Aytekin ve Sütcü, 2013; Cerci, 2013; Chomsky, 1993; Işık, 2005; Keane, 2013). Ne var ki, sinema ile ilgili literatüre bakıldığında sinema ve demokrasi bağlamı henüz yeterince araştırılmamış bir alanı teşkil etmektedir. Filmlerin günümüz dünyasında yarattığı etki ve birçok kavramla kurulan ilişkisi düşünüldüğünde, demokrasi ve sinema ilişkisinin yeterince araştırılmadığını görmek ilginçtir. Zira filmler gerek toplumu gerekse kişileri temsil etmek (inşa etmek) anlamında büyük bir öneme sahiptir. Michael Ryan ve Douglas Kellner'in (2010) ifadesiyle “[f]ilmler, herhangi bir durumu yansıtmaktan çok, o durumun tasarlanan belli bir biçimini oluşturmak üzere seçilmiş ve birleştirilmiş temsili öğeler yoluyla birtakım tezler ileri sürer, bunu yaparken, seyirciye belli bir konumu ya da bakış açısını telkin ederler” (s. 18). Dolayısıyla filmlerde işlenen konular, gözlenen hadiseler filmler hangi ülkeye ait ise o ülkenin düşünce iklimi ve yaşam biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü yaşama dair istekler, öneriler, karşı çıkışlar, hatta yaşamın örgütlenişi de dahil olmak üzere, kendine has bir şekilde sinemasal dünyayı inşa etmektedir (Onaran, Abisel, Köker ve Köker, 1994, s. xii). Bu düsturdan yola çıkan Oğuz Onaran, Nilgün Abisel, Levent Köker ve Eser Köker, sinemada yaratılan kurmaca dünyalarda demokratik süreçlerin işleyip işlemediğini incelemek için *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi* (1994) isimli çalışmaya imza atmışlardır. İleriki sayfalarda detaylı bir şekilde açıklanacak olmakla birlikte Onaran, Abisel, Köker ve Köker (1994), filmleri demokrasi bağlamında ele alırken antik ve modern demokrasi teorilerinden yararlanmış ve filmlerde kurulan kurmaca evrenlerde ne tür bir demokrasinin tasarlandığını tespit etmeye çalışmıştır. Gelinek nokta itibarıyla bu çalışma, günümüzde dahi sinema ve demokrasi bağlamında ön plana çıkan kapsamlı bir çalışmadır. Ne var ki, bu konunun sözü edilen araştırmacılar haricinde yeterince irdelenmediği de görülmektedir. Bu

sebeple çalışmamız, sinema ve demokrasi ilişkisini anlamaya yönelik alana bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, son dönem Türk sinemasında, gerek akademik yazılarda gerekse eleştirilerde ön plana çıktığını varsaydığımız, *Çoğunluk* (Seren Yüce, 2010) ve *Tepenin Ardı* (Emin Alper, 2012) filmleri demokrasi bağlamında incelenecektir. Bu filmlerin seçilme sebeplerindeki temel nokta, Onaran, Abisel, Köker ve Köker'in (1994) film seçimindeki yaklaşımlarının etkisidir. Araştırmacılar film seçiminde pratik bir başlangıç sunması açısından üç farklı ölçüt belirlemişlerdir: Filmin popülerliği, yoğun eleştirel ilgi görmesi ve siyasal-toplumsal bir konuyu işlemiş olması (s. xvi). Çalışmamızda seçilen filmlerin ana akım sinema içerisinde yer alan popüler örnekler oldukları söylenemez. Fakat filmlerin gerek akademi gerekse film eleştirmenleri tarafından yoğun bir şekilde eleştirel ilgiye tabi tutuldukları, ileride değinileceği üzere, aşikardır. Üstelik, siyasal-toplumsal konuları da işledikleri açıktır.

Her iki filmde de kurulan yapıda demokrasi olgusunun nasıl bir şekilde oluştuğu incelenmeye çalışılacaktır. Bu şekilde, son dönem Türk sinemasında yer alan filmlerde kişiler ve toplum üzerinden tasarlanan demokratik yapının anlaşılacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, demokratik yapının hangi tür demokrasiye (antik ya da modern) ait olduğu sorgulanırken, filmin demokratik anlamda eleştirel bir tutum sunup sunmadığı da irdelenecektir. Çalışmamızdaki kuramsal yaklaşım, ileriki sayfalarda ayrıntılı bir şekilde açıklanacak olan, Onaran, Abisel, Köker ve Köker'in (1994) filmleri demokrasi bağlamında incelemek için geliştirdikleri yaklaşımdır. Araştırmacılar, bu yaklaşımı kullanırken filmleri birer metin olarak ele alarak çözümlemişlerdir. Bu çalışmada da filmler birer metin olarak değerlendirilmiş ve metin analizi uygulanmaya çalışılmıştır.¹

Çoğunluk burjuva üst-orta sınıfta yer alan bir ailede yetişen Mertkan'ın hikayesini anlatırken, *Tepenin Ardı* bir ailenin bir çiftlikte yaşadıklarıyla birlikte Yörüklerle çatışmalarını konu almaktadır. Her iki filmde de çok katmanlı ve farklı okumalara kapı aralayan bir yapı sunulmaktadır. Nitekim, iki film de yukarıda değinildiği gibi çeşitli akademik çalışmalara ve eleştirilere konu olmuştur. Örneğin, akademik olarak Kemal Deniz ve Zuhul Akmeşe (2015) *Çoğunluk* filmini toplumsal eşitsizliğin temsili bağlamında irdeler. Gül Yaşartürk (2014) filmi çekirdek aile kavramı etrafında, Fırat Sayıcı (2011) gerçekçilik bağlamında, Ahmet Oktan ve Kevser Akyol (2016) ise baba-oğul ilişkisi çerçevesinde incelerler. Keza Eren Yüksel de (2013) filmdeki baba-oğul ilişkisini erkeklik kriziyle birlikte ele almıştır. Benzer şekilde, *Tepenin Ardı* üzerine de akademik çalışmalar yapılmıştır. Mesela, Ayşegül Gündoğdu (2014) filmi ötekilik, varoluş, gerçek ve fantezi kavramları çerçevesinde incelemiştir. Aslı Gön ise (2014) homososyallik, erkeklik ve aile kavramlarının ön planda olduğu bir inceleme gerçekleştirmiştir.

1 Bu noktada kısaca metin analizini açıklamak yerinde olacaktır. Alan McKee'ye (2003) göre anlam çıkartılabilen her şey bir metindir. Metin analizi, gerek kültürel çalışmalarda gerekse film çalışmalarında kullanılan bir yöntemdir. Metin analizi film, televizyon programı, dergi gibi medya ürünlerini metin olarak ele alır ve bu doğrultuda bir analiz imkanı sunar. Metin analizi ele alınan metnin geçtiği kültüre ve zamana göre bir çeşit anlamlandırma çabasıdır, yani yorumlanmasıdır (s. 1-4). Metin analizinin bir metni yorumlama pratiği olduğunun altını çizen İrfan Erdoğan'a (2012) göre metin analizi uygulanırken anlamlı ve önemli olanın ne olduğuna karar verip seçmek gerekmektedir. Metin analizinde irdelenen nokta metnin muhtevasına yüklenmiş anlamın sosyal ve toplumsal anlamıdır. Metinden anlam çıkartabilmek için dikkat edilmesi gereken nokta ise metnin bağlamıdır. Örneğin metnin tarihsel, toplumsal veya ideolojik bağamlarına dikkat edilmelidir (s. 149-152). Dolayısıyla çalışmada bağlamımız demokrasi kavramıdır.

Akademik çalışmalar haricinde her iki filmi de farklı okumalara tabi tutan ciddi film eleştirileri kaleme alınmıştır. Örneğin, *Tepenin Ardı* filmine ulus, şiddet, iktidar, ötekilik, mekan, paranoya, kötülük vb. gibi çeşitli kavramlarla farklı okumalar yapılmıştır (Büte, 2013; Çağlıyan, 2014; Çiftçi, 2012; Konuşlu, 2013). Keza *Çoğunluk* filmi de; erkeklik, aile, ötekilik, iktidar, öznellik, faşizm, milliyetçilik vb. (Ahıska, 2012; Karakaşlı, 2012; Susam, 2014; Thwaites, 2012) gibi farklı bağlamlarda analiz edilmiştir.

Kıscacası, her iki filmin de farklı okumalara açık olması söz konusudur. Bu durum, her iki filmi de demokrasi bağlamında incelemeyi uygun bir vaziyete getirmektedir. Dolayısıyla seçilen filmler Onaran, Abisel, Köker ve Köker'in (1994) film seçme yaklaşımına uygunluk göstermektedir. Filmleri incelemeye başlamadan önce demokrasi ve sinema bağlamına değinilerek, Onaran ve arkadaşlarının yaklaşımı detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Demokrasi Kavramı

Demokrasi, antik bir sözcük olmakla birlikte, anlam yapısı her daim karmaşık olan bir kavram olmuştur. Kelime etimolojik olarak Yunanca; demos (halk) ve kratos (yönetim) kök sözcüklerinden gelmektedir (Williams, 2016, s. 112). Demokrasi, Aristo'nun ifade ettiği gibi Antik Yunan'da bulunan üç yönetim şeklinden biridir. Tek kişinin yönetimde olduğu monarşi ile belli bir zümrenin yönetime hakim olduğu aristokrasiden farklı olarak demokrasi çoğunluğun, yani halkın (demos) yönetimidir. Modern zamanlara kadar geçen yaklaşık 2500 yılı aşkın sürede demokrasi daima tek bir şekilde anlaşılmıştır: "Yoksul çoğunluğun yönetimi". Yani iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneğine sahip olmayan çoğunluğun kendi bildiği gibi yönetmesi olarak anlaşılan demokrasi kavramı, yüzyıllar boyunca "kötü" bir yönetim şekli olarak kabul edilmiştir. Modern dönemde ise kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir (Köker, 1994a, s. 3-7). Nitekim, modern tanımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Burhan Kuzu'ya göre Amerikalı sosyal bilimciler tarafından en fazla kullanılan tanım Joseph Schumpeter'in tanımıdır: "Politik kararlara varmak için, bireylerin karar alma gücünü, oy almak amacıyla, rekabete dayalı bir mücadele yoluyla elde ettikleri, kurumsal düzenlemedir" (Schumpeter'den akt. Kuzu, 1992, s. 336).

Modern demokrasinin temelde, Rönesans sonrası bir sürece işaret ettiği söylenebilir: Feodalitenin siyasal, kültürel ve ekonomik olarak çözülmesiyle başlayan sürecin bir ürünü olarak öne çıkmaktadır (Köker, 1994a, s. 7). 16. ve 17. yüzyıllarda Batı dünyasında feodalitenin yıkılması ile birlikte merkezileşmeye doğru giden monarşi idareleri (krallıklar) ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanla monarşi hakimiyetinin de sorgulanmaya başlamasıyla birlikte modern anlamda demokrasinin temelleri atılmıştır. Bunun ilk örnekleri 18. yüzyılın sonuna doğru Amerikan Devrimi ve Fransız İhtilali'nde görülmektedir. ABD'de "Bağımsızlık", Fransa'da ise "İnsan ve Yurttaş Hakları" beyannamelerinin ilan edilmesi demokrasi tarihi için önemli gelişmeler olmuştur. Nihayetinde 1791'de kabul edilen Fransız Anayasası ile yurttaşlar kanun önünde eşit kabul edilmişlerdir (Kuzu, 1992, s. 336-337). Eşitlik ilkesi ise modern demokrasi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Zira, modern demokrasiyi antik demokrasiden ayıran temel ilkelerden biri bütün vatandaşların eşit olduğu anlayışıdır (Akgün ve Aslan, 2010).

Modern demokrasi, antik demokrasiden ciddi farklar ile ayrılmaktadır. Örneğin, Antik Yunan dünyasında toplum üç zümreden oluşmaktadır: yurttaşlar, yabancılar ve köleler. Yabancılar ve köleler, yurttaşlarla eşit olmak bir yana, tam anlamıyla insan olarak dahi kabul edilmiyorlardı. Öte yandan yurttaşlık ise, şehir devletinin varlıksal temelini ve sonsuzluğunu ifade eden politeist sembolik sisteme ait olma, yani şehir devletini oluşturan cemaate mensup olma anlamına gelmektedir (Köker, 1994a, s. 5). Dolayısıyla, toplum modelinde bir tür “cemaatçilik” olgusunun hakim olduğu söylenebilir. Böyle bir yapının olduğu yerde, eşitlik anlayışının günümüzden çok farklı olduğu aşikardır. Örneğin, antik demokrasinin zirve yaptığı dönemlerde dahi eşitlik, erkek yurttaşlar arasında geçerliliğe sahip bir olguydu. Öte yandan kadın, köle veya yabancı statüsünde değilse bile, cemaatin üyesi olma özelliğine sahip değildir. Bunun yerine kadın “eve ait” (domestic) olan bir varlık olarak konumlanmıştır (Köker, 1994a, s. 5). Kısacası, Moses I. Finley’in de ifade ettiği gibi “Atina’da yasal ve siyasal haklar, özgürlükler nüfusun belli bir kesimini oluşturan, ayrıcalıklı bir sınıfın yaşayabildiği bir hak olmaktan öteye gidememiştir. Demokrasi, özgürlük, yasalar önünde eşitlik; ontolojik olarak aynı sınıfta bulunan özgür insanlar için geçerli ve anlamlı kavramlardır” (Akt. Akgün ve Aslan, 2010, s. 111).

Modern demokraside eşitlik anlayışı, antik demokrasinin cemaatçilik anlayışından bütünüyle ayrılmaktadır. Cemaatçi anlayışın yerine, toplumun eşit olmayan tabakalara bölünmediği, bireylerin kanun önünde eşit olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu durumun oluşmasında modern demokrasi düşüncesinde görülen bireysellik ve rasyonalite düşüncesinin de etkin olduğu söylenebilir. Nitekim, toplumsal düşünce yerine bireyi ön plana çıkartan, bireyin toplumsal varlığın temeli olduğu, kendi bedeninin (iş yapma, yaratma, emek gücü, vs.) tek sahibi olduğu bir anlayış söz konusu hale gelmiştir. Dolayısıyla bireyler, toplum öncesi ve toplumsal belirlemelerden uzak bir şekilde yaşam, çalışma ve mülkiyet üçlüsüyle dile getirilen doğal haklara sahip olarak kabul edilmişlerdir. Bu bağlamda birey, modern demokrasilerin içinde özne, hür bir yurttaş, yani kendisi için neyin iyi olup olmadığını bilebilme yetisine ve seçimine sahip rasyonel bir varlık olarak konumlanmaktadır. Bireyin hakları ise devletin toplum ve bireyle olan ilişkisi ile ilgilidir. Dolayısıyla modern demokraside devletin gücü ve sınırlarını bireye karşı sınırlandırmak ve bunun anayasa ile güvence altına alınması önemli bir gerekliliği teşkil etmektedir (Köker, 1994a, s. 8-9). Bu bağlamda düşünüldüğünde, bireyin haklarını koruma altına alan insan haklarının uygulanabilmesinin modern demokrasi için önemli olduğu söylenebilir. Zira demokrasinin başarılı olabilmesi için insan haklarına saygı duyulması elzem bir nitelik taşımaktadır (Kuzu, 1992, s. 341). Kaldı ki, Uygun’un (2000) ifadesiyle “...bir devlet düzeninin, bir rejimin değerlendirilmesinde, insan hakları karşısında takınılan tavır, belirleyici bir rol oynar. İnsan haklarına gösterilen saygı, rejimlerin meşruluğunun temel ölçütlerinden biridir” (s. 14).

Demokrasi ve Sinema İlişkisi

Sinema ve demokrasi ilişkisi düşünüldüğünde akla gelen ilk olgu, filmlerin sansüre uğrama tehlikesidir. Kuşkusuz, “Türk sinema tarihi yazımında sık belirtilen hususlardan birisi, sansürün yaygınlığı ve kapsamıdır” (Öztürk, 2013, s. 254). Sansür, ekonomik güçlerden gelebileceği gibi, devlet kurumları tarafından yasalarla düzenlenerek meşrulaştırılan bir mekanizmaya

da dönüştürülebilir. Bu tür bir durum ise demokratik sistemi ve ifade özgürlüğünü hiç şüphesiz zedelemekte, hatta ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Onaran, Abisel, Köker ve Köker, 1994, s. xiii). Zira sanat yapma özgürlüğü, ikinci kuşak insan hakları olarak kabul edilen kültürel haklar kapsamında değerlendirilmektedir. Bunun yanında, sinema yapıtları hem kültürel hakların içinde kabul edildiği gibi hem de düşünce ve kanaatleri açıklama özgürlüklerine ilişkindir. Dolayısıyla sansüre uğrayan bir sinema yapıtı insan haklarına ters düşen bir uygulama olduğu gibi sinematografik özgürlüğe de zarar vermektedir (Kaboğlu, 2000, s. 121, 127-128). Bu nedenle, sinema yapıtı açısından demokrasinin özümsemesi elzem bir nitelik taşır. Çünkü “[d]emokrasi, farklılıklarla birlikte kaynaşmış, katılımcı ve bu nedenle de rızaya dayalı bir toplumsal yaşam önermektedir. Özgür irade, özgür katılım, özgür ifade, özgür tartışma ortamı bu nedenle büyük önem taşır” (Abisel, 1994, s. 74). Demokrasi dışı bir rejimin olduğu ülkede sinema ideolojik bir propaganda niteliğinden öteye geçemez.²

Sansür konusu haricinde demokrasi ve sinema arasında nasıl bir bağlantı kurulacağı sorgulanabilir. Öncelikle, yukarıda da değinildiği gibi medya ve demokrasi bağlamında sinema ve demokrasi ilişkisine dair geniş sayılabilecek bir ulusal ya da uluslararası literatüre rastlamak pek mümkün değildir. Bununla birlikte, sinema ve demokrasi ilişkisini irdeleyen veya bu ilişkiye kısmen değinen geniş kapsamlı olmasa da bazı araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Douglas Kellner (2010) eski ABD başkanlarından George W. Bush (2001-2009) dönemi Hollywood’unun politik yapısını incelediği çalışmasında film analizinin, çağdaş Amerikan kültürünü ve toplumunu anlamak için önemli bir süreç olduğunu ifade etmekte ve ayrıca; devlet, politika, şirketler, ekonomi, ekonomik-çevresel krizler, terör, savaş, militarizm ve demokrasiye karşı oluşan tehditler gibi tartışma başlıklarına önemli katkılar sağladığını belirtmektedir. Yazar demokrasi ile ilgili iddiasını güçlendirmek için, Bush döneminde Amerikan demokrasinin nasıl zarar gördüğünü çeşitli filmlerin anlatıları üzerinden örneklendirir (s. 17, 68-69).³ Amerikan demokrasisi ve sinemasına dair dikkat çekici bir diğer çalışma ise Michael Paris’in “Lessons for democracy: American cinema 1942-1945” isimli makalesidir. Paris (1998) makalesinde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikan toplumunun bütünleşmeye ihtiyaç duyduğunu belirtir ve bu bütünleştirme vazifesini üstlenenlerden birinin de Hollywood olduğunu iddia eder. Bu sebeple, dönem içinde (1942-1945) çekilen filmlerde, Amerika’nın farklı etnik gruplarından gelen kişilerin

2 Bu konuya dair güçlü bir örnek İspanya’dan verilebilir. İspanyol diktatör Francisco Franco (1892-1975) İspanya’da iktidarı ele geçirdiğinde ilk iş olarak Ulusal Sinematografi Bölümü’nü kurar. Sinemanın propaganda gücünü iyi bilen Franco, sansür komiteleri kurarak rejimin filmleri denetlemesini sağlar. Bu sansür komiteleri aracılığıyla rejimin ideolojisiyle çatışmayacak, onun talepleri doğrultusunda hareket eden kurmaca bir sinema oluşturulmaya çalışılır. Bununla birlikte Franco yönetiminde birçok İspanyol sinema sanatçısı, özgür bir sinema yapamadıklarından dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalırlar. Franco’nun ölümünden sonra (1975) İspanyol sineması sansür baskısından kurtularak normalleşmeye başlamıştır (Yener Gökşenli, 2013, s. 122-124). Sansür konusunun, yukarıda değinildiği gibi, Türk sinemasını da yoğun bir şekilde etkilediği bilinmektedir. Bu konu üzerine literatürde birçok çalışma bulunduğu için, bunları detaylı bir şekilde burada tekrar etme lüzumu görülmemektedir.

3 Örneğin Kellner (2010), Amerikalı yönetmen Michael Moore’un filmlerini analiz eder. Kellner’a göre Moore çeşitli filmlerinde, demokrasinin öneminden ve demokrasinin nasıl zarar gördüğünü anlatmaktadır. Bununla birlikte Kellner, bilimkurgu ve fantastik yapımlardan örnek verir. Mesela 2002 yılında George Lucas tarafından yönetilen Star Wars II: Attack of The Clones (Yıldız Savaşları II: Klonların Saldırısı) filminde, Amerikan toplumunun demokrasiye dair endişeleri anlatılmaktadır (s. 132-133,175).

farklılıklarını bir kenara bırakarak, ortak düşmanlara karşı (Naziler, Japonlar, vs.) mücadele ettikleri anlatılar görülmüştür. Örneğin bu filmlerde, göçmenlere veya Afro-Amerikalılara karşı oluşan tavırların bir kenara bırakılmasına dair anlatılar bulunmaktadır. Paris, bu filmlerin savaş sonrasında tekrar tekrar gösterildiğini ve bu filmleri izleyen Amerikan gençliğinin demokrasi anlayışlarının şekillenmesinde etkisi olabileceğini iddia etmektedir. Bu durumun da Amerikan demokrasisi için olumlu bir süreç olduğunu belirtmektedir (s. 85, 88-90, 94). Bununla birlikte, 1950’li yıllarda Hollywood’da Amerikan ideallerini ve demokrasisini savunan, yücelten; kısacası toplumun demokrasi anlayışını şekillendirmeye veya yönlendirmeye çalışan birçok filmin yapıldığı da bilinmektedir (Girgus, 1998).

Hollywood bağlamı dışında, demokrasi ve sinema ilişkisinin incelendiği başka çalışmalar da bulunmaktadır. Mesela, Gian Piero Brunetta’nın (1995) “Italian Cinema and the Hard Road Towards Democracy, 1945” isimli makalesinde bu ilişki, İtalyan sineması üzerinden incelenir. Brunetta’ya göre (1995) savaş sonrası İtalyan sinemasında çekilen birçok filmde, İtalyan toplumunun faşizmden demokrasiye geçiş süreci anlatılmaktadır. Brunetta, filmlerdeki karakterlerin faşist rejimde özgürce yaşayamadıklarından ancak demokratik yönetimle birlikte bu özgürlüğe sahip olduklarına dair ifadelerinden örnekler vererek, söz konusu iddiasını güçlendirmektedir (s. 344-347). Bir diğer çalışma ise Akin Adesokan’ın (2009) Nijerya sineması üzerine gerçekleştirdiği “Practising Democracy in Nigerian Films” isimli makaledir. Nijerya’da 1999 yılında, 15 senelik bir askeri yönetimden sonra demokratik seçimler yapılmaya başlanır. Bunun sonucu olarak 2000’li yıllarla birlikte Nijerya sinemasında, Adesokan’ın “demokrasi filmleri” olarak adlandırdığı filmler üretilmeye başlanır. Bu bağlamda Adesokan, *Akobi Gomina* (Yinka Smart-Babalola, 2002) ve *Agogo Eewo* (Tunde Kelani, 2002) isimli bu iki Nijerya yapımını demokrasi bağlamında inceler. Yazar, filmler üzerinden Nijerya’nın sosyo-politik yapısının nasıl bir dönüşüme uğradığını analiz etmeye çalışır (Adesokan, 2009).

Yukarıda değinilen çalışmalarda araştırmacılar demokrasi olgusunu farklı şekillerde veya bağlamlarda sinema ile ilişkilendirmektedirler. Bununla birlikte, filmlerin demokrasi bağlamında nasıl bir yaklaşımla analiz edileceğine dair bir şablon ortaya konulmamaktadır. Bu noktada, Türkçe literatürde Onaran, Abisel, Köker ve Köker’in (1994) çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın öneminin filmleri doğrudan demokrasi bağlamında incelemeye çalışması ve buna dair bir yaklaşım geliştirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Araştırmacılar çalışmalarında 1960-1980 arasında çekilmiş 47 filmi incelemişlerdir. İnceleme sonucuna göre söz konusu dönemlerde Türk sinemasında çekilen filmlerde daha çok antik demokrasiye dair öğeler bulmuşlardır. Öte yandan, modern demokrasi niteliklerinin onaylandığı filmler azınlıktadır. Bununla birlikte Türk filmlerinde demokratik sorunlara dair eleştirel bir bakış da bulunmamıştır (Köker, 1994b, s. 173).

Söz konusu çalışmada filmlerin nasıl bir yaklaşımla incelendiğine dair çerçeveyi Levent Köker kitaptaki ilk makalede açıklamaktadır. Köker (1994a), modern ve antik demokrasiye dair genel bir çerçeve çizdikten sonra filmlerde söz konusu iki farklı demokrasiye ait olan temaların nasıl işlendiğinin ortaya çıkarılmasını önerir. Bunun yanında eleştirel bir yorumlamaya ihtiyaç duyulacağını belirtir ve bunu gerçekleştirmek için de işlenen temalara denk düşen üç farklı düzey arasında bir ayırım yapmak gerektiğini ifade eder. Bu düzeyler dünya görüşü, kişilik ve kişiler

arası ilişkiler, kamusal otorite (devlet) ve siyasal ilişkiler başlıkları altında formüle edilir. Dünya görüşü düzeyinde filmin tasarladığı dünyayı (onaylıyor mu yoksa eleştiriyor mu?) nasıl gördüğü irdelenmektedir. Bu noktadaki ayırım kesinlik taşımamaktadır. Çünkü filmler, bazı durumlarda eleştirel bir perspektif sunabileceği gibi, bazı durumları da onaylayabilirler. Ancak dikkat edilmesi gereken husus eleştiri ve onaylama durumlarının nasıl bir dünya görüşüne dayandığıdır. Bu şekilde ne tür bir demokrasi anlayışına zemin oluşturduğu da incelenmiş olacaktır (s. 9-14). Mesela Abisel (1994), “Nasil Yaşiyor, Nasil Düşlüyoruz?” isimli çalışmasında incelenen filmleri üç başlık altında toplamaktadır: “temsil ettiği dünyayı beğenenler”, “temsil ettiği dünyadaki çelişkilerin yumuşatılmasını isteyenler” ve “temsil ettiği dünyayı beğenmeyenler” (s. 104-109). Abisel’in bu düzeye dair kategorileştirmesi, benzer şekilde bizim çalışmamızda da kullanılabilir. İkinci düzey olarak filmlerde kişiliklerin ve kişilerarası ilişkilerin nasıl işlendiğine dikkat edilmesi üzerinedir. Yani filmlerdeki karakterlerin “otoriter” veya “demokratik” nitelikleri incelenir. İki kişilik tipinin demokratik olup olmadığını belirlemek için ise; hoşgörü, çoğulculuk, katılımcılık, eleştirelilik gibi niteliklere bakılır. Bunların yanında filmlerde yer alan kadın temsilleri de ayrı bir şekilde irdelenmelidir. Mesela kadın karakterlerin özne olup olmadığının (kendi kaderini kendi tayin eden) sorgulanması gereklidir. Filmlerde incelenmesi gereken üçüncü düzey ise inşa edilen anlatı dünyasında siyasal ilişkilerin ve kamusal otoritenin nasıl bir şekilde konumlandığı ile ilgilidir. Kamusal otoriteye nasıl bakıldığı, siyasal ilişkiler içerisinde olan karakterlerin özellikleri, demokratik sürecin temel kurumlarının (siyasal partiler, seçimler, parlamento, vs.) ve ideolojilerin temsil edilişi gibi benzeri olgular sorgulanmaktadır (Köker, 1994a, s. 9-14).

Bu genel çerçeveden sonra araştırmacılar kurulan çerçeveye sadık kalarak farklı şekillerde filmleri incelemişlerdir. Bu çalışmada, ilk etapta filmlerin kısa özetleri verilecektir. Ardından filmler, yukarıda zikredildiği gibi üç düzey (alt başlık) altında incelemeye tabi tutulacaktır. Öncelikle filmlerin kişileri, ardından kamusal otorite ve siyasal ilişkiler, son olarak ise filmin dünya görüşü incelenecektir.

Çoğunluk

Çoğunluk filmi üst-orta sınıfın içinde yer alan Mertkan’ın özne olma sürecine odaklanmaktadır. Mertkan, babasının otoritesi altında ezilmiş, hayatta herhangi bir amacı olmayan, insanlarla iletişimi (özellikle karşı cinsle) problemlili olan bir bireydir. Mertkan babasının yanında çalışır ve onun dediklerini yerine getirmeye çalışan biri olarak görülür. Filmde Mertkan’ın babasından ve çevresinden gelen baskılar altında ezilmesi, kimliğini tam manasıyla oluşturamama sıkıntısını izleriz. Ancak filmin sonuna doğru kendi sınıfına uygun bir birey olarak babasına benzemeye başladığı görülür.

Kişiler ve Kişiler Arası İlişkiler

Film temelde arzu etmediği halde babasına benzemeye başlayan Mertkan’ın hikayesini anlatmaktadır. Giriş sahnesinde Mertkan’ın çocukluğunu görürüz. Mertkan, babası Kemal ile birlikte ormanda yürüyüş yapmaktadır. Sahnede babası önde hızlı bir şekilde yürürken, Mertkan

ise arkasından yetişmeye çalışmaktadır. Bu sahne ile aslında Mertkan'ın babasına benzeme sürecindeki süreklilik filmin hemen başında ima edilir (Thwaites, 2012, s. 167). Filmin bir sonraki sahnesinde Mertkan'ın evin temizliğini yapan Şükriye'ye fiziksel olarak şiddet uyguladığı görülür. Bu sahnede aslında babasına özendiği yorumu yapılabilir. Zira Kemal de Şükriye'nin o gün evde olmasından rahatsızdır. Kemal'in ailesi, özellikle de Mertkan'ın üzerinde mutlak bir iktidarı bulunmaktadır. Mesela tam vaktinde yemek masasında herkesin bulunmasını ister, oğlunu istediği yerlere zorla götürür (örneğin sauna). Kemal, gerektiğinde Mertkan'a şiddet uygulamaktan, küfür etmekten hatta onu çeşitli şekillerde cezalandırmaktan da geri durmaz. Filmin başlarında Mertkan, yemek masasına geç geldiği ve işten erken çıktığı için Kemal, ertesi gün Gebze'deki şantiyeye ihtiyaç olmadığı halde kereste götürmesini emreder. Mertkan bu duruma itiraz etse de babasının emrine uyar. Dolayısıyla Kemal mutlak özne (iktidar) iken, ailesi ise mutlak nesne konumunda yer alır (Deniz ve Akmeşe, 2015, s. 89). Kemal oğlu üzerindeki iktidarını mutlak bir vaziyette tutmak için, Mertkan'ı her daim gözetim altında tutar. Örneğin onun kiminle görüştüğüne, kiminle sevgili olduğuna dahi karışır. Mertkan'ın Gül ile olan ilişkisine ilk başta karşı çıkmaz. Ancak Gül'ün Vanlı olduğunu öğrendiğinde hiçbir gerçekçe göstermeden bir an önce Mertkan'ın Gül'ü terk etmesini emreder. Ancak Mertkan bunu ilk etapta yapamaz. Bunun üzerine babası sürekli olarak Gül'ü terk edip etmediğini sorar. Sonunda terk etmediğini öğrendiğinde ise Mertkan ile konuşur ve "takıldığı kişilere dikkat etmesi gerektiğini, Gül gibi kişilerin vatani bölme niyetinde olduğunu" ifade eder. Bu ifadeleri ile Kemal, aslında Gül'ün Kürt olduğunu ima eder ve bir tür ötekileştirmeye başvurur. Şayet bu noktada Edward Said'den yararlanırsak, Kemal'in ötekilik üzerinden iktidarını nasıl pekiştirdiğini anlayabiliriz. Said'e göre "Öteki, kavramlara ilişkin bir kültürel projeksiyon biçimi olarak görülebilir. Bu projeksiyon Öteki'nin tabii unsur olduğu bir iktidar ilişkisi yoluyla kültürel öznelere kimliklerini oluşturur" (Said'ten akt. Edgar ve Sedgwick, 2007, s. 251-252). Dolayısıyla Kemal bu sahnede dış-kümelere (farklı etnik, sınıf, vs.) saldırganlık içinde olan bir birey olduğunu da göstermiş olur.

Kemal'in doğrudan gözetleme ve bilgi üzerinden iktidarını kurduğu söylenebilir. Zira doğrudan gözetlemek veya kişinin hakkında malumat sahibi olmak bir tür iktidar ilişkisi yaratır (Lyon, 2013, s. 125-126). Kemal iktidarının sarsılma durumuna karşın ceza yöntemine başvurur. Örneğin ihtiyaç olmadığı halde Mertkan'ı Gebze'deki şantiyeye gönderir. Filmin sonlarına doğru yine ceza maksadıyla askere gitmesini, askere gidene kadar ise Gebze'deki şantiyenin başında olmasını emreder. Foucault'un (2015) panopticon modeliyle ifade ettiği gibi bireyleri terbiye etme arzusu ile onların üzerinde çeşitli cezaları denemek; cezaları bireyin karakterine uygun olacak şekilde uygulamak, bir tür iktidar (tahakküm kuran ve kurulan) ilişkisi yaratmaktadır (s. 299-301). Nitekim Mertkan filmin sonlarına doğru artık gözetlenmeyi içselleştiren bir konuma doğru evrilir. Zira "[g]özetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes, bakışı öyle içselleştirir ki, sonunda kendini gözleme noktasına varır; böylece herkes kendi üzerinde ve kendine karşı bu gözetlemeyi işletecektir" (Foucault, 2012, s. 95). Nitekim Mertkan gözetlenmeyi içselleştirdiği gibi babasının memnun kalacağı bir bireye de dönüşmeye başlar. Örneğin Gebze'deki şantiyede gerekli olmadığı halde bir işçiyi azarlayarak, tahakküm kurmaya çalışır. Bununla birlikte babasından bir silah talep ederek, yeni kuracağı iktidarını "dış mihraklara" karşı

korumaya çalışır. Filmin sonunda eve gelen Mertkan'a babası ilk kez güler yüzünü gösterir, hatta ona sarılır.

Kemal'in saygı duyduğu kişiler ise kendisiyle ancak "aynı cemaati" paylaşan, kısacası iktidar (erk) sahibi insanlardan oluşmaktadır. Örneğin büyük oğlunun üzerinde tahakküm kurmaya dair bir emareye filmde rastlayamayız. Çünkü büyük oğlu evlenerek, kendi ailesi üzerinde iktidarını kurmuştur. Hatta büyük oğul, Mertkan'a "Sen de evlen kurtul!" diyerek iktidar sahibi olması gerektiğini salık verir. Diğer taraftan Kemal, kendi gibi iktidar sahibi arkadaşlarına da saygı duyar. Mesela sauna sahnesinde diğer arkadaşları üzerinde doğal olarak iktidar kurmaya çalışmaz. Onlara karşı herhangi bir saygısızlık yapmaz. Aksine bu sahnede iktidar sahibi olduğunu, Mertkan'ı saunanın üst kısmına göndererek gösterir. Mertkan'ın itirazı üzerine Kemal, "Ben mi çıkacağım oraya?" diyerek emirlerinin sorgulanmasını kabul etmez. Bununla birlikte Kemal'in arkadaşlarının da iktidar sahibi oluşu Necmi karakteri üzerinden inşa edilir. Mertkan'ın polis raporunu, rüşvet teklif etmesine rağmen, değiştirmemesi üzerine Kemal, Necmi'den raporu değiştirtmesini rica eder. Nitekim Necmi, tam olarak anlaşılabilen bazı bağlantılarını kullanarak polis raporunun değiştirilmesini sağlar.

Kemal'in anne karakteri üzerinde de tahakkümü bulunmaktadır. Mesela Mertkan babası ile ters düştüğünde annesi, kendisini babası ile karşı karşıya getirmemesini söyler. Anne karakteri hiçbir zaman özne haline gelemmez. Her zaman için Kemal'e bağımlılığı bulunmaktadır. Kaldı ki anne karakteri film boyunca çoğunlukla evin içinde konumlanır. Keza filmdeki diğer kadınların da tam bir özne oldukları söylenemez. Örneğin temizlikçi Şükriye eşinden dayak yemektedir ve anlaşıldığı kadarıyla kendi evinde çalışan tek bireydir. Filmin ilerleyen kısımlarında Şükriye'nin çocuğuyla birlikte öldüğünü öğreniriz. Dolayısıyla Şükriye'nin de iktidar sahibi 'düzgün' bir eşten yoksun olduğu açıktır. Öte yandan Gül karakteri Van'dan okumak ve çalışmak için İstanbul'a gelmiştir. Ailesinden ayrı yaşamaktadır. Bu durum ilk etapta Gül'ü kendi kaderini tayin eden bir birey gibi gösterir. Ne var ki ilerleyen kısımlarda Gül, "en büyük hayalinin yakışıklı bir erkek bulup evlenmek" olduğunu söyler. Gül'ün bu ifadesi onun bir erkeğe muhtaç olduğunu imlemektedir. Kaldı ki, ilerleyen sahnelerde Mertkan, belli bir süre Gül'den ayrı kalmak istediğini söyler. Bu sahnede Gül adeta Mertkan'ın kendisini bırakmaması için yalvarır. Dolayısıyla Gül'ün de tam anlamıyla bir özne olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim hem Gül'ün hem de Şükriye'nin durumu "...iktidar sahibi bir kocaya sahip olmayan kadının tek başına yaşama şansının olmadığı yönündeki erkek egemen toplumsal yargının ifade edilmesi olarak yorumlanabilir" (Deniz ve Akmeşe, 2015, s. 94).

Filmin karakterlere dair çizdiği zikredilen özellikler göz önünde bulundurulursa, öncelikle Kemal'in demokratik bir kişi olarak nitelenmenin pek mümkün olmadığı ifade edilebilir. Nihayetinde demokratik bir toplum arzusu duyulan bir ülkede demokratik kişilerin ortaya çıkması elzem bir nitelik taşımaktadır (Kuzu, 1992, s. 365). Kemal, mutlak iktidarını kimseye paylaşmayan (ve sorgulatmayan), çoğulculuğa karşı, tartışma kültüründen nasibini almamış, dış-kümelere karşı saldırganlık içinde olan, ataerkil düzenin savunucusu, katı kurallara bağlı, eleştirellikten uzak, iktidar ilişkilerine önem veren bir insan modeli sunmaktadır. Bu özelliklere haiz olan bir bireyin ise modern demokrasiden nasibini aldığını söylemek mümkün değildir

(Onaran, 1994, s. 15-25). Buna rağmen Kemal'in antik demokrasinin "cemaatçi yurttaş" anlayışına yaklaşan yanları olduğunu belirtmek de mümkündür. Zira bilindiği üzere antik demokraside, eşit yurttaşlar sadece erkeklerden oluşur. Bu anlamda Kemal ve onunla aynı iktidar gücüne sahip erkeklerin (örneğin Kemal'in büyük oğlu ve arkadaşı Necmi) eşit yurttaşlar olarak konumlandığını söylemek mümkündür. Mertkan ise şayet babası gibi bir insana dönüşürse eşit yurttaş statüsüne sahip olacaktır. Öte yandan filmde yer alan kadınlar ise gerek özne olamamaları gerekse eve ait olarak (domestic) konumlanmaları bakımından, antik demokrasinin kadınlar için ön gördüğü modelin içinde yer almaktadırlar. Kısacası filmde yer alan kişilerin modern anlamda demokratik kişilere ve ilişkilere sahip oldukları söylenemez. Ancak karakterlerin antik demokrasinin savunduğu projeksiyona büyük anlamda uyduğu yorumu yapılabilir.

Kamusal Otorite (Devlet) ve Siyasal İlişkiler

Filmin, tahakküm kurma anlamında en güçlü karakterini oluşturan Kemal'in kapitalist ve faşist bir ideolojide olduğunu söylemek mümkündür. Gerek kendinden aşağı sınıfta olanlara küçümsemesi (Mertkan'ın alkollü bir şekilde araç kullanırken aracına çarptığı taksi şoförünü dilencilikle suçlaması) gerekse Türklerden başka etnisiteyi ötekileştirmesi (Gül'e karşı olan tavrı) bu niteliklere işaret etmektedir. Bunlara rağmen hem Kemal'in hem de diğer karakterlerin herhangi bir siyasi kuruma bağlı olduklarına dair bir emare filmin içinde yer almamaktadır. Dolayısıyla filmdeki siyasi ilişkiler üzerine yorum getirmek zordur. Ne var ki, kapitalist ve faşist ideolojilerin demokrasinin önündeki engel olarak filmde sunulduğu da aşıkardır. Bu durumu karakterlerin kamusal otoriteye ait bazı organlarla olan ilişkilerinden anlamak mümkündür. Mesela Mertkan'ın alkollü araç kullanarak kaza yapması ilk kerte de polis raporuna yansır. Ancak Kemal, Mertkan'dan polis ile konuşarak bu durumu düzeltmesini ister. Mertkan polise rüşvet teklif etmesine rağmen polis raporu değiştirmeyi kabul etmez. Bu kısımda polisin hukuk devletine (ve demokrasiye) uygun bir şekilde kanunsuzluk yapmadığı görülür. Fakat ilerleyen sahnelerde Kemal, bu durumu düzeltmesi için Necmi'den ricada bulunur. Sonrasında Necmi kendi bağlantılarını kullanarak durumu düzeltir ve Mertkan düzeltilmiş raporu doğrudan Necmi'nin elinden alır. Mertkan, polise karşı başarısız olmuştur. Çünkü babası veya Necmi gibi nüfuz sahibi (özne) değildir. Ancak Necmi bu durumu kolaylıkla halleder. Hem Kemal'in hem de Necmi'nin faşist ve kapitalist ideolojilerin içinde temsil edilmesi ve polis raporunu değiştirecek kadar iktidar ilişkilerine sahip olmaları, bizatihi bu ideolojileri demokrasi anlamında töhmet altında bırakmaktadır.

Filmin Dünya Görüşü

Filmin tasarladığı dünya görüşünün, kişiler ve kişiler arası ilişkiler ile kamusal otoritenin irdelendiği bölümlerde de görüleceği üzere, tasdik edilmediği belirtilmelidir. Bu anlamda film, kurduğu kurmaca dünyaya karşı eleştirel bir tutum takınarak, toplumun demokratik normlar üzerinden yükselmediğinin altını çizmektedir. Gerek erkek karakterlerin iktidar ilişkilerine önem veren, çoğulculuğa karşı, ötekileştiren, ataerkil düzeni savunan, vb. özelliklere sahip olması, gerekse kadınların özne olamadıkları gibi eve ait olarak da resmedilmesi ifade edilen bu

duruma dair işaretlerdir. Üstelik filmde, hem kamu otoritesine dair organlar hem de karakterlerin ideolojileri eleştirel bir perspektifle çizilmektedir. Kaldı ki filmin yönetmeni ve senaristi Seren Yüce de filmin eleştirel tutumunu onaylamaktadır. Örneğin, verdiği bir söyleşide yönetmen filmde işlediği meselelerin ötekileştirme ve ayrımcılıkla ilgili olduğunu ifade eder. Bunun yanında Yüce, özellikle “ezenlerin” yani toplumda baskın, çoğunluk olan kesimin hikayesini anlatmak istediğini vurgular (Aytaç ve Öperli, 2010, s. 34-35). Abisel’in (1994, s. 109) yukarıda açıklanan kategorilerinden yararlanacak olursak, filmin kesinlikle “temsil ettiği dünyayı beğenmediği” ifade edilebilir. Filmin bu bağlamda temsil ettiği dünyanın değişmesini arzuladığı yorumu yapılabilir.

Kısacası, üç farklı düzeyde incelendiği üzere *Çoğunluk* filminde inşa edilen kişisel, toplumsal ve kamusal tasavvurların modern anlamda demokratik bir düzene işaret etmediği görülmektedir. Bunun yanında, filmin dünya görüşü tarafından onaylanmayıp eleştirilse de, anlatıda antik demokrasiye dair bazı emarelerin yer aldığı söylenebilir.

Tepenin Ardı

Faik, Orman İşletmesi’nden emekli olduktan sonra babasından kalma araziye işlemektedir. Arazideki işlere yardım etmek için yanında Yörük bir aile çalışmaktadır. Bir yaz günü oğlu Nusret ile torunları Zafer ve Caner Faik’in yanına tatil için gelirler. Bu arada Faik karşı tepenin arkasında bulunan Yörüklerle, sürülerini Faik’in arazisinde otlattıkları için amansız bir kavgaya tutuşmuştur. Yörüklerle büyük bir öfke duyan Faik, onları cezalandırmak için sürüden bir keçiyi de alıkoymuştur. Hem ailenin kendi içinde yaşadığı problemler hem de yanlarında çalışan Yörük aileyle yaşanan sorunlar, durumu daha da karmaşıklaştırır. Yaşanan problemlerin sorumlusu olarak tepenin ardında yaşayan Yörükler görülür. Faik’in liderliğinde Yörüklerle karşı savaş açılır.

Kişiler ve Kişiler Arası İlişkiler

Filmin hemen başında Faik’in bazı sesler duyması üzerine hızla yataktan kalktığını ve tüfeğiyle dışarıya doğru koştuğunu görürüz. Esasında, ilerleyen sahnelerde anlaşılacağı üzere Faik, Yörüklerin arazisini ihlal etmelerini bahane ederek tüfeğiyle birlikte koşmuştur. Dolayısıyla daha filmin başlarında Faik’in şiddete meyilli bir birey olduğu imlenir. Nitekim Faik, filmin ilerleyen sahnelerinde de görüleceği üzere öfkesiyle hareket eden, şiddete meyilli, hoşgöründen uzak, diğer bireyler üzerinde tahakküm kuran bir karakterdir. Mesela, torunu Caner’e tüfekte ateş etmeyi öğretir ve hedefi vurduğu için onu takdir eder. Arazisini ihlal ettikleri bahanesiyle Yörüklerin çobanını döver ve sürüsünden bir keçiyi alıkoyma. Buna karşı çıkan diğer bireyleri (örneğin Nusret’i) öfkesiyle susturur. Yaptığı bu davranışı ise sonuna kadar haklı görür, Yörüklerin “laftan” anlamadığını, ancak sert önlemler alınırsa yola gelececeklerini şu sözlerle ifade eder: “Ben bunları bilmez miyim? Bunların gözünü korkutmazsan hiçbir şey yaptırılmazsın.” Faik’in bu ifadesinin öncesinde Nusret, babasının kanuni mecralara neden başvurmadığını sorgular. Faik ise birçok defa jandarmaya, kaymakama şikayet ettiğini ancak “Faik Bey bizim bunlara çözümümüz geçmiyor” cevabıyla karşılaştığını söyler. Faik aslında bu ifadesiyle gerçekleştirdiği şiddeti ve hukuksuzluğu meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Nitekim filmin sonuna kadar Faik, Yörüklerle

karşı birkaç defa şiddet uygulamaya çalışır ve kanuni mecralara başvurmayı reddeder. Örneğin Meryem, yaşanan olaylardan dolayı iki kez jandarmaya haber verilmesi gerektiğini ifade eder. Fakat Faik bu tavsiyelere kulak asmaz. Faik'in mevzubahis tavrı onun istediklerini şiddet yoluyla halletmeye çalışan, hukuk tanımayan bir karakter olduğunu göstermektedir.

Faik'in Yörüklerle bu kadar öfke duymasının en önemli sebebi ise, Yörüklerin onun iktidar alanının dışında ve iktidarını tehdit eden bir konumda bulunmalarındır. Zira "Yörükler Faik'in söyleminde toplumsal alanın belirleyicisi olan ve toplumsalın sınırlarını çizen kanunların dışında bir tehlike olarak kurulur" (Gündoğdu, 2014, s. 36). Dolayısıyla Faik dış-kümelere saldırgan bir tavır içindedir.

Faik kesin bir şekilde, iktidar alanını tehdit edecek bir ortağı kabul etmez. Bundan dolayı film boyunca Faik'in emirleri çok fazla sorgulan(a)maz. Nitekim filmin sonunda Faik'in adını koyduğu ortak düşman üzerinde bütün erkekler birleşirler (Gön, 2014, s. 66). Sadece Nusret, Faik'in iktidarı karşısında kısmi bir istisnai durum sergilemektedir. Nusret, babasının Yörüklerle çatışmasına karşıdır ve bunu yüksek sesle dile getirir. Ancak Faik, oğlunu dinlemez ve onu susturur. Bu örnek haricinde Faik'in iktidarı sorgulanamazdır. İktidar alanını korumak içinse çeşitli yollara başvurur. Mesela arazisinin sınırlarını sürekli dürbünüyle gözler. Gerektiğinde tüfeğini kullanmaktan çekinmez. Dürbün ve tüfek, gözetimin ve şiddetin sağladığı iktidar gücünü adeta somutlaştıran nesnelere. Kendi ailesi üzerinde kurduğu tahakkümün yanı sıra, Mehmet ve ailesi üzerinde de tahakküm kurmaktadır. Örneğin Faik'e olan borcunu ödeyemeyen Mehmet'e teklifi sürüsünde yer alan keçileri ona devreder. Kurulan tahakkümün emek üzerinden vücut bulan bir yanı olduğu gibi bedensel bir yanı da bulunmaktadır. Örneğin Faik, Meryem'e sarkıntılık etmekte herhangi bir sakınca görmez. Çünkü Gündoğdu'nun da (2014) belirttiği gibi oradaki her şey Faik'in "tapulu malıdır", yani iktidar alanının içindedir (s. 38). Ne var ki Faik kendi ifadesiyle genç olmadığı için Meryem'e karşı olan arzularını tam anlamıyla eyleme geçiremez. Ancak "daha genç" olan oğlu Nusret, Meryem'e cinsel saldırıda bulunur. Dolayısıyla Faik ve oğlu Nusret'in, Mehmet ve ailesi üzerinde mutlak bir iktidarı, hatta mülkiyetleri bulunmaktadır. Halbuki modern demokrasinin temel öğelerinden birisi bireyin yaşam-çalışma-mülkiyet üçlüsüyle ifade edilen doğal haklara sahip olmasıdır (Köker, 1994a, s. 8). Ancak Mehmet ve ailesinin bu haklardan özgür bir şekilde yararlandıkları söylenemez.

Tahakküm sınırlarının böylesine ayrıldığı bir yapıda erkekler ile kadınların dünyası da birbirinden keskin sınırlarla ayrılmaktadır. Örneğin Meryem evle, bilhassa mutfak işleriyle özdeşleşmiştir. Diğer taraftan erkekler ise, keçi gütmeye ve kesme, nöbet tutma, silah kullanma, araziyi kontrol etme fiilleriyle birlikte açık alanların tamamına hakimdirler (Gön, 2014, s. 64). Meryem böylesine ataerkil bir düzlemde salt bir şekilde nesne olarak konumlanmaktadır. Meryem, evle özdeşleşmesinin ötesinde uğradığı cinsel saldırıya dahi tam manası ile itiraz edemez, "kaderini" kabullenir. Bunlara rağmen Meryem'in hukuk tanır bir yanı olduğunu da belirtmek gerekir. Meryem, erkeklerin aksine, olayların daha da karışmasını engellemeye çalışır ve jandarmaya haber verilmesini salık verir. Ancak başta Faik olmak üzere hiçbir erkek onu dinlemez.

Karakterler ve aralarındaki ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, filmde modern demokrasiyle özdeşleşebilecek kişilikler yer almamaktadır. Faik çoğulculuğa karşı, dış-kümelere saldırganlık içinde, ataerkil düzenin savunucusu, iktidarını hiç kimse ile paylaşmayan, şiddete başvurmaktan çekinmeyen bir karakterdir. Oğlu Nusret ise, Faik kadar muktedir olmamasına rağmen babasından sonra en yetkili kişi konumunda yer almaktadır. Bu anlamda Faik ve Nusret'in antik demokrasilerde yer alan eşit yurttaşlar olarak konumlandıkları söylenebilir. Keza diğer karakterlerin de antik demokrasinin öngördüğü kişiliklere uyduğu görülmektedir. Meryem evle özdeşleşen, özne olamayan bir konumda yer alır. Mehmet ise, Antik Yunan'da cemaatin içinde yer almayan köle sınıfında olarak kabul edilebilir. Mehmet, Faik'in bazı davranışlarından, hatta eşi Meryem ile yalnız konuşmasından dahi rahatsız olur ancak itiraz edemez. Sadece Faik'in arazisine zarar vermekle yetinir. Dolayısıyla Mehmet, iktidar sahibini karşı koyamayan köle konumuna yerleşmiş olur.⁴

Kamusal Otorite (Devlet) ve Siyasal İlişkiler

Başta Faik olmak üzere hiçbir karakterin herhangi bir siyasi kuruma, partiye bağlı olduğuna dair bir belirti filmde yer almamaktadır. Ancak Faik'in toprak ağası olarak konumlandığı ve doğal olarak kapitalist bir ideolojiye sahip olduğu aşıkardır. Bu durumu Meryem'in Faik'e "Faik Ağa" olarak seslenmesinden de anlamak mümkündür. Dolayısıyla "ağa" statüsünde bulunan Faik'in, bireylerin modern demokrasi içinde elzem bir nitelik taşıyan yaşam-çalışma-mülkiyet üçlüsünün özgürce yaşanması bakımından bir engel teşkil ettiği aşıkardır. Faik, görünürde kapitalizm haricinde bir ideoloji taşımamasına rağmen, Yörüklerle olan tavrından dolayı devletin resmi ideolojisini temsil ettiği yorumu yapılabilir. Yörük, konargöçer Türkleri adlandırmak için ortaya çıkmış bir ifadedir. Yörükler tarihleri boyunca şehirden uzakta, göçebe bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar Yörüklerle karşı iskan politikası uygulamaya çalışarak onları yerleşik hayata geçirmeye çalışmışsa da Yörüklerin bu tür girişimlere sıcak bakmadığı ve direndiği bilinmektedir (Doğan, 2012, s. 117, 124). Kısacası, Yörüklerin devlet otoritesi ile her daim problem içeren bir yanları olduğu aşıkardır. Faik de devletin Yörüklerle olan problemleri anlatan somut bir örnek olarak filmde yer alır. Bu sebeple Faik, Yörükleri bir tür öteki olarak inşa eder. Onlara sert bir şekilde davranarak, itaat etmelerini sağlamaya çalışması boşuna değildir. Breton'a (2010) göre acı vermek ve bunun aracılığıyla itaat sağlamaya çalışmak bir güç gösterisinden başka bir şey değildir. İktidarın gizli, gölgede kalmış bir yüzüdür ve öteki üzerinde bir egemenlik kurma biçimidir. Ötekinin kimlik duygusunu parçalamak, yıkmak ve adeta eşya konumuna düşürmek temel amaçtır (s. 186-190). Filmin çeşitli okumalarında da ötekilik mevzusu ön plana çıkmaktadır (Büte, 2013). Kaldı ki, yönetmen Emin Alper de filmin ötekilik üzerinden Türkiye siyasetine atıf yaptığını "Türkiye siyaseti ötekiler inşa etmekten, suç başkasına atmaktan kendi problemini görmezden gelme hastalığından yıllardır mustarip"

⁴ Yetişkinler antik demokrasi modeli içinde konumlanırken, çocukların konumunun ise muğlak kaldığı yorumu yapılabilir. Zafer travmatik bir geçmişe sahip olduğu ve zihni melekelerinde problemler yaşayan biri olduğu için, topluluğun dışında yer almaktadır. Caner ise tam manası ile özne olamamıştır ancak büyüklerini (dedesi ve babası) takip etmektedir. Diğer taraftan Sülü ise kendini topluluğun dışına atarak, yabancı bir hayat benimsemiştir. Kısacası filmde yer alan çocukları antik veya modern demokratik kişiliklerin içine yerleştirmek zor gözükmektedir.

sözleriyle ifade etmektedir (Aytaç ve Göl, 2012, s. 31). Dolayısıyla filmde söz konusu siyasetin altı, Faik üzerinden çizilerek, bu siyasetin demokrasiyi baltaladığı görüşü vurgulanır.

Filmin Dünya Görüşü

Filmin inşa ettiği kurmaca evrene karşı eleştirel bir tutum takındığı, yukarıda ayrıntılı bir şekilde tespit edildiği üzere, aşıkardır. Gerek Faik'in sahip olduğu nitelikler, gerekse filmin tek kadın karakteri olarak Meryem'in konumu, söz konusu eleştirel tutuma dair en büyük örneklerdir. Kısacası, filmin temsil ettiği dünyayı beğenmediği açık bir olgudur. Filmin eleştirel tutumu, yönetmenin verdiği söyleşilerde de görülmektedir. Emin Alper verdiği bir söyleşide kadının (Meryem) durumundaki ezilmişlikten ve kaderini kabul ettiğinden dem vurur. Bunun yanında Alper, Faik'in devleti temsil eden, çocukların ise hiçbir zaman kendini devlete beğendirememiş vatandaşları temsil eden bir yanları olduğunu da ifade eder (Kılıç, 2013, s. 4-5).

Üç farklı düzeyde değinildiği üzere *Tepenin Ardı* filminde inşa edilen kişisel ve toplumsal tasarımlar modern anlamda demokratik bir düzeni temsil etmemektedir. Ancak filmin eleştirel tutumu gereği, onaylanmasa da antik demokrasiye dair bazı emarelere rastlanabilir.

Sonuç

Yakın dönem Türk sinemasında iki farklı filmi incelediğimiz bu çalışmada, inşa edilen kurmaca evrenlerin demokratik bir topluma, düzene işaret etmediği görülmüştür. Filmlerin içeriğinde demokratik temsil sorununa eleştiri getirilmiştir. Her iki filmde de yer alan karakterler ve bunun üzerinden şekillenen toplumsal yapının, modern demokrasinin ön gördüğü niteliklerden uzak olduğu açıktır. Zira modern demokrasi, antik demokrasinin aksine kadın-erkek bütün bireyleri eşit yurttaşlar olarak nitelemektedir. Örneğin kadınlar antik demokraside yurttaş olarak görülmez ve eve ait olarak konumlanırlar. Modern demokrasi ise bu anlayışı reddeder. Dolayısıyla filmlerde kurulan yapının antik demokrasinin niteliklerine sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla her iki filmde de inşa edilen kurmaca dünyada, modern demokrasi anlamında bir olgunun bulunmadığını ancak bir tür demokrasi adlandırması yapılacaksa, bu demokrasinin Antik Yunan demokrasisi olabileceği vurgulanmaktadır. Özellikle erkek karakterlerin eşit yurttaşlar (cemaatçi) olarak konumlanmaları, kadınların ise erkek tahakkümü ve bağımlılığı altında yaşayan nesnelere olmaları, antik demokrasiye dair işaretlerdir.

Bu tür bir sonuç, Onaran vd. (1994) çalışmalarında ulaştıkları sonuçtan çok da farklı değildir. Kısacası, yukarıda değinilen araştırmacıların incelediği filmlerde (1960-1980) tasarlanan demokratik yapının, uzun yıllar geçmesine rağmen, yakın dönemde çekilen filmler ile arasında büyük bir fark arz etmediği görülmektedir. Ancak burada tespit edilen farklı bir olgu, her iki filmin de temsil ettikleri dünyayı beğenmedikleri ve eleştirel bir tutum içerisinde olmalarıdır. Bu durumu yönetmenlerin söyleşilerinden çıkarmak mümkün olduğu gibi, filmlerde tespit edilen ve demokrasinin önünde engel olarak konumlanan olgulardan da anlamak mümkündür. Örneğin, her iki filmde de baba karakterleri mutlak iktidarı temsil etmektedirler. İktidarlarının ise son derece otoriter, hukuksuz, çoğunlukçu olmayan, hoşgörüden uzak, dış-kümelere saldırganlık

içinde olan, ötekileştiren, ataerkil, şiddete başvurmadan çekinmeyen, eleştirellikten uzak ve iktidar ilişkilerine önem veren bir konumdan yükseldiği görülmektedir. Diğer taraftan her iki filmde de görüleceği üzere kapitalist ideolojinin getirdiği sınıfsal iktidar ilişkilerinin demokratik bir toplumun önünde engel teşkil ettiği filmlerde altı çizilerek vurgulanmaktadır. Bunun yanında Çoğunluk filminde faşist ideolojinin de demokrasiyi baltaladığı düşüncesi görülmektedir.

İktidarın baba karakterleri üzerinden somutlaştırılması ise filmlerde dikkat çekici bir diğer noktadır. Bu anlamda baba karakterlerinin (devlet-baba) devlet ile özdeşleştirildiği yorumu yapılabilir. Baba temsillerinin iktidarlarını korumak için gözetim yoluna gitmeleri ise, gözetim toplumu olgusunun filmlerde vücut bulmasıdır. Dolayısıyla her iki filmde tasarlanan yapının, toplumu mikro ölçekte temsil eden örnekler olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Abisel, N. (1994). Nasıl yaşıyor nasıl düşünüyoruz? Yerli filmlerin kurmaca dünyasında demokrasi. *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi* içinde (74-132). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Adesokan, A. (2009). Practising 'democracy' in Nigerian dilms. *African Affairs*, 108(433), 599-619.
- Ahıska, M. (2012). İktidar ve tartışma: Çoğunluk filminin düşündürdükleri. Umut Tümay Arslan (Haz.), *Bir kapıdan gireceksin: Türkiye sineması üzerine denemeler* içinde (219-231). İstanbul: Metis Yayınları.
- Akgün, E. ve Aslan, H. (2010, Ekim). Üç özgürlük paradigması. *Uluslararası Felsefe Kongresi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa. 03.03.2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/270571997_Uc_Ozgurluk_Paradigmasi adresinden edinilmiştir.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu*, 19, 223-238.
- Aytaç, S. ve Öperli, N. (2010). Çoğunluk: Betonlaşan İstanbul, betonlaşan insan. *Altyazı*, 99, 32-35.
- Aytaç, S. ve Göl, B. (2012). Emin Alper röportajı. *Altyazı*, 123, 30-34.
- Aytekin, Ç. ve Sütcü, C. S. (2013). Sosyal medyada demokrasi algısı: Demokrasinin renkleri üzerine fikir madenciliği araştırması. *Akdeniz İletişim*, 19, 28-44.
- Breton, L. (2010). Acının antropolojisi. İsmail Yerguz (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Brunetta, G. P. (1995). Italian cinema and the hard road towards democracy, 1945. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 15(3), 343-348.
- Büte, B. (2013). Paranoyadan sessizliğin kötülüğüne: Tepenin Ardı'nda paranoya ve kötülük üzerine. *Birikimdergisi.com*. 01.03.2018 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/446/paranoyadan-sessizligin-kotulugune-tepenin-ardi-nda-paranoya-ve-kotuluk-uzerine#.Wu3QPaSF0Um> adresinden edinilmiştir.
- Çağlıyan, Ç. (2014). Tepenin Ardı'ndaki günah keçileri. Lale Kabadayı (Haz.), *Film Eleştirisi* içinde (151-157). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cereci, S. (2013). Medya ve demokrasi ilişkisi: Kısıtlama sorunu. *Akademik Bakış*, 38, 1-8.
- Chomsky, N. (1993). Medya gerçeği. Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Tümm zamanlar Yayıncılık.
- Çiftçi, A. (2012). Büyük bir ailedir ulus: Tepenin Ardı. *Altyazı*, 123, 36-38.
- Deniz, K. ve Akmeşe, Z. (2015). Sinemada toplumsal eşitsizliklerin temsili: "Çoğunluk" filmi örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(1), 86-96.
- Doğan, M. (2012). Tarihsel gelişim sürecinde Yörükler. *Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 117-132.
- Edgar, A. ve Sedgwick, P. (2007). Kültürel kuramda anahtar kavramlar. Mesut Karışahan (Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist metodoloji ve ötesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Hapishanenin doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Girgus, S. B. (1998). *Hollywood renaissance: The cinema of democracy in the era of Ford, Capra and Kazan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gön, A. (2014). Tepenin Ardı: Homososyallik, aile ve erkeklik. *Sinecine*, 5(1), 53-74.
- Gündoğdu, A. (2014). Varlığın özü: 'Tepenin Ardı'nda Emin Alper'den bir varol(ama)ma öyküsü. *Sinecine*, 5(1), 27-52.
- Işık, M. (2005). Medya ve demokrasi paradoksu: Medya yoluyla demokrasinin tehdit edilmesi. *Selçuk İletişim*, 3(4), 114-121.
- Kaboğlu, İ. (2000). Bilim ve sanat özgürlüğü. Korkut Tankuter (Ed.) *İnsan hakları* içinde (121-134). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Karakaşlı, K. (2012). Çoğunluk olarak az. Umut Tümay Arslan (Haz.), *Bir kapıdan gireceksin: Türkiye sineması üzerine denemeler* içinde (133-141). İstanbul: Metis Yayınları.
- Keane, J. (2013). *Democracy and media decadence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kellner, D. (2010). *Cinema wars: Hollywood film and politics in the Bush-Cheney era*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Kılıç, E. (2013). Tepenin ardında daima düşman Var: Emin Alper ile söyleşi. *Evensel Kültür*, 3-6.
- Konuşlu, F. (2013). Tepenin bu yanı: Mekânsal bağlamda Tepenin Ardı. *Altyazi.net*. 01.03.2018 tarihinde <http://www.altyazi.net/yazilar/tepenin-bu-yani-mekansal-baglamda-tepenin-ardi/> adresinden edinilmiştir.
- Köker, L. (1994a). Demokrasi kavramı ve Türk filmleri. *Türk sinemasında demokrasi kavramının gelişmesi* içinde (1-14). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Köker, L. (1994b). Sonuç: Türk filmlerinde demokrasi temaları. *Türk sinemasında demokrasi kavramının gelişmesi* içinde (167-174). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kuzu, B. (1992). Demokrasi-resmi ideoloji-sivil toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(47), 335-369.
- McKee, A. (2003). *Textual analysis: A beginner's guide*. London: Sage.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim çalışmaları*. Ali Toprak (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Oktan, A. ve Akyol, A. (2016). Metinden imgeye metinlerarası bir figür olarak arafta olmak: Babama Mektup ve Çoğunluk örneğinde baba-oğul ilişkileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 95-112.
- Onaran, O., Abisel, N., Köker, L. ve Köker, E., (1994). *Türk sinemasında demokrasi kavramının gelişmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Onaran, O. (1994). Parlak ışıktan yoksun alacakaranlığın filmleri: Türk filmleri ve demokrasi. *Türk sinemasında demokrasi kavramının gelişmesi* içinde (15-73). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Öztürk, S. (2013). Türk sinema tarihinin altpolitikası (1896-1923). *Selçuk İletişim*, 8(1), 251-262
- Paris, M. (1998). Lessons for democracy: American cinema 1942-1945. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 5(1), 85-94.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik kamera: Çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*. Elif Özsayar (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sayıcı, F. (2011). *1990 sonrası Türk sinemasında gerçekçilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Susam, A. (2014). Babanın ormanında kaybolmak: Çoğunluk. Lale Kabadayı (Haz.), *Film Eleştirisi* içinde (141-149). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Thwaites, E. (2012). Çoğunluk'taki hayalet. Umut Tümay Arslan (Haz.) *Bir kapıdan gireceksin: Türkiye sineması üzerine denemeler* içinde (167-177). İstanbul: Metis Yayınları.
- Uygun, O. (2000). İnsan hakları kuramı. Korkut Tankuter (Ed.) *İnsan hakları* içinde (13-44). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Williams, R. (2016). *Anahtar sözcükler*. Savaş Kılıç (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşartürk, G. (2014). Çekirdek ailenin kâbusları: 2000'li yıllar Türkiye Sineması'nda çekirdek aileye değişen bakış. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Yener Gökşenli, E. (2013). Franco İspanyasında sinema: Edebiyat uyarlamaları ve sansür. *Sinecine*, 4(2), 119-133.
- Yüksel, E. (2013). Babalar ve oğullar: 2000'ler Türkiye sinemasında erkeklik krizi. *Sinecine*, 4(2), 41-67.

The Impact of Suicide Attacks on Voting Behavior: The Case of November 2015 Early Elections

İntihar Saldırılarının Seçmen Davranışına Etkisi: Kasım 2015 Erken Seçim Örneği

Ceren YEGEN*

Abstract

Terror aims to disrupt peace and security of countries. Suicide attack is a form of terrorism is carried out in many parts of the world today. These attacks aiming at destroying countries and citizens, and targeting civilians or state institutions, have been the current agenda in Turkey with cases such as Suruç Attack and Ankara Railway Station Attack following the June 7, 2015, elections and the Syrian Civil War. These attacks, which deeply affect the citizens and harm the country, can also have an impact on political behaviors such as social practices. Individuals, as voters, may vote under the influence of political and social events. In this study, effects of suicide attacks in Turkey on voting behavior were demonstrated by means of a reception analysis on the example of the Ankara Train Station Attack (October 10, 2015). In this regard, this study analyzes the effects of suicide attacks in Turkey on voting behavior for the November 1, 2015, early elections by carrying out an ethnographic research methodology. As the conclusion of the study, the individuals were observed to be aware of the fact that the real purpose of terrorism was to scare and harm. The participants supported the government in case of the suicide attacks and other terrorist attacks. The majority of the participants believed that the suicide attack, which took place in the train station intersection in Ankara, would have no effect on the behaviors of the voters for the Early Elections of November 1, 2015.

Keywords: Turkey, Terror, Suicide Attack, Elections, Voting Behavior

Öz

Terör, ülkelerin huzur ve düzenini bozmayı, sarsmayı amaçlar. Terörün bir biçimi olan intihar saldırıları bugün dünyanın birçok yerinde gerçekleştirilmektedir. Ülkelere ve yurttaşlarına zarar vermeyi amaçlayan ve yurttaşları ya da devlet kurumlarını hedef alan bu saldırılar, Türkiye’de 7 Haziran 2015 Seçimi’nden ve Suriye İç Savaşı’ndan sonra, Suruç Saldırısı ve Ankara Garı Saldırısı gibi olaylar ile gündeme oturmuştur. Yurttaşları derinden etkileyen ve ülkeye zarar veren ilgili saldırılar, toplumsal

* Asst. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Communication, Muş, Turkey, c.yegen@alparslan.edu.tr.

pratikler gibi siyasal davranışlara da etki edebilmektedir. Çünkü birer seçmen de olan bireyler oy verme pratiklerini siyasi ve toplumsal olayların etkisinde gerçekleştirebilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de gerçekleşen intihar saldırılarının seçmen davranışına etkisi, 10 Ekim 2015 Ankara Garı Saldırısı örneğine yönelik gerçekleştirilen bir alımlama analizi ile ortaya konmuştur. Böylelikle, Türkiye’de gerçekleşen intihar saldırılarının 1 Kasım 2015 Erken Seçimi bağlamında seçmen davranışına nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Çalışmada etnografik yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, bireylerin terörün asıl amacının korkutmak, zarar vermek olduğunun farkında oldukları görülmüştür. Katılımcıların intihar saldırıları ve terör bağlamında hükümete desteği söz konusudur. Katılımcıların çoğunun kanaati, Ankara’da tren garı kavşağında gerçekleşen intihar saldırısının 1 Kasım 2015 Erken Seçimi’ndeki oy verme davranışlarına etki etmeyeceği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Terör, İntihar Saldırısı, Seçim, Seçmen Davranışı

Introduction

With the September 11 and the subsequent attacks in many parts of Europe (the United States, France, Belgium, etc.)¹, most people agreed that terrorism was a global problem. Today, terror is spreading fear through suicide attacks carried out especially by ISIL (Islamic State of Iraq and the Levant). ISIL, which Ahmet Kasım Han described as an “apocalyptic” formation, convinces its terrorists that the end of the world has come, therefore they have to wage jihad to go to heaven. It is carrying out terrorist actions abusing Islam. This terror in global scale has affected capital circulation and tourism today, since tourists are afraid of going to countries where suicide attacks take place and terrorist actions are common (“Paris’te terör: 127”, 2015). According to Dolunay Şenol, Sezgin Erdem and Elif Erdem (2016), the terrorist organization known as ISIL has succeeded in expanding its sphere of influence in a short period of time by using the advantages of globalization and has become a threat to the world, rather than a regional one (p. 277). ISIL announced the initiation of “A Soldier’s Harvest” campaign designed to intimidate/liquidate/assassinate Iraqi security forces and to establish control over territory in July 2013 (Barrett, 2014, p. 6). ISIL also uses social media extensively. The organization aims to increase its target audience by sharing 90,000 tweets every day, bringing terror propaganda to a new kind popularized by using new media environments. At the core of ISIL’s narrative, there are familiar themes for the most Muslims. In the middle of 2014, ISIL declared that its main purpose was to expand the Caliphate (Schmid, 2015). About 30,000 fighters from at least 85 countries joined the ISIL as of December 2015 (Benmelech & Klor, 2016). ISIL brings religion and violence side-by-side and characterizes a global threat especially with suicide attacks in many places.

Many suicide attacks occurred in Turkey as well. Suicide attacks, the figure of which showed an increase after June 7, 2015 General Elections and since the start of the Syrian Civil War, resulted in the death of many citizens. For example, at a meeting held in Ankara with the

1 For example, the ISIL militant attacked a supermarket in France while in Belgium, 3 people were killed in a clash between ISIL militants and security forces (“Belçika’daki terör saldırısını”, 2018; “Fransa’da rehine krizi”, 2018).

participation of Revolutionary Trade Unions Federation (DİSK), Turkish Medical Association, Peoples' Democratic Party (HDP) and many other civil society organizations on October 10, 2015, two explosions occurred and many people died ("Ankara'da barış mitingine", 2015). The terrorist attacks in 2015 were mostly claimed by the ISIL and the PKK (Kurdistan Workers' Party) terrorist organizations, and these attacks affected both the voter behavior and everyday practices of the citizens. Therefore, this study aimed to analyze the effect of suicide attacks in Turkey on voters' behaviors.

For this purpose, a reception analysis particular to the November 1, 2015 early elections was applied to 10 respondents selected by simple random technique in Ankara by using ethnographic method. The analysis conducted between October 20-27, 2015 is both important and necessary for understanding the effect of suicide attacks on voting behavior in Turkey. By discussing the concept of terror and suicide attacks in its theoretical aspect and which is limited to Ankara example on November 1, 2015 early elections, this study will also contribute to the field of political science by focusing on voter behavior as well as to researches on political communication.

Terror

The terror, which can be characterized as a "war" and against which conscious militaristic and psychological defense are necessary, is a universal problem and needs propaganda to legitimize itself while being fed from violence (Keen, 2006; Arndt & Vess, 2008). The terrorist organizations and terrorism, aim at frequent coverage in the media with their actions in order to acquire legitimacy (Kellner, 2003, pp. 86-87). Terrorism which cannot be easily defined is claimed to be a phenomenon designed to draw attention to specific goals and events (Lizardo, 2008, p. 91; Hoffman, 2010, p. 615).

Terror, which Kışlalı (1991) defines as a Latin-origin word meaning "big fear" or "trembling from fear", means "political violence" or "intimidation" with the meaning of terrorism, and it has ideological, religious, and cultural influences. For example, in Ireland, during the 1990s, terrorism was considered synonymous with Catholicism (pp. 18-20). Along with this, allegations were also put forward that the Islamophobia increased in many parts of the world following the September 11 (9/11) attack in the United States in 2001. The September 11, which, according to Nilfer Göle (2008), was "an attack to the heart of Western hegemony", pointed to a new beginning in globalization (p. 13). According to Brodeur (2015), on the other hand, the impacts of terrorism on contemporary society have been one of the most controversial issues since September 11, 2001. Therefore, it is important to identify the economic consequences of terrorist attacks and to better understand the channels through which terrorism affects local economies (Brodeur, 2015). Terrorism can be addressed as a strategy and relationship process as well (Tilly, 2005, p. 11).

Today, terrorism, which uses the power of developing communication technologies, conducts propaganda activities as a dynamic phenomenon through the internet. Terrorist organizations, which make promotions through internet sites and mention about their actions (sharing images and photos, publishing videos of their actions, etc.) also aim at collecting sympathizers.

According to Weimann (2004), terrorist internet sites mainly target three groups: current and potential supporters, international public, and enemy societies (p. 9-15). This situation also describes the digital propaganda activities of the terrorist organizations because individuals are now mostly on social media and social media is an important public area. According to Theohary and Rollins (2011), today “the Internet is used by international insurgents, jihadists, and terrorist organizations as a tool for radicalization and recruitment, a method of propaganda distribution, a means of communication, and ground for training” (p. 2).

As in many places, the propaganda of any terrorist organization is subject to certain punishment in Turkey as well. Anti-Terror Law adopted in 1991 in Turkey regulates related crimes (Anti-Terror Law, 1991). In the fight against the terrorists, taking measurements that will remove the opportunities for terrorists to take action on certain targets will take away the initiative to take action (Cantenar & Tümlü, 2016, p. 17). However, it is also necessary to think deeply about the motives (social, cultural, etc.) behind participation in terrorist organizations (Jacques & Taylor, 2013).

Terror and Suicide Attacks

As Miryam Lindberg (2010) says, “terrorism is a polemical word that has long provoked interpretation discrepancies in the international community” (p. 1). Suicide attacks can also be interpreted as a shape of terrorism. Suicide attacks target countries, citizens, or government agencies, and aim to harm by performing terrorist acts. Suicide attacks in many parts of the world cause great damage and loss for various purposes and nowadays are performed by ISIL after al-Qaeda. According to some approaches, al-Qaeda and ISIL have developed different paths and targets despite the similar origins (Toledo Gomes & Mikhael, 2018, p. 1). With its suicide attacks in many places in Turkey and throughout the world, ISIL embarked on a so-called Islamic jihad and attempted to ground its attacks on Islam. According to Pape (2003), terrorist organizations have increasingly begun to rely on suicide bombings to reach their grand political objectives (p. 343).

Terrorism by suicide attacks is an international problem that puts the prosperity of the entire population at risk. According to standard disclosures, religious fanaticism is the primary driving force in the production of suicide bombers. Religion, especially Islam, is claimed to have a minimal direct role in the production of suicide bombers (Kassim, 2008). It is also another widespread claim that suicide attacks by radical religious groups target “rich democracies” (Berman & Laitin, 2005). According to Pape (2003), the main reason why Islam is referred with terror is the indication of Islamic fundamentalism as the main cause of many attacks, including those on September 11, 2001. However, the assumptions about the connection between suicide terrorism and Islamic fundamentalism are misleading (p. 343). Committing suicide is prohibited in Islam, but Islamic terrorist organizations somehow convince their suicide bombers that they would go to heaven and that they are actually serving Allah and the Prophet (Munir, 2008, p. 79). Moreover, most suicide bombers are trained in religious schools (Sela-Shayovitz, 2007, p. 162). Suicide attacks can be performed not only with religious interests but also with nationalist

sentiments and national interests. For example, the suicide attacks of Japanese kamikazes may be devoted to the benefit of the Japanese nation, or it can be attributed to devotion to the family teachings (Orbell & Morikawa, 2011).

According to researchers, there has been much progress in the research of suicide bombers in the last decade (Açıkgöz, 2016: 321). Competent authorities are trying to revive a psychopathological approach to understand the causes of this trend. It is obvious that terror is a multidimensional phenomenon. It is very clear, however, that it is largely necessary to focus on the political and social origins of suicide bombing, as suicide terrorism is rising all over the world, and there is a great confusion about its potential causes (Brym & Araj, 2012, p. 439; Kerner, 2006; Pape, 2005).

Suicide Attacks Around the World and in Turkey

Jeffrey William Lewis (2013) claims that the current suicide attack trend started in Lebanon at the beginning of the 1980s (p. 2). Such attacks were also observed in countries such as Turkey and Chechnya. The most intensified suicide bombings in Chechnya occurred in the summer of 2000 following the Chechen constitutional referendum, when Chechen separatists used trucks full of explosives to attack military targets in Chechnya. Suicide attacks increased after the 9/11. According to the index figures, the number of fatalities has steadily grown over the last 14 years, from 3,361 in 2000, to 11,133 in 2012 and 17,958 in 2013 (MacAskill, 2014).

According to Global Terrorism Index 2015, deaths from terrorism have increased dramatically over the last 15 years. The number of people who have died from terrorist activity has increased ninefold since 2000 (Institute for Economics & Peace, 2015, p. 14).

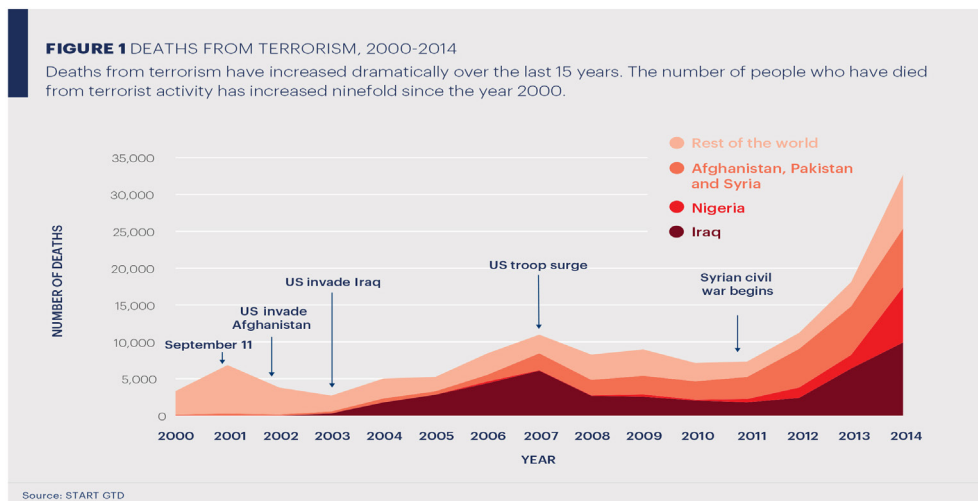

Figure 1. Deaths From Terrorism 2000-2014. Reprinted from *Global Terrorism Index 2015* (p. 14), by Institute for Economics & Peace, 2015.

According to Global Terrorism Index 2017, there is a global decline in the number of deaths from terrorist attacks to 25,673 people, which is a 22 % improvement from the peak in 2014. Terrorism has fallen significantly in the epicentres of Syria, Pakistan, Afghanistan and Nigeria, which are four of the five countries most affected by terrorism (Institute for Economics & Peace, 2017, p. 2).

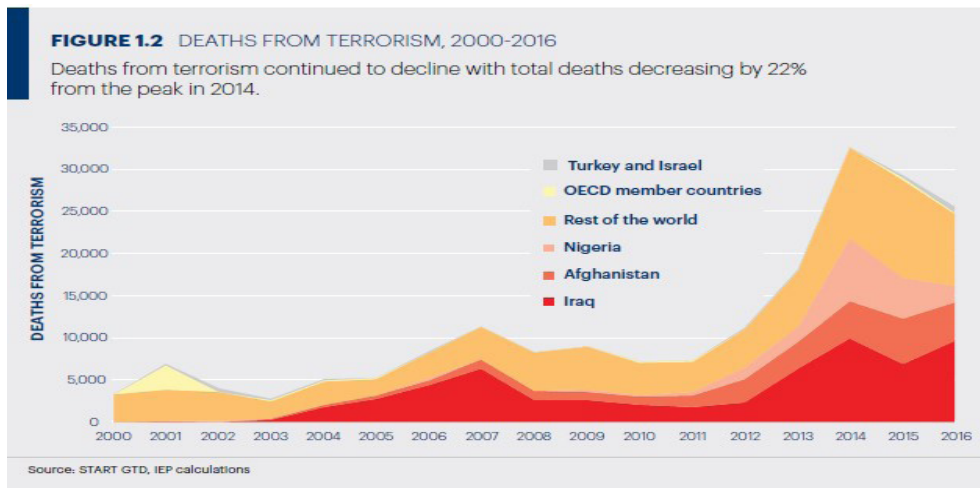

Figure 2. Deaths from Terrorism 2000-2016. Reprinted from *Global Terrorism Index 2017* (p. 15), by Institute for Economics & Peace, 2015.

Since the 2000s, the number and the geographical range of suicide attacks have expanded and attacks reached extraordinary levels in the Iraq War. Suicide attacks also became widespread in Afghanistan, and the Taliban increasingly turned to suicide attacks. Suicide bombers are one of the most extreme criminological problems that the international community has encountered in modern times, and terrorists use suicide bombers as a low-cost, low-tech, and low-risk weapon. Suicide bombers are found ready, they demand less training, leave no traces, and spread fear to the society. From past to present, besides men, women have also been used as suicide bombers (Crenshaw, 2007, p. 134; Horowitz, 2015; Mujaddidi, 2013, p. 1; Zedalis, 2004; Yom & Saleh, 2004; Kurz & Bartles, 2007, pp. 531-533).

The USA launched a global war on terror after September 2001, which was followed by President George W. Bush who declared a global war on terror 12 hours after 9/11 attacks. It took time for the USA to understand how to fight against an enemy motivated by a radical revolutionary religious ideology. Bush, his supporters, and leading Democrats proposed different policies, and the common point of these policies was the effective use of force against terrorism. The Democrats thought that the principal move that would bring success to the Bush administration would be to make smarter diplomacy and intensify cooperation with key alliances. According to approaches, Bush's war on terrorism created more terrorists and this will may continue as long

as the US does not radically change its policies on terrorism (Gordon, 2007, p. 53). In addition, policymakers of the United States should not underestimate the policies of counterterrorism in any country and should observe whether there is a reduction in transnational terrorism or not (Dobrot, 2007, p. v; Horowitz, 2015, p. 70; Milanovic, 2007, p. 375; Piazza, 2008, p. 469). The war against terrorism is a common goal for many states today (Elden, 2009).

Suicide attacks in Turkey started in the 1990s and generally targeted civilians, military personnel, police officers, security officers, and politicians. Many people lost their lives in suicide bomb attacks in Turkey, and these attacks aimed at destroying the peace of the country, and they deeply affected the society. While speaking of suicide attacks, it is also necessary to mention the assassinations (bomb attacks, shoot somebody dead, etc.) and examples of such tragic events which have been experienced in Turkey. For example, journalists Uğur Mumcu and Çetin Emeç, and scientists such as Ahmet Taner Kışlalı and Bahriye Üçok were targeted by various terrorist groups and were assassinated due to their writings or ideas. Suicide attacks are still a problem today. Accordingly, one of these attacks, the October 10, 2015, Ankara Railway Station attack was selected as the case study for this research.

Elections and Voting Behavior in Turkey

There is an enthusiastic and passive mood of the masses of the people (Petrov, 2007, p. 58). This mood is very important for political systems. While the elections are the most important part of democratic systems, the voters, which is another important element, are equally important. In the absence of voters, democracy is not mentioned (Yegen, 2018, p. 8). As Winrich Kühne (2010) points out, elections have a great role in the context of democracy (p. 1). In the determination of elections systems, the principles like justice in representation and benefit in management have great importance (Tuncer, 2003).

Elections are very important in democratic societies and have a long history. The elections (general elections), where the citizens vote to elect the people to rule themselves, also have a long history in Turkey. Local elections even have a longer past than the general elections (Alkan, 2006). As Öztekin states, debates on the concepts of election and political representation, which started in the 14th and 15th centuries in European countries, began in the Ottoman Empire in the late 19th century, and in 1876, the parliamentary system was accepted (As cited in Erkmen, 2018, p. 1225). In 1923, Turkey was established as a republic and entered a new period. For many years, Turkey (Republic of Turkey) has been ruled by a single party-government. In 1946, the country has adopted a multi-party system (Erkmen, 2018, p. 1226). It is also important to note that the election campaigns (especially contemporary election campaigns with its elements) which have undergone major transformations in the last few decades, have great importance (Grbeša, 2005, p. 88).

In elections, the students not only act as voters but also have the opportunity to have an effect on determining their future, their nation, and their country. Voting behavior is one's using his/her right in such a determination. While there are several factors influencing voting behavior, there are also several approaches intending to understand these factors.

In sociological preference approach, individuals are deemed to be strictly loyal to the group, party or to the views of the party they belong to. According to this approach, a vote used in an election is the reflection of their political identity on their political preferences. The voter votes in every election accordingly. On the contrary, the psychological preference approach claims that voting behavior comes out of the psychological bond of love one has established with a party outside his/her own group. Though the individuals may vote for another party for any reason, they will vote for their ex-party again in the following election. The rational preference approach, on the other hand, claims that one thinks about his/her material interests only, when voting. It assumes that the individual is aware of his/her own interests and gives the decisions that will ensure, improve or protect such interests (Gül, Cansever & Turhan, 2015, p. 238).

There are numerous factors affecting voting behaviors and decisions. Cultural, social and political factors can play a role in voting behavior. While these factors may naturally come out, they may also be created on purpose in order to influence the preferences of voters. Knowing the factors affecting voting preferences of the individuals is guiding the parties to shape their policies and election campaigns (Karagöl & Dama, 2015). All the factors influencing the political behaviors are claimed to have a direct effect on politics and thus, on political preferences (Beren, 2013, p. 194).

Political election campaigns are important for shaping and guiding voting behavior. The basic target of political election campaigns is to enhance the relationship with the voters and to increase the number of votes for the candidates. According to Çinko (2006), economic conditions, rather than ideological preferences, are determinant in voting behaviors in Turkey (pp. 114-115). In other words, it is really difficult to categorize people in Turkey according to their ideological preferences.

The number of studies about the factors affecting voting behavior in Turkey can be said to have increased recently. On the other hand, the number of studies about the voting behaviors of young voters, are claimed to be rather insufficient (Çavuşoğlu & Pekkaya, 2016, p. 19). It would be wise to review the previous literature studies about voting behavior and social, political, economic and cultural factors etc. affecting this behavior, in terms of local and general elections.

In this respect, the conclusions reached by Hasan Güllüpunar, Ersin Diker and Emre S. Aslan (2013) in their study entitled “An Experimental Research on Candidate-Based Voting Preference in Terms of Voting Behaviors”, are significant. This study asserts that the interests of the country is the primary factor affecting voting behaviors whereas the party constitutes the second most important, which indicates a voter’s loyalty towards a political party. On the other hand, party loyalty can also be suggested to be shaped by rational preferences. The high ratio of the interests of the country, which can be considered to have a rational basis, the high ratio of party-based voting and the low ratio of ideology can be interpreted to mean that, party loyalty has a rational basis.

Resul Öztürk’s analysis (2017) revealed educational and income-based differences between voting behaviors and demographic features. In the study of Beren (2013) entitled “The Factors Affecting the Voting Behavior and Election Safety: The Case of Sanliurfa”, it is claimed that the

demographic, feudal, cultural and safety-related factors are obviously more dominant in Sanliurfa, unlike the findings of research studies carried out in other cities. It is important to reconsider the demographic, feudal, cultural and safety-related factors in order for the locals to determine their political preferences by their free will (p. 211).

The findings of a research study on the students of Bulent Ecevit University (BEU) are also important in understanding the political behaviors of young voters. According to the study, there are numerous factors affecting the political behaviors of the students in local elections. In local elections, BEU students focused more on the experience, projects, rationality of the promises of the candidates than the origin of the candidates, which can indicate the path for improvement in the future electoral competitions (Çavuşoğlu & Pekkaya, 2016, p. 33).

The study of Erkan T. Demirel, Ahmet Yatkın, Muhammet Düşükcan, Neslihan Derin, Arzu Çakınberk and Mehmet Güven (2013) entitled “Establishing Voters Loyalty in Local Politics through Municipal Service Quality: The Case of TRB-I Region” dealt with voting behavior and the factors affecting this behavior, in terms of local elections. According to the research, the perceptions of voters about the quality of municipal services and the leadership qualities of the mayors and the level of voter’s loyalty toward the mayor may be affected by demographic variables such as gender, age, marital status, educational background, level of income, occupation as well as the political identities and the party to be voted for (p. 332). The study of Erdoğan Teyyare and Mehmet Avcı (2016) entitled “Voting Behaviors in Local Elections: The Case of Zonguldak in 2014 Elections” also focused on the voting behavior in local elections. The study aimed at revealing the factors affecting the voting behavior in 2014 local elections in Zonguldak city, within the framework of theoretical approaches. According to the findings, voting behavior mainly comes out within the scope of rational preferences. In this respect, the political background, projects and past actions of the candidate can be stated to be affecting the preferences of the voters.

The study of Nermin Unat-Abadan et al. (2014) entitled “Voting Behaviors of the Turkish People Living in Europe and the 2014 Election of the Presidency of the Republic of Turkey”, is significant as it discusses the 2014 Elections of the Presidency by focusing on the voters living abroad. According to the study, while there were great expectations for the elections from the voters abroad particularly the European-Turkish people in Germany, the level of participation failed to meet the expectations compared to the participation in Turkey. The study concludes that the problem of insufficient participation can be partially solved with a better-organized election process and by ensuring that the voters abroad are also represented in the general elections (pp. 33-34).

As is seen, there are numerous factors affecting voting behavior, which are mainly social, cultural or economic. This is because the voter is a political, social and cultural body. On the other hand, avoiding voting behavior can also be a reaction to the disorganized structure of the election process.

The field studies focused on the significant opinions of the young voters as much as the adults. It would be wise to point here the necessity to increase the number of studies intending

to assess and understand voting behavior, which has been shaped in parallel with the new media tools. Today, new media tools have a political mission and they form an important base for propaganda activities. New media tools are particularly important as a fast and ergonomic channel in reaching to the young voters.

The political behavior of the rapidly changing Turkish society is multifaceted, and various sensitivities can play a role in the direction of political behavior. Social transformations, such as rapidly advancing democracy in the last 20 years, have a direct impact on citizens' voting behavior in Turkey. Like rising conservatism, nationalism is also a major political and cultural orientation in the country (Çarkoğlu and Kalaycıoğlu, 2009, pp. 75-76; Erişen, 2013).

According to Caner Taslaman (2011), in Turkey, Islam is undergoing a rapid transformation and increasing its power. Normalization and democratization of politics in Turkey has followed a bumpy road (p. 180-181). While restrictions on political rights and freedoms and freedom of association continue to pose a significant obstacle to democratization, the European Union (EU) anchors in taking steps towards further democracy (Keyman, Erdem & Ağırdir, 2013, p. 7). Nevertheless, in the cases of national sensitivity, Turkish society is docking and moving away from political or ideological polarization. Civil society, an important element such as democracy and a self-constitutional structure, depends on the state and the society (Sarıbay, 1997, pp. 32-33).

An Analysis on Voting Behavior and the Impact of Suicide Attacks

Method and Data Collection

The method used in the analysis part of the work is the ethnographic method. Frequently used in reception surveys, the ethnographic method refers to the researcher's observations by living in different cultures (Şeker, 2009). The researcher spends time with the focus group, whose views and behaviors are the subjects of the research observation. In reception analysis, media messages are the discourses that are coded culturally for the general public. The audience is the means of meaning production. Reception studies constitute an important place in communication studies. Researchers, who put the audiences into an active position, think that they use television in the direction of their own needs and desires. Researchers around the tradition of cultural studies move from the idea that the audience can interpret television messages in different ways (Aydın, 2007, p. 119; Yücel, 2014, p. 8; Schröder, 2016; MacGregor & Morrison, 1995; Schmitz, Piedras & Wottrich, 2015). In Stuart Hall's analysis of the reception it is seen that the uses and gratification approach is utilized (Şeker, 2009).

Therefore, in this study, a reception analysis was applied to 10 voters (participants) selected by the simple random technique, who were living in Ankara. The participants were asked about their opinions on the suicide bombing that took place in the Railway Station intersection in Ankara on October 10, 2015, and it was particularly investigated how the attack influenced voters' behavior in the November 1, 2015 early elections.

Scope and Limitation

This method was chosen by the author to obtain detailed information from the participants. In addition, the number of participants does not represent Turkish voters in terms of quantity, which can be evaluated as a limitation for the study. A total of 10 participants were interviewed in order to obtain limited but detailed data. Two media organisations were also included in the sample.

Features of the Participants

Participants are of different age, education, gender, and socio-economic groups consisting of five men, five women whose ages vary between 20 and 45. Participants are students (3), housewives (3), doctors, academics, civil servants and private security officers, and their education levels are between high school and post-graduate education. Monthly incomes of the participants are between TL 1,200 and TL 12,000.

Table 1. Participants and Occupations

Occupation	Number
Academics	1
Civil Servants	1
Doctors	1
Housewives	3
Private Security Officers	1
Students	3

The research also benefited from Tülay Şeker's (2009) reception analysis. For the analysis carried out between October 20, 2015, and October 27, 2015, the experiences, daily practices, and political tendencies of the voters were observed. The analysis was conducted before the election to understand the voter behavior towards the November 1, 2015, early election. For 15 minutes, participants were shown and read two news reports that were published in www.hurriyet.com.tr and www.sabah.com.tr on October 10, 2015, related to the Ankara Railway Station Intersection Attack, which were chosen as representatives of the centrist press.²

Participants also watched the videos in the related news. Adding videos and images to the news is an important function and contribution of the new media. Participants watched these videos from the author's personal laptop. The selection of the two news sites aimed at obtaining comparable data on the approach of the two media outlets about the suicide bombing. In addition

2 The news that were shown, read and published on www.hurriyet.com.tr on 10.10.2015 is as follows: "Explosion at Railway Station Intersection in Ankara", Access URL: <http://www.hurriyet.com.tr/ankara-tren-gari-kavsaginda-patlama-30278748>, "Explosion in Ankara is in world press", Access URL: <http://www.hurriyet.com.tr/ankaradaki-patlama-dunya-basininda-30279110>.

The news that were published on www.sabah.com.tr on 10.10.2015 is as follows: "Terrorist attack in Ankara: There are casualties and injured", Access URL: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/10/10/ankarada-teror-saldirisi-olu-ve-yaralilar-var>, "Explosion in Ankara", Access URL: <http://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/ankarada-patlama>.

to this, it is thought that reviewing the online news sites such as www.hurriyet.com and www.sabah.com.tr about the related event will also contribute to the work in the new media field. Because it is thought that the new media has become more popular, especially for young people, than traditional media and there are a number of studies carried out focusing on internet journalism other than traditional reporting.³

After the news presentation, in-depth interviews with the participants were made and the obtained data were textualized by the qualitative method. Before the presentation of the news and interview, a questionnaire was created in line with the information in the news to understand the participants' reception and remembering of the news content. Participants were asked to explain how they learned the event, and the reception and remembering of the incident were investigated through the most important information and the most impressive image left in their minds. Participants were also asked how often they followed www.hurriyet.com and www.sabah.com.tr. They were asked about their points of view regarding the suicide attacks and suicide bombers, and particularly, the one happened in the Ankara Railway Station intersection. Participants were also asked about the government's policies about these attacks, what they thought about the relevant attacks and how that attack would affect their voting behaviors on the November 1, 2015, early elections.

Research Questions

The research questions to be examined with the data obtained from the interviews created within the scope of the study are as follows:

- Do individuals realize that terrorism's main purpose is to intimidate/scare?
- How can people support the government to prevent or fight terrorism?
- Does terrorism affect voting behavior?
- What are the main phenomenon that affect voting behavior?
- Will the Suicide Attack at the **Railway Station** Intersection in Ankara affect the voting behavior of the November 1st elections?
- What do the attendants attribute the suicide attacks to?
- Which news source do the attendees gravitate to when there is an extraordinary case?
- How did www.hurriyet.com and www.sabah.com deliver news about the related attack?

November 1, 2015, Early Election and Impact of Suicide Attacks on Voter Behavior over the Ankara Case

Two explosions took place in Labor, Peace and Democracy Meetings held by the participation of DISK, KESK, Turkish Medical Association, HDP, and many non-governmental organizations

3 See Talabi, 2011; Bradshaw & Rohumaa, 2013; Siapera & Veglis, 2012.

on October 10, 2015, in Ankara at the Railway Station intersection, many civilians lost their lives, and many civilians were injured. It was determined that the attacks were carried out by Yunus Emre Alagoz and Omer Deniz Dundar who were in connection with ISIL (“Bombacılar belirlendi”, 2015).

As a result of the general elections on June 7, 2015, the AK Party lost the power, the coalition came to the agenda, but after the coalition negotiations failed, November 1, 2015 early elections took place. In order to understand the impact of suicide attacks in Turkey on the voter behavior, a reception analysis was conducted for the electoral behavior in the November 1, 2015 early elections over the Ankara Railway Station attack.

It would be meaningful to look at a case (Suicide Attack at the Railway Station Intersection in Ankara) in which national sensitivities can be observed in the political behavior of Turkish voters.

In-depth Interviews with the Participants:

News Content of www.hurriyet.com.tr and www.sabah.com.tr about the Suicide Attack at the Railway Station Intersection in Ankara

According to the participants, the content of the news stories posted on the both news sites are “where and when the explosion took place”, “how many people died and how many were injured”, “which organization they thought was responsible”, “during which event the explosion took place”, “who were present during this activity”, “what they thought about the fact that the explosion took place before the election”, “foreign press’ interest and reactions”, “the panic of the citizens at the scene” and “expectation of explanation from the authorities”. According to the participants’ statements, “videos” and “photographs” were used in the presentation of the news.

How Often the Participants Followed www.hurriyet.com.tr and www.sabah.com.tr

Among the participants, three stated that they followed www.hurriyet.com.tr regularly and one followed www.sabah.com.tr. Six of the participants stated that they do not follow both sites regularly.

How the Participants Learned about the Incident

“I heard that it was a peace meeting. I heard from TV that an explosion took place in the meeting. In the footage served first, people were in fear. Blood was everywhere. “

“My friend shared on Facebook that there was an explosion in Ankara. I turned on the TV, and most of the channels were showing the “explosion in Ankara” as the breaking news. I watched what was happening on television and cursed it, guessing it was a terrorist attack. “

“I was in Kızılay with my friends when the incident happened. We heard that there was an explosion in Ankara from the conversations of the young people sitting at the table near us.

Someone was showing something from his phone to his friends. We wondered and learned the details from an internet site. There were horrible images...”

“I learned from the news that there was an explosion. My wife said ‘it was a pity’ and explained the details; she said it was a peace meeting, it was like a feast”. According to the reports, there were many casualties and injuries. “

“I learned about the incident when I entered Twitter. People tweeted that there was an explosion in Ankara during a meeting around the railway station. Information and images were being shared from the explosion site. Some were talking about a relative who attended that meeting and some mentioned ISIL as the usual suspect.”

“While I was at work, friends told me about an explosion in Ankara. The explosion was at a meeting attended by many civil society organizations and there were too many people there. I immediately searched for the event on the internet. All the news sites mentioned about the explosion but there were not any details since the incident had just taken place. I learned about the reason behind the explosion later.”

“I learned about the incident after I saw that the people I followed cursed terror on Twitter. I thought ‘Oh no! A terrorist attack again!’ I learned the details from the tweets on the incident. These were mostly photos and videos from the scene. There were some people lying on the ground and others wailing. Obviously, the number of casualties and injuries was too high. “

“I was in the kitchen. A news channel was on TV and my husband was saying something angrily. He turned up the volume of the TV. I asked ‘what happened’, my husband said ‘I think a suicide bombing took place in Ankara.’ I wondered and came to the living room to watch the news. The anchorman was talking about an explosion at the meeting.”

“My shift had just finished and I was exhausted. I checked my Facebook account. When I entered my account through the application on my phone, I saw that my friends shared news and images about an explosion. I learned about the incident in this way. Then I checked the details from a news site. “

“I was doing something at work. A workmate came and said ‘Have you heard about the news of the explosion at the meeting held in Ankara. There were a lot of people..! He showed me the images shared on Facebook and I felt so sorry. Then I entered the application and website of a media organ on my own phone and learned what happened.”

The Most Important Information & Most Impressive Image in the Minds of the Participants

“People covered in blood lying on the ground”

“People in blood, flags on the ground, pain”

“People who wail for the people lying on the ground”

“The pain and horror on the faces of people”

“A young girl examining the wounded list”

“A wounded person carried probably on a flag or a pennant”

“People who help people lying on the ground and frozen bloody bodies”

“Innocent people”

“Terror..!”

“People in turmoil”

Participants’ Views on Suicide Attacks

“It’s nothing but cruelty.”

“Because of these attacks, Turkey has become like a Middle East country where there is always violence.”

“I think these attacks increased with ISIL.”

“How the brains of the people, who do these attacks are washed? The mind boggles.”

“The enemies of Turkey decided to stir up trouble when they saw that Turkey was progressing. I am sure foreign forces are behind this.”

“I think it is meaningful that this happened just before the elections.”

“We can’t go to crowded places anymore. Miscreants! They both frighten and take life.”

“I guess all the enemies of Turkey came together.”

“ISIL and the PKK need to be destroyed. The great Republic of Turkey destroyed many of them, it will destroy them too.”

“They are trying to pull Turkey into the Middle East quagmire, and while doing so, they are using the citizens of this country. What is the logic of being a suicide bomber?”

Participants’ Views on Suicide Bombers

“I think suicide bombers are brain-washed and incapable people!”

“They are people who have definitely lost the control of their mind.”

“In which mood they perform such a thing, it’s cruel and definitely not understandable!”

“I believe a suicide bomber is no different from a serial murderer!”

“They certainly aim at mass bloodshed, what kind of a cruelty is this?”

“I think these people are selected among people who have nothing to lose and they are brain-washed.”

“Cruel terrorists.”

“They must be the most remorseless people in the World! They are brain-washed and under control.”

“Vulgar people! I really feel sorry for their families.”

Participants’ Views on Government’s Policies on These Attacks

“The government is fighting against the ISIL and the PKK with ambition, but a more effective fight is needed and both organizations must be destroyed.”

“They said solution process, and here are the results..! Suicide bombers come to Turkey freely and they blow themselves. Then we learn that they are trained in different places. Citizens get hurt because of these!”

“Suicide attacks have increased and we are afraid. I think there is intelligence weakness. The government should investigate thoroughly.”

“A war should be declared against the PKK and ISIS. We have had enough with all these explosions, attacks, martyrs..! “

“The government seems to be alone in its fight against terrorism. The opposition should give its support to the government in this matter. I think especially the attitude of HDP will be very important. “

“The government is doing its best. What else can it do? Where is the opposition? “

“The government has embarked on a war against terror, but HDP should also keep its distance between the terrorist organization (PKK) and itself as expected/desired. Because they are a political party in the parliament of the same state/country and they receive salaries from this state and they represent the citizens of this country.”

“I think the solution process should never have been started.”

“I find the government successful in its fight against terrorism. I think this should be the only agenda of the government. “

“I think the government’s approach to the events in Syria led to this attack. I think we should never have been involved in that quagmire. We learned about ISIL with the incidents that took place in Syria. “

What the Suicide Attack That Took Place at the Railway Station Intersection in Ankara Made People Think

“The first thing that came to my mind was that the explosion was a suicide attack.”

“I hoped that there would be no casualties and injuries, but ...”

“I thought that they wanted to give a political message. I thought it was only one explosion, then I learned that two people had blown themselves, and I said, damn you all. I said to myself ‘Look what our beautiful country has become...’”

“Obviously it was the work of ISIL or the PKK. I think the aim was to create turmoil in the country and make people think that there is a security-intelligence weakness in the country.”

“I thought about the people who went there. I was very upset. I wondered about the details and wanted to learn them as soon as possible.”

“I thought about all the people who lost their lives. Who knows what kind of people they were. They left their loved ones behind. And their dreams...”

“As a mother, the first thought that came to my mind was the mothers who lost their children there. It hurt me so much, damn terrorism.”

“I could think nothing but hope that there would not be too many casualties. I lost all my joy.”

“I was scared. I thought it was necessary to stay away from crowded places and warned my children.”

The Impact that the Suicide Attack That Took Place at the Railway Station Intersection in Ankara Will Have on the Voting Behavior during November 1, 2015, Early Elections

“I will support the government in its war on terror. I am going to vote for them.”

“I am going to protest the elections and not vote.”

“This attack will not affect my vote.”

“Attacks will not affect my vote.”

“I am sure I will go to the ballot box fearing that there might be an explosion or an attack somewhere.”

“For me, voting means contributing to the future of the country. I will vote, but I do not want to say for which party. But these incidents will not affect my decision.”

“My voting will not be affected by this attack, but how the country has become!”

“I will not vote.”

“I do not think my vote will be about this attack.”

“I will not be able to vote because I have not transferred my residence to the city where I moved. I have not done anything to be able to vote anyway. “

Findings and Conclusion

Suicide attacks as a form of terrorism can be seen in several places in the world. The attacks, which are mainly carried out for political reasons, aim at mass injuries and disruption of the

peace and safety in countries. The citizens are deeply affected by such attacks. The attacks not only cause sorrow but also make the citizens question the safety of the country. This is why the suicide attack is a socio-psychological matter as well as a political issue, and it poses a global threat. The suicide attack that took place at the railway station intersection in Ankara also affected the Turkish citizens deeply. Many people lost their lives and many were left in profound sadness.

Within the scope of this study, it was observed in the analysis of the reception made with the participants from various demographic characteristics that individuals are aware of the fact that the main aim of terrorism is to terrorize and harm; in this regard, an effective war against the PKK and the ISIL should be launched.

Research questions were also answered within the scope of the study. Most of the participants support the government in this regard. Participants condemn terrorism and are saddened by the lost lives and their families. Most of the participants believe that the suicide attack that took place at the railway station intersection in Ankara will not affect their voting behavior during the Early Elections of November 1, 2015. Some participants stated that they would not vote. However, the increase in suicide attacks is partly attributed to the solution process and partly to the Syrian Civil War.

The majority of the participants believe that suicide attackers are brain-washed people. To most of them, what a suicide attacker does is wild and cruel. It would be wise to note here that, it is certainly impossible to exactly understand the moods and behaviors of suicide attackers. The things we know about them are limited to what is written in literature. Most of the participants learned the related suicide attack from television and social media. Some of the participants used the internet as the news source. It was seen in the scope of the study that although participants did not generally use www.hurriyet.com and www.sabah.com.tr, they apply to the internet news sites as a news source.

The most impressive image left in the minds of the participants was the citizens lying in blood on the ground. These images were also discussed in the media in the context of ethics. According to the participants, www.sabah.com.tr used more visuals about the incident. However, both sites shared the related news under “Last Minute News.” This practice shows that the media is sensitive to and responsible for social incidents.

It should be noted that conditions affecting voting behavior in Turkey as well as in many countries and societies are mostly in cultural, political and social aspects. In Turkey, terror cannot scare and browbeat the individuals, because people engage more with the national awareness and support for such attacks. In such cases, the media’s attitudes and practices are also very important.

References

- Açıkğöz, R. (2016). İntihar saldırıları ve terörizm ilişkisi üzerine eleştirel bir değerlendirme (Filistin örneği). *Mukaddime*, 7(2), 321-340.
- Alkan, O. M. (2006). Türkiye'de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri. *Anayasa Yargısı* (23), pp. 133-165.
- Ankara'da barış mitingine bombalı saldırı: 95 ölü. (2015). *BBC*. Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151010_ankara_saldiri_genel.
- Anti-Terror Law (Republic of Turkey). (1991). Law Number: 3713, Acceptance Date: 12/4/1991 Published Official Newspaper: Date: 12/4/1991 No: 20843.
- Arndt, J., & Vess, M. (2008). Tales from existential oceans: Terror management theory and how the awareness of our mortality affects us all. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(2), pp. 909-928.
- Aydın, S. O. (2007). Alımlama araştırmaları ve kültürel çalışmalar geleneğinin katkısı. *İstanbul Ticaret University Journal of Social Sciences*, 6(11), pp. 119-131.
- Barrett, R. (2014). *The Islamic State*. The Soufan Group. Retrieved from <http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/10/TSG-The-Islamic-State-Nov14.pdf>
- Belçika'daki terör saldırısını IŞİD üstlendi. (2018, May 30). *Cumhuriyet*. Retrieved from http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/986494/Belcika_daki_teror_saldirisini_ISiD_ustlendi.html.
- Benmelech, E., & Klor, E. F. (2016). *What explains the flow of foreign fighters to ISIS?* National Bureau of Economic Research. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w22190.pdf>
- Beren, F. (2013). Seçmen tercihinin etki eden faktörler ve seçim güvenliği: Şanlıurfa ili örneği. *Journal of Academic Inquiries*, 8(1), pp. 191-214.
- Berman, E., & Laitin, D. D. (2005). *Hard targets: Theory and evidence on suicide attacks*. National Bureau of Economic Research. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w11740.pdf>.
- Bombacılar belirlendi. (2015, October 14). *Cumhuriyet*. Retrieved from http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/387751/Bombacilar_belirlendi.html.
- Bradshaw, P., & Rohumaa, L. (2013). *The online journalism handbook: Skills to survive and thrive in the digital age*. London: Routledge.
- Brodeur, A. (2015). *Terrorism and employment: Evidence from successful and failed terror attacks*. Bonn: The Institute for the Study of Labor (IZA).
- Brym, J. R., & Araj, B. (2012). Are suicide bombers suicidal? *Studies in Conflict & Terrorism*, 35(6), pp. 432-443.
- Cantener, O. F., & Tümlü, F. (2016). PKK terör örgütünün eylemlerinin güvenlik güçleri zayıyatı açısından analizi. *Science Journal of Turkish Military Academy*, 26(1), pp. 1-22.
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2009). *The rising tide of conservatism in Turkey*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Çavuşoğlu, H. & Pekkaya, M. (2016). Yerel seçimlerde genç seçmenlerin siyasal davranışlarına ilişkin bir inceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), pp. 17-40.
- Paris'te terör: 127 ölü. (2015). *CNN Türk*. Broadcast dated 11.14.2015.
- Çinko, L. (2006). Seçmen davranışları ile ekonomik performans arasındaki ilişkilerin teorik temelleri ve Türkiye üzerine genel bir değerlendirme. *Ankara University SBF Dergisi*, 61(1), pp. 103-116.
- Crenshaw, M. (2007). Explaining suicide terrorism: A review essay. *Security Studies*, 16(1), pp. 133-162.

- Demirel, T. E., Yatkın, A., Düşükcan, M., Derin, N., Çakınberk, A., & Güven, M. (2013). Yerel siyasette seçmen bağlılığını belediye hizmet kalitesi aracılığıyla oluşturmak: TRB – I bölgesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), pp. 305-336.
- Dobrot, A. L. (2007). *The global war on terrorism: A religious war?* Carlisle, PA: Strategic Studies Institute. Retrieved from <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB822.pdf>.
- Elden, S. (2009). *Terror and territory: The spatial extent of sovereignty*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Erişen, C. (2013). The political psychology of Turkish political behavior: Introduction by the special issue editor. *Turkish Studies*, 14(1), pp. 1-12.
- Erkmen, A. (2018). Türkiye’de 1950 ile 2002 yılları arasında uygulanan genel seçim sistemlerinin halk iradesine etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), pp. 1225-1247.
- Fransada rehine krizi! IŞİD’li terörist süpermarket bastı. (2018). *Sözcü*. Retrieved from <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/fransada-rehine-krizi-isisli-terorist-supermarket-basti-2306289/>.
- Institute for Economics & Peace. (2015). *Global Terrorism Index 2015*. <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>.
- Institute for Economics & Peace. (2017). *Global Terrorism Index 2017*. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Global%20Terrorism%20Index%202017%20%284%29.pdf>.
- Göle, N. (2008). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gordon, H. P. (2007). *Winning the right war: The path to security for America and the world*. New York, NY: Times Books.
- Grbeša, M. (2005). To what extent and in what ways do election campaigns matter? *Politička misao*, XLII(5), pp. 87-95.
- Gül, H., Cansever, N., & Turhan, M. (2015). 2011 genel ve 2014 yerel seçimlerinde Isparta’da seçmen davranışı analizi. *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), pp. 225-241.
- Güllüpunar, H., Diker, E., & Aslan, S. E. (2013). Oy verme yaklaşımları bağlamında aday merkezli seçmen tercihi üzerine deneysel bir araştırma. *Akademik Bakış*, (35), pp. 1-21.
- Hoffman, M. A. (2010). Voice and silence: Why groups take credit for acts of terror. *Journal of Peace Research*, 47(5), pp. 615–626.
- Horowitz, C. M. (2015). The rise and spread of suicide bombing, *Annual Review of Political Science*, 18, pp. 69-84.
- Jacques, K., & Taylor, P. J. (2013). Myths and realities of female-perpetrated terrorism. *Law and Human Behavior*, 37(1), pp. 35-44.
- Karagöl, T. E., & Dama, N. (2015). Partilerin vaatleri seçim sonuçlarını nasıl etkiler? *Seta Perspektif*. Retrieved from http://file.setav.org/Files/Pdf/20150521154027_partilerin-vaatleri-secim-sonuclarini-nasil-etkiler-pdf.pdf.
- Kassim, H. S. (2008). The role of religion in the generation of suicide bombers. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 8(2), pp. 204-208.
- Kellner, D. (2003). September 11, spectacles of terror, and media manipulation: A critique of jihadist and Bush media politics. *Logos*, 2(1), pp. 86-102.
- Keen, D. (2006). War without end: Magic, propaganda and the hidden functions of counter-terror. *Journal of International Development*, 18(1), pp. 87-104.
- Kerner, H. J., Coester, M., & Bott, K. (2006). How to deal with terrorist threats? Major problems and handling opportunities for local authorities. Report from the 4th local seminar in Tübingen, 27-28 November 2006. Retrieved from https://efus.eu/files/fileadmin/efus/pdf/CAT_Tuebingen.pdf.

- Keyman, F., Erdem, T., & Ağırđır, B. (2013). Türkiye'nin demokratikleşmesi için kapsamlı bir siyasi parti ve seçim sistemi reformu önerisi. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi. Retrieved from <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2013/12/a.pdf>.
- Kışlalı, A. T. (1991). *Siyasal sistemler siyasal uzlaşma ve çatışma*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kühne, W. (2010). The role of elections in emerging democracies and post-conflict countries: Key issues, lessons learned and dilemmas. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, International Policy Analysis. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/iez/07416.pdf>.
- Kurz, W. R. and Bartles, K. C. (2007). Chechen suicide bombers. *Journal of Slavic Military Studies*, 20(4), pp. 529-547.
- Lewis, J. W. (2013). The human use of human beings: A brief history of suicide bombing. *Origins*, 6(7). Retrieved from <http://origins.osu.edu/article/human-use-human-beings-brief-history-suicide-bombing>.
- Lindberg, M. (2010, February 20). Understanding terrorism in the twenty-first century. Grupo de Estudios Estratégicos GEES. Retrieved from http://www.gees.org/files/article/20022010093237_Analisis-07561.pdf.
- Lizardo, O. (2008). Defining and theorizing terrorism: A global actor-centered approach. *Journal of World-Systems Research*, XIV(2), pp. 91-118.
- MacAskill, E. (2014). Fivefold increase in terrorism fatalities since 9/11, says report. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/18/fivefold-increase-terrorism-fatalities-global-index>.
- MacGregor, B., & Morrison, E. D. (1995). From focus groups to editing groups: a new method of reception analysis. *Media, Culture & Society*, 17, pp. 141-150.
- Milanovic, M. (2007). Lessons for human rights and humanitarian law in the war on terror: Comparing Hamdan and the Israeli targeted killings case. *International Review of the Red Cross*, 89(866), pp. 373-393.
- Mujaddidi, F. G. (2013). *Suicide attacks in Afghanistan: Why now?* (Unpublished master's thesis). The Graduate College at the University of Nebraska, Lincoln, Nebraska. Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=poliscitheses>.
- Munir, M. (2008). Suicide attacks and Islamic law. *International Review of the Red Cross*, 90(869), pp. 71-89.
- Orbell, J., & Morikawa, T. (2011). An evolutionary account of suicide attacks: The Kamikaze case. *Political Psychology*, 32(2), pp. 297-322.
- Öztürk, R. (2017). Siyasal pazarlamanın seçmen davranışlarına etkisinde ağızdan ağıza iletişimin aracılık rolü: Konya ili örneği (Unpublished doctoral dissertation). Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir.
- Pape, A. R. (2003). The strategic logic of suicide terrorism. *American Political Science Review*, 97(3), pp. 343-361.
- Pape, A. R. (2005). *Dying to win: The strategic logic of suicide terrorism*. New York, NY: Random House.
- Petrov, G. (2007). *Beyaz zambaklar ülkesinde*. İstanbul: Koridor Yayınları.
- Piazza, A. J. (2008). Incubators of terror: Do failed and failing states promote transnational terrorism? *International Studies Quarterly*, 52(3), pp. 469-488.
- Sarıbay, A. Y. (1997). Türkiye'de demokrasi ve sivil toplum. *Liberal Düşünce*, (6), pp. 32-43.
- Schmid, P. A. (2015). Challenging the narrative of the "Islamic State". The Hague: The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT). Retrieved from <https://icct.nl/wp-content/uploads/2015/06/ICCT-Schmid-Challenging-the-Narrative-of-the-Islamic-State-June2015.pdf>.

- Schmitz, D., Piedras, E., & Wottrich, L. (2015). Reception studies: State of the issue and challenges ahead. *Intercom: Revista Brasileira de Ciências da Comunicação*, 38(1), pp. 109-127.
- Schröder, C. K. (2016). Reception analysis. In G. Mazzoleni, K. G. Barnhurst, K. Ikeda, R. C. M. Maia & H. Wessler (Eds.), *The International Encyclopedia of Political Communication*. Chichester: Wiley.
- Sela-Shayovitz, R. (2007). Suicide bombers in Israel: Their motivations, characteristics, and prior activity in terrorist organizations. *International Journal of Conflict and Violence*, 1(2), pp. 160-168.
- Siapera, E., & Veglis, A (Eds.). (2012). *The handbook of global online journalism*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Şeker, T. (2009). 5N1K haber programının alımlama analizi. *Selçuk İletişim*, 5(4), pp. 105-117.
- Şenol, D., Erdem, S., & Erdem, E. (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *The Journal of International Social Sciences*, 26(2), pp. 277-292.
- Talabi, O. F. (2011). The internet and journalism practice in Nigeria. *Global Journal of Human Social Science*, 11(10), pp. 15-20.
- Taslaman, C. (2011). *Küreselleşme sürecinde Türkiye’de İslam*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Teyyare, E., & Avcı, M. (2016). Yerel seçimlerde seçmen davranışları: 2014 yerel seçimleri ve Zonguldak ili örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları*, 4(1), pp. 51-76.
- Theohary, C. A., & Rollins, J. (2011). Terrorist use of the internet: Information operations in cyberspace. CRS Report for Congress, Prepared for Members and Committees of Congress. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/terror/R41674.pdf>.
- Tilly, C. (2005). Terror as strategy and relational process. *International Journal of Comparative Sociology*, 46(1-2), pp. 11-32.
- de Toledo Gomes, A., & Mikhael, M. M. (2018). Terror or rerrorism? Al-Qaeda and the Islamic State in comparative perspective. *Brazilian Political Science Review*, 12(1). Retrieved from <http://www.scielo.br/pdf/bpsr/v12n1/1981-3821-bpsr-12-1-e0002.pdf>.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlıdan günümüze seçimler (1877-2002)*. Ankara: TESAV.
- Unat-Abadan, N., Çıdam, V., Çınar, D., Kadirbeyoğlu, Z., Kaynak, S., Özay, B., & Taş, S. (2014). Avrupa’da yaşayan Türklerin oy verme davranışları ve 2014 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimi. Boğaziçi University & Friedrich Ebert Stiftung. Retrieved from http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/einzelpublikationen/Voting_final_tuerk.pdf.
- Yegen, B. (2018). Türkiye’de ve seçilmiş ülkelerde politik bütçe döngülerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi (1996-2015) (Unpublished doctoral dissertation). Pamukkale University Institute of Social Sciences Department of Finance, Denizli.
- Yom, S., & Saleh, B. (2004). Palestinian suicide bombers: A statistical analysis. Retrieved from <http://www.epsusa.org/publications/newsletter/2004/nov2004/saleh.pdf>.
- Yücel, A. (2014). “Muhteşem Yüzyıl” dizisinin alımlama analizi: Kadın ve erkek imajı üzerine farklı okumalar. *E-Journal of Hacettepe University Sociological Studies*. Retrieved from <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/muhtesemyuzyl.pdf>.
- Zedalis, D. D. (2004). Female suicide bombers. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute. Retrieved from <https://ssi.armywarcollege.edu/pdf/PUB408.pdf>.
- Weimann, G. (2004). *Www.terror.net: How modern terrorism uses the internet*. Washington, DC: United States Institute of Peace (pp.1-12). Retrieved from www.usip.org/pubs/specialreports/sr116.pdf.

Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Role of the Media in Ensuring Political Legitimacy

Mehmet Emin SATIR*

Öz

Toplumsal bir varlık olan insan, tarihin her döneminde belirli formlarda toplumsal yaşam biçimleri geliştirmiştir. Geliştirilen toplumsal yaşantılar, zamansal ve mekânsal farklılıklar göstermiş olsa da, bu toplumsal yaşantılarda gözlemlenen bazı ortak noktalar bulunmaktadır. İktidarın mevcudiyeti ve iktidar ilişkileri, bu ortaklıklardan yalnızca ikisidir. İnsan ilişkilerinin sistemli bir yapıya büründüğü her toplumsal yaşayış biçiminde, iktidar yapılanmasının varlığı gözlemlenmektedir. Esasen toplumsal yaşamdan ziyade insan ilişkilerinin varlık gösterdiği her yerde, mikro düzeyde de olsa bir iktidarın varlığından söz edilebilmektedir. Bu çalışmada, literatürde yer alan farklı yaklaşımlar doğrultusunda iktidarın ne olduğu tartışılarak bir toplumsal iktidar türü olan siyasal iktidarın meşruiyet arayışında medya ile ilişkisi literatürden elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Meşruiyet, Medya, Siyasal İktidar, Toplum

Abstract

As a social being, humankind, has developed social forms of life in certain forms throughout history. Although the developed social communities show temporal and spatial differences, there are some similarities observed in these social communities. The existence of power and the relations of power are only two of these similarities. The existence of the power is observed in the form of every social life in which human relations are structured by a systematic structure. Essentially, everywhere human relationships exist there can be said that existence of power, even at a micro level. In this study, it will be discussed what the power is in the direction of different approaches in the literature and the relation with media in the search for legitimacy of political power, which is a kind of social power, will be evaluated in the light of the information obtained from the literature.

Keywords: Power, Legitimacy, Media, Political Power, Society

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye, mesatir@konya.edu.tr

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, varlığını belirli normlar çerçevesinde örgütlenmiş toplumsal bir düzlemde sürdürmektedir. İlkel toplumsal örgütlenmelerden günümüz modern toplumsal yaşantılarına kadar her dönemde belirli bir toplumsal örgütlenme biçimine rastlanılmaktadır. Bu toplumsal yaşam biçimlerinin tümünde iktidar yapılanması ve belirli düzeyde belirlenmiş ast-üst ilişkileri görülmektedir. Bu noktadan hareketle iktidar olgusunun toplumsal yaşayışa içkin bir kavram olduğu söylenebilir. Her toplumsal yaşayış biçimi, içerisinde kendine has bir iktidar yapılanması barındırmaktadır. Bu noktada iktidarın yapısı farklılıklar gösterse de, genel olarak iktidar mefhumunun varlığının değişmediği gözlemlenmektedir. İlkel toplumlarda kabile reisleri ve şefler, salt fiziksel güç aracılığıyla iktidar ilişkilerini kurarlarken, günümüz modern toplumlarında bu durumun değiştiği söylenebilir.

Her toplumsal yapıda belirli iktidar gruplarının olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada toplumsal düzlemde varlık gösteren iktidarlar çeşitlilik göstermektedir. Toplumsal yapıda varlık gösteren ve bu makale için önem teşkil eden iktidar türü ise siyasal iktidardır. Siyasal iktidar, bağlayıcılığı ve etki alanının genişliği nedeniyle iktidar türleri içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İktidarın doğası gereği gücü elinde bulundurması durumu, söz konusu siyasal iktidar olduğunda da geçerliliğini sürdürmektedir. Güç iktidara içkindir, ancak iktidar salt güce indirgenemez. İktidar, gücü kullanır, dönüştürür ve bünyesinde barındırır.

Siyasal iktidar söz konusu olduğunda bir diğer önemli husus ise meşruluk sorunudur. Toplumsal düzlemde varlık gösteren siyasal iktidar, yönetmiş olduğu toplumdaki rıza almak zorundadır. Toplumsal meşruiyeti olmayan ya da meşruiyeti sorgulanır bir hale gelen siyasal iktidarlar iktidar olma özelliğini yitirmekte, toplumsal düzlemde savrulmalar başlamaktadır.

Bu çalışmada, öncelikli olarak iktidarın doğasını anlamlandırmak için genel bir iktidar sorgulaması yapılmıştır. İktidarın ne olduğu ya da ne olmadığı tartışılmış ve bir toplumsal iktidar türü olan siyasal iktidarın neliği üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümde siyasal iktidarların yapısal bir bileşeni ve olmazsa olmazı olan siyasal meşruiyet kavramı ele alınmış, siyasal meşruiyetin doğası ve iktidar-meşruiyet ilişkisi incelenmiştir. Son olarak, iktidarların meşruiyet arayışlarında medyanın rolü üzerinde durulmuştur.

İktidar, Güç ve Otorite İlişkisi

Sosyal bir varlık olan insan, yaşamını belirli formlarda örgütlenmiş toplumsal yapılar içerisinde sürdürmektedir. Her toplumsal yapı, içerisinde birtakım ilişki ağlarını barındırmaktadır. İlkel ya da gelişmiş tüm toplumsal yaşayış biçimlerinde iktidar yapılanmalarına rastlanılmaktadır. Dolayısıyla iktidar kavramı, toplumsal yaşam ve bir toplumun paydaşı olan bireyler için önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında iktidar kavramının sosyal bilimler açısından temel bir kavram olduğu söylenebilir; tıpkı enerjinin fizikte temel bir kavram olması gibi (Russell, 1990, s. 12). İktidar, en kaba tabirle kendi iradesiyle istediği eylemi gerçekleştirebilen ve başka insanların göstereceği dirençten etkilenmeyen kimseleri tanımlamakta kullanılmaktadır (Mills, 1974, p. 15-16).

Toplumsal yaşamın var olduğu her yerde, belirli düzeyde bir iktidar ilişkisi bulunmaktadır. Aksi bir durum, yani iktidarın görülmediği bir toplum, Michel Foucault'nun (2014) belirttiği üzere sadece soyutlamada bulunabilmektedir (p. 77). Bu noktadan hareketle iktidarın, topluma içkin olduğu söylenebilmektedir. İktidar ve toplumsal yaşamın zorunlu ilişkisi, iktidarın çok farklı disiplinler tarafından çalışmasını gerekli kılmaktadır. Yine de iktidarın ne olduğuna/olmadığına dair tanımlamalar çeşitlilik göstermektedir. İktidarın ne olduğuna dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İktidarı insanlar ve diğer canlılar ile nesnelere üzerindeki iktidar olarak iki kategoriye ayıran Bertrand Russell (1990), insanların birbirleri üzerinde kurdukları iktidar ilişkilerini, öznelerin etki altına alınış tarzına ya da bireylerin etki altına alınması için kurulmuş örgütlerin tipine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, ilk olarak birey, bedeni üzerine direkt bir güç uygulanarak etki altına alınabilmektedir. İkincil olarak, birey manipüle edilerek ya da belirli bir yöne sevk etme aracı olarak ödül/ceza verilerek etki altına alınabilir. Son olarak, propaganda gibi tekniklerle bireyin fikirleri etkilenecek etki altına alınabilmektedir (p. 36). Russell'in sınıflandırmasından da anlaşılacağı üzere, iktidar ilişkisi içerisinde etkiyi barındırmaktadır. İktidar ilişkisi için, etki yolu ile diğer öznelerin etki altına alınması tanımlaması yapılabilmektedir.

Etkinin fiziksel düzlemde gerçekleşebilmesi, iktidar kavramının genelde birlikte anıldığı güç olgusunu gündeme getirmektedir. İktidar ve güç arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Elias Canetti'nin (2006) *Kitle ve İktidar* isimli yapıtında da belirttiği gibi,

İktidar ve güç arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Güç kendisine zaman tanındığında iktidar haline gelir, ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç, çıplak güç haline geri döner. İktidar, daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler, iktidar, çok daha fazlasını içerir ama daha az dinamiktir. İktidar, daha törenseldir, hatta belirli bir sabır ölçüsü vardır. (p. 284)

Görüldüğü üzere güç, iktidara içkin bir özellik göstermektedir. İktidar, gücü içerisinde barındır ancak salt güce indirgenemez. Güç, bu noktada iktidarın bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Ayrıca hiçbir iktidar salt güç odaklı olarak varlığını sürdürememektedir. İktidarı iktidar yapan şey, sahip olduğu gücün, toplumun paydaşları tarafından kabul edilebilir düzeyde olmasıdır. Siyaset sosyoloğu Maurice Duverger (1982) iktidarı, varlık gösterdiği toplumun kurallarına, inanç ve değerlerine uyumlu bir biçimde ortaya çıkan etki ya da güç biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu güç, toplumdaki kişiler tarafından kabul edilmiş meşru bir güçtür. Duverger'e göre, herhangi bir iktidarı iktidar yapan şey de bu meşruluğudur (p. 183-188).

İktidarın ne olduğuna dair derin sorgulamalar yapan Foucault, iktidarı geniş bir yelpazede ele almaktadır. Foucault'ya (2014) göre iktidar,

Mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir: eyleyen öznelerin davranışlarının kaydolduğu imkan alanı üzerinde yer alır: kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları

ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi. (p. 73-74)

İktidar, Foucault'un postmodernist yaklaşımına göre, öznelerin üzerinde mutlak bir etkiye sahiptir, eylemlerini denetler ve eylemlerin üzerinde eylem yapma yetkisini bünyesinde barındırır. İktidarın bu eylemselliği, istediği an kullanabileceği bir güç/şiddet unsurunu elinden bulundurmasından kaynaklanmaktadır. İktidar, yerine göre güce, yani şiddete başvurabildiği gibi, güce başvurmadan, rıza odaklı olarak da varlığını sürdürebilmektedir. İktidar, bu iki unsuru dışlamaksızın ihtiva eder ve bu unsunlar olmaksızın hiçbir iktidar yapılanmasının varlığından söz edilemez (Foucault, 2014, p. 73-74).

İktidarın sahip olduğu güç, eylemde bulunan bir aktörün hangi koşullar altında olursa olsun, dilediği eylemi yapabilme durumunu imlemektedir (Weber, 2005, p. 28). Weber'in tanımlamış olduğu bu güç kavramı bir noktada iktidara karşılık gelmektedir, ancak yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere güç, hiçbir noktada iktidarın tek dayanağı değildir. İktidar ve güç arasındaki ilişki bağlamında iktidarı, kendi iradesini egemen kılma ve diğerlerinin eylemlerini kontrol edebilme, bir eylemi yapmaya yahut yapmamaya zorlama gücü olarak tanımlamak da mümkündür (Kışlalı, 1987, p. 90).

Robert Dahl, iktidar ve güç arasındaki ilişkiye dair a öznesi ile b öznesi arasındaki ilişkide, b öznesinin normal şartlarda yapmak istemediği ya da yapmayacağı bir eylemi sırf a istediği için yapıyorsa bu koşullar altında a'nın b üzerinde bir tahakkümü, iktidarı bulunduğunu ileri sürmektedir (Dahl'dan akt. Lukes, 2005, p. 16). Dahl'ın bu perspektifine göre iktidar, güç ve etki kavramları üzerinden açıklanmaktadır. Dahl'ın yapmış olduğu iktidar tanımlamasını yetersiz bulan Steven Lukes, iktidarı üç farklı boyutta ele almaktadır. Lukes'a (2005) göre, iktidarı anlamak ve anlamlandırmak için bu üç boyutun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. *İktidar: Radikal Bir Görüş* isimli eserinde Lukes, bu üç boyuta dikkat çekmektedir. Bu boyutlardan ilkinin Dahl'ın öne sürdüğü, etki olduğunu belirten yazar, iktidarın birinci boyutu olarak adlandırdığı Dahl'ın yaklaşımına bir ikinci boyut eklemektedir. İktidarın ikinci boyutunda, gündemin belirlenmesi ve karar verme süreçlerindeki iktidar etkisi ön plana çıkartılmaktadır (p. 25). Son olarak Lukes (2005), iktidarın üçüncü bir yönüne işaret ederek bu noktada iktidarın, iktidar ilişkisi kurduğu öznelerin memnuniyetsizlik ve tepkilerini bu davranışlar ortaya çıkmadan engellemesi aşamasında kendisini gösterdiğini ileri sürmektedir. İktidar, bu süreçte kendi perspektifini iktidar ilişkisi geliştirdiği öznelere benimseterek kendi düşünce yapılarına uygunmuş gibi algulamalarını sağlamaktadır (p. 28-29).

Lukes'in işaret ettiği üç boyut, iktidarın ne olduğuna dair kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. İktidarın birinci yüzünde gücün ön plana çıktığı görülmekteyken iktidarın ikincil ve üçüncül yüzünde daha örtük ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu sac ayağı, iktidarın çeşitli bileşenlerini sunarken, iktidar olgusunun salt güce indirgenemeyeceğini bir kez daha vurgulamaktadır. İktidar ve güç ilişkisi karşısında bir de otoritenin ne olduğunun sorgulanması gerekmektedir, çünkü her iktidar otorite olarak kabul edilmeyebilir. Her ne kadar sıklıkla iktidar kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılsa da otorite, farklı bir noktaya işaret etmektedir. İngilizcede otorite

(*authority*) kelimesinin kökeni yazar anlamına gelen (*author*), kelimesinden gelmektedir ve otorite, üretkenliği çağrıştırmaktadır (Sennett, 2005, p. 26).

Otorite, genel ifadelerle tanımlanacak olursa Sennett'e (2005) göre somut, güvenilir ve istikrarlı bir güç anlamına gelmektedir (p. 27). İstikrar ve güvenilirlik vurgusu bu aşamada önem arz etmektedir. Weber'e göre otorite meşruiyetle özdeşdir; dolayısıyla insanlar, yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri kişilerin buyruklarına itaat etmezler. Bu noktada bir otoriteyi, otorite yapan şeyin, insanların, yöneticilerine karşı gönüllü olarak itaat etmeleri durumu olduğu söylenebilmektedir (p. 30). İktidar, güç ve otorite arasında organik bir ilişki bulunmaktadır. Güç, iktidarın bir aygıtı olarak kullanılmaktadır ancak tek başına iktidarı oluşturmak için yeterli değildir. Güç, iktidara içkindir ancak iktidara özdeş değildir.

Siyasal İktidar Kavramı

İktidarın genel anlamda tanımlanması ne kadar farklılıklar içeriyorsa, siyasal anlamdaki iktidarın tanımlanması da bir o kadar farklılıklar içermektedir. Siyasal iktidar, iktidar türleri içerisinde en geniş, en genel ve en üstün iktidar türü olup gerektiği zamanlarda güç kullanma yetisine sahip tek iktidar türü olarak tanımlanabilir (Kışlalı, 1987, p. 90-91). Siyasal iktidarın önemi, eylemlerinin ve icraatlarının toplumsal yapının tümünü etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Siyasal iktidar, genelleyicidir ve tümel bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, sınırları belirli bir ülke genelindeki bütünü etkileyen iktidar anlamına gelmektedir (Kapani, 2016, p. 57).

Siyasal iktidarı toplumsal iktidar tiplerinden birisi olarak nitelendiren Gianfranco Poggi (2014), toplumsal iktidarı; toplumdaki bazı grupların, ideallerinin ve amaçlarının diğer insanların çıkarlarıyla uyuşmaması durumunda dahi diğerlerinin tercih ve beklentilerini görmezden gelerek kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek adına diğer insanların enerjisini onların iradesi dışında seferber etme durumu olarak tanımlamaktadır (p. 3-4). Toplumsal iktidarı üç tür olarak kategorize eden Poggi (2014), toplumsal düzlemde var olan iktidarlara ekonomik, kuralcı ve siyasal iktidar olarak sıralamaktadır. Toplumdaki önemli maddi kaynaklarının kontrolünün sağlanmasında ekonomik iktidar devredeyken, toplumsal inanç, değerler ve kurallar üzerindeki kontrol hususunda kontrolcü iktidar devredir. Siyasal iktidar ise bu hususta güç ile birlikte anılır ve güç kullanımının sürekliliğini sağlayabilmek adına gerekli görülen maddi ve örgütsel olanakların üzerinde kontrol olarak tanımlanmaktadır (p. 10).

Poggi (2014), siyasal iktidarın yapısının üç temel unsurdan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Poggi'ye göre, siyasal iktidar, ilk olarak doğrudan doğruya ya da sıklıkla başvurma da şiddet araçlarına sahiptir ve bu durum, siyasal iktidarın bir dayanağı olarak kabul edilmektedir. İkincil olarak siyasal iktidar, emir veren mercii konumundadır ve siyasal iktidar kurumsallaşmış standardize olduktan sonra iktidar yapısı bir emir verme biçimine dönüşmektedir. Bu durumda, siyasal iktidarın sahip olduğu birinci dayanak olan güç devreye girmektedir. Şayet, iktidarın emirlerine itiraz edilir ve uyulmazsa, siyasal iktidar karşıt öznelerin direnç ve inadını kırmak amacıyla zor kullanabilmektedir. Siyasal iktidarın işlerliğinde önemli olan bir diğer husus ise

meşruluk özelliğidir. Kararlarının ve eylemlerinin toplumsal yapı tarafından, yerinde ve uygun görülmesi, iktidarın meşru yönüne işaret etmektedir (p. 7-9).

Siyasal iktidar, toplumsal yapı içerisinde varlık gösteren diğer iktidar yapılarından daha farklı ve özel bir yapıya sahiptir. Siyasal iktidarın alametifarikalarını Münci Kapani (2016) dört başlık altında sıralamaktadır. İlk olarak, siyasal iktidar kapsam olarak diğer iktidar türlerinden farklıdır ve daha geniş bir alan üzerinde etkili olmaktadır. Siyasal iktidar, ulusal toprakların sınırları içerisinde yaşayan tüm yurttaşların üzerinde bağlayıcı kararlar alabilme özelliğine sahiptir (p. 58). İkinci olarak, siyasal iktidar toplumda yer alan diğer iktidar türleri ile eşitliğe dayalı bir ilişki içerisinde bulunmamaktadır. Siyasal iktidar, bir toplumda hiyerarşik olarak en üstün iktidardır ve son sözü söyleme yetkisine sahiptir (Kapani, 2016, p. 58, Poggi, 2014, p. 11). Üçüncü olarak, siyasal iktidar diğer iktidar türlerinden farklı olarak güç ve kuvvet kullanma tekeli elinde bulundurmaktadır. Sosyal düzenin sağlanması ve toplumsal yaşamın işlerliği için, siyasal iktidar, gerekli zamanlarda güç kullanma özelliğine sahiptir. Son olarak ise, siyasal iktidar, rıza ve itaati yapısal olarak içerisinde barındırmak durumundadır. Hiçbir siyasal iktidar, varlığını güç ve zor kullanarak sürdüremez dolayısıyla siyasal iktidarın en önemli ayırt edici özellikleri rıza ve itaat unsurlarını bünyesinde barındırmasıdır. Bu noktadan hareketle Kapani, *İktidar=Kuvvet+Rıza* formülasyonunu yapmaktadır (Kapani, 2016, p. 58-60). Bu formüle göre, bir iktidar her ne kadar yapısal olarak güç kullanımını tekelinde barındırsa da sadece güç kullanarak iktidarını sürdürmez. Rıza, tam da bu noktada devreye girmektedir. Belirli bir siyasal iktidarın egemenliği altında yaşayan bireylerin, mevcut iktidarın iktidarlığına karşı rıza gösteriyor olmaları, siyasal iktidarın sürekliliği ve geçerliliği için önem arz etmektedir.

Siyasal Meşruiyet Kavramı

Siyasal iktidar kavramı genellikle meşruiyet kavramı ile birlikte anılmaktadır, çünkü meşruiyeti olmayan hiçbir iktidar varlığını sürdürmez. İktidar, toplumu ne adına yönettiğini belirtmeden ve yönettiği toplumdaki onay/rıza almadan meşruiyet kazanamaz (Çetin, 2003, p. 66). Bu noktada meşruiyetin, siyasal iktidarlar açısından gerekliliğinin belirtilmesi gerekmektedir. Salt güç ve kaba kuvvete dayanan hiçbir iktidarın daimi olarak varlık gösteremeyeceği gerçekliğinden hareketle iktidarlar yönetmiş oldukları toplulukları, salt emir ve yönetme erkine değil, aynı zamanda yönetme hakkına haiz olduklarına da inandırmaya çalışmışlardır (Kapani, 2016, p. 78).

Meşruiyet, genel ifadelerle söylenecek olursa, iktidarın, toplumu yönetme hakkının tanınması, kabul edilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Coicaud, 2002, p. 10). Yönetilen konumundaki kitleler, egemen siyasal iktidarın yönetme gücüne rıza gösterirler ve kabul ederler. Bu durum, iktidarın meşruiyetini göstermektedir. Meşruiyetin nereden ve nasıl kaynaklandığına dair çok farklı düşünceler bulunmaktadır. İlk dönemlerde meşruiyetin temeli, kutsal inançlarda, gökte ve Tanrı'da aranmıştır (Kapani, 2016, p. 78). Teokratik temelli bu düşünceler uzunca bir dönem meşruiyetin dayanağına dair sorulara cevap vermiştir. Ancak 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında meşruiyet, ilahi, kutsal ya da soyut temellerde değil daha somut olan toplumda aranmaya başlamıştır. (Kapani, 2016, p. 80-81). Meşruiyetin dayanağında değişme gözlemlenmiş

olsa da meşruiyete atfedilen önem, hiçbir dönem değişmemiştir. Çünkü bir siyasal iktidarın mevcudiyetinde, meşruluk, önemli bir yapısal bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meşruiyetin dayanaklarına ve meşru otoritenin yapısına dair derinlikli incelemelerde bulunan Weber'e (2005) göre, meşruiyet, üç temel dayanak üzerinden temellenmektedir: rasyonel temeller, geleneksel temeller ve karizmatik temeller. Weber'in sınıflandırmasına göre, meşruiyet bu üç temelden kaynaklanmaktadır. Rasyonel temeller, egemen konumdaki iktidarların emir verme hakkına sahip olduğu kabulüne dayanmaktadır ve yasal otoriteye işaret eder. Geleneksel temellerde ise eski dönemlerden beri var olan gelenekler ve kutsal inanışlar otoritenin meşru olduğuna dair bir inanç beslemektedir. Son olarak karizmatik temeller, bireyin özgül özellikleri, kahramanlığı ve istisnai olma durumuna dayalıdır ve karizmatik otorite, olarak adlandırılmaktadır (p. 40). Bu üç temel dayanak noktası bir siyasal iktidarın meşruiyetini belirlemektedir.

Weber gibi, meşruiyet tipolojisi kuran, çağdaş siyaset bilimci David Easton, meşruiyeti, ideolojik kaynak, yapısal kaynak ve liderlerin kişisel özellikleri olmak üzere üç temele dayandırmaktadır. Weber'in tipolojisinden esinlenen Easton, meşruluğun sağlanmasında birincil dayanak olarak ideolojik kaynaktan bahsetmektedir. İdeolojinin genel olarak bir inanç sistemi olduğundan hareketle, her yönetimin, siyasal iktidarın dayandığı bir ideolojik temel bulunmaktadır. Yönetilenler, siyasal iktidarın sahip olduğu değerleri, düşünceleri ve idealleri benimseyip, geçerli olduğuna inanırsa ideolojik temelli bir meşruiyet sağlanmış olur. Meşruluğun kaynağına dair ikincil olarak yapısal kaynakları gösteren Easton, siyasal sistemin ve işleyişinin düzenlendiği hukuk normları ve kuralların, yönetilenler tarafından geçerli kabul edilmesini meşruluğun bir dayanağı olarak göstermektedir. Anayasa ve kanunlar gibi hukuksal düzenlemelerin yönetilenler tarafından geçerli görülmesi, meşruiyetin sağlanmasında önemli görülmektedir. Easton, son olarak siyasi liderlerin kişilik özelliklerini göstermektedir. Weber'in karizmatik otoritesinden daha geniş bir anlamsal göndermesi bulunan siyasi liderlerin kişilik özelliği, toplumsal desteğin sağlanmasında önem arz etmektedir. Easton, başarılı ve yetenekli kişilik özelliklerin toplumsal destek alınması hususunda önemli olduğunu ileri sürmektedir ve siyasi iktidarların kişilik özelliklerini meşruiyetin bir dayanak noktası olarak görmektedir (Easton'dan akt. Kapani, 2016, p. 104-106).

Siyasal meşruiyet, hangi dayanak noktalarından sağlanırsa sağlansın, iktidarlar için vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmektedir. Meşruiyetini yitiren bir iktidarın toplumdaki varlığı tartışmalı hale gelir ve yönetilen kesim tarafından kabul görmez. Dolayısıyla iktidarlar, meşruiyetlerini yineleyerek güncel tutmak istemektedirler. Bu noktada iktidarların meşruiyet arayış çabalarıyla karşılaşmaktadır. Kitle iletişim araçları ve medya, siyasal iktidarların meşruiyet arayışlarında etkin rol oynar. Meşruiyetin sağlanmasında ve mevcut iktidara karşı rızanın oluşturulmasında medya önemli bir role sahiptir.

“Dördüncü Güç” Olarak Medya

Demokratik bir sistemin yapısal bileşeni olarak gösterilen kuvvetler ayrılığına (yasama-yürütme-yargı) ilaveten dördüncü bir güç olarak medya gösterilmektedir. Dördüncü güç olarak

basına, halk adına siyasal iktidarı denetleme/gözetleme ve doğru bilgiyi halka aktarma görevleri verilmiştir (Erdoğan, 1999, p. 33-34). Dördüncü güç yaklaşımı çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı erklerinden bağımsız olarak basın, kamu yararını gözetmekle yükümlüdür. Kamu yararını gözetmekle yükümlü medya, dördüncü bir güç olarak iktidarı denetleyip, halkla doğru bilgi aktarma görevini yerine layıkıyla getirdiği takdirde demokratik bir sistemin gerekliliğini de yerine getirmiş olmaktadır. Nihayetinde demokrasi-kamu yararı ve kamu hizmeti medyası arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Keane, 2010, p. 160). Demokratik bir sistemin işleyişi, basının dördüncü güç görevini ne derece yerine getirip, getiremediğiyle yakından ilişkilidir. Özetle dördüncü güç kavramsallaştırması, bilgiye erişimin sağlanması, kamuoyunun oluşması ve kamuoyunun fikirlerini ifade edebilmesi için gereken platformun yaratılmasıyla birlikte eleştirel bir gözlemci olarak demokratik sistemin ruhunu korumaya yönelik bir anlamsal çerçeveye sahiptir (Debatın, 2016, p. 1).

Demokratik sistemlerde kamuoyu-medya arasındaki ilişki iki şekilde değerlendirilebilmektedir. Bunlardan ilki, medyanın dördüncü güç olma işleviyle de ilintili olarak medyanın kamuoyunun sesi olmasıdır. İkincisi ise, medyanın kamuoyunun yaratıcısı ve düzenleyicisi konumunda yer almasıdır (Atabek, 2002, p. 232). Bu çerçevede medya, kamuoyu adına siyasal iktidarı denetlerken, aynı zamanda kamuoyunun tertipleycisi olarak düalist bir yapı sergilemektedir. Kamuoyunun tertipleycisi olarak medya, siyasal iktidarların meşruiyetlerinin sağlanmasında etkili olmaktadır. Siyasal iktidarlar, demokratik sistemin bir gereği olarak kamuoyu desteğini arkalarına alma gereksinimi hissetmektedirler. Medya, kamuoyu desteğini sağlamak adına siyasi aktörler için güçlü bir kanaldır. Dolayısıyla, siyasi aktörlerin ve siyasal iktidarların medya ile yakın ilişkiye girmesi kaçınılmazdır (Aelst ve Walgrave, 2017, p. 8). Siyasal iktidarların/aktörlerin medya ile kurdukları yakın ilişkinin, bir noktada geleneksel medyanın dördüncü güç olma işlevini soğurduğu söylenebilir. Siyasal iktidarlar, kendi ideolojik perspektiflerine uygun olmayan medya organizasyonlarını sindirme, baskı altında tutma ya da sansür yoluyla oyunun dışında tutmak istemektedirler. Bu bağlamda iktidar, medya ve demokrasi arasında karmaşık bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Meşruiyetin Sağlanmasında Siyasal İktidar ve Medya İlişkisi

Teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişen ve dönüşen kitle iletişimi, gelmiş olduğu nokta itibariyle toplum üzerindeki kuşatıcı etkisini sürdürmektedir. Geleneksel medyanın gündem ve toplum üzerindeki etkisine ek olarak yeni medyanın da oyuna dahil olmasıyla, siyasal iktidarlar ve medya arasındaki ilişki gittikçe karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Siyasal iktidarlar, yani yönetenler ve yönetilenler arasındaki iletişim, televizyon, radyo ve gazete gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, p. 20). Bu tanımlama, günümüz toplumları için eksik kalmaktadır. Günümüzde yeni medyanın da yükselişe geçmesiyle iletişim olanakları çeşitlenip, zenginleşmiştir. İletişim araçlarının çeşitlenmesinin siyasal iktidarların meşruiyet arayışlarında kolaylıklar sağladığı söylenebilmektedir. Toplumsal onayın alınması ve belirli olaylara karşı rızanın oluşturulması noktasında kitle iletişim araçları her dönem etkili

olmuşlardır. Özellikle siyasal iletişim süreçlerinde medya, yurttaşları bilgilendirmenin yanında siyasal meşruiyetin sağlanmasında etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Çebi, 2002, p. 9).

Siyasal meşruiyet ve medya arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İktidarlar, meşruiyetlerinin tesisinde ve korunması noktasında medyayı bir araç olarak görmektedirler. Bu noktada ortaya bir mücadele alanının çıktığı söylenebilir. İktidar mekanizmaları, bir yandan kendi ideolojileri ve pratikleriyle uyumlu olan medya organizasyonlarıyla meşruiyetlerini pekiştirirken, diğer yandan kendilerine muhalif olan medya organizasyonlarıyla mücadele etmektedirler. Bu çerçevede muhalif medya kavramı gündeme gelmektedir. Genel itibarıyla, kendisini çeşitli nedenlerden ötürü (ideolojik, etnik ya da politik) iktidarın politikalarının karşısında konumlandırılan medya organizasyonları muhalif medya olarak adlandırılmaktadır. İktidar mekanizmasının çizgisinde duran ve onunla yakın ilişkiler geliştiren medya organizasyonlarından farklı bir noktada duran muhalif medya, bağımsız medya, topluluk medyası, radikal medya veya alternatif medya gibi isimlerle de adlandırılabilir (Özer, 2012, p. 10).

İktidarların medya aracılığıyla meşruiyetlerinin sağlanmasında, muhalif medya, sınırlandırıcı bir etken olarak kabul edilmektedir. Geleneksel medya özelinde söylenecek olursa, muhalif yazılı basın ve radyo-televizyon yayınları, iktidarların meşruiyet arayışında, karşıt bir blok oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede ana akım medya manipülatif olarak kategorize edilirken, alternatif/muhalif medya eleştirel-sorgulayıcı bir yapıda görülmektedir (Fuchs, 2010, p. 178). Ana akım medya, iktidarların meşruiyetlerinin bir garantörü olarak görev yapmaktayken muhalif medya, siyasal meşruiyetin sorgulanması noktasında işlevsel bir yapıya sahiptir. Fuchs'a (2010) göre geleneksel medya ideolojik olup içerik itibarıyla manipülatif bir yapıya sahiptir. Bu yapıyla ana akım geleneksel medya, hedefkitlelerinin dikkatini olağan gündelik sorunlardan saptırmaktadır. Alternatif/muhalif medya ise, eleştirel bir yapıya sahip olup, iktidarın hegemonyasına karşı, karşı-hegemonyayı içermektedir. Eleştirel biçimi ve içeriğiyle alternatif/muhalif medya, medyada yer alamayan "sessiz" ve "güçsüz" kitlelere yer vermektedir (p. 179). Dolayısıyla, muhalif medyanın, iktidarların meşruiyetlerin sorgulanması noktasında faaliyet gösterdiği söylenebilir. Muhalif medya, gerek biçim gerekse de içerik yönüyle, iktidarların meşruiyetlerini sorgulayabilmektedir. Bu karşıtlık, bir noktada iktidar yanlısı medyayı beslemektedir. Muhalif medyanın etkisini en aza indirebilmek ve meşruiyeti sağlayabilmek açısından iktidarlar, ideolojilerine uygun yayınlar yapan medya organizasyonlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum, medyanın demokratik toplumlarda üstlenmiş olduğu dördüncü güç olma görevini, tam anlamıyla yerine getirebilmesinin önünde engel olabilmektedir.

Medya ve siyaset arasındaki ilişki günümüze özgü değildir. İlkel de olsa iletişim teknikleri ve iktidar yapıları arasında güçlü ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Günümüzde ise, iletişim tekniklerinin gelişip dönüşmesi siyaset ve iletişimin daha da yakınlaşmasına neden olmuştur (Çoban, 2014, p. 28). Medyanın artan gücü ve iletişime duyulan ihtiyaç, siyasal iktidarları medyayı etkin olarak kullanma yolları aramaya sevk etmiştir. Özellikle Marksist temelli eleştirel yaklaşımlarda medya, siyasal iktidarın meşrulaştırma aracı olarak kabul edilmektedir (Paçacı, 2014, p. 22). Medya, siyasal iktidarların meşruiyet arayışında önemli bir yere sahiptir. Özellikle günümüz toplumlarında siyaset, bir medya politikası olarak kabul edilmektedir ve siyasal sistemin

düzenli olarak işleyişi medya politikalarının vatandaşların desteğini ya da en azından daha az düşmanlığını elde edebilecek şekilde hazırlanmasına bağlıdır (Castells, 2007, p. 240). Görüldüğü üzere etkili bir medya politikası, siyasal sistemin işlerliği için önem arz etmektedir. İktidarlar, yönetilenler üzerinde güç ilişkisine dayalı olmayan birtakım ilişkiler geliştirmektedirler. Rızanın üretilmesi durumu tam bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Rızanın İmalatı ve Medya İlişkisi

Siyasal iktidar ve rıza arasındaki ilişki Kapani'nin "iktidar = kuvvet + rıza" formülasyonunda görülmektedir. Siyasal iktidar, meşruiyetini sürdürebilmek için toplumsal rızayı da üretmek durumundadır ve medya, bu noktada önemli bir rol üstlenmektedir. Siyasal iktidarın eylemlerine, tasarruflarına ve mevcudiyetine dair rızanın oluşması iktidarın varlığının ön koşuludur. Günümüzde yaşanan teknik gelişmeler sayesinde iktidarlar, bu meşruiyeti ve rızayı sağlamak hususunda rahat bir manevra sahasına sahiptirler. Günümüzde iktidarlar, teknolojinin aracılığıyla değil, bizzat teknolojinin kendisi sayesinde alanlarını genişletmektedirler ve meşruiyetlerini sağlamaktadır (Habermas, 2007, p. 36). Yeni medyanın ve sosyal medyanın gelmiş olduğu son nokta bu önermeye örnek olarak gösterilebilir. Siyasal iktidarların, yeni bir hareket alanı olarak beliren sosyal medya, meşruiyet arayışının icra edildiği bir alan olarak görülmektedir.

Siyasal meşruiyetin yakından ilintili olduğu rıza kavramına tekrar dönülecek olursa, herhangi bir siyasal iktidarın meşruiyeti, yönetilen kesimin mevcut iktidara olan rızası ile doğru orantılıdır. Yönetilenlerin, yönetici elite karşı rızası ne kadar düşükse, o iktidarın meşruiyeti de o denli tartışmalı ve sorunludur. Bu noktadan hareketle siyasal anlamda meşruiyet ve rıza arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Siyasal iktidarların meşruiyet arayışlarında ve rıza üretim aşamalarında, kitle medyasına ihtiyaçları bulunmaktadır. Genellikle davranış ve tutum modeli sunan kitle iletişim araçları sayesinde hedef kitle, hangi davranış/görüşlerin kabul edilebilir ve hangi davranışların övgüye layık olduğunu medyanın yarattığı imajlar sayesinde öğrenmektedir. İzler kitle, krizlerle nasıl başa çıkılacağını ya da sosyal kurumları nasıl değerlendirmeleri gerektiğini de yine kitle medyasının sunmuş olduğu davranış kalıplarından öğrenmektedirler (Graber ve Dunaway, 2018, p. 3). Siyasi iktidarların icraatlarına yönelik rıza da bu noktada medyanın üretmiş olduğu davranış kalıpları ile sağlanabilmektedir. Medyanın sunduğu ve idealize ettiği davranış kalıpları, rızanın üretilmesi aşamasında etkili olmaktadır.

Toplumsal iktidar türü olan siyasal iktidar, meşruiyetini daimi olarak yenilemekle yükümlüdür. Bir iktidarın meşruiyeti, yönetilenler tarafından sorgulanmaya başladığında, o iktidarın mevcudiyeti sorunlu bir hal almaktadır. Bu noktada, siyasal iktidarlar, meşruiyetlerini canlı tutabilmek için çeşitli araçlara ihtiyaç duymaktadırlar. Medya, bu hususta önem kazanmaktadır ve meşruiyetin sağlanmasında iktidarlara bir araç olarak fırsatlar sunmaktadır. Gerek rızanın üretilmesinde gerekse de meşruiyetin yönetilenler nazarında güncel tutulmasında medyanın önemli bir rolü bulunmaktadır. Yönetici elitin iktidarını sürdürebilmesi ve meşruiyetini güncel tutabilmesi aşamasında Hackett ve diğer araştırmacılar medyanın rızayı üreten en önemli araç olduğu üzerinde anlaşmaktadırlar (Mora, 2008, p. 22).

Rızanın üretilmesi ve yönetilenlerin, iktidarların çizdikleri yörünge doğrultusunda bir tutum sergilemelerini sağlamak amacıyla kitle medyası iktidarlar adına aktif roller üstlenmektedirler. Belirlenen mesajları ve sembolleri, kitlelere ileten bir sistem olarak hizmet veren kitle medyası, eğlendirip, avuturken aynı zamanda bireyleri, toplumun bütününe ekleyen, inançları ve davranış biçimlerini de aşlamaktadır (Herman ve Chomsky, 2012, p. 72).

Rızanın İmalatında Yeni Medya'nın Yeri

Siyasal iktidarların rızayı üretmek amacıyla kullandığı araçlar, toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak farklılaşmaktadır. Uzunca bir dönem geleneksel medya araçları (televizyon, gazete, dergi, vs.) aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan toplumsal rıza üretimi, günümüzde oyuna yeni medya teknolojilerinin de dahil olmasıyla farklı bir yapıya bürünmüştür. Teknolojiyle yakından ilişkili olan yeni medyaya dair her ne kadar uzlaşıya varılmış tek bir tanım bulunmasa da Lev Manovich'e (2001) göre, yeni medyanın bilgisayar ve bilgisayar teknolojisiyle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır (p. 43). Bilgisayar ve 2.0 web tabanlı araçlar aracılığıyla enformasyonun paylaşımına başlanılmasının yeni medyanın gelişmesini sağladığı söylenebilir. Bilgisayarlar, internet ortamı ve akıllı telefonlar gibi dijital araç gereçler yeni medya araçları olarak nitelendirilebilirler (Binark, 2007, p. 21).

Hızlı bir şekilde gündelik hayatın bir parçası haline gelen yeni medya, geleneksel medyadan farklı olarak birçok özelliğe sahiptir. Bu özelliklerin en önemlileri yeni medyanın sahip olduğu etkileşimsellik ve multimedya biçimidir (Binark, 2007, p. 21). Yeni medya sahip olduğu etkileşimsellik sayesinde geleneksel medyadan farklı olarak kaynaktan alıcıya olan bilgi akışını tersine döndürmüştür. Yeni medya düzenindeki etkileşimsellik geleneksel medyada tüketici konumunda yer alan kullanıcının da rolünü değiştirmiştir (Binark, 2007, p. 21). Yeni medyada kullanıcılar içeriklerin hem tüketicisi hem de üreticisi konumunda yer alabilmektedirler. Multimedya özelliği sayesinde ise yeni medya, kullanıcılarına farklı türde verileri tek bir araçta sunmaktadır (Van Dijk'ten akt. Binark, 2007, p. 21). Multimedya özellik, aynı anda ses, görüntü ve metin gibi farklı türde iletişimsel içeriklerin sunulması olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda yeni medyanın, geleneksel medyadan farklı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Rızanın üretilmesi noktasında yeni medyanın rolü ise tartışmaya açık bir konumdur. Yeni medyanın kullanıcılarına siyasal iktidarın denetiminden görece uzak bir platform sağlıyor olması iktidarın söylemine karşıt bir söylemin oluşturulması noktasında kolaylık sağlamaktadır. Yeni medya aracılığıyla kullanıcılar karşı-hegemonya oluşturabilmektedir ve bu durum da göreceli olarak iktidarların rıza üretimini kesintiye uğratmaktadır. Yeni medyanın sahip olduğu özellikler ve herhangi bir üyesinin gündemiyle sınırlı olmayan ağları, kullanıcılara geniş hacimli, eş zamanlı ve interaktif bir organizasyon planlama imkanı sunmaktadır (Bennett, 2003, p. 20).

Yeni medyanın rıza üretimi ile ilişkisi iki düzlemde ele alınabilir. Birinci düzlem, yukarıda görüldüğü üzere iktidarın hegemonyasına karşıt bir hegemonyanın oluşturulmasında kullanıcılara platform sunması ve kullanıcılarının kendi ürettikleri içerikleri diğer kullanıcılarla paylaşması olarak kabul edilebilir. Bu durum, rızanın üretilmesini sınırlandırıcı bir yapıya bürünebilir. İkincil

düzlem ise, siyasal iktidarların yeni medyayı rıza üretimi aşamalarında kullanması durumudur. Bu yönüyle yeni medya, iktidar mekanizmalarına da yeni bir alan yaratmaktadır. Yeni medya aracılığıyla siyasal iktidarlar rıza üretimi süreçlerine işlerlik kazandırabilmektedir. Bu yönüyle yeni medya ve rıza üretimi arasında karmaşık bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Sonuç

İktidar olgusu çeşitli biçimlere bürünerek toplumsal yaşamda kendisini göstermektedir. İktidarın bulunmadığı bir toplumsal yapının sadece soyutlamada görüleceği (Foucault, 2014, p. 77) gerçeğinden hareket edilirse her toplumsal yapıda iktidar mekanizmasının var olduğu söylenebilir. Toplumsal yaşama için olarak varlık gösteren siyasal iktidar toplumsal yaşamı anlamlandırmak açısından önem teşkil etmektedir. Siyasal iktidar, toplumsal yapı açısından iktidar türleri içerisinde en önemli olanı olarak kabul edilmektedir. Siyasal iktidarın eylemleri, toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, siyasal iktidar ve toplum arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.

Siyasal iktidarların, toplumu yönetebilmeye ehil olmalarının sağlanması, meşruiyet kavramını ortaya çıkartmaktadır. Siyasal iktidara dair, toplumu hangi sıfatla ve ne için yönetecektir soruları meşruiyet tartışmalarına neden olmaktadır. Siyasal iktidarın toplumsal düzlemdeki varlığı meşruiyetiyle doğru orantılı olarak devam etmektedir. Meşruiyetini yitiren bir siyasal iktidar, yöneten konumunda kalmış olsa da iktidar ruhunu kaybederek salt güç konumuna geçmektedir. Bu noktadan hareketle meşruiyetin siyasal iktidarlar açısından olmazsa olmaz olduğu kabul edilmektedir. Siyasal iktidarlar açısından önem arz eden meşruiyetin sağlanması ve sürdürülmesi de en az meşruiyet olgusunun kendisi kadar önem arz etmektedir.

Siyasal iktidarlar meşruiyet arayışlarında birtakım araçlara ihtiyaç duymaktadırlar. Kitle iletişim araçları ve medya bu araçlardan birkaçı olarak öne çıkmaktadırlar. Kitle iletişim araçları ve medya, iktidarların toplumsal kabulü üretebilmek ve meşruiyeti sürdürebilmek adına kullandıkları önemli araçlardır. Hakim ideolojinin ve bakış açısının medya aracılığıyla yönetilen kitlelere sunulması, bir noktada davranış kalıplarının da kitlelere benimsetilmesi durumunu ortaya çıkartmaktadır. Modern siyasal iktidarlar, medyayı ve kitle iletişim araçlarını, meşruiyetin sağlanmasında bir araç olarak görmektedirler. Ancak bu noktada şunun da belirtilmesi gerekmektedir ki, siyasi iktidarlar bir yandan medya aracılığıyla meşruiyetlerini sağlamaya çalışırken diğer yandan da muhalif medyanın yarattığı ya da yaratabileceği olası meşruiyet tartışmalarına karşı mücadele etmektedirler. Dolayısıyla, siyasal meşruiyet arayışında medyanın tek boyutlu düşünülmemesi gerekmektedir. Siyasal iktidara yakın medya organizasyonları, siyasal meşruiyetin sağlanmasında etkili olabilmektedir ancak meşruiyetin sağlanması hususunda mevcut siyasal iktidarların karşısında farklı muhalif medya blokları da yer alabilmektedir.

Yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesiyle beraber, geleneksel medyanın yeri ve konumu da tartışılmaya başlanmıştır. Geleneksel medyaya göre birçok farklı özelliği bünyesinde barındıran yeni medya, meşruiyet arayışında ve rıza üretimi noktasında rol oynamaktadır. Günümüzde siyasal iktidarlar, geleneksel medyaya ek olarak yeni medya aracılığıyla da toplumsal

rızayı üretmeye çalışmaktadırlar. Ancak yeni medya, aynı şekilde rızanın üretilmesi süreçlerini kesintiye de uğratabilmektedir. Siyasal iktidarların görece denetimden uzak oluşu yeni medyayı karşı-hegemonyanın oluşturulabileceği bir platform haline getirmiştir. Zamandan ve mekandan görece bağımsız bir şekilde erişim olanaklarına sahip olarak yeni medya, siyasal meşruiyetin sağlanması ve rızanın imalatı süreçlerinde etkili bir araç olma yolunda ilerlemektedir.

Sonuç olarak siyasal iktidarlar, meşruiyet arayışlarını sürdürmek durumundadırlar. Bu arayışta, siyasal iktidarların en önemli aracının ise medya olduğu görülmektedir. Siyasal iktidarlar meşruiyetin sağlanması yolundaki sorunlarla, özellikle de günümüzde sıklıkla karşılaşmaktadırlar. Bu noktada kitle iletişim araçları ve medya faaliyetleri devreye girerek meşruiyetin sağlanması hususunda bir aracı rolü üstlenmektedirler.

Kaynaklar

- Aelst, P. V. ve Walgrave, S. (2017). (Ed.). *How political actors use the media: A functional analysis of the media's role in politics*. Cham: Springer International Publishing.
- Alemdar, K. (1999). (Ed.). *Medya gücü ve demokratik kurumlar*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Arsan, E. ve Çoban, S. (2014). (Ed.). *Medya ve iktidar*. İstanbul: Evrensel Kültür Yayınları.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu Dergisi*, 19, 223-238.
- Binark, M. (2007). (Ed.). *Yeni medya çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve iktidar*. G. Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1960).
- Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. *International Journal of Communication*, vol.1, 238-266.
- Coicaud, J. M. (2002). *Legitimacy and politics: A contribution to the study of political right and political responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couldry, N. ve Curran, J. (2003). (Ed.). *Contesting media power alternative media in a networked world*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Çebi, M, S. (2002). Günümüzde siyasetin medya inşası ve sunumu üzerine bazı dikkatler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 14 (Yaz), 1-35.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin evrensel sorunu: İktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 61-88.
- Debatin, B. S. (2016). Fourth estate. *The International Encyclopedia of Political Communication*. 1-8.
- Duverger, M. (1982). *Siyaset sosyolojisi*. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları (orijinal baskı tarihi 1966).
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*. I. Ergüden ve O. Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1994).
- Fuchs, C. (2010). Alternative media as a critical media. *European J of Social Theory*, 13(2), 173-192.
- Graber, D. A. ve Dunaway, J. (2018). *Mass media and American politics*. Washington, D.C: Cq Press.
- Habermas, J. (2007). *İdeoloji olarak teknik ve bilim*. M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (orijinal baskı tarihi 1968).
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012). *Rızanın imalatı kitle medyasının ekonomi politiği*. E. Abadoğlu (Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları (orijinal baskı tarihi 1988).
- Kapani, M. (2016). *Politika bilimine giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Keane, J. (2010). *Medya ve Demokrasi*. H. Şahin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1991).
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Lukes, S. (2005). *Power a radical view*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge: MIT Press.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar seçkinleri*. Ü. Oskay (Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1956).
- Mora, N. (2008). *Medya çalışmaları medya pedagojisi ve küresel iletişim*. İstanbul: Alt Kitap Yayınevi.
- Özer, Ö. (2012). (Ed.). *Alternatif medya alternatif gazetecilik*. Konya: Literatürk Yayınları.
- Paçacı, İ. (2014). Elektronik iletişim çağı ve oluş(turul)makta olan yeni(!) toplum düzeni üzerinde küresel toplum mühendisliği etkisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 19-56.
- Poggi, G. (2014). *Devlet doğası, gelişimi ve geleceği*. A. Babacan (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (orijinal baskı tarihi 1990).
- Russell, B. (1990). *İktidar*. M. Ergin (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1938).
- Sennett, R. (2005). *Otorite*. K. Durand (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1980).
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. H. B. Akın (Çev.). Ankara: Adres Yayınları (orijinal baskı tarihi 1915).

Medya ve Demokrasi İlişkisinin Bağ ve Bağlantıları Üzerine Yeniden Düşünmek

Cengiz ANIK*

Giriş

Hakkında en çok yazılan ve konuşulan konulardan birisi medya-demokrasi ilişkisidir. Demokrasi kavramı geçtiği için siyaset bilimciler bu konu ile ziyadesiyle ilgilenmektedir. Demokrasi ile medya konusunda sosyologlar, sosyal psikologlar ve psikologlar da epey eser üretmiştir.

Bu konu, sadece akademisyenler için değil, uygulamacılar açısından da oldukça caziptir. Her kurum ve hatta kişi teveccüh ve takdir görmek ister. Takdir ve teveccüh popülariteyi, popülarite itibarlı olmayı sağlamakta, itibar da güç kazandırmaktadır. Bütün bunlar için öncelikle, medya uzmanlığına ihtiyaç vardır. İkisi de birbirini besler. Dolayısıyla, bu besin kaynaklarına uygulamacıların fazlasıyla ilgi duyması doğaldır.

Demek ki, alanla ilgili derleyici, toparlayıcı bir yazı ortaya koymak çok kolay değil. Bununla birlikte, konuyu binlerce sayfalık kitaplarla ne yazmaya ne de okumaya tahammül var. Dahası konu, o kadar hızlı içerik ve kılıf değiştiriyor ki, bu yazıyı yazarken bile “bir önceki cümle bayatladı” deseler şaşımam.

Konuya bir dönem sansür, özgürlük, denge-denetim gibi kavramların açılımları ile bakılıyordu. Sonra, medyanın “ehlileştirilmiş siyasal aktör var etme” misyonu popüler hale geldi. Sınırsız etki kuramlarının pek çoğu, özellikle de tazeliğini hâlâ koruyan “sihirli mermi”, bu popülizme örnektir. Bir süre “medyanın demokratik fonksiyonu neden sınırlı” diye tartıştık. Çünkü, iletinin sosyal katmanlarca süzüldüğüne ve filtrelendiğine tanık olduk. Bu, medyanın demokratik işlevlerinin katalizör rolden ibaret olduğu anlamına geliyordu ve “medyayı abartmayalım” dedik. Uzunca bir süredir de, demokratik fonksiyonu ya da medyanın etkileri sınırlı olsa bile kurumsal, sürekliliği olan, organize medyatik sunumlarla netice alabileceğimizi

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, cengizanic61@gmail.com.

vaat ediyoruz. Aksi takdirde, medyatörlerin ve iletişimcilerin mesleki performanslarına ihtiyaç olmadığı inancı yerleşik hâle gelecek ve kale alınma ihtimalimiz büsbütün ortadan kalkacak.

Şu ana kadar yazıp çizdiğimiz her şeyi, bütün söylediklerimizi, vaat ettiklerimizi bugünlerde çöpe atıyoruz. Daha doğrusu çöpe atmaya mahkum olduk.

Bir dönem efsanevi medyada haber bülteni sunucuları (*anchorman*) vardı. Çok muteber, çok namlı gazeteler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gündemi belirlerdi. Bunların pek çoğunda, onlardan daha da namlı yarı tanrı köşe yazarlarının başyazılar, haber yorumları yayınlanırdı. Örneğin, 2014'te kaybettiğimiz Maurice Duverger'in köşe yazıları, elçilikler tarafından kendi dillerine çevrilerek derlenir ve servis edilirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda, hangi cephede galibiyet hangisinde mağlubiyetlerin yaşandığı bilgisi, onu aktaran muhabirin haberinden daha önemli sayılmazdı. Hitler'in propaganda ustası Joseph Goebbels, bütün generallerden daha fazla işe yaradı. Watergate olayında, yeryüzünün en güçlü başkanını koltuğundan eden bir medyatördü.

Bu efsanevi medyatik balonları ilk defa Humeyni patlattı. Medyatörlük maharetlerinden bütünüyle yoksun WHS kasetleri ile Humeyni, İran devriminin tohumlarını attı. Hiçbir medyatörlük bilgisi, eğitimi ve becerisine sahip olmayan Julian Assange, Wikileaks belgeleri ile kutsanan, göklere çıkartılan araştırmacı gazeteciliğin defterini dürdü. Nihayetinde yeni medya, artık her şeyin sonunu getirdi. Yurttaş gazeteciliği gibi pek bir anlamı olmayan, oyalayıcı ve geçici bir habercilik çabasıyla/iddiasıyla avunmak zorunda bıraktı bizi. “Yeni özgürlük alanları sosyal medya” diye çırpınıyoruz. Oysa bu yeni dijital esaret mecralarının adına, neden “social” dedik, biz de bilmiyoruz.

Velhasıl, yeni arayışların peşine düşmek, yeni kapıları çalmak icap etmektedir. Eğer, revan olabileceğimiz bir yol bulabilirsek...

Medya ve Demokrasi İlişkisinin Serencamı

Serencam kavramı can sıkıcı bir ifadedir: Sözlüklere bakarsanız, başa gelen bir olay ya da bir olayın sonu gibi tanımlar önerir (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2018). Oysa Farsça bir kelime olan serencam; ser ile encam sözcüklerinin birleşiminden türetilmiştir. Gayet anlaşılır: Ser = baş; encam = son demek. Baş ile sonu bir araya getirirseniz, mantıken çok saçma bir anlam oluşuyor.

Medya ile demokrasi ilişkisinin birbirini yiyerek tüketen ahvalini en isabetli biçimde “baş” ile “son” un hazin halini anlatan serencam kavramının yansıttığını düşünüyoruz.

Medya ne demek diye sorulsa, hepimizin cevabı hazır: Araç. İyi de; *tool, appliance, apparatus, means, equipment, vehicle, car*, hatta *implement, instrument*. Bunların hepsini araç sözcüğü ile çevirebilirsiniz. Medya bunlardan farklı olmalı.

Media, medium'un çoğuludur. Medyum, doğrudan doğruya ulaşılamayan kaynaklarla sizin aranızda bağ ve bağlantı kuran aracı demektir. Bu önemli. Demek ki herhangi bir alet, aygıt, gereç, düzenek, nakil aracı ya da belirli bir amaca/sonuca vesile olan ara amaç ama sonuç değil. Özgün bir anlamı var: Bir kere sadece insan varlıklarına ait bir *artefact*. *Artefact*, çünkü insan

varlığının keyfi olarak tasarlayıp var ettiği simgesel bir düzenek. İkinci olarak medya, dil başta olmak üzere, bütün göstergesel sistemlerin işlevselliğini anlatır. Neden medya? Çünkü medya olmasaydı, insan varlıkları arasında iletişim diye bir etkinlik olmazdı. İletişim etkinliğine aracılık ettiği, iletişim etkinliğini görünür kıldığı ve onu işlevsel hale getirdiği için medya, özgün bir anlam alanına sahiptir.

Bugüne kadar vurgulamamış olsak bile, demek ki, iletişim başka bir şey, medya başka bir şey. Medya iletişimi tebarüz ettirdiği için biz medyayı, iletişim zannettik. Alto Palo dışındaki hemen bütün iletişim bilimi ekolleri bu hayati yanlışlığa düştü ve aslında, bu cehaleti bugüne kadar durmaksızın yeniden ürettik. Bugün artık tüm bu iletişim bilimine ait model ve paradigmaları topyekûn çöp kutusuna atmak zorundayız; onca emek, eser, çalışmanın çöpe gidecek olması içimizi sızlatsa bile. Bu hazin son, kavramların özgün anlamlarına geri döndüğümüzde gözümüze budak gibi batıyor ve maalesef, onların işe yaramazlığını itiraf etmek zorunda kalıyoruz.

Demokrasi kavramının hali-i pürmelali medyadan biraz daha hazindir. “Demokrasi nedir?” denildiğinde daha yüksek sesli bir koro ile “halk yönetimi” deriz. Durun, bu kavrama da sakince bir bakalım: Halktan kast edilen herhalde *people (public)* olmalı. Yönetimin yabancı dillerdeki karşılığı *government; administration* ile *management* kavramları da yerine ve bağlamına göre kullanılır. Demokrasiyi oluşturan *demos* ile *kratos* kavramlarının halk ya da yönetim ile hiçbir ilgisi yok. Bu denli kutsadığımız ve hatta tapındığımız bir kavram, bu denli sahte ve riyakar olabilir mi? Olabilir.

Demos, Antik Yunan’da orta tabakanın adı: Agora ehli. Daha üst sosyal katman akropolde yaşıyor. Onlar yöneticiler, savaşçılar ve rahiplerdir. Bugünkü laik kavramına esin teşkil eden *laos*, en alttaki sosyal katman. Onlar vatandaş bile sayılmıyor. Orta katman, yani *demos*, demokrasi kavramının ilk kelimesidir, *kratos* ikinci kelime. *Kratos*’un güç gibi bir anlamı var ama *power* anlamına gelmiyor. Hikaye şu: *Kratos* isimli Zeus’un bir fedaisi varmış. *Kratos*, Tanrı dağı Olimpos’taki bilgi ateşini çalıp insanoğluna veren huysuz evlat *Prometheus*’u yakalamakla görevlendirilmiş. *Kratos*, görevini layıkıyla yapmış ve zincirlerle bağladığı *Prometheus*’u Zeus’un ayaklarının altına sermiş. Yani *Kratos*, insan azmanı bir figür. Buna göre demokrasiyi, tam olarak şöyle tanımlamamız lazım: Lümpen ve niteliksiz agoralıların kontrolsüz gücü. Daha doğrusu, ne tür bir *big brother*’ın emrine amade olduğu kolaylıkla kestirilemeyen kitlelerin gücü demek.

Haklısınız, eğer demokrasi buysa, ben de demokrat sıfatını kullanmak istemem. Ama medyayı, katalizör rolüne vurgu yaparak demokratik işlemci ve işlevselleştirici olarak o kadar çok niteledik ki, demokrat sıfatına yapıştırılan bu etiketi asla hazmedemeyiz. Bu yüzden her bir iletişim bilimci, kendisine şu soruyu sormak zorunda: Medyanın demokrasi ile nasıl bir bağ ve bağlantısı olabilir?

Evvla literatürde yazıldığı gibi otoriter, totaliter, demokratik, vs. kavramlarını uydurup, bunlarla şu veya bu biçimde ilişkilendirilmiş bir medya sistemi hayal edip, bunun yaşadığımız hayata denk düştüğüne dair kanıt (parametre) toplama telaşı içinde olmayalım. Çünkü bu güne kadar “totaliter veya demokratik idare işte şu” diyebileceğimiz bir prototip olmadı. Demokratik prototip, Birleşik Krallık ya da Birleşik Devletler mi? Asla, firavunlar nemrutlar da dahil, insanlık

tarihinin en ideolojik devletinin ABD olduğuna dair bugün açık veya örtülü bir mutabakat vardır. Nazizm, Faşizm ya da Stalinizm, bugünün ideolojik devletleri gibi ideolojik aygıtlara sahip olmadıkları için uzun ömürlü olmadılar. Dolayısıyla bazı siyasal sistemler ile kimi medya örgütlerinin ilişkileri arasındaki irtibat bize akademik bir çıkış yolu sağlamaz. Kaldı ki artık, geçmişe dair bazı emareleri önümüze koyup, “ey ruh, geldiyse bize yol göster” nidaları atarak alanımıza ilişkin geçerli ve güvenilir bir paradigma kuramayız.

Regülasyon ve deregülasyon sorunu, bilindiği gibi, 1980’li yıllardan beri kendisini durmaksızın tekrarlayan tartışma konularıdır. Siyasal iktidar ve kamusal iradenin, medya piyasasını ve sektörünü düzenleme girişimlerinin sınırlarına dair uzlaşma umudu hiçbir biçimde zuhur etmedi. Asıl önemlisi ise, medya sektörünün ve piyasasının aktörlerinin siyasal iktidar veya kamu iradesine karşı nasıl bir deontolojik tavır geliştirmesi gerektiğine dair hiçbir etik kural ve hatta öneri geliştirilmedi. Liberal bakışa ilişkin iddialar, devrimci ya da muhafazakar bakışlara ilişkin iddialar, bu tür uzlaşma ihtimallerinin önünü tıkadı. Oysa ki, yaşanan hayatta hiçbir gerçek kişi veya tüzel kişiliğin pür liberal, pür devrimci ya da pür muhafazakar görüşü olamaz. Nitekim, bazı durumlarda inanılmaz reformist davranan bir siyasal iktidar veya kamu iradesi ya da medya kuruluşu, belirli bazı konjonktürler zuhur ettiğinde akıl almaz bir muhafazakar tavır içinde olabiliyor. Böylesine kaygan bir yaşam alanı üzerinde nasıl paradigma kurabiliriz? Geçerli ve güvenilir bir paradigmamız yoksa, fakültelerde öğrencilere ne anlatacağız, yüksek lisans veya doktora tezlerinde hangi paradigmanın, prototip ya da modelin eksen alınmasını öğütleyeceğiz?

Son on yıllarda pek çok tartışma yapıldı; diyalojik demokrasi, ideal iletişim gibi. Etkililik, ılımlı çatışma, çoğulculuk, balans gibi terimler üzerine oturtulmuş modellemelerin varlığı inkar edilemez. Ama bunların hepsi, medya sektöründeki mülkiyet ilişkilerinin biçim ve içeriğini yok sayıyor. Bu model ve yaklaşımların, medya üretim araçlarının hegemonyasına dair, medyaya yönelik klasik eleştirileri görmezden gelen akademik tercihler olduğu sır değildir. Bu biçim ve içerik değişmediği sürece, her model ve yaklaşımın statükoyu yeniden üretme dışında bir faydasının olmayacağı açıktır. Dolayısıyla tüm bunların akademik anlam ve değerine ihtiyatla bakmak gerektiği unutulmamalıdır.

Hikayeyi uzatmak mümkün. Ama ne kadar uzatırsak uzatalım geçerliliği kalmadığı için, sonu görünen eskiler dışında elimizde işe yarar yeni bir birikim sanki yok. Biz de belki bu yüzden, en baştan başlamalıyız ve önce kavramlardan anlaşılması gerekeni doğru anlamalıyız.

Onu oluşturan teçhizatlar olması hasebiyle, demokratik yönetim mekanizmalarını kritize edebileceğimiz dört kavram; (1) siyasal eşitlik, (2) denge ve denetim, (3) popüler baskı ve (4) siyasal özgürlüktür.

Adı üstünde mekanizma, organik bir sistem değildir. Mekanizma tamamen bizim tasarlayıp, parçalarına bizim biçim ve içerik kazandırdığımız, her bir parçayı istediğimiz gibi söküp takabileceğimiz, değiştirebileceğimiz; işlevini, çalışma tür, şekil ve dozunu tümüyle bizim ayarlayabileceğimiz bir aygıttan ibarettir. Yani demokratik yönetim mekanizması, bizim var ettiğimiz epistemolojik bir gerçekliktir sadece. Olmazsa olmaz unsurları olamaz. Dokunulması, çıkarıp atılması, değiştirilip dönüştürülmesi imkansız bir yanı, yönü, parçası da olamaz. Önce

bunda uzlaşmamız lazım. Elbette mekanizmanın bu denli işletilebilir olmasının nedeni, sürekli olarak işleyebiliyor olmasından kaynaklanıyor. Bunu da unutmamak lazım. Organik bir sistem doğar, yaşar ve ölür. Ama mekanik sistem biz istersek doğar, biz istediğimiz süre yaşar ve biz ondan vazgeçersek ölür. Bu sayededir ki mekanik sistemler, organik bir sisteme göre, konjonktüre daha kolay uyum sağlar ve değişen koşullara daha çabuk ayak uydurur.

Dolayısıyla, demokrasiyi kritize etmek istiyorsak demokratik yönetim mekanizmasının aparatları olan dört parçayı yeniden anlamlandırmalıyız. Ayrıntıya girmeyelim ve sadece şu cümleleri kuralım: Siyasal eşitlik, her reşit ve mümeyyiz yurttaşın belirli bir takım rol, görev ve yükümlülükler üstlenebilme yeteneği ile mücehhez olduğu ön kabulüne dayanır. Bugün görünen şudur: İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde, hiçbir fert, bugün olduğu yoğunluk ve kapsamda yeni medya aygıtları tarafından motive ve manipüle edilmiyordu. Dolayısıyla artık siyasal eşitlik kavramına bu gerçek ışığında yeniden bakılmalı. Denge ve denetim; yasama, yargı, yürütme, kamuoyu, sivil toplum gibi ayrıştırılmalar dolayımı ile artık asla anlaşılabilir. Zira bunlar kimi zaman tümüyle yekvücut, kimi zaman da binbir parçaya bölünmüş haliyle tebarüz etmektedir. Popüler baskının kaynağının bireysel irade ve inisiyatif olduğunu günümüzde artık kimse savunamaz. Bütün bir insanlık, “*selfie* sarhoşluğu” içinde başka bir aleme göç etmiş iken, kim çıkıp “özne burada” diyebilir ki? Siyasal özgürlük de keza aynıdır. Özgürlük (*freedom*) ile serbestiyet (*liberty*) arasındaki hayati farklılığın anlam ve değeri insanlık tarihinin hiçbir döneminde bu denli anlamsız (*meaningless*) hale gelmemiştir.

Demek ki, demokrasiyi kritize edebileceğimiz için tüm aparatların biçim ve içeriklerini yeniden anlamaya, tanımlamaya ve mümkünse betimlemeye mecburuz. Diğer yandan medya, tanımı gereği tüzel bir kişilik değildir. Medya, aracı bir mekanizmadır. Dolayısıyla, ona efsanevi bir güç atfetmek, medyanın anlaşılmasını perdelemektedir. Medya da tıpkı demokratik yönetim mekanizması gibi mekanik bir sistemdir. Geleneksel medya ile dijital medyanın teknolojik birer aygıt olmaları *mass media* için bir örnektir. Kişiler arası ve kişilerle grup, topluluk, kurumlar-kuruluşlar arası ilişkilere aracılık eden göstergesel sistem (en önemli unsuru yazılı-sesli-sessiz dil olan ve bu dilleri görünür kılan) ise medyaya örnektir. Her iki medya da mekanik bir sistemdir. Göstergesel sistemlerin en bariz ögesi olduğu için, medyatik mekanizma da toplumsal uzlaşma ve uyuşmalar ile var edilmektedir. Medya, çeşitli taraflar/partnerler arasında etkileşim ve iletişim aracı olmakla birlikte, gerçek bir kişi veya tüzel kişilik değildir. Onların etkileşim/iletişimlerini gerçekleştirmek için, tıpkı medyum gibi, onların adına inisiyatif icra etmektedir. Dolayısıyla yanlış, medyanın aracılık ettiği taraflar/partnerlerle bütünleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yanlışın sonucunda, medyaya “dördüncü güç” olma gibi misyonlar yüklenmektedir. Medyaya neden bu tür kutsal misyonlar yüklendiğinin izahı, “Modernite kurumlara, en çok da devlet kurumlarına neden misyon yüklemiştir?” sorusunun cevabında bulunmaktadır, ama bunun analizini başka bir yerde yaptık.

Sonuç olarak, ayrıntıyla daha fazla boğulmadan, aracılık işlevi ile yükümlü medya ile demokrasinin ilişkisini iki kavramla açıklayabiliriz. Bunlardan ilki bağ (*contact*), ikincisi bağlantıdır (*connection*).

Her kurumun/kuruluşun bünyesinde faaliyet gösteren medya bulunmaktadır. Her gerçek kişi, nasıl ki, gündelik yaşamını iletişimle yürütmek için, medyatik bir etkinlik icra etmek zorunda ise, her tüzel kişilik bünyesinde de, biraz daha organize ve profesyonel ellerle medyatik etkinlikler icra edilmektedir. Bu bağlamdaki ilişki, *contact* bir ilişkidir. Dolayısıyla, demokratik bir ortamda, her gerçek kişi ve tüzel kişilik, ne denli isabetli/etkin medyatik faaliyetler yürütüyorsa, demokratik ortama o kadar katkı sağlıyor demektir. Dolayısıyla, demokratik ortam, *contact* ilişkiler sonucunda sürdürülen medyatik etkinliklerle beslenir ve bu etkinliklerden nemalanır. Demokratik ortam bu şekilde beslendikçe, kendisini geliştirir ve o da, *contact* ilişkilerle yürütülen medyatik etkinlikleri tahrik eder. *Contact* ilişkilerle yürütülen medyatik etkinlikler ile demokrasinin bağı esasen bu kadar basittir.

Connection ilişkiye gelince: Belirli bir tüzel kişiliğin bünyesinde faaliyet göstermeyen ve farklı gerçek kişi ve tüzel kişiliklerin etkileşimlerine/iletişimlerine aracılık eden *mass media* ile medyanın ilişki ağını *connection* kavramı anlatmaktadır. Esasen bağımsız ve tarafsız bir organ gibi görünmekle birlikte, *connection* ilişkilere aracılık eden medyatik etkinlikler, kendisi bir vücut değil, mevcudatın iletişim/etkileşimlerini irtibatlandıran bir aracı mekanizmadır.

Sorun şudur: *Contact* ilişkilere aracılık eden medyatik etkinliklerin amacı, hedefi, niyeti bellidir. Ne tür bir ideolojik tavra sahip olduğu bilinir. Siyasal proje ve projeksiyonları berraktır. Kimin adına çalışıyor, neye aracılık ediyorsa, bunu gizlemesine gerek yoktur. İzleyiciler, bu tür etkinlikler ile ilgili olarak bilinçli ve dirençlidir. Ancak *connection* ilişkilere aracılık eden medyatik etkinlikler şeffaf ve aleni değildir. Şu veya bu biçimde bu etkinliklerin gerisinde gizli bir senaryo vardır. Bu yüzden de *connection* tarzı medyatik etkinliklerden izleyiciyi sakındırmak çok mümkün değildir. Bu tür etkinliklere karşı izleyiciyi dirençli kılmak da çoğu zaman imkansızdır. Nitekim bu yüzden olsa gerek, günümüzün medyatik etkinlikleri, *contact* ilişkilere aracılık etmekten çıkmakta ve hızla *connection* ilişkilere aracılık etmeye yönelmektedir. Reklamlar bile böyledir. Neredeyse açık yapılan reklam kalmadı ve her yanımız gizli reklamın bubi tuzaklarıyla kuşatılmış durumda. En masum bir dramının; sözelimi, sıradan bir dizi filmin içinde bile gizli bir niyet, içine sinsice sindirilmiş ideolojik bir doku var.

İşte, demokratik ortamı tam da bu tür medyatik etkinlikler tehdit etmektedir. Bunlardan demokratik ortamı arındırmanın, izleyiciyi sakındırmanın ve korumanın, ona direnç kazandırmanın bir yolu olmadığı için, *connection* tarzı medyatik etkinlikler, günümüzün en fazla tehlike saçan odaklarıdır.

Enformasyon Özgürlüğünün İkiyüzlülüğü: İletişim Özgürlüğü Mü, Medya Özgürlüğü Mü?

Enformasyon özgürlüğü (1) bilgi alma, (2) bilgi verme ve (3) bilgi yayma özgürlükleri demektir. Enformasyon özgürlüğü; düşünce ve düşündüğünü ifade etme özgürlüğünü de kapsamaktadır. Buna göre özgürce düşünebilmek, özgürce düşünebilmeyi mümkün kılacak bilgi ve belgeleri elde edebilmek hakkına sahip olmak, elde ettiği bilgi ve belgeleri başkalarına aktarabilme imkanına sahip olmak ve elde ettiği, işlediği, yeniden anlamlandırdığı, yorumladığı

bilgileri *media* ve *mass media* aygıtlarıyla herkese duyurabilme özgürlüklerini kapsamaktadır. Bu özgürlük birinci insan haklarının ilan edildiğinden beri küresel olarak her bir insanoğlunun en kutsal hakkı kabul edilmektedir.

Böyle anlatılınca ve sahifeler boyu böyle yazınca, hepimiz, hem çok kolay anlıyoruz hem de bu bizi çok mutlu ediyor. Ne kadar kutsal ve anlamlı bir mesleğimiz var. Bütün insanlığa hiçbir karşılık beklemeden hizmet ediyoruz, adamışız kendimizi. Demokrasiye, refaha, esenliğe, mutluluğa tüm insanlık enformasyon özgürlüğü sayesinde nail oluyor ve buna da biz aracılık ediyoruz. Her bir fert konuştuğunda, konuşturulduğunda, kendisini dinleyen birileri olduğunda ve kuşkusuz ki bütün bunlara biz aracılık ettikçe, bütün insanlar kendisini daha özgür hissedecek, özgüven kazanacak ve kendilerini ziyadesiyle saygın hissedecekler. Bu hakkı işleten, yaygınlaştıran, koruyan ve güvence altında tutan da biz iletişim bilimcileriz. Kendimizle ne kadar övünsek azdır.

Buraya kadar her şey çok güzel. Şimdi, delinin biri kör kuyuya taş atsa ve dese ki “enformasyona bilgi dediniz. *Knowledge* da bilgi, hatta sözlükler *dataya* da bilgi diyor. Neden *knowledge* özgürlüğü ya da *data* özgürlüğü değil de *information* özgürlüğü?”

Gerçekten de Fransızca *savoir* ve *connaitre* kavramlarının her ikisini de bilmek eylemi ile çeviriyoruz. Örneğin Arapça kökenli alim-arif, malum-maruf, talim-tarif, malumat-marifet kavramları da bilgiye ilişkin. Sözelimi enformasyon özgürlüğü acaba alimlerin özgürlüğü mü, ariflerin özgürlüğü mü? Enformasyon özgürlüğünün icra edilmesine aracılık ettikçe, bizim yaptığımız işin adı, acaba, malumat verme mi oluyor, marifet mi?

Biz soru sordukça, kör kuyuya atılan taş büsbütün dibe batıyor. Belli ki, delinin attığı taş çıkarmak zor ve soruları uzatmak gereksiz. Ama belki de kavramları biraz daha yakından anlamayı deneyebiliriz.

Zihnimizdeki kayıtların tümünü gözden geçirdiğimizde, zihnimizde iki tür bilgi arşivi olduğunu anlayabiliriz. Müktesebatımızdaki tüm bilgiler ya bizim deneyimlerimiz ve tahkikat ile tetkiklerimizin sonucunda elde ettiğimiz kayıtlar ya da bir otorite tarafından bize telkin ve vâzedilen bilgilerdir. Biz zihnimizdeki kayıtları yeniledikçe; daha doğrusu, geçmişe ait bilgi izlerini ileriye yönelik hedef, amaç, ideallerimize göre yeniden işledikçe ya yeni tahkik ve tetkiklerle bilgilerimizi yeniliyoruz ya da otorite olduğunu kabul ettiğimiz bir iktidar kaynağına başvuruyor ve ona danışarak bilgileniyoruz. Çok açıktır ki zihnimizdeki bilgi arşivinin tümü iki farklı türdeki kayıtlardan oluşuyor. Bilgi kavramı da bu nedenden dolayı hem Batı dillerinde hem de Arapçada iki farklı kavramla anlatılıyor.

Knowledge, bizim zihnimizin çalışma kapasitesine (akıl-zeka-mantık-bilinç) göre, çevremizdeki her şeye ve her duruma ilişkin algılarımızın tahkik ve tetkik edilmesini ve daha sonra kullanılmak üzere kaydedilmesini tanımlamaktadır. *Information* ise tetkik ve tahkikatlar sonucunda elde edemeyeceğimiz için bir uzmanına, daha doğrusu o konuda otorite olduğuna inandığımız bir iktidar kaynağına sorarak edindiğimiz bilgileri tanımlamaktadır. Bu yüzden bir binaya girdiğinizde kapıdaki müracaat memurunun tabelasında *information* yazar. Özellikle turistik seyahat için gittiğiniz yerlere tümüyle yabancı olduğunuz için, oraları bilen, tanıyan,

nereleri gezmeniz, görmeniz gerektiğini takdir edebilecek bir uzmana, otoriteye danışsınız. Ya da hasta olduğunuzda doktorunuza danışsınız ve o ne derse yaparsınız. Kısacası deneyimleriniz ve tetkik ile tahkikleriniz sonucunda elde ettiğiniz bilgilerin adı *knowledge*, başkalarının tavsiye, telkin ve vaazları sayesinde elde ettiğiniz bilgilerin adı *information*dır. Keza Fransızcadaki *savoir* fiili bilmek, *connaitre* tanımak anlamındaki bilgiyi anlatmaktadır. Yani sokağın başında babacan bir mahalle bakkalı amca olduğunu bilirsiniz ama babanızın kardeşi olan amcanızı tanırırsınız. İki hakkında bilgi kesinlikle farklıdır. Nitekim Foucault¹, *connaitre* fiili için “erüdisyon yüklü bilgi” ifadesini kullanmaktadır.

Sinir bozucu soru sahifemize yeniden düştü: *Information*, gerçekten de başka bir otoritenin tavsiye, telkin vaazları ise, nasıl oluyor da özgürlük gibi bir kavramı niteleyebiliyor? Çünkü, bilgileri size taşıyan aracı mekanizma *media* bir otoritedir. *Mass media* ise daha da kesif bir otoritedir. Daha da önemlisi, *media* ile *mass media*’yı kodlayan otorite, *data* olarak elde ettiği ham bilgileri, anlamlı hale getirme ayrıcalığına sahiptir. Haber; olay veya durumun (*case*) kendisi değil, muhabirin yeniden ürettiği bir olay veya durumdur. Bu nedendir ki zaten, muhabirin kodladığı ve *media/mass media*’nın sana ulaştırdığı bilgiyi senin tetkik veya tahkik etmene gerek yoktur.

Bu şu demek: Enformasyon özgürlüğü, bilgiyi tüketenlerin özgürlüğü değildir. Bilgiyi alan, veren ve dağıtanların özgürlüğüdür. Bu tarz bilgi, belirli bir özgürlüğe konu olduğu için, onu tüketecek olanın ayrıca özgürlük iddiasında bulunması saçmadır. İzleyici/tüketici kendisine kolaylıkla tüketebilir olarak üretilmiş, hazırlanmış, ambalajlanmış bilgiyi tüketip keyfine, rahatına, konforuna bakmalıdır. Zihnini tahkik veya tetkikler ile yormamalıdır. Burada yazılanlar size saçma gibi geliyor ama enformasyon özgürlüğü bize ticari burjuvazinin hediyesidir.

Ticari burjuvazinin mantığında, bu durum son derece anlamlıdır. Nitekim parlamenter temsili demokratik sistemi yapı ve kurumlarıyla siyasal hayata kazandıran ticari burjuvazi, aynı mantığı ona da işlemiştir. Başka bir vesileyle yazmıştık ama şu kadarını söyleyelim: Siyaset ve yönetim işlerinde olduğu gibi burjuvanın entelektüel, edebi, artistik faaliyetler için zaman ayırmaya vakti ve mecali yoktur. Burjuva, rakiplerinin kıyasıya yarıştığı piyasaları izlemek, o piyasalarda dimdik ayakta kalmak, mümkünse rakiplerinin yerlerde sürünmesini temin etmekle meşguldür. Zihnini ve enerjisini başka bir alana taşıdığı anda, ekonomik piyasalarda tutunma şansını elinden kaçırarak, yatırımını, kapitalini, parasını kaybettiği zaman da her şeyini kaybedecektir. O halde, tıpkı parlamenter sistemde olduğu gibi, yani kayıtsız şartsız egemenliği uhdesinde tutan burjuvanın, stratejik karar alma mekanizmalarında kendisine sadık mümessilleri bulunduğu gibi (Duverger’in pluto-demokrasi dediği²), entelektüel, edebi, artistik alanlarda da kendisine sadık mümessilleri olmalıdır ki, *mediator* ve *mediatrix*’ler tam da bu iş için biçilmiş kaftanlardır. Dolayısıyla, onlara enformasyon özgürlüğü temin edildiği takdirde, onların tüketicileri için ayrıca özgürlükten bahsetmek bozgunculuk (tıpkı, burjuva dışında bir ulustan bahsetmenin ihanet olacağı gibi) olacaktır.

1 Bkz. Foucault (2016).

2 Bkz. Duverger (1977).

Bu demek oluyor ki, *mediator* ve *mediatrix*'ler enformasyon özgürlüğü haklarından ziyadesiyle yararlanabilirler. Ama iletişim özgürlüğü ya da iletişimci özgürlüğü gibi laflarla kafaları karıştırmanın anlamı yok. İletişim etkinliğinin, *intention* kavramı bağlamında zihinsel bir tetkik ve tahkik süreci olduğuna dair iletişim biliminin sorunsalı olamaz. İletişim bilimciler, iletişim etkinliğinin zihinde nasıl teşekkül ettiği konusuyla ilgilenmemeli, medyanın nasıl bilgi aldığı, verdiği ve naklettiği sorunu ile ilgilenmelidir. Medya etkileri konularını kendilerine sorunsal haline getirmelidir ve bu çerçeveye uygun model veya paradigmlar geliştirmelidir.

Ben böyle bir akademisyen miyim? Bunları yazdıktan sonra “böyle bir” akademisyen olmaya devam edersem, kendime saygımı kaybederim. Bununla birlikte, bu epistemolojik vaazlara uymaz, itibar etmez ve bize benimsetilen mantık çerçevesinde bilim yapmaz isek, derhal aforoz edilip, “geri zekalı” akademisyen haline gelebiliriz. Bizi kimse okumaz, kale almaz. Bu duruma düşmeyi göze almak da, sanırım, azıcık yürek istiyor.

Kaynakça

- Duverger, M. (1977). *Bati'nın iki yüzü*. Sağlam F. ve Eroğlu C. (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Foucault M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. I. Ergüden, O. Akınhay ve F. Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1994).
- Serencam. (2018). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=SERENCAM adresinden edinilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri

Haluk ALKAN*

Yeni Kurumsalcı Teori Işığında Cumhurbaşkanlığı Sistemi

Yeni Kurumsalcılık, kurumlar ve kurallardaki değişimlerin siyasî davranışın, dolayısıyla siyasî sistemin işleyişinde farklılıklar doğuracağını ileri sürer. Siyaset bu anlamda davranışçı akımın ileri sürdüğünün tersine, çevresel taleplerin değil, kurumsallaşmış etkileşimlerin belirleyiciliği altında şekillenir. Kurumlar, farklı grupların otoriteleri etkilemekte kullandıkları bir rekabet alanı değil, tersine o grupların hareket tarzlarını belirleyen normları oluşturan merkezlerdir. Kurumsalcı teori klasik anlamda, siyasî hayatın işleyişinde devletin ve onun kurumsal yapılarının ve devlet otoritesi tarafından konulmuş kuralların belirleyici olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, bu çerçevede anayasaların, siyasî süreçle ilgili yasal düzenlemelerin ve yasal yetki dağılımının siyasî hayatı özerk olarak belirleme niteliğine dikkat çekmektedir. Kurumsalcı teoride kural, kurumun normlarının ve değerlerinin bir ifadesidir ve bu anlamıyla doğru yorumlanması gereken yönlendiricilerdir. Bu anlamıyla “patika” dinamik bir yapıdır ve kurumların ürettiği kural revizyonları ile yeniden şekillendirilir. Kurumlar sosyal aktörlerin yalnızca hareketlerinde değil, söylem ve ilişkilerinde de belirleyici olur. Dolayısıyla kurumlar, siyaset sürecinin istikrarı veya istikrarsızlığı, sürekliliği veya kesintilerinin açıklanmasında anahtar öneme sahiptirler (March, ve Johan, 2006, s. 3-22).

Özellikle Yeni Kurumsalcı yaklaşımın altında gelişme gösteren Ampirik Kurumsalcılık, siyasî kurumların düzenleniş biçiminin siyasî sistemin çalışması üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır (Peters, 2012). Hangi hükümet sistemi demokrasiye daha yatkındır; hükümet sistemlerinin istikrar ile ilişkisi nedir; nasıl bir seçim sistemi ile temsilde adaleti gerçekleştiririz benzeri sorular sormaya başladığımızda biz fark etmesek de ampirik kurumsalcılığın alanına girmiş oluruz. Başkanlık ve parlamenter sistemler arasındaki farklılıkları ele aldığı çalışmasında Linz’in; yine hükümet sistemleri ile demokrasi ilişkisini ele alan çalışmasında Lijphart’ın ya da Fransa’daki

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, halukalkan@hotmail.com.

kurumsal reformların yepyeni bir siyaset tarzı ortaya koyduğundan hareketle hükümet sistemleri sınıflandırmasında üçüncü bir tip olarak yarı başkanlığı dillendirdiği çalışmasında Duverger'in yaptığı aslında aynı şeydir (Linz, 1994, s. 3-87; Lijphart, 1999; Duverger, 1980, s. 165-187). Ampirik kurumsalcılık yalnızca yasama ve yürütme arasındaki genel formülasyonlarla ilgilenmez, Bakanlar Kurulu bileşiminden, merkez bankalarının özerklik derecesine, kamu yönetimi örgütlerindeki reformların etkililik derecesine, hatta anayasal kurumların örgüt olarak kurumsallaşma derecelerine kadar geniş bir alanda aynı sorularla ilgilenir. Ampirik kurumsalcılığın literatüre diğer bir önemli katkısı, yasama ve yürütme bileşiminin farklı ya da aynı siyasî eğilimlere sahip olup olmamaları ya da koalisyonların bileşimlerinin hükümet tarzı etmeye etkileri gibi konular üzerinde de dikkat çekici çalışmalara imza atmış olmalarıdır. Bölünmüş hükümetler (yasama ve yürütmenin ya da yürütmenin farklı kanatlarının farklı siyasî eğilimlerden oluşması durumu), koalisyon hükümetlerinde büyük partinin bağımlılığı gibi unsurları merkeze alan çalışmalar buna örnek olarak gösterilebilir (Epstein, 1996, s. 373-397). Yine siyasî partiler ve partilerin kendi aralarında ve siyasî sistem içindeki etkileşim modellerini oluşturan parti sistemleri kurumsalcı yaklaşımın önemli konu başlıklarından biridir. Demokrasi teorisinde önceden öngörülmemelerine rağmen daha sonraları demokratik olsun, olmasın farklı siyasî sistemlerin kendine özgü bu kurumsal yapıları, yüzyılları bulan geçmişleri ile siyasî davranışın yönünü, taleplerin temsilini, bazen bizzat devletin temsili işlevini üstlenerek kökleşmişlerdir. Eğer bir yol-patika bağımlılığından söz ediliyorsa, bu olgu siyasî partilerin kurumsal kimlikleri dışarıda bırakılarak analiz edilemez.

Yeni kurumsalcı teorinin siyaset bilimine en önemli katkısı, siyasî kurumlarla ilgili normatif kuralların siyasî hayatın işleyişi ve siyasî aktörlerin davranışları üzerinde dönüştürücü etkilerde bulunabilmesini temel almasıdır. Türkiye siyasetinin akışı ve demokrasi üzerindeki çatışmalar siyasî sistemin başkanlık sistemi üzerinden yeniden kurumsallaştırılması ile sonuçlanmıştır. Kurumların ve kuralların değişimi ister istemez siyasî aktörlerin davranışları, siyasetin işleyiş biçimi ve seçmen tercihleri üzerinde dönüştürücü etkilerde bulunacaktır. Bu makalede, yeni kurumsalcı teorinin özetlemeye çalıştığımız bakış açısından hareketle Cumhurbaşkanlığı Sisteminin kurumsal nitelikleri ve demokratik siyasetin gelişimi üzerindeki olası sonuçları ele alınacaktır.

Yeni Sistemin Kurumsal Özellikleri

Cumhurbaşkanlığı sisteminin kurumsal açıdan üç temel özelliğinin bulunduğu belirtilebilir. İlk özellik yasamanın üstünlüğünün kabul edilmiş olmasıdır. Bu yönüyle yeni sistem ne yasama ile yürütme arasında katı ayrılığın benimsediği ABD modeline, ne de yürütmenin sistemi domine edebildiği otoriter başkanlık modellerine benzemektedir. İkinci özellik yürütmenin kendi alanında etkililiğinin sağlanmasıdır. Bu yönüyle sistem yürütme otoritelerinin hızlı kararlar alıp uygulayabilmesini hedeflemektedir. Son özellik ise, sistemi işler kılmak amacıyla kilitlemeyi önleyici mekanizmalara yer verilmiş olmasıdır.

Yasamanın Üstünlüğüne Dayalı Bir Başkanlık Sistemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Sistemi

Cumhurbaşkanlığı Sisteminin yasamanın üstünlüğü niteliğini öne çıkaran unsurlar aşağıdaki başlıklar çerçevesinde ele alınabilir:

Yasama Alanı ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Karşısındaki Yeri

1982 Anayasasının 2017 referandumu öncesi metni esas alındığında 86 alanın münhasıran yasama alanına bırakıldığı görülmektedir. Genel bir değerlendirme olarak Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği Kararnamesi, OHAL ve Sıkıyönetim dönemlerinde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun çıkartacağı Kanun Hükmünde Kararnameler ve yine kanunun göstereceği alt ve üst limitler çerçevesinde Bakanlar Kuruluna verilen düzenleyici işlem yapma yetkileri dışında yürütmeye asli düzenleyici işlem yapma yetkisi tanınmadığı da belirtilebilir.

Başkanlık sisteminde, Başkana kararname yetkisi tanınması bu hükümet sisteminin tabii bir sonucudur. Parlamenter sistemden farklı olarak, değişikliklerle tek seçime bağlı olarak oluşan parlamento üzerinden işleyen bir hükümet yapısı artık söz konusu olmayacaktır. Bunun yerine yasama ve yürütmenin doğrudan halk tarafından iki ayrı seçimle belirlendiği ve yürütmeden sorumlu kişi olan başkanın meşruiyetini doğrudan halktan aldığı bir hükümet yapısı ortaya çıkacaktır. Bu sistem başkanın halka karşı hesap verebilirliğini sağlamak amacıyla yürütme alanında onun otoritesini tanımakta ve politika belirleme insiyasitifini doğrudan seçimle belirlenen yürütme otoritesine vermektedir. Dolayısıyla sistemin işleyebilmesi için yürütme alanına giren konularda başkanın personelini belirleme, gerekli teşkilatı oluşturma, hizmet verimliliği ve izleyeceği politikanın yansımaları olan kurumsal revizyonu yapabileme yetkileri ile donatılması gerekir. Başkanlık sistemlerinde başkana kararname çıkarma yetkisi verilmesinin temel nedeni budur. Kararname başkanın halka hesap verebilirliğini temin eden, halkın onu doğrudan sorumlu tutabilmesinin zeminini oluşturan bir yetkidir ve tüm başkanlık sistemlerinde kabul edilmiştir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı sisteminde yasama alanını belirlemek için öncelikle yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin nasıl düzenlendiğine bakmak gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde kararname yetkisi Anayasanın 104. maddesine yapılan ekleme ile şu şekilde düzenlenmektedir:

Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.

Görüleceği gibi anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanının yürütme yetkisi alanına giren konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini tanıyarak. Başkanlık sisteminin mantığına uygun bir çerçeve çizmektedir. Buna göre:

- Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemeyecek,
- Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacak,
- Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanacak ve
- Meclis tarafından aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelecektir.

Yeni sistemde münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesine bırakılan altı alan bulunduğu söylenebilir. Bunlar; Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma (Md. 104); bakanlık teşkilatlarının kurulması ve mevcut bakanlıklarının teşkilat yapısında değişiklik yapabilme (Md. 106); MGK Sekreterliği teşkilat ve görevleri (Md. 118); Kamu tüzel kişiliği kurma (Md. 123); Genel Kurmay Başkanını atama (Md. 117) ve Devlet Denetleme Kurulu (Md. 108) ile ilgili kararname yetkileridir.

Bu altı alan dışındaki kararname yetkileri bağımlı yetki dediğimiz, bir şekilde yasama izni ya da denetimine tabi olan yetkililerdir. Örneğin 73 ve 167. maddelerde Cumhurbaşkanının düzenleyici yetkisi, Meclisin kanunla belirlediği sınırlar içerisinde kullanılabilir. Yine cumhurbaşkanlığının OHAL dönemlerinde kullanacağı kararname yetkisi TBMM'nin denetimine tabi tutulmuştur.

Önceki anayasa metninin münhasıran kanunlara bıraktığı alan dikkate alındığında, Devlet Denetleme Kurulu ile ilgili düzenleme yapma; Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev, yetki ve teşkilatının kanunla düzenlenmesi; askeri mahkemeler ile ilgili kanunlar bu kapsamda değerlendirilecek değişikliklerdir. Bu değişikliklerden ilk ikisi cumhurbaşkanının yürütme alanında düzenleme yapma yetkisi ile uyumlu değişikliklerken, askeri mahkemeler ile ilgili olanlar doğrudan bu mahkemelerin kaldırılmasının bir sonucu olduğundan yasama-kararname alanı ile ilgili değildir.

Bu çerçeveden, mevcut anayasa dikkate alındığında yasamaya ayrılmış seksen küsur alandan, doğrudan hükümet sistemi değişimine bağlı olarak yürütmeye bırakılan alan sayısı dördü bulunmaktadır (Bakanlıklar, yürütme alanında kamu tüzel kişiliği kurma, Devlet Denetleme Kurulu, MGK Sekreterliği). Bunlardan kamu tüzel kişiliği kurma yetkisi, yine değişiklik teklifi ile belirtilen bakanlıklar ve yürütme içindeki diğer teşkilatlarla sınırlı kullanılabilir yetkidir. Bunun dışında kamu tüzel kişiliği kurma yetkisi yine yasamanın yetki alanında bırakılmıştır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesini düzenleyen madde dikkate alındığında, "Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz" hükmü uyarınca yaklaşık seksen alan yasamanın düzenleme alanı içinde korunmuştur (). Türkiye'de

parlamentar geçmiş nedeniyle yürütme alanında geniş bir kanun külliyatı bulunmaktadır. Bu da, yürütme alanında tanınan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini bizzat yürütme alanında da sınırlamaktadır.

Ek olarak, gerek Devlet Denetleme Kurulu (DDK), gerekse Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Sekreterliği aslında bir siyasî sistem için olmazsa olmaz kurumlar değildir. Bu iki kurumun mevcut anayasada oldukça uzun bir biçimde anayasal bir kurum olarak düzenlenmesi, hükümet sisteminin zorunlu bir sonucundan çok 1982 Anayasasının vesayetçi doğasından kaynaklanmaktadır. MGK özü itibariyle istisnai nitelikte bir yürütme organıdır. DDK ise cumhurbaşkanlığına bağlı denetim yapmakla görevlendirilmiş bir kurumdur. Söz konusu iki kurumun bir parlamenter sistemde zorunlu kurumlar olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Başkanlık sistemi mantığı açısından ise, biri yürütme otoritesine görüş bildirmek, diğeri onun adına denetleme yapacak iki kurumun da kararname alanı içinde olması son derece normaldir. Dolayısıyla bu iki kurumun kararname ile düzenlenecek olması gerçek anlamda bir yasama alanı daralması olarak nitelendirilemez niteliktedir. Bakanlıkların kanun ile kurulması ise 1982 Anayasası ile getirilmiş bir düzenlemedir. Bu hükme Anayasada yer verilmesinin nedeni ise 70’li yıllarda koalisyon pazarlıklarında bakanlık sayısının artırılmasıdır. Başka bir ifade ile 1982 Anayasasına kadar bakanlık kurulması yürütme alanında kullanılan bir yetkiydi ve koalisyon pazarlıkları nedeniyle tepki olarak kanun alanına alınmış bir durumdur. Dolayısıyla bakanlıkların kararname ile kurulacak olması başkanlık sisteminin doğasına uygundur ve bir yasama alanı sorunu değildir.

KHK Yolu ile Yasamanın Yürütmeye Yetki Devrinin Mümkün Olmaması ve Cumhurbaşkanına Tanınan Veto Yetkisi

Kanun Hükmünde Kararnameler Türk hukukuna ilk kez 1961 Anayasası döneminde, 1971 yılında yapılan değişiklikle girmiş, 1982 Anayasasında ise bu yetki genişletilerek anayasal düzeyde yeniden düzenlenmiştir. 2017 değişikliklerinden önceki Anayasa metninin 91. maddesinde

“Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasî haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez. Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir”

hükmüne yer vermek suretiyle bir yetki kanunu ile Meclisin yasama yetkisini belli sınırlar dâhilinde devredebileceğini belirlemiştir. Ayrıca, bütçenin Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenemeyecek olması bir başka anayasal sınırı oluşturmaktadır. Kanun hükmünde kararnameler yayımlandıktan sonra Meclisin denetimine tâbidir. Meclis Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan bir KHK’yi onaylayabilir, değiştirebilir veya reddedebilir. Ancak Meclisin verdiği değişiklik ve ret kararı Resmi Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer ve geçmişe yürümez.¹

1 Bkz. Gözler (1999).

1982 Anayasasının KHK'ler ile ilgili çizdiği çerçeve, yürütmeye geniş bir yasama yetki devri getirdiği açıktır. Parlamenter sistem mekanizması içinde yasamada disiplinli bir çoğunluğa ulaşan parti grubu ortaya çıktığında, yetki kanunu ve Meclis denetimi sürecini kontrol edebilen bir hükümet çok geniş bir düzenleyici işlem yapabilme gücüne bu sayede ulaşabilmektedir.² Dolayısıyla yeni sistemde yasamanın yetki devrinin düzenlenip düzenlenmediğinin üzerinde durmak gerekmektedir. Bu açıdan değişikliklere bakıldığında 91. maddenin Anayasadan kaldırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yeni sistemde Kanun Hükümünde Kararname konusunda yasamadan yürütmeye geniş bir yetki devri söz konusu olmayacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Sistemi; seksenin üzerinde konuda düzenlenmenin münhasıran Meclise bırakılması, buna karşılık münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanının sınırlı tutulmuş olması, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin kanun yoluyla feshedilebilmesi, KHK yoluyla yasamanın yürütmeye yetki devrinin mümkün olmaması ve bir kararname hükmünün kanun maddesiyle çelişmesi durumunda kanun maddesinin geçerli olması yönleriyle yasamanın üstünlüğünü esas alan bir kurumsal çerçeve getirmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Sisteminde yasamanın üstünlüğünü pekiştiren diğer bir unsur, Cumhurbaşkanına tanınan veto yetkisinin düzenleniş biçimidir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde TBMM üye tam sayısının yarısından bir fazlası ile Cumhurbaşkanının iade ettiği yasaları imzalanmak üzere tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmektedir. Bu, birçok başkanlık sisteminde başkanın vetosunu aşmak için Meclise getirilen nitelikli çoğunluk koşulunun en alt sınırıdır. ABD'de bu oranın Kongrenin her iki kanadının ayrı ayrı üçte iki oy çokluğu ile karar almasına bağlandığı dikkate alınırsa aradaki fark daha iyi anlaşılacaktır. Başkanın veto yetkisinin aşılmasında gerekli nitelikli oy oranı ne kadar yüksek tutulursa, o ölçüde başkanının yasama alanına nüfuzu kolaylaşmaktadır. Bu nedenle ABD'de fiilen yargı denetimi dışında başkanlık kararnamelerini aşabilecek etkili bir siyasal mekanizma bulunmamaktadır. Oysa Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclis, önem verdiği bir konuda rahatlıkla Cumhurbaşkanının vetosunu aşabilecek güçtedir. Kararname konusunda bir anlaşmazlıkta Meclis üye tamsayısının yarısından bir fazlası ile karar alarak, anlaşmazlığı kendi lehine sonuçlandırabilecek güçtedir.

Hükümet sistemleri açısından, başkanlık sistemleri için de geçerli olacak şekilde, yasama alanının yürütme karşısında daraltılmış sayılabilmesi için, geniş bir alanının yasama faaliyetinde çıkartılmış olması, hatta Fransa örneğinde olduğu gibi meclisin yasa çıkartılabileceği alanların tek tek sayılarak sınırlandırılması, KHK yetkisinin geniş bir biçimde düzenlenmiş olması, kararname yetkisinin yasama alanını işgal etmesine imkan tanıyacak şekilde güçlü bir veto yetkisinin tanınmış olması gibi koşullar gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı Sistemi açısından bakıldığında, yeni sistemin KHK yetkisi tanımayarak, geniş bir alanı yasamanın yetkisine bırakarak, Meclisin kolay aşabileceği bir veto sistemi getirerek, Kanunları, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine üstün kılarak kurumsal açıdan yasama alanını daraltan bir içeriğe sahip olmadığı görülmektedir.

2 Bkz. Tan (1995).

Yürütmenin Etkililiğini Sağlayan Bir Sistem Arayışı

Cumhurbaşkanlığı Sistemi yasamanın üstünlüğünü kabul etmekle birlikte, yeni sistemde yürütmenin de etkili bir şekilde yapılandırılmak istendiği yapılan değişikliklerden anlaşılmaktadır. Öncelikle, Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların atanmasında, bazı başkanlık sistemlerinde görülen yasama onayı şartı Cumhurbaşkanlığı sisteminde getirilmemiştir. Anayasanın 106. maddesinde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı statüsüne yer verilmekte ve Cumhurbaşkanının göreve seçilmesinden sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabileceği belirtilmektedir. Düzenlemeden, Cumhurbaşkanlığı sisteminde, Cumhurbaşkanı ile birlikte seçimle göreve gelen bir yardımcılık makamına yer verilmediği de anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı Yardımcıları doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olarak onun görevlendirme isteği doğrultusunda çalışacak kişiler olacaktır. Cumhurbaşkanının atamasına dayanan bir yardımcılık kurumu, özel statülü bir yürütme otoritesinden farksızdır. Nitekim 106. maddede yapılan değişikliklerle Cumhurbaşkanı yardımcısının atanmasının bakanlarla aynı usul ve yöntemlerle olacağını hükme bağlamaktadır. Yine Cumhurbaşkanlığı sisteminde Cumhurbaşkanı yardımcısına, makamda sürekli bir boşalma olması halinde kalan süreyi tamamlama gibi bir yetkinin verilmediği görülmektedir. Böyle bir durumda, Cumhurbaşkanı yardımcısı yalnızca seçimlerin yenileneceği 45 günlük süre için (iki türlü seçim olursa biraz daha uzun süre) Cumhurbaşkanlığına vekâlet edebilecektir.

Aynı şekilde, Anayasanın 106. maddesinde yapılan değişikliğe göre bakanlar milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak koşulu ile Cumhurbaşkanı tarafından atanıp, görevden alınabileceklerdir. 1982 Anayasasının mevcut hükümleri uyarınca Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar TBMM önünde ant içeceklerdir. Cumhurbaşkanı Meclis üyeleri arasından yardımcı ya da bakan atayabilecek, ancak bu şekilde atanan isimlerin üyelikleri sona erecektir.

İkinci olarak, üst kademe kamu yöneticilerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenecek usuller çerçevesinde Cumhurbaşkanı tarafından atanıp, görevden alınabilmesi de yürütme de etkililiği sağlama amacına dönük bir diğer düzenlemedir. Anayasa değişikliği kanunu ile 104. maddenin dokuzuncu paragrafında Cumhurbaşkanının üst kademe kamu yöneticilerini atama, görevlerine son verme ve bununla ilgili usul ve esasları kararname ile düzenleme yapma yetkileri tanınmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, başkanlık sisteminin mantığına da uygun olarak bu yetki yürütme alanında tanımlanmıştır. Tek fark çift başlı yürütme yapısının doğurduğu onay ya da karşı imza sistemi yerine atama yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı tarafından yapılacaktır.

Bu noktada konumuz açısından ve Türkiye kamuoyunda çok tartışılan yürütmede tek başlılık konusuna da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı-başbakanlık kurumu ilişkisi parlamenter ve özellikle yarı başkanlık sistemlerine özgü bir durumdur. Parlamenter sistemlerde çift başlı yürütmeden kaynaklanabilecek sorunlar, Cumhurbaşkanının tamamıyla temsili bir organ olarak yapılandırılması, buna karşılık politika belirleme ve uygulama inisiyatifinin yasamaya karşı siyasi açıdan sorumlu olan başbakan başkanlığındaki bakanlar kuruluna tanınmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de hükümet sistemi ile ilgili temel sorun özellikle 1982 Anayasası döneminde sorumsuz Cumhurbaşkanına güçlü yetkiler vermek suretiyle

parlamenter sistemin bu temel mantığının çökertilmesi olmuştur. Yarı başkanlık sistemlerinde ise ikisi de seçimli meşruiyete dayalı iki yürütme organı arasındaki ilişki sistemin en sorunlu yönünü oluşturmaktadır. Bu iki otorite arasında anayasal açıdan yetki çerçevesi iyi kurulamazsa, yürütmede çifte meşruiyet sorunu bu sistemde ortaya çıkabilmektedir. 2007 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri Türkiye’de sistemin işleyişini iyice yarı başkanlık sistemine yaklaştırmış, gerçekte parti disiplini üzerinden işletilebilen kırılğan bir zeminin ortaya çıkmasına dolaylı olarak neden olmuştur.³ Başkanlık sisteminin tek başlı yürütme anlayışına dayandığı için her iki sistemden de temel bir farklılık göstermektedir. Sistemin kendi mantığı içinde kurgulanmış bir parlamenter sistemde yürütmede güç merkezi başbakanda, yarı başkanlık sistemlerinde birçok koşula bağlı olarak Cumhurbaşkanı ile başbakan arasında değişebilmekte, başkanlık sisteminde ise yürütme alanında tek yetkili kılınan başkan yürütmenin merkezinde yer almaktadır. Tek başlı yürütme yapısı delegasyoncu bir modelin ortaya çıkmasını engellemekte ve yürütmenin hesap verebilirliğini pekiştirmektedir. Cumhurbaşkanlığı Sistemi bazı başkanlık sistemlerinde görülen, üst düzey yöneticilerin atanmasında yasama onayı kurumuna yer vermeyerek, burada da geniş bir meşruiyetle seçilen Cumhurbaşkanına yürütme alanında politikasını hayata geçirmede kendi kadrosu ile çalışma inisiyatifi tanımaktadır. Yeni sistem ile üst düzey atamalar, bir kurul sorunu olmaktan çıkarılmakta, Cumhurbaşkanına stratejik pozisyonlara etkinliği esas olarak gerekli atamaları yapabilme yetkisini tanımaktadır. Değişen koşullara bağlı olarak üst kademe yöneticilerin nitelikleri ve atanma usullerinde değişikliğin hızla hayata geçirilmesi de mümkün olacaktır. Bu şekilde yasa yapımı prosedürlerinden bağımsız olarak, idarenin gerektirdiği revizyonlar hızla yapılarak, yeni durumlara yönelik nitelikli yönetici değişimi de sağlanabilecektir.

Yürütmenin etkililiği açısından diğer bir husus Bakanlıkların ve bağlı teşkilatlarının kararname ile kurulabilmesidir. Yine benzer şekilde, merkezi yönetime bağlı kamu tüzelkişiliğinin Cumhurbaşkanı kararnamesi ile kurulabilmesi de yürütme de etkililiği önceleyen bir diğer düzenlemedir.

Sistemin Kilitlenmesini Önleyici Mekanizmalar

Başkanlık sisteminde ayrı meşruiyet iddialarında bulunan iki otorite arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların sistemde kilitlenmeye yol açabilmesi, bu sisteme yöneltilen öncelikli eleştirilerdendir. Meşruiyetini doğrudan halktan alan ve katı bir biçimde birbirlerinden ayrılmış bulunan yasama ve yürütmenin ayrı siyasî partiden ya da eğilimlerden geldiği durumlarda veya parlamentoda çok partili bir bileşim ortaya çıktığında, çifte meşruiyet krizinin ortaya çıkması kolaylaşmaktadır. ABD örneğinde bir politika ya da bütçe konusunda başkan ile Kongre arasında uzlaşma sağlanamazsa sistem kilitlenebilmektedir (Cheibub, 1999, s. 1-38). Başkanlık sistemlerinde yasama ve yürütme arasında kontrol-denge mekanizmasının kurulması, bu dengenin sistemde yaşanabilecek kilitlenmeleri asgari düzeye indirecek şekilde oluşturulması, ancak her şekilde yasama ile yürütme arasında parlamenter sisteme benzer bir geçişkenliğe müsaade etmeyecek şekilde düzenlenmesi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla başkanlık sistemi

3 Bkz. Alkan (2015).

esasinda yapılandırılan Cumhurbaşkanlığı Sisteminde kilitlenmeyi önleyici mekanizmalara yer verilip verilmediği, verildiyse bunların düzenleniş biçimi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Eş Zamanlı Seçimler

Cumhurbaşkanlığı Sisteminde kilitlenmeyi önleyecek üç önemli mekanizmaya yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki seçimlerin eş zamanlı yapılmasıdır. Cumhurbaşkanlığı sistemi, Anayasanın 77. maddesinde gidilen değişiklikle Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimlerinin aynı gün yapılması kuralını getirmektedir. Yeni sistem bu konuda çok hassas bir yaklaşım sergilemektedir. Normal seçim dönemleri dışında, Cumhurbaşkanlığı makamında bir boşalma olması durumunda da eşzamanlı seçim ilkesi uygulanacaktır. Eş zamanlı seçim ile siyasî olarak Cumhurbaşkanı ile uyumlu bir Meclis çoğunluğu doğurması ve bu durumun yasama ile yürütme arasında bir kilitlenme sorununun en azından zayıflatmasının amaçlandığı açıktır. Ancak eş zamanlı seçimin her zaman böyle bir uyumu doğuracağı genel bir kural değildir. Seçimler aynı tarihte yapılırsa da yasama ile yürütmede farklı eğilimler ortaya çıkabilir. Konuya iki eş zamanlı seçim üzerinden seçmenin oyun kurucu konumunun güçleneceği perspektifinden yaklaşmak daha doğru olacaktır. Öncelikle halk, yasama ve yürütme arasında uyumu esas alarak, her iki organı da benzer siyasî eğilimlerden belirleyebilir. Konjonktürel olarak seçmenler hızlı karar alma ihtiyacının öne çıktığı bir ortamda yasama ile yürütmede uyumu tercih edebilirler. İkinci olarak seçmen, yürütmede başarılı bulunduğu bir Cumhurbaşkanı, farklı eğilimlerden oluşan bir Meclis bileşimiyle birlikte çalışmaya yönlendirebilir. Dolayısıyla eş zamanlı seçimleri sistemde kilitlenmeyi frenleyecek, buna karşılık seçmenin yine de oyun kurucu rolünü koruyan bir düzenleme olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bütçe

Kilitlenmeyi önleyici ikinci mekanizma bütçe konusunda yürütme ile yasama arasında bir anlaşmazlık durumunda bir önceki yıl onaylanan bütçenin yürürlüğe girebilmesine sistemin izin verebilmesidir. Başkanlık sistemleri ile parlamenter sistemler arasında bütçelere verilen rol açısından da farklılık bulunmaktadır. Parlamenter sistemlerde bütçeyi hazırlayan yürütme, aynı zamanda yasamada da çoğunluğu oluşturduğundan, bu sistemde bütçe süreci büyük ölçüde prosedürel bir nitelik taşımaktadır. Parlamenter sistemlerde bütçelerin yasama tarafından onaylanmaması neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle bütçesi kabul edilmeyen bir hükümetin güvenoyunu yitirdiği *de facto* olarak kabul edilir ve hükümet görevinden alınmış sayılır. Parlamenter sistemlerde bütçe kamu gelirlerinin, kamu kuruluşlarına dağıtılmasını ifade eden bir tür dağıtım cetvelinin ötesine geçememektedirler. Buna karşılık, başkanlık sisteminde yürütme ve yasamanın iç içe geçmişliği kabul edilmediğinden ve yürütmeye doğrudan halk meşruiyetine dayalı olarak politika belirleme ve düzenleyici işlem yapma yetkileri tanındığından bütçe yasamanın yürütme üzerinde bir tür denetim aracına dönüşmektedir. Başkanlık sistemlerinde bütçe, başkanın yeni politikaları için gerekli mali gereksinimlerin Meclis tarafından onaylanması, dolayısıyla başkanın

politikalarına yasama tarafından onay verilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bütçenin düzenleniş biçimi de yasamanın yürütmeyi denetlemesi açısından değerlendirilmelidir.

Cumhurbaşkanlığı Sistemi, bütçe konusunda yasama ile yürütme arasında ortaya çıkabilecek bir anlaşmazlığın yol açabileceği kilitlenmeyi önleyici, aynı zamanda yasamanın bütçeyi bir denetim aracı olarak kullanmasını sağlayacağı bir formülasyona sahiptir. Başkanlık sistemlerinde meclis başkanın bütçesine onay vermediği takdirde, maaş ödemeleri başta olmak üzere bazı kamu hizmetlerinin yürütülmesi gibi konularda zorluklar yaşanmaktadır. Bu durumda Yasamanın bütçeye onay vermemesi başkanın politikasının denetlenmesinin ötesinde sistemin kilitlenmesine neden olabilmektedir. Dolayısı ile yasamanın denetimi ile kilitlenme tehlikesi arasında bir dengenin kurulması başkanlık sistemleri için bir zorunluluktur.

Anayasanın 161. maddesinde yapılan değişiklikle bütçe konusunda aşağıdaki düzenlemeye yer vermektedir:

“...Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, mali yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır.

Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek artırılarak uygulanır...”

Bu düzenleme, yasama bütçeye onay vermediği takdirde öncelikle Cumhurbaşkanına meclisin önerileri doğrultusunda bütçeyi revize etme imkânı tanımakta, buna rağmen yine uzlaşma sağlanamazsa, bir yıl önceki bütçenin yeniden değerlendirilme oranı ile revize edilerek yürürlüğe girmesini mümkün kılmaktadır. Bir başka ifadeyle, mevcut kamu hizmetlerinin bütçe konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle aksamaması için Meclisin önceden onayladığı bütçe uygulamaya konulmaktadır. Buna karşılık, Cumhurbaşkanının yeni politikalarının gerektirdiği konularda yasamanın denetim yetkisi korunmaktadır. Cumhurbaşkanı yeni politikalarının gerektirdiği mali talepleri hususunda Meclisi ikna etmek zorundadır.

Seçimlerin Karşılıklı Yenilenebilmesi

Cumhurbaşkanlığı Sisteminde kilitlenmeyi önleyici diğer bir mekanizma seçimlerin karşılıklı olarak yenilenebilmesidir. Bu çerçevede 1982 Anayasasının 116. maddesinde TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi ile ilgili yeni bir düzenleme getirilmektedir. Bu düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı ve TBMM ayrı ayrı seçimlerin yenilenmesine karar verebilecekler ve hangi makam seçimleri yenileme kararı alırsa alsın birlikte seçime gideceklerdir. Yani, Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesi kararı alırsa kendisi de seçime gidecek, Meclis seçimleri ile birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimleri de aynı tarihte yenilenecektir. Değişiklikle amaçlanan, Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı verebilmesi için ortada çok ciddi,

uzlaşmayla çözümlenemeyecek bir sorunun varlığı durumunda bunun aşılmasıdır. Yeni çerçeve dönem kısıtlaması nedeniyle Cumhurbaşkanını bu kararı almakta önemli ölçüde sınırlamaktadır. Meclis de seçimlerin yenilenmesi kararını en az beşte üç gibi nitelikli bir çoğunlukla alabilecektir. Bu şekilde seçimlerin yenilenmesi kararının alınabilmesi, sorunun ancak seçimler yolu ile çözümlenebileceği konusunda Mecliste bir görüş birliği sağlanması durumunda mümkün olabilecektir. Seçimlerin yenilenmesi yoluyla yasama ve yürütmeyi uzlaşmaya yönlendirmek, ancak son noktada halkın iradesine başvurma seçeneğini sunarak kilitlenmenin aşılması amaçlanmaktadır.

Demokratik Konsolidasyon ve Yeni Siyaset

Bu çalışmada kurumsalcı teoriye atfı yapılmasının en önemli nedeni kurumsal dönüşümün siyasetin işleyişi üzerinde dönüştürücü etkilerine dikkat çekmek amacıyla kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı Sisteminin getirdiği önemli bir değişiklik eşzamanlı olarak yasama ve yürütme seçimlerinin ayrı ayrı yapılmasıdır. Türkiye’de artık parlamento bileşimi üzerinden yürütme şekillenmeyecektir. Türkiye’de yeni dönemde yapılacak seçimlerde seçmen davranışı açısından iki farklı eğilimin öne çıkabileceğini söyleyebiliriz. Seçmen yürütme makamında görmek istediği lider ya da aday ile meclisteki temsilcisi arasında sandık üzerinden bir ayrım yapabilecektir. Üstelik yürütme ve yasama seçimlerinin karakteri de değişecektir. Yürütmede mümkün olduğunca iki aday üzerinde yoğunlaşan bir seçmen davranışı ortaya çıkarken, yasama seçimlerinde çoğulcu bir tercih eğilimi ile karşılaşılabilir. Haziran 2018 seçimleri öncesinde Seçim Kanununda yapılan değişiklik ile yüzde on barajı korunsun da, aynı kanunla daha önce var olan partiler arası ittifak yasağının kaldırılması, 1983 sonrasında en geniş temsil kapasiteli bir Meclis bileşiminin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

Eşzamanlı seçim, seçmenin yasama ile yürütme arasındaki dengeyi kurması açısından inisiyatifini güçlendirmektedir. Buna göre, yasama ile yürütme arasında uyumu ya da dengeyi tercih etmeye göre seçim sonuçları farklılaşabilecektir. Türkiye’de siyasi partilerin bu yeni oyun kurucu rolü fark etmeleri gerekmektedir. Seçmen uyumu esas aldığı anda, yürütme ile yasama çoğunluğu aynı eğilimde toplayacak bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu sonuç bir yönü ile bir lider ve partisinin elini güçlendirse de verilen bu geniş desteğin sonucunda izlenecek siyaset tarzı, bir sonraki seçimlerde seçmenin tercih eğilimini doğrudan belirleyecektir. Parlamenter sistemlerden farklı olarak, böyle bir durumda başarısızlığın delege edilebileceği herhangi siyaset dışı bir kurum ya da grup bulunmadığından, bir sonraki seçim topyekûn iktidar kaybı ile sonuçlanabilir. Bu dönemlerde üretilen politikaların kapsayıcılığı ve etkinliği kadar, saygıya dayalı teamüllerin oluşturulması bir sonraki seçimlerde elde edilen başarının sürdürülmesini temin edebilir. Tersine yürütme ve yasama bileşimlerinin farklı eğilimlerden oluştuğu bir durum seçmenin dengeli bir işleyişi öncelendiğini gösterecektir. Böyle bir durumda dengeleyici yetkileri sistemin işleyişini kilitleme amacıyla kullanan siyasi eğilimler bir sonraki seçimi büyük olasılıkla kaybedecektir. Genel çıkarlara odaklı, uzlaşmayı ve sorun çözmeyi öncelleyen bir siyaset tarzı ise süreçten güçlenerek çıkacaktır. Başkanlık sistemlerinde kurumsal olarak bizzat sistem tarafından aktörler

uzlaşmaya zorlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin çoğunlukçu karakteri ve Meclis seçimlerinin çoğulcu niteliği politika temelinde farklı uzlaşma arayışlarını zorunlu kılacaktır.

Siyasi partilerin eşzamanlı seçimin getireceği siyaset tarzını iyi okumaları gerekmektedir. Yeni sistem, yasama ile yürütme arasındaki uyumu eşzamanlı seçimler üzerinden oluşturmaya kurgulanmıştır. Ancak belirtildiği gibi yapılacak eşzamanlı seçimler ile Cumhurbaşkanının, salt çoğunluğun oluşmadığı bir Meclis bileşimi ile çalışma olasılığı da en az uyumlu bir bileşim kadar güçlüdür. Dolayısıyla bu olasılığa yönelik iyi bir hazırlık yapılması, böyle bir durumda nasıl bir siyasetin izlenmesi gerektiği konusunda çalışılması gerekmektedir. Böyle bir durum ortaya çıktığında sistemin işletilmesi açısından yürütme ve yasama ayrılığının korunabilmesi, en az uzlaşma zorunluluğu kadar önemli hale gelecek, bu sağlanamazsa yetki aşımı tartışmaları siyasette öne çıkabilecektir. Öncelikle yukarıda belirttiğimiz münhasır kararname alanının korunması, yürütme etkililiğinin sağlanması açısından bu dönemlerde daha çok önemli olacaktır. Yine böyle dönemlerde Cumhurbaşkanının milletvekili olmayan, Mecliste temsil edilen diğer partilerin saygı duyacakları bazı isimlere kabinede ve yardımcılık pozisyonlarında yer vermesi sistemin işletilmesini kolaylaştırması yönüyle önem kazanacaktır.

Seçim sistemleri doğrudan hükümet sistemleri ile ilgili bir husus değildir. Aynı seçim sistemi farklı hükümet sistemlerinde uygulanabilir ve benzer sonuçlara yol açabilir. Duverger dar bölge çoğunluk sisteminin iki partili sistemin oluşmasında belirleyici olduğunu ileri sürmüştür (Duverger, 1969). Gerçekten parlamenter sistemle yönetilen İngiltere ile başkanlık sistemiyle yönetilen ABD seçim sistemi dar bölge çoğunluk sistemine dayanmakta ve Duverger'in belirttiği gibi bu iki ülkede de sistemin işleyişinde iki parti siyasi hayat üzerinde etkili olmaktadır. Ancak bir seçim sisteminin mutlaka her ülkede aynı sonucu doğuracağı düşünülmemelidir. Önemli olan ülkenin siyasi eğilimlerine uygun olacak şekilde ve temsil-istikrar dengesini sağlayacak bir seçim sisteminin oluşturulabilmesidir. 1983 tarihli seçim kanunu Türkiye'de yüksek barajlarla yönetsel istikrarı sağlamayı esas almış, ancak yüksek barajlara rağmen yönetsel istikrarı sağlanamadığı gibi, siyasi eğilimlerin temsil edilememesi ile ilgili tartışmaları gündeme getirmiştir.⁴ Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Sisteminin nasıl bir seçim sistemi ile hayatiyet kazanacağı siyasi hayatın işleyişi ve demokratik konsolidasyon açısından doğrudan belirleyici olacaktır. Türkiye köklü siyaset geleneklerine sahip bir ülkedir. Zaman içinde farklı siyasi partiler tarafından temsil edilseler de bu siyasi gelenekler varlıklarını sürdürmekte ve kendi içlerinde de değişim yaşayarak siyasi hayatı şekillendirmektedirler. Türkiye gibi ülkelerde iki partili bir sistemin kurumsallaşmasına uygun bir sosyoloji bulunmamaktadır. Toplumsal değişimin hızı ve farklılaşma siyasette farklılaşmaya yol açmakta, benzer siyasi kökenden gelseler de çok partili temsil siyasetin farklı kanatlarında kendini gösterebilmektedir. Dolayısıyla barajlarla korunan bir seçim sistemi yerine temsil istikrar dengesini farklı biçimlerde sağlayan karma seçim sistemleri (çoğunluk ve nispi temsil yöntemlerine aynı sistem içinde yer veren)⁵ üzerinde yoğunlaşmak sistemin demokratik işleyişi üzerinde olumlu etkilerde bulunacaktır.

4 Bkz. Eren (2008).

5 Karma seçim sistemi için Almanya seçim sistemi örnek olarak verilebilir. Bkz. Zittel (2017).

Cumhurbaşkanlığı sistemi getirdiği kurumsal işleyiş nedeniyle siyasi parti sistemi üzerinde de bazı etkilerde bulunacaktır. Bu etkiler sistemin demokratikleşmesi açısından önemli bir potansiyele işaret etmektedir. Yeni sistemde artık yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanlığı makamına seçilebilmek için iki döneme indirgenen bir süre kısıtlaması getirilmektedir. Türk siyasi hayatında siyasi partilerde değişmez liderlik geleneği oldukça köklüdür. Partilerine hakim liderler, partilerin siyasi başarısından ya da başarısızlığından özerk olarak parti örgütünün başında kalabilmektedirler. Parti içi mekanizmalarla liderlik ve politika değişimi Türk siyasi tarihinde ender görülen bir durumdur. Şüphesiz bu durumun bazı nedenleri bulunmaktadır. Türkiye’de yerleşik siyasi gelenekler bulunmakla birlikte, bu geleneklerin köklü siyasi partilerle temsil edilmesi yönünde bir kurumsallaşma gelişmemiştir. Özellikle askeri darbeler, Anayasa Mahkemesinin parti kapatma kararları ve parti içi demokrasi sorunu gibi nedenler aynı geleneğe hitap eden çok sayıda partinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bizim partilerimiz lider partileri olarak doğmakta ve onun kariyerine bağlı olarak gelişip, zayıflamaktadır. Yeni sistemde seçimle gelinen en etkili konumun süreyle kısıtlanmış olması ister istemez lider-parti ilişkisinde bir değişimi zorunlu kılacaktır. Siyasi partiler, liderlerinin Cumhurbaşkanlığı seçimine aday olması durumunda, belli bir süre sonra stratejik bir karar verme zorunluluğuyla karşı karşıya kalacaklardır. İki kez üst üste Cumhurbaşkanlığına seçilen bir parti lideri ikinci döneminin sonunda artık bu makam için aday olamayacaktır. Siyasi parti, ya lideriyle devam edecek, ancak bir sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üçüncü bir ismi aday gösterecek ya da lider değişimi ile birlikte aday değişimini de kendi içinde gerçekleştirecektir. Dikkat edilirse her iki durum da, Türk siyasi hayatının yabancı olduğu kurumsal bir sonuçtur ve lidere bağımlılığı aşan bir siyasi parti kurumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır (Alkan, 2018). Böyle bir zorunluluğun ortaya çıkması siyasi parti rejiminde demokratikleşme yönündeki yönelimleri destekleyici etkilerde bulunacaktır. Siyasi partiler yeni sistemde varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa kurumsallaşmak zorundadırlar.

Sonuç

Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Türk demokrasi tarihine damgasını vuran ve anayasa yapımına doğrudan yansıyan, devlet seçkinleri ile halkın temsili arasındaki gerilimin ilk kez seçimli otoritelerin yönlendiriciliği altında ve onların lehine çözümlendiği bir sonuçtur. Parlamenter formülasyon altında oluşturulan vesayetçi rejimlerin seçimli kurumlar üzerindeki baskısına oluşan tepki, Türkiye’de siyasi kurumların başkanlık sistemi altında yeniden yapılanması ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla yeni sistemin bu gelişme sürecine uygun olarak demokratik anlamda konsolide edilmesi hem zorunluluk hem de sorumluluktur. 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin önemi ilk kez yasama ve yürütme erklerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin siyaset zemini üzerinde şekillendirilmiş olmasıdır. Bu durum yeni bir Anayasa olmasa da değişiklikleri, daha önce 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerden (kısmen 2007 referandumundan ayrı olarak) ayıran en önemli farklılıktır.

Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Türkiye’de demokratikleşmenin önünde engelleyici bir hükümet sistemi getirmemekte, aksine siyasi hayat üzerinde demokratikleşmeyi güçlendirecek bir değişim

potansiyeline sahip bulunmaktadır. Ancak yeni sistemin bu işlevini yerine getirebilmesi için yukarıda örneklendiği şekilde aynı doğrultuda çıkartılacak uyum yasaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Meclis İÇtüzüğü, Siyasî Partiler Kanunu, yine seçim sisteminde getirilecek yeni düzenlemeler, yerel yönetimler, kamu personel rejimi ile ilgili yasaların yenilenmesi, kamu yönetiminin yeniden yapılanması, Cumhurbaşkanlığı Sisteminin konsolidasyonu açısından büyük önem taşımaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Sisteminin demokratik süreçleri güçlendirmesi, her şeyden önce getirdiği çerçevenin siyasî aktörlerce iyi algılanması ve yeni sistemin gerektirdiği teamüllerin oluşumuna katkı sağlamalarına bağlıdır. Gerek yürütmeyi temsil eden siyasi aktörler, gerekse Mecliste temsil edilen partiler ve siyasi liderlerin süreci okuma biçimi mevcut sistemin demokratikleşme süreci ile olan etkileşim biçimini de belirleyecektir. Sistemin kurumsal zemini elbette ki tek başına demokratik bir değişim için yeterli olamaz. Bunun diğer sistemsel ve kültürel faktörlerce de desteklenmesi gerekir. Kurumsal değişim getirdiği yeni ilişki biçimleri ile böyle bir sürecin gelişmesi için engelleyici bir çerçeveye sahip değildir. Ancak yeni sistemin parlamenter sisteme özgü bir siyaset tarzı ile çalıştırılmayacağı tüm aktörlerce fark edilmelidir. Benzer şekilde sistemi çalıştırmak değil, tıkamak yönündeki bir eğilim, demokratikleşme sürecine hizmet etmeyeceği gibi hiçbir siyasî aktöre fayda sağlamayacaktır. Tüm siyasî aktörler bunun bir fırsat olduğunu değerlendirebilmeli demokratik bir inşa sürecine dâhil olabilmelidirler. Türkiye'de siyasî partilerin yeni sistemin kurum ve kurallarının hayata geçirilmesinde topyekûn reddetme ya da bu kurum ve kuralları kısa vadeli politik kazanımları uzun vadeli kurumsallaşmaya feda etme gibi bir lüksü bulunmamaktadır. İlk defa sivil bir zeminde yaşanan bu değişim, yeni bir siyaset tarzını da beraberinde getirmekte, bu siyasete uygun kural ve kurumlarla desteklendiğinde çoğulcu ve uzlaşmacı bir siyasî geleneğin oluşması potansiyelini de bünyesinde taşımaktadır.

Kaynakça

- Alkan, H. (2015). *Türkiye'de sistem sorunu ve yarı başkanlık*. Ankara: SDE Yayını.
- Alkan, H. (2018). *Kurumsal yaklaşım ışığında yeni siyasetin analizi: cumhurbaşkanlığı sistemi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Cheibub, J. A. (1999). Divided government, deadlock and the survival of presidents and presidential regimes. *Constitutional Design 2000 Conference*. December 9-11. University of Notre Dame: Center for Continuing Education. s. 1-38.
- Duverger, M. (1969). Political parties, their organization and activity in the modern state. B. and R. North (Çev.), London: Barnes & Noble.
- Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8(2), 165-187.
- Epstein, D. ve Sharyn O. (1996). Divided government and the design of administrative procedures: a formal model and empirical test. *The Journal of Politics*, 58(2), 373-397.
- Eren, A. (2008). Türkiye'de uygulanan %10 genel seçim barajının serbest seçim hakkını ihlal sorunu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(2), 63-110.
- Fiorina, M. (1991). Coalition governments, divided governments, and electoral theory. *Governance*, 4(3), 236-249.
- Gözler, K. (2000). *Kanun hükmünde kararnamelerin hukuki rejimi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*, New Haven: Yale University Press.
- Linz, J. J. (1994). Presidential or parliamentary democracy: Does it make a difference?. J.J. Linz ve A. Valenzuela (Haz.), *The failure of presidential democracy 1 içinde* (s. 3-87). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- March, J. G. ve Johan P. O. (2006). Elaborating the 'new institutionalism. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder ve B. A. Rockman (Haz.), *Political institutions içinde* (s.3-22). Norfolk: Oxford University Press.
- Peters, B. G. (2012). *Institutional theory in political science: The new institutionalism*, London: The Continuum International Pub.,
- Tan, T. (1995). Türk hukukunda kanun hükmünde kararname uygulaması ve sorunlar. *AÜ SBF Dergisi*, 50(1), 335-353.
- Zittel, T. (2017). Electoral systems in context: Germany. E. S. Herron, R. Pekkanen, and M. Shugart (Haz.), *The Oxford handbook of electoral systems*, Oxford University Press, DOI:10.1093/oxfordhb/9780190258658.013.3

İki Modernleşme Arasında Türkiye’de Siyasal Kültür Değişmesi ve Medya*

Mahmut Hakkı AKIN**

Giriş

Türkiye modernleşmesi, genel itibariyle Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi şeklinde dönemselsel olarak kategorize edilebilir. Bununla birlikte, her iki dönem de kendi içinde pek çok önemli olaya ve dönüm noktasına sahiptir. Bu yüzden Türkiye modernleşmesi hakkında farklı ve ikiden fazla kategorileştirme de yapılabilir. Bu yazının başlığındaki “iki modernleşme” vurgusu, Osmanlı-Cumhuriyet dönemselsel ayrılığına vurgu yapmamaktadır. İki modernleşmenin bir yönünü Osmanlı’nın on sekizinci asrın son çeyreğinde temelleri atılmaya başlanan, on dokuzuncu asırda kurumsallaşmasını sürdüren ve yirminci asrın modernleşmesinin aktörlerini üreten devlet merkezli modernleşme oluşturmaktadır. Diğer yönünü ise, kırsal bölgelerden ve küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru devam eden hareketlilik üzerinden gelişen iktisadi, siyasi ve kültürel değişim oluşturmaktadır. Bu değişim, aynı zamanda Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devlet merkezli süregiden modernleşmeden nitelik olarak farklıdır. Türkiye modernleşmesinin başlangıcı itibariyle bürokratik bir değişim süreci olması göz önünde bulundurulduğunda söz konusu alternatif modernleşmenin bürokratik modernleşmenin dışında, kendi sosyolojik dinamikleri üzerinden açıklanmayı gerektiren pek çok farklı yönü vardır. Bu yüzden, 1950’li yıllardan itibaren tecrübe edilmeye başlanan bu modernleşme, devlet merkezli modernleşmenin karşısında konumlandığı gibi büyük ölçüde kontrolü dışında gelişmiştir. Türkiye’de yakın dönem siyasetin değişimi bu iki modernleşme tecrübesinin ürettiği sosyolojik arada kalmışlık üzerinden farklı siyasal kültürlerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu yazıda iki modernleşme tezi bağlamında basının konumu tartışılmaktadır.

* Bu makale, 25-27 Mart 2016 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen Toplumsal Değişme Sempozyumu’nda sunulan “İki Modernleşme Arasında Türkiye’de Siyasal Kültür Değişimi” başlıklı bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye, mahmuthakin@gmail.com.

Türkiye Modernleşmesinde Merkezileşme

Osmanlı modernleşmesi, öncelikle devletin kendisini yenilemek ve varlığını devam ettirmek amacıyla pek çok önemli radikal reform gerçekleştirdiği bir döneme karşılık gelmektedir. Batı Avrupa'dan farklı olarak Türkiye'de modernleşme, en temelde ekonomik bir değişim sürecinden çok siyasal bir değişim süreci olarak tecrübe edilmiştir. Kendi sistemini yenileme yoluna giden devlet, aynı zamanda modernleşmenin öncü kurumu olarak hareket etmiştir. Bu yüzden Türkiye modernleşmesi, devletin merkezileşmesi ve kendisini yenilemesi hedeflerini de içerdiği için yüzyıllardır süregiden siyasal yapının değişmesine sebep olmuştur (Ahmad, 2014, s. 27). Elbette bu değişimin yanında bazı sürekliliklerin olduğunu ve üstelik bu sürekliliklerin devlet geleneğiyle Selçuklu-Osmanlı-Cumhuriyet çizgisinde, kendi içinde yaşanan farklılaşmalara rağmen devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Osmanlı modernleşmesinde önce devletin merkezileşmesi ve bürokrasinin yeni bir hale getirilmesi hedefleri çevresinde adımlar atılmıştır (Ortaylı, 2017, s. 139-144). Siyasetin en temelde elde bulundurulmuş gücü muhafaza etmek ya da var olan durumdan daha iyi bir duruma ulaşmak amacıyla değişimi talep etmek için yapıldığı dikkate alındığında, devlet açısından Türkiye'de modernleşmenin başından itibaren hem geçmişten gelen gücü ve kudreti muhafaza etme, hem de mevcut durumu değiştirme talebini içerdiği tespit edilebilir. Öyle ki devlet açısından gücünü ve kudretini muhafaza etmenin yegane yolunun değişimden geçtiği anlayışı yöneticilerde hakim bir fikir olmuştur (Zürcher, 2007, s. 72-73). Ancak, sonuçta devlet merkezli ve devlet kadroları öncülüğünde sürdürülen çabalarda siyasi güç odaklı bir modernleşmenin yaşanması da bir başka vakiydir.

Bürokrasinin yenilenmesi ve zamanla böylece oluşan yeni bürokratik kadrolar, yeni bir siyasal kültürün temsilcileri ve üreticileri olmuşlardır. Bu değişimin önemli göstergelerinden birisi, farklı dönemlerde birbirinden oldukça farklılaşmış, çok ayrı zihniyetlere sahip nesillerin bir arada bulunmasıdır. Tanzimat ve Islahat Fermanları'nı ilan eden kadrolar I. Meşrutiyet'i ilan edenlerden; I. Meşrutiyet'i ilan edenler de II. Meşrutiyet'i ve cumhuriyeti ilan edenlerden farklıdır. Nesiller arasında devam eden bu farklılaşmanın bir yandan da modernleşmenin farklılaşmasını ve sürekliliğini sağladığını vurgulamak gerekmektedir. Farklı dönemlerde farklı zihniyetlerin öne çıktığı görülse bile sonuçta Batılılaşma siyasetini devlet merkezli sürdürme noktasında söz konusu önemli olayların aktörlerinin hepsinin memur olması da göz önünde bulundurulması gereken başka bir ayrıntıdır. Bu yüzden bizde modernleşme devlet içinde ve siyaset merkezli bir tecrübe olarak gelişmiştir.

On dokuzuncu asırdan itibaren başlayan ve hızlanan yenilenme, imparatorluğu ayakta tutma misyonuna sahip olmasına rağmen yöneticiler tarafından arzu edilmese de ulus devletleşmeye doğru giden süreci de hızlandırmıştır. Böyle bir gelecek, işin başından itibaren hesaplanmış olmasa bile atılan adımlar, gerçekleşen reformlar ve yaşanan diğer yapısal değişiklikler ulus devletleşmeye doğru gelişme sağlamıştır. Türkiye'de II. Meşrutiyet ve savaşlar sonrasında cumhuriyeti ilan eden neslin mensupları, farklı toplumsal ve siyasal kültürlerin temsilcileridir. On dokuzuncu asır boyunca devam eden modernleşme, bürokratik kurumları yenilediği gibi gerek askeri gerekse sivil bürokraside istihdam edilen kadroları da yenilemiştir. Devlet ile millet arasında süregiden bölünme, milletin içinden gelen ancak istihdam edildikleri kadrolara gelene

kadar edindikleri enformasyon ile milletle aralarında kendiliğinden bir mesafe oluşan kadrolar eliyle devam etmiştir. Bu sadece kültürel bir bölünme olmanın ötesinde siyasal bir sürece bağlı olması dolayısıyla siyasal bir kültür bölünmesidir.

Önce anayasa vurgusu, ardından da meşrutiyet ve cumhuriyet talepleri düşünüldüğünde, modernleşme tartışmalarının bir taraftan yeni bir toplum sözleşmesi etrafında geliştiği söylenebilir. Devletin kendi içindeki siyasal bölünmenin muhatapları, bu tartışmalar etrafında siyaset sahnesinde yer almışlar ve mücadele etmişlerdir. Meşrutiyet ve cumhuriyet taleplerinin bu rejimlerin temelde demokrasiye dayanması dolayısıyla halkı da hesaba katan bir tarafı olmak durumundadır. Ne var ki, Türkiye modernleşmesinin kültürel bölünme üzerinden yaşadığı krizin siyasal alana yansması tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kat edilen modernleşme sürecine halkın ne kadar dahil olduğu ya da sorumluluk üstlenebilecek bir aşamaya ulaşip ulaşmadığı meseleleri daima gündemde olmuştur. Gerek meşrutiyet, gerekse cumhuriyet üzerinden sürdürülen tartışmalar, siyasal rejim tartışmaları olmalarına rağmen genelde demokrasinin öncelendiği tartışmalar olmamıştır. Görünürde halk için verilen bir mücadele izlenimi verilmeye ve bu yönde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmışsa da mücadelenin devletin kendi içinde bürokratik kadrolar arasında devam ettiği vakıadır. Hem on dokuzuncu asrın sonu hem de yirminci asır açısından bu tartışmanın siyasal kültürün üretilmesinde ve sürdürülmesinde merkezi bir yeri olmuştur. Devlet ile millet arasındaki siyasal kültür bölünmesinin en önemli kaynağı, Türkiye modernleşmesinde başından itibaren süregelen genel kültürel bölünme olarak tespit edilebilir. Milletlin yönetime hangi ölçüde ve nereye kadar katılacağı önemli bir sorun olarak belirmiştir.

İktidara sahip olanlar açısından demokrasinin Türkiye’de öncelikli bir mesele olarak görülmemesinin en önemli sebeplerinden birisi, milletin demokratik bir kültürü benimsemeye hazır olmadığı tezi etrafında anlaşılabilir. Sanayi toplumlarında modernleşmeye bağlı bir kitle toplumu üretme projesi, özellikle okullaşma dolayısıyla sağlanmıştır. Bizde de modernleşme tecrübesine uzun yıllar idealleştirilen bir “yeni nesil” düşüncesi eşlik etmiştir. Yeni nesil ideali, gelişme ve kalkınma gibi amaçların yanında eğitilmiş ve çağın medeniyet değerlerini benimsemiş bir insan tipine vurgu yapmaktadır. Ne var ki, böyle bir insan tipinin kadın-erkek demeden bütün topluma hakim olmasının, uzun yıllar Türkiye modernleşmesinin en önemli ütopyalarından birisi olduğu kabul edilebilir. Bir taraftan böyle bir tipin ortaya çıkmasına ve üretilmesine direnen bir gelenek ve bu geleneğin mensupları, diğer taraftan da bu tipi ortaya çıkaracak misyoner eğitimcileri yetiştirmek ve topluma yaymak, çözülmesi zor ve önemli meseleler olarak öne çıkmıştır. Bu handikap, önemli bir sosyolojik ve tarihsel krize karşılık gelmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren dile getirilmeye başlanan, II. Meşrutiyet sonrasında gündem olan ve cumhuriyet sonrasında uygulanma imkanı bulan inkılapların temel motivasyonunun da bu ütopya düşüncesi olduğu düşünülebilir (Öztürk, 2002, s. 494-497). Ancak bu ütopyanın hayata geçirilmesi, doğrudan olmasa bile dolaylı bir tepkiyle karşılaşmış ve toplumun ancak belli bir kesiminde karşılık bulmuştur. Bu kesimlerden birisi, birkaç nesildir bürokrasi ile bir şekilde bağ kuran ailelerin çocukları ve gençleridir. Diğer kesim ise, aile, köy, mahalle gibi geleneksel değerleri taşıyan aidiyet üretici kurumlardan kopan ve özellikle yatılı okullarda kendilerine aktarılan

eğitim ve daha sonrasında elde ettikleri memuriyetler ve seçkin mesleklerle yeni sosyal çevreleri üzerinden bürokratik sisteme devşirilenlerdir (Mardin, 1994). Toplumun kalan kesimleri, geleneksel olarak devam eden sosyalleşme araçları üzerinden yaşamaya devam etmişlerdir. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan ve Cumhuriyet boyunca devam eden süreçte devlet, ulus devlet anlayışına uygun bir şekilde bu geleneksel kültürel kesimleri daha da fazla nesnesi olarak tanımlamıştır. Üstelik devlet, bu insanların hayatlarına dahil olacak ve dönüştürecek daha fazla imkana ve araca da sahip olmuştur. Böylece rejim olarak meşrutiyet ya da cumhuriyet, Türkiye'de temel felsefesi olan demokrasi dışında, kendi modernleşme rejiminin ideal insan tipinin peşinde olmayı daha öncelikli bir mesele olarak tanımlamıştır. Cumhuriyeti kuran elit kadro açısından demokratik bir siyasal rejime tam anlamıyla geçiş, ideal insan ütopyasına bağlı ikincil bir konu olarak tanımlanabilir.

Türkiye modernleşmesi sürecinde demokrasinin öncelik kazanmamasında ve sürekli olarak kesintiye uğramasında ütopyik toplumsal değişme anlayışının önemli bir rolü olmuştur. Ancak burada özellikle sembolik bir modernleşme anlayışının etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkiye'nin kültürel bölünmesini temsil eden farklı kesimler, kılık-kıyafet ve hayat tarzı sembolleri üzerinden ciddi bir gerilim yaşamışlardır. Bu gerilim, bütün Türkiye modernleşmesi boyunca takip edilebilir. Sembolik modernleşmenin en önemli sonuçlarından birisi, modernleşmenin asli meselelerinin yüzeysel tartışılmasıdır. Böylece topyekün bir olgunlaşmama ve sağlıklı siyasal kültür ortamının oluşmaması ile karşı karşıya kalınmıştır. Sembollerin gündelik hayata yerleştirilmesi noktasında devlet erkinin bazı dönemlerde şiddet kullanma yetkisine başvurması ve muhataplarının duyarlılıklarını ve değer alanını tanımazdan gelmesi, siyasal kültür bölünmesinin diyalektik hafızasını üretmiştir. Türkiye'de bu durum, siyasal iktidar sahipleri lehine devam etmişse de II. Dünya Savaşı sonrası bölgesel olarak Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehlikesi ile karşı karşıya kalması, siyasal tarih ve siyasal kültür açısından önemli bir kırılmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Demokratik Batı Bloğu tarafında olmayı seçen yöneticiler, yavaş yavaş demokrasiye geçişin adımlarını atmaya başlamışlardır.

Türkiye Modernleşmesinde Kırılma

II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasiye dönüş ve kırdan kente hareketlilikle başlayan toplumsal değişme, farklı bir modernleşmeyi de ortaya çıkarmıştır. Bu alternatif modernleşme süreci, nispeten kendiliğinden, kentlerde var olmaya çalışan insanların kendi çabalarıyla ürettikleri dayanışma mekanizmalarıyla ve tabii demokrasinin sağladığı bir zeminde siyasetle pragmatik bir ilişki halinde devam etmiştir. Böylece, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren var olan devlet merkezli modernleşmenin karşısına yirminci yüzyılın ortasında halkın kırlardan kentlere, kentlerden de büyük kentlere hareketliliğinin sonucunda oluşan alternatif bir modernleşme çıkmıştır. Alternatif modernleşmenin Türkiye'de demokrasiye dönüş yıllarına denk gelmesi, önemli bir siyasal kültür değişmesinin de yaşanmasına sebep olmuştur. Ulus devlet düşüncesine bağlı olarak toplum mühendisliğini temel alan hakim siyasal kültür, karşısında demokrasinin sağladığı bazı avantajları lehine kullanma anlayışındaki karşı bir siyasal kültürü bulmuştur (Karpas, 2010, s. 403-427). Örneğin, demokrasi tarihimiz boyunca tartışılmalı atılmışlar ile

seçilmişler arasındaki karşıtlık, bu iki farklı siyasal kültür açısından değerlendirilebilecek bir konudur. Türkiye’de siyaset arenası, aynı zamanda bu iki modernleşme biçimine ve toplumsal değişmeye bağlı olarak var olan siyasal kültürlerin rekabet alanı olarak da görülebilir.

Demokrasiye geçişle birlikte, Türkiye’de siyasal iktidar sahipleri halkı daha fazla hesaba katacakları, seçim dönemlerinde de olsa halkla daha fazla yüz yüze gelmek zorunda kaldıkları bir döneme girmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yöneticilerinin demokrasiye dönüş sürecinde özellikle katı laiklik anlayışından taviz vererek din konusunda geniş halk kitlelerinin hoşuna gidecek siyasetlere yatırım yapmaları, halka daha ılımlı gelecek siyasetçileri öne çıkarmaları manidardır (Ahmad, 2014, s. 128-130; Karpat, 2010, s. 248-249). Sadece CHP açısından değil, diğer siyasal partiler açısından da benzer kaygıların izlerini sürmek mümkündür. Demokratik rejim, siyaset alanında atılan adımlarda “halka hesap verme” gibi daha önce çok da öncelik verilmeyen yeni bir anlayışın dikkate alınmasını sağlanmıştır. Elbette Türkiye siyasal tarihi açısından değerlendirildiğinde tam anlamıyla demokratik bir rejimden bahsedilmesi mümkün değildir. Çünkü daha önce değinilen siyasal kültür bölünmesi, farklı tarzda da olsa devam etmiş, özellikle askeri ve sivil bürokratik kurumların müdahaleleri dolayısıyla demokratik rejim tam anlamıyla işletilmemiştir. Böyle bir siyasal yapının oluşmasında uluslararası ilişkiler boyutu da dikkate alınmalıdır. Sonuçta Türkiye’de süregiden siyasetin sadece iç dinamikler üzerinden açıklanamayacağı da meselenin bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Siyasetin iktidara ulaşmak ya da iktidardan pay almak için mücadeleye dayanması ve siyasal kültür temsilcilerinin fırsatları ve imkanları ölçüsünde bu mücadele için strateji geliştirmeleri göz önünde bulundurulduğunda, 1950 sonrası Türkiye siyaseti daha öncekilerden farklı değerlendirilmesi gereken bir dönemdir. Önceleri daha çok devletin topluma müdahalesi üzerinden devam eden ve oluşan hakim siyasal kültür, toplumsal değişmeden kaynaklı; siyasetin toplumdan daha fazla etkilenmeye başladığı bir farklılaşma yaşamıştır. Kırsal bölgelerden ve küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru başlayan mekan hareketliliği, büyük bir toplumsal değişme sürecini başlatmıştır. Bu toplumsal değişme süreci, 1950’lerden bugünlere ekonomiye, eğitime ve siyasete yansıyan pek çok farklı tecrübenin yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu süreç, bir transformasyon süreci olarak da değerlendirilebilir. Çünkü geri dönüşü olmadığı gibi nesiller arasında kültür ve zihniyet açısından önemli farklılıkların oluşmasına sebep olmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye modernleşmesi boyunca devlet merkezli bir değişme siyasetinin muhatabı olan kesimler, kendi yaşadıkları hareketliliğe bağlı olarak büyük değişimleri kendiliğinden tecrübe etmeye başlamışlardır. Hatta devlet ve bürokratik kurumlar, bu değişimi kontrol edememişlerdir. Zamanla bu toplumsal değişimle birlikte, demokratik rejimin de sağladığı ortamda değişimin öznesi haline gelenler, siyasette daha fazla imkan ve fırsat bulmaya başlamışlardır. Kültürel değişmeye ekonomik ve siyasal güç sahibi olmak da eklenmiştir.

Sonraki dönemlerde askeri darbelerin ve darbe sonrası dönemlerde bürokratik kurumların sivil siyasetin hareket alanını daraltması, siyasal kültürün temel bölünmesini yansıtmaktadır. Sivil siyaset karşısında ordunun ve diğer bürokratik kurumların kurumsal kökenlerinin Türkiye modernleşmesinin köklerini oluşturduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bir yandan demokratik bir rejim olma iddiası ve halkın siyasete katılması, diğer yandan da uzun zamana yayılan

modernleşme dolayısıyla bir kesimin elde ettiği güç birikimi, Türkiye’deki siyasal bölünmenin iki farklı yönüdür. Kendisini devletin sahibi olarak gören ve “modern” özneler olarak tanımlayan kesim, diğer kesimin yaşadığı değişimi görmezden gelmeyi daha çok tercih etmiştir. Bir yandan da kendi yaşadığı değişimlere bağlı iç dinamikleri üzerinden değişen kesimin, kendi değerler alanını muhafaza etme konusunda gösterdiği duyarlılık, bu siyasal kültür bölünmesinde önemli bir siyaset üretme kaynağıdır. Farklı taraflar, kendi siyasal meşruiyetlerini tam da bu farklılıklar üzerinden tanımlamışlardır. Ancak Demokrat Parti dönemi başbakanı Adnan Menderes’in “iktidar olduk ama muktedir olamadık” ifadesine atıfla söylenirse; kimin iktidar, kiminse muktedir olduğu tartışması bu siyasal kültür bölünmesinin en önemli tartışmalarından birisi olarak kabul edilmelidir. Daha önce de işaret edildiği gibi bu mesele kendisini net bir şekilde atanmış-seçilmiş bölünmesinde göstermektedir. Bu bölünmeye bağlı bir diğer önemli mesele de muktedir olanın karşıt gördüğü kesimi “iktidar” elde etse bile tanımlamaya ve yargılamaya devam etmesidir. Çok partili hayat boyunca geniş halk desteğini alarak iktidara talip olan ya da belli zamanlarda yönetme işini de üstlenen siyasal aktörler, daima kendilerini savunma ve muktedirlerin zannettikleri gibi olmadıklarını gösterme durumuna itilmişlerdir. Hatta zaman zaman bu algıyı kabullenmişlerdir. Tanımı yaparak muktedir özelliğini vurgulayan yine devlet merkezli modernleşme sürecinin asıl aktörleri olarak kendilerini gören kesim olmuştur.

Burada değinilmesi gereken önemli noktalardan birisi, bu iki modernleşme ayrımı dolayısıyla oluşan siyasal kültür bölünmesinde devletin nasıl algılandığı ve konumlandığı meselesidir. Buraya kadar yapılan tespitlerde devlet merkezli, kökeni Osmanlı mirasına dayanan bir modernleşme ile daha çok halk mobilizasyonuna bağlı kendiliğinden modernleşme üzerinde durulmuştur. Halk mobilizasyonuna bağlı modernleşmenin devletle mesafeli bir ilişkisi olsa bile, sonuçta devleti sahiplenen ve yönetmeyi arzu eden bir anlayışa sahip olduğu belirtilmelidir. Söz konusu siyasal kültür bölünmesinin temelinde devletin var olduğu kabul edilse bile alternatif modernleşmenin ürünü olan siyasal kültürün de devleti önemseydiği ve merkezi bir konumda gördüğü açıktır. Nitekim alternatif modernleşme, Türkiye’de yeni zenginler, siyasetçiler, akademisyenler, bürokratlar vb. üretmiş olmasına rağmen karşısında konumlandığı devlete alternatif bir sivil toplum ve siyaset alanı üretmemiştir. Hatta bu kesimin büyük çoğunluğu siyasal kültür motivasyonunu devlet kaynaklı ötelenme psikolojisinden almasına rağmen, devlet konusunda ciddi bir muhalif dil ve siyaset geliştirememiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisinin tarihsel olarak devletle kurulan olumlu bağ olduğu tahmin edilebilir. Devleti yücelten ve kabullenen bu anlayış, kültürel hafızanın devamlılığı üzerinden anlaşılabilir.

Türkiye’de iki temel modernleşme dolayısıyla yaşanan siyasal kültür bölünmesinin muhataplarının karşıtlıklarının yanında birbirlerini tamamlayan ya da siyasetin güç ilişkisi üzerinden birbirlerinden faydalandıkları dönemler de olmuştur. Seçim dönemlerinde bir yandan iktidar kendi gücünü muhafaza etmek için kendisine göre bazı tavizler verirken, bir yandan siyasal kültürün diğer kesimi daha fazla fayda elde etmek için bu fırsatları kullanmayı bilmiştir. Türkiye’nin her tarafında kurulan ve karşılaşılan bu ilişki biçimi, siyasal kültürün önemli dinamiklerinden birisi olarak gelişmiştir. Öyle ki, bütün siyasi tarihimiz boyunca siyasette bulunmayı talep edenlerin bu taleplerinin ne kadar samimi ve sahipsiz olduğu tartışma konusu olmuştur. Sivil

siyaset alanında siyaset yapma iddiasında bulunanların kısa zamanlarda eleştirdikleri ve muhalif olduklarını iddia ettikleri taraflara kolayca geçebilmeleri, fırsatçı ve faydacı anlayışın siyasal kültürde kolayca kök salmasına sebep olmuştur. Böyle bir siyasal zihniyetin yerleşmesinde iki modernleşme anlayışının temsilcilerinin birbirlerini kültürel mesafeler üzerinden sembollere bağlı olarak algılamalarının payı büyüktür. Sivil siyaset, demokrasiye dönüş ile büyük toplumsal değişmeyi bir arada karşılamak zorunda kalmıştır. Kaldı ki sivil siyasete dönme kararını verenlerin bürokrasi ile bütünleşmiş kadrolar olmaları da bir başka önemli ayrıntıdır. Bu ayrıntı, siyasal kültürün karşılıklı olgunlaşmamasının sebepleri arasında sayılabilir.

İki Modernleşme Bölünmesi ve Basın

Gerek genel modernleşme teorilerinde, gerekse Türkiye modernleşmesi literatüründe önemli tartışma konularından birisi kamusalılığın dönüşümü meselesidir. Yeni bir kamusalılığın oluşması ve bu kamusalılığın üretilmesinde kitle iletişim araçlarının merkezi konumu göz ardı edilerek yapılacak analizlerin Türkiye modernleşmesi açısından da meseleyi eksik bırakmak olacağı aşıkardır (Jeanneney, 2009). Türkiye'nin basın tarihi göz önünde bulundurulduğunda merkezi bürokratikleşme aktörlerinin de, yöneticilere muhalif olanların da kendi kamuoylarını oluşturma çabalarında basının erken bir dönemde güçlü bir araç olarak kabul edildiği dikkat çekmektedir. Hatta, Türkiye modernleşmesinin kitle iletişiminin gelişimiyle birlikte bir süreç olarak geliştiği tezi güçlü bir tezdır (Zürcher, 2007, s. 103-104; Mazıcı, 1996). Üstelik 1914 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, Columbia Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde bir Türk'ün yaptığı ilk doktora tezi tam da Türkiye modernleşmesini basın üzerinden takip eden bir çalışmadır. Türkiye basın tarihinin sembol isimlerinden birisi olan Ahmet Emin Yalman tarafından hazırlanan bu doktora tezi, "The Development of Modern Turkey as Measured by Press" adındadır ve bu önemli çalışma, tam 104 yıl sonra Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ahmed Emin, 1914; Yalman, 2018).

Türkiye modernleşmesinin en önemli ve öncü isimlerinden birisi olan II. Mahmut'un özellikle basın üzerinden kamuoyu oluşturma çabaları ve bu çabalar doğrultusunda basını devlet denetimi altında tutma çabaları dikkat çekmektedir. Üstelik II. Mahmut döneminden itibaren gelişmeye başlayan gazete, bir yandan yeni yaşanan gelişmelerin doğru olduğunu iç kamuoyuna (özellikle posta teşkilatı üzerinden memurlara ulaştırarak) bir yandan da gayrimüslimlere verilen haklara vurguyla dış kamuoyuna ulaşmaya çalışmıştır (Ahmed Emin, 1914, s. 31; Kırılı, 2009, s. 30-31). II. Mahmut'tan itibaren Osmanlı modernleşmesinin özellikle değişim dönemlerinde yaşanan gerilimlerde basın üzerinden siyasi karşı karşıya gelmelerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Daha önceki bölümlerde belirtilen, devletin kendi gücünü muhafaza etme siyasetinde basını ya tamamen kendisine ait bir araç olarak kullanma ya da bağımsız gazeteleri sansür dolayısıyla kontrol altında tutma çabası öne çıkmaktadır.

Sultan Abdülaziz döneminde Kanun-ı Esasî'yi ilan etmek isteyen muhaliflerin önemli araçlarından birisi gazete olmuştur. Bu dönemde gazete üzerinden kalem kavgaları yaşanmış ve siyasi kültürümüzde basın önemli bir siyasi çatışma aracı olarak belirgin hale gelmeye başlamıştır. Gazeteler, II. Abdülhamid döneminde sayıları azalan gazeteler, yeniden sıkı bir sansür altında

çıkışlardır. II. Abdülhamid, İstanbul basınına kendi kontrolü altında tutmasına ve muhalif gazetecilere sürgün cezaları vermesine rağmen İttihad ve Terakki'nin yurt dışına giden öncü isimlerinin yine basın üzerinde muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında oluşan hürriyet ortamında basında tam bir patlama yaşanmış ve her kesim kendi gazete ve dergisini çıkartma çabasında olmuştur. Ancak 31 Mart Vakası gibi olaylar dışında özellikle olağanüstü bir durum olarak ortaya çıkan Balkan Savaşları'nın patlak vermesi, İttihad ve Terakki'nin askeri bir darbe yaparak iktidarı eline almasıyla ve sansür kurumunu yeniden ciddi bir şekilde işletmesiyle sonuçlanmıştır. İttihad ve Terakki iktidarı sadece sansür kurumunu işletmekle kalmamış, aynı zamanda bu dönemde gazetecilerin öldürüldüğü vakıalar da yaşanmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından yeniden bir hürriyet ortamının oluşması beklenirken inkılaplar konusunda radikal ve devrimci bir siyasetin izleneceği belli olunca yine basın üzerine gidilmiştir. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı ile başlayan ve İzmir Suikastı ile devam eden olağanüstü dönem, muhalefetin siyaset alanının dışına itilmesiyle sonuçlanmıştır. En önemli muhalefet potansiyeli olan siyasi muhataplar arasında gazeteciler de bulunmuş ve İstanbul basınına temsilcileri, görüş ve zihniyet farkına bakılmaksızın İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Ayrıca çok sayıda yerel gazete de kapatılmıştır (Tunçay, 2005, s. 149-150) Takrir-i Sükun kanunu dolayısıyla tek parti döneminde yeniden güdümlü bir basın oluşmuştur. Gerek İttihad ve Terakki, gerekse CHP'nin tek parti döneminde sadece muhalif basını susturmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda iktidarın kendi basınına oluşturmasının kritik önemi keşfedilmiş ve bu konuda uygulamaya geçilmiştir. Çoğu gazetecinin tek parti döneminde milletvekili yapılması (Demirel, 2016, s. 199) ve bu uygulamanın çok partili hayata geçişten sonra ilerleyen dönemlerde de vazgeçilmeksizin devam etmesi manidardır.

Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyet'in tek parti döneminde basının muhatabının toplumun bütün kesimlerinin olmadığı bilinmektedir. Yazılı basın, okuma ve yazma bilenlere ulaşan araçları içermektedir ki söz konusu dönemlerde okuma ve yazma oranının düşük olduğu, çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan bir toplumsal yapıdan bahsedilebilir. Dolayısıyla, kamuoyu oluşturma adına yürütülen mücadelenin sınırlı bir kesimi muhatap aldığı düşünülebilir. Bütün sınırlılıklarına rağmen basının uyandırdığı etki küçümsenemeyecek boyuttadır. Nitekim, okullaşmaya bağlı olarak okuma yazma oranındaki artış gazete ve dergi okuru sayısının artmasına sebep olmuştur ki, bu ilişki de dikkate değerdir. Çok partili hayata geçiş sürecinde özellikle 1946'dan itibaren basında yeniden bir çok seslilik ortaya çıkmıştır. Elbette bu çok sesliliğin tam bir serbestlikle ortaya çıktığı iddia edilemez. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin benimsediği yeni konuma bağlı olarak oluşan antikomünist ortamda sol görüşlü basına imkan tanınmamış ve 1945 yılının sonunda Zekeriya ve Sabiha Sertel'in sahibi oldukları Tan Gazetesi'ne saldırılmıştır. Basında 1946 sonrasındaki yaşanan serbestlik bu doğrultuda değerlendirilmelidir. On yıl süren Demokrat Parti iktidarında da basınla ilişkiler kendi içinde farklılıklar göstermiştir. Uzun yıllardır devam eden CHP iktidarının yorgunluğu dolayısıyla pek çok muhalif kesim gibi basının önemli bir kısmı da DP iktidarını desteklemiştir. Ancak zamanla DP iktidarıyla olumlu ilişkileri bulunan gazete ve dergi sahiplerinin arası açılmış ve özellikle DP'nin son iktidar yıllarında yazılı basının

büyük bir kısmı önemli bir muhalefet odağı haline gelmiştir. 27 Mayıs darbesi başta olmak üzere diğer askeri darbe ve muhtıralarda da basın konumu ciddiye alınmak durumundadır.

Yazının ilk bölümünde sosyolojik olarak temellendirilen alternatif modernleşmenin basınla ilişkisi de çok partili hayata geçişle birlikte güçlenmiştir. Basının ve matbuatın üzerindeki baskı azaldıktan sonra yayın piyasasında çok ciddi bir patlama yaşanmıştır. Halkın siyasal katılma imkanlarının artması dolayısıyla popülist anlayışın dönem basınında izleri takip edilebilir. DP döneminde hemen her ilde ve ilçede “Demokrat” sıfatıyla o yerleşim biriminin adını taşıyan yerel gazeteler çıkmaya başlamıştır. Radyonun baştan itibaren bir devlet kurumu olmasına rağmen CHP iktidarından sonra DP iktidarı döneminde de iktidarın önemli bir aracı olarak kabul edilmiştir. Örneğin 1928’de radyodan Türk müziği icrasının yasaklanması, dönemin radikal ve devrimci modernleşme anlayışını yansıması bağlamında manidar bir olaydır (Ayas, 2014, s. 200-208). DP döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayın saatlerinin yükseltilmesi ve dini yayınların sayısının artırılması (Ateş, 2018, s. 202-203) da konjonktürel olarak yorumlanabilecek gelişmelerdir. Gerek 27 Mayıs darbesinde gerekse daha sonra Talat Aydemir’in darbe girişimlerinde radyonun kamuoyu oluşturmadaki stratejik önemi göz ardı edilmemiştir. Önce radyo, sonra da televizyon, devlet tekelinde yayın yaptıkları zamanlarda devletin resmi kabulleri noktasında hassasiyet sahibi kuruluşlar olarak dikkat çekmişlerdir. Yine de, tek başına iktidar olan hükümetlerin ya da koalisyon hükümetlerinin radyo ve televizyon kurumundan sorumlu devlet bakanlıklarının sınırlı da olsa kendi ideolojileri etrafında yayın yapılmasına imkan sağladıkları da belirtilmelidir. Özellikle 1980 sonrasında Turgut Özal’ın “İcraatın İçinden” programıyla yaptığı propaganda güçlü etki uyandırmıştır. Muhalefette olan partiler ve diğer gruplar, daima hükümetin güdümünde devlete bağlı radyo ve televizyon yayınları konusundaki rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir ve getirmeye de devam etmektedirler.

Türkiye’de çok partili hayat sonrasında siyaset alanındaki çeşitlenme, her bir kesimin kendi kamuoyunu oluşturma mücadelesi olması bakımından basın üzerinden izlenebilir. Yazılı basın, farklı fikirlerin kendi görüşlerini yaymaları ve kendi tabanlarının siyasal sosyalleşmesi için önemli işlevler görmüştür. Başka bir deyişle siyasi partiler, örgütler ya da gruplar, kendi süreklilikleri açısından yazılı basını bir ihtiyaç olarak görmüşler ve kullanmışlardır. Özel radyo ve televizyon yayınlarının yasak olmasına rağmen radyo ve video kasetlerinin yeni medya araçları olarak yaygınlaşması önemli bir değişimin habercisi olmuştur. Özel televizyon kanallarının hem ulusal hem de yerel olarak yaygınlaşması, siyasi kültürün sürekliliği ve değişimi açısından çok önemli gelişmelere sebep olmuştur. 2000 sonrasında internetin ve sosyal medyanın da devreye girmesiyle Türkiye’de siyasal kültürün basınla ve medyayla ilişkisi başka bir boyuta geçmiştir. Siyasi kültüre etkileri açısından AK Parti döneminin önemli olaylarından birisi olan Gezi olaylarında ya da 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminde yeni medyanın önemli işlevleri olmuştur.

Sonuç

Farklı sosyal bilim alt disiplinleri üzerinden yapılan çalışmalarda Türkiye’nin arada kalmışlığı, analiz için sıkça başvurulan ve değinilen bir duruma karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Batı ile

Doğu, köylülük ile kentlilik, modernlik ile geleneksellik, dindarlık ile laiklik gibi arada kalmışlık durumlarından bahsedilebilir. Türkiye modernleşmesi, çok boyutluluğuna rağmen temelde bir siyasal süreç olarak işlediği için bütün bu arada kalmışlık durumlarının bir şekilde siyasal kültürümüzde karşılıkları vardır. Zaten kendi içinde karşıtlıkları barındıran ve yeniden üreten siyaset, diyalektik bir şekilde Türkiye'deki arada kalmışlığın hem bir üreticisi hem de sonucudur. Türkiye'nin 1950'lerden itibaren halk mobilizasyonuna bağlı gelişen alternatif modernleşmesi de kaynakları ve kendisini yeniden üretmesi açısından siyasetle çok yakından ilişkilidir. Böylece hem genel kültürel bölünme, hem de buna bağlı olarak gelişen siyasal kültür bölünmesi de bu alternatif süreç dolayısıyla anlaşılabilir. Bu konuda yapılacak olan daha lokal ve özel çalışmaların bu genel perspektifi dikkate alması gerekmektedir. Türkiye'de yaşanan bütün değişimlerin ve siyasi kültürün üretimini basın üzerinden takip etmek mümkündür. Basın, Batı modernleşmesinde olduğu gibi Türkiye modernleşmesinde de önemli bir kurum olarak işlev görmüştür. Basının iktidarla ilişkili olduğu kadar kendisinin de bir güç ve etki odağı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu yüzden Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal değişimlerde basının ya da medyanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Siyasi kültürdeki çeşitlenmenin ve değişimin, medyadaki çeşitlenmeyi de beraberinde getirdiği, ancak siyasi güç mücadelesini verenlerin sadece halk desteğiyle ya da bürokrasiden gelen güçleriyle değil, aynı zamanda bu mücadeleyi basın üzerinden vermeleri gerektiği de vaki'dir. Bu çalışmanın ana tezini oluşturan iki modernleşme sürecinin her ikisinin kültürel üretiminde de basının merkezi konumu göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmed Emin. (1914). *The development of modern Turkey as measured by press* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Columbia University Faculty of Political Science, New York, NY.
- Yalman, A.E. (2018). *Modern Türkiye'nin gelişim sürecinde basın 1831-1913*. Birgen Keşoğlu (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ateş, S. (2018). *Türkiye'de din politikaları ve din-siyaset ilişkisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ayas, O. G. (2014). Kemalist oryantalizm ve Osmanlı-Türk müziği. *Muhafazakar Düşünce*, (40), 189-211.
- Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jeanneney, J. N. (2009). *Başlangıcından günümüze medya tarihi*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kırlı, C. (2009). *Sultan ve kamuoyu: Osmanlı modernleşme sürecinde havadis jurnalleri (1840-1844)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (1994). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazıcı, N. (1996). 1930'a kadar basının durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (18), 131-154.
- Ortaylı, İ. (2017). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öztürk, F. (2002). Cumhuriyet ve ütopya. U. Kocabaşoğlu (Der.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 3: Modernleşme ve batıcılık içinde* (488-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye'nin gelişim sürecinde basın 1831-1913*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2007). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

“Adalet” Toplumundan “Özgürlük” Toplumuna(!) Teleolojik Bir Sıçrama Olarak Türk Modernleşmesinin Kavramsal Çözümlemesine Katkı

Hikmet KIRIK*

Giriş

Ve “Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle arzeditip, ‘Eğer siz sözünüzde sâdık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin’ dedi.” Melekler, bizim bilgimiz ancak senin bize öğrettiklerin kadardır deyince Allah, ‘Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklerle anlat’ dedi.” Âdem eşyanın isimlerini onlara anlatınca: ‘Ben size, muhakkak semâvât ve arzda gaybu/görülme-yenleri (oralardaki sırları) bilirim. Gizli ve açık yapmakta olduklarımızı da bilirim, dememiş miydim?’ dedi.” (Bakara, 2/30-33).

İsimleri bilen ve isim koyabilen varlık olarak insanevladı kıyamete dek yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak görevlendirildi. Kutsal bir miras olarak ismin gücüne ve gizemine inanılarak isim koyma/ad verme insanın bu dünyadaki özerkliğinin başlangıcı ve bekasının kaynağı olarak görüldü. İsim koymak, dil üzerinden gerçekleştirilebilen eylemlerin en basitidir. Somut ya da soyut, bir “şeye” isim koyduğumuzda en görünür hallerinden hareketle o “şeyi” işaret ederiz. Bu nedenle, isim işaret ettiği şeyin gerçeğe en yakın hali olarak kabul edilir. İsim koymak, bir yanıyla davranışlarımızı öğrenme örüntülerini dönüştürür ve onları yeniden düzenler. Böylece düşüncelerimizi yeniden yönlendirmemize sebep olur. *Estetiğin Sessizliği*’nde Susan Sontag (1967) ne yalnızca bir “kukla” ne de “melek” olan insanın içinde barındığı “dil krallığında” çeşitli nedenlerle içine yuvarlandığı “düşkünlük” halinden kurtuluşu için dilin en basit dilsel eylem olarak “isim koyma” ile sınırlandırılması gerektiğini söyler. Sontag’ın tespitinden hareketle söyleyecek olursak, insan yaşamı büyük ölçüde soyutlukları adlandıran kavramlar içinde geçmektedir. Böyle de olmak zorundadır, çünkü tecrübelerimiz bizi son derece zengin ama bir o kadar da karmaşık durumlar içinde bıraktığından ne olup bittiğini anlayabilmek, bize neyin gerekli olduğunu veya hangilerinin işimize yarar olduğunu fark edebilmek, yani kısaca hayatta kalabilmek için isimlere

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, Türkiye, hikmet.kirik@gmail.com.

ve kavramlara muhtacdır. Genellemelerimizi ve her biri diğerinden daha yüksek soyutlamaları yapabilmemize imkan tanıyan da kavramlaştırılmalarıdır. Kavramlar sayesinde kavriyor ve idrak edebiliyoruz.

Aksini düşünenler de vardır. Kökleri Antik Yunan'daki Sofist düşünceye kadar uzanan bir görüşe göre "isim", nesnelere gerçek anlamlarını sarıp sarmalar ve onları örter. Sofistlere göre iyilik, adalet, cesaret, züht, takva veya güzellik gibi kavramlar en nihayetinde sadece birer sözcük ve mevcut insan eğilimlerine verilen birer isim olmaktan öte bir şey değildirlir. Benzer görüşler bugün de geçerliliğini koruyor. Örneğin Virginia Woolf'a atfedilen bir düşünceye göre sözcükler gerçeği ifade etmekten çok "birbirlerine aittirler ... bu nedenle işaret ettikleri şeylerin adlandırılmaz özerlerinden daha çok birbirlerine hesap verirler" (akt. Macdonald, 2016). Aldous Huxley daha da ileri gidip sözcüklerin işaret ettikleri şeylerin özüne dair yaratacağı kafa karışıklığı tuzağına düşme ihtimaline karşı bizleri uyarır (akt. Del Castillo, 2012). Sokrates bu iki görüş arasında uzlaştırıcı rolü oynar. Sözcüklerin sağlam temellerden yoksun oldukları halde sanki hakikatı yansıtmış izlenimi vermeleri çarpıtıcı ve yanıltıcıdır. Ancak nadiren de olsa, sözcüklerin hakiki ve kalıcı olan bazı şeyleri işaret edebilen gizemli taraflarının olduğu da kabul edilmelidir. Filozofların görevi tam da sözcüklerdeki bu gizemli potansiyeli ortaya çıkarmaktır.¹

Hiç şüphe yok ki, gerek adaletin gerekse özgürlüğün işaret ettiği soyut gerçeklikler, velev ki bunlar en yüce insani erdemler olsun, evrensel ve öze ilişkin hakikatlerinin bilinemediği isimlendirmeler, hatta ortaya çıktıkları toplumun kendine özgü yapısı tarafından oluşturulmuş şifrelerdir. Dolayısıyla sosyal yapıya böylesine bağlı olan şifreyi çözebilmek için zaman ve mekanda geniş bir çerçeveden ele alınmaları gerekir (Back, s. 19-23, 52).

Özgürlükler sorunu Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Türk siyasal modernleşmesinin belki de en netameli konusu olmuştur. Bu çalışma, bu sorunun isim ve ismin işaret ettiği gerçeklik arasındaki farkla ilişkili olduğunu varsayıyor. Toplumsal modernleşme düzeyindeki artışa paralel olarak bu fark giderek kapanıyor olsa da, gerçek temellerden yoksun, sadece gerçeklik sanısı veren ismin gerçek olanı bozup yanıltmasının etkisindeki süreklilik bu farkın tamamıyla ortadan kalkmamasına sebep oluyor. Diğer bir deyişle özgürlüğün anlamı, içeriği ve kapsamı zamana, koşullara ve bakış açılarına göre az ya da çok farklılaşmaktan kurtulamaz. Bu yüzden de gerilim ve çatışma potansiyeli daha çok öne çıkan bir olgu olarak dün olduğu gibi bugün de Türk siyasal hayatına damgasını vurmaya devam ediyor. Başta Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi tartışmaları olmak üzere modern siyasal tarihimiz bunun örnekleriyle doludur. Cumhuriyet dönemi anayasalarının hep istisnai siyasal koşullar altında yapılabilmesinin temel sebeplerinin başında da özgürlükler meselesi yer almaktadır. Türkiye-AB ilişkileri açısından da en tartışmalı konuların başında temel hak ve özgürlükler meselesi olagelmıştır.

Bu cümleden olmak üzere, herhangi bir açıklayıcılık iddiasının ve özgürlük olgusunun Türk siyasal modernleşmesindeki yaklaşık iki yüz yıllık tarihsel serüveni içinde geçirdiği

1 Erdemlere dair konuşurken Sokrates, gerçek erdemi bilebilmek için tüm erdemli davranışlara içkin olan şeyi, yani onun özünün bilinmesi gerektiğini ileri sürer. Yoksa erdeme dair genellenebilir tek bir hayati özelliği içermediği halde herhangi bir erdemli davranışa dair örneklerden hareketle erdem budur diye iddia edilemez. Sokrates'e göre filozofların görevi tam da sözcüklerdeki bu gizemli özelliği ortaya çıkarmaktır. (akt. Tarnas, 1991, s. 34).

değişikliklerin bütünüyle ele alındığı kapsamlı bir incelemeyi gerekli kıldığına şüphe yoktur. Öte yandan, sınırlılıklarının farkında olarak “bir yerden başlanması” gerekçesiyle meseleye el atılması da anlamlı gelmektedir. Bu noktadan hareketle bu makale, Osmanlı yönetim felsefesi (Daire-i Adalet) ve dönemin hakim ideolojik söylemi (Kınalızade’nin yorumu) çerçevesinde “hürriyet” kavramını incelemeyi hedefliyor. Yazının kalanında önce Batı siyasal düşünce geleneğinde özgürlük ve adalet ilişkisini kuran yaklaşımların özet bir değerlendirmesini yapacağım. Ardından Kınalızade’nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseri üzerinden bir devlet kuramı olarak “Adalet Dairesi”nin genel olarak toplumsal iktidar, özelde de özgürlük meselesini nasıl anlamlandırdığını ele alacağım.

İncelemeye temel oluşturacak varsayımaya göre; Türk modernleşmesinin karakteristik özelliği “adalet” toplumundan “özgürlük” toplumuna teleolojik bir sıçrama olmasıdır. Dolayısıyla “özgürlük” ve “adalet” sözcükleri analiz birimi olarak kullanılacaktır. Özgürlük ve adalet kavramlarının analitik kullanışlılığını beş madde altında toplamak mümkündür:

- Her birinin ele aldığımız iki farklı tarihsel tecrübenin ideal toplum kurgularının merkezi kavramları olmaları;
- Özgürlük kavramının Batı siyasal düşünce geleneğinde adalet kavramıyla ilişkili konumlanması;
- Özgürlük kavramının Batı dışı moderniteler için de merkezi kavram işlevi görmesi,
- Adalet kavramının Türk siyasal düşüncesinde özgürlük konusunu içerip içermediği, içeriyorsa bunun modern Batı düşüncesindeki özgürlük anlayışıyla yakınlık veya uzaklığının ölçülmesine olanak tanınması;
- Böylece bir yandan özgürlük kavramı üzerinde farklı toplumsal kesimlerde mevcut farklı önyargıların kırılarak olası toplumsal uzlaşya kuramsal bir zemin oluşturmak ve buna bağlı olarak da Batılı özgürlük anlayışıyla kavramsal bir yakınsama kurulup kurulamayacağını gösterebilme imkanı sunması.

Batı Modernitesi ve Özgür Toplumda Adalet

Özgürlüğün Batı toplumsal tarihindeki gelişim seyri esas itibarıyla iki farklı güç odağı arasındaki gerilim üzerinden şekillenmiştir: devlet ve özel mülkiyet. Modern Batı’nın kaynağını oluşturan Antik Yunan-Roma toplumsal kurgusunda mülkiyetin özel bir yeri vardır. Bu kendine özgü ortaya çıkaran Roma’nın bir şehir devletinden imparatorluğa büyük toprak sahibi aristokratların önderliğinde dönüşmesinin sonucu mülkiyete tanınan özerkliktir. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu, güçlü bir özel mülkiyetin güçlü bir devlet yapısıyla birlikte varolduğu ilk örnektir. Bu güçlü ama zaman zaman sıkıntılara da yol açan işbirliğini en iyi yansıtan, Roma siyasi literatürünün iki temel kavramı *imperium* ve *dominium* sözcükleridir. Özel mülkiyet bağlamında kullanıldığında *dominium*, şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta olmak üzere özel ve münhasır şahsi mülkün içerdiği tüm keyfi tasarruf gücü anlamlarını içerir. Diğer yandan *imperium*, yüksek kamu otoritesini kullanmayı, nihayet imparatorun bizatihi kendisini ifade etmekteydi. Batılı hukuk ve siyasal düşüncesi açısından özel mülkiyet ve kamu hukuku arasındaki fark, pek belirgin olmamakla beraber Romalıların devletin kamusal gücü ile mülkiyet kaynaklı şahsi iktidar

arasında gerek kuramsal gerekse uygulamada net bir farklılık ortaya koymayı başarmalarından gelir. Üreticiler ile üretimden yararlananlar arasındaki ilişki, her şeyden önce siyasal düzlemde bir ilişki değildi. Yani, bir yöneten-yönetilen ilişkisi değil; mülk sahibiyle farklı biçim ve statülerde köle ve köylü, kiracı veya yarıcı olan emekçiler arasındaki ilişkidir. Birincil konumdaki bu ilişki biçimi, Roma İmparatorluğu dağıldıktan yüzyıllar sonra bile Avrupada toplumsal düzenin temeli olarak varlığını sürdürdü. Bir yanda devlet, diğer yanda güçlü mülkiyet olarak bu iki toplumsal güç odağının varlığı, toplumsal iktidarın güçlü yerel iktidar odakları olarak mülk sahibi sınıflara dayanan bir emperyal idare biçimi şeklinde biçimlenmesine sebep olmuştur.

Tarihsel olgu, modern devlete evrilirken en önemli dönüşümün kral, prens veya imparator, tepedeki yönetici ile yönetim aygıtı olarak devlet arasındaki ilişki biçiminin farklılaşması olduğudur. Modern öncesi dönemde devletteki devamlılık, kral veya hanedanının devamlılığı ile eş anlamlıdır. Anayasal monarşilerde ise kralın görevi artık farklı bir hukuksal ve anayasal nitelik kazanmış olan devletin sürekliliğini güvence altına almaktır. Bu dönüşümün sonuçları, Weber'in (2003) ortaya koyduğu gibi, hükümetin temeli, yasanın yegane kaynağı ve ülkenin meşru gücü olarak modern devletin vatandaşların bağlılıklarının nesnesi olarak ortaya çıkışıdır. Wood'un aktardığına göre ise, nevi şahsına münhasır bir merkezileşme örneği olarak modern devlette evrensel hukuk, toplumsal iktidar ilişkilerini yeni bir forma sokarak iki düzeyli toplumsal iktidar ilişkisi ortaya çıkarmıştı. Bu süreçte, toprak sahipleri kendi mülkleri üzerinden hala ciddi bir yerel güç konumunu sürdürüyor olsalar da, mülkün dışında kalan ve sadece krala bağlı "özgür birey" yeni bir kategori olarak tarih sahnesinde yerini almaktaydı (Wood, 2012).

Isaiah Berlin (1969), Batı düşünce geleneğinde siyasal özgürlük modeli olarak iki ana akımdan söz eder. İlki klasik liberalizme atfedilen ve yalın olarak bireyin kişisel mutluluk arayışında, başta devlet olmak üzere, toplumsal müdahaleye maruz kalmadan temel haklarını kullanabildiği "negatif özgürlük" anlayışdır. Diğerisi ise, vatandaş bireyi bir kısım kamusal sorumluluklarla donatan, kamusal işlere katılmasını zorunlu kılan cumhuriyetçi "pozitif özgürlük" anlayışdır. Pozitif özgürlük modeli, kökleri hümanizmin babası sayılan Petrarca'ya kadar dayandırılan, Rönesans dönemi şehir devletlerinin siyasal özerkliğine kaynaklık etmiş olması dolayısıyla aynı zamanda cumhuriyetçi özgürlük anlayışı olarak da anılır ("Civic Humanism", 2018). Genel hatlarıyla söyleyecek olursak, cumhuriyetçilerin özgürlük anlayışı, adalet kavramına çok fazla referans vermeden "kendi kendini yönetme" ilkesi ile tanımlanabilecek ve temelinde tahakkümü dışlayan bir ideal üzerinden siyasal katılım başta olmak üzere vatandaşların medeni ve siyasal hak ve özgürlüklerinin, kurumsal bir takım mekanizmalar yoluyla korunmasını amaçlar. En az bunun kadar önemli bir diğer husus ise, cumhuriyetin korunması amacıyla vatandaşların eğitilmesinin öngörülmesidir. Bundaki amaç, bireyi toplumsal bağların yanı sıra kendi toplumu için neyin iyi olduğu bilgisıyla donatmaktır (Petit, 1997, s. 51-79).

Diğer yandan negatif özgürlük anlayışı, geleneksel toplumun hiyerarşik bağlarından özgürleşmiş bireylerden oluşan toplum ideali; yani liberal siyasal düzende "hak temelli" devlet olarak tanımlanır. Böyle bir devlette ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü gibi temel haklar anayasal şekillenmeler yoluyla belirginlik kazanır. Thomas Paine'e (1970) kulak verecek olursak hak temelli anlayış, insanın erdemlerinin yansıması olarak toplumu,

zaaflarının bir sonucu olarak da devleti görür. Tam da bu nedenle toplum özgürleştirici, devlet ise yasaklayıcı ve cezalandırıcıdır. Nihayet hak temelli devlet, her türden kamusal gücün ülkede geçerli olan hukuk düzenine tabii olması anlamına gelmez sadece; aynı zamanda yasaların kendilerinin de temel hak ve özgürlüklerin tanınmasından kaynaklanan sınırlamalara tabii olmasını gerektirir.

Hukukun üstünlüğü, siyasal yansızlık ile bireysel hak ve özgürlüklere saygıya yapılan vurgularla birlikte düşünüldüğünde hak temelli siyasal kuramda, “bireysel hak” “toplumsal iyiyi” öncelediğinden bu yaklaşıma “Kantçı” veya “deontolojik” liberalizm denilmektedir (Sandel, 1982, s. 1). Deontoloji için “adalet”, hem sistemin bütünü hem de alt sistemler açısından mihenk taşı vazifesi görür. *Bir Adalet Kuramı (A Theory of Justice)* başlıklı eserinde Rawls (1971), toplumsal kurumlar için en yüce erdem “adalet” olduğunu söyler. Hakkaniyet olarak adalet (*justice as fairness*), anlayışında ifadesini bulduğu haliyle adalet ilkesi; hak ilkesi ile kamusal akıl ve meşruiyet ilkesi esasen aynı kaynaktan neşet eder. Çalışmada ana fikir olarak nitelenen haliyle adalet ilkeleri, sadece sezgisel olamayacağı gibi, yararcı ilkelere kaynaklanmaz. Hatta herhangi bir teleolojik kuram tarafından belirlenen bir “iyi” arayışı veya var olan “iyiyi” en üst düzeye çıkarma amacına dayandırılmaz. Bu ana fikirden hareketle adaletin genelleşmiş kavramı, özgürlüğün eşit dağılımı anlamına gelir. Rawls, bu ilkelerin, neler olabileceğinin “orijinal duruş” altında belirlenebileceğini varsayar. Orijinal duruş “fikretmenin (*reflection*) akılcı noktası” olup adil siyasetin bu kökten ilkelerine gönderme yapar. Rawls’un “cehalet perdesi” kişilerin bireysel, maddi, fiziksel ve moral koşullarına bakmaksızın adalet ilkelerinin her durumda seçileceği anlamına gelir. Özgürlük ilk ilke olup, her bir kişi, herkes için özgürlük garanti eden bir sistemle uyumlu olacak şekilde en yaygın eşit temel haklar sistemi içinde eşit haklara sahip olmalıdır (s. 3-7, 60). Toplumsal kaynakların ve yüklerin dağıtılmasının temeli olarak adalet anlayışı, aynı zamanda toplumsal sözleşmenin de nihai hedefi olan iki temel ilke üzerinden anlaşılır. Bu ilkelerin ilki her bir şahıs diğerleri için de geçerli olan mümkün olduğu kadar geniş temel özgürlüklere sahip olma konusunda diğerleri ile eşit haklara sahip olmalıdır. İkincisi de, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler düzenleme altına alınmalıdır (Rawls, 1971).

Rawls’dan hareketle Dworkin (2000) “kaynakların eşitliği” temelinde geliştirdiği kuramıyla adaleti, liberal kuramın merkezine yerleştirir. Kısaca özetlemek gerekirse Dworkin’in kuramına göre, adalet kavramı temel alınarak liberal siyasi ve ekonomik düzen oluşturulmalı ve siyasal meşruiyet sağlanmalıdır. Dworkin’e göre liberalizm eşitlik ilkesini merkezi değer olarak belirlemekle aynı zamanda eşitlik ve özgürlük değerlerinin birliğini de savunmuş oluyor. Özgürlük söz konusu olduğunda eşitlik öncelikli değerdir. Çünkü her yaşam eşit derecede saygıya değer ve her birey kendi yaşamından sorumlu olduğuna göre eşitlik her bireyde ve bireyler arası ilişkilerin her biçiminde içkindir. Dolayısıyla adalet, toplumsal iktidar üzerinde bağlayıcı egemen erdem konumundadır. Ayrıca her birey de kendi bencil arzu ve isteklerinin yanısıra bir ortak iyi anlayışına da sahip olduğundan, adalet aynı zamanda bireysel etiğin de parametresini oluşturur.²

2 Daha fazla bilgi için bkz. Kırık, H. (2005). Türban sorunu: kamusal alan ve demokrasi. İstanbul: Salyangoz Yayınları, ss.27-48. Dworkin’in bu konudaki yazılarının tümü için bkz. Dworkin, R. (2000). *Sovereign virtue – the theory and practice of equality*. Cambridge: Harvard University Press.

Türk Modernleşmesi: Adil Toplumda Hürriyet

Osmanlı Devleti, yetkesini ve meşruiyetini sultanın ihtiyari yasa yapma ve bununla ilgili olarak hukuki anlamda yaptırım uygulama kapasitesinden alan “aşırı derecede aşkın bir devlet” olarak gerçek bir siyasal güçtür. Devletin bu merkezi konumundan hareketle Osmanlı, toplumsal tabakaların mevcut konumlarının sürdürülmesinin devletin temel işlevi olarak görüldüğü “devlet etrafında örgütlenmiş toplum” olarak tanımlanabilir (Habermas’tan akt. Kırık, 2005. s. 99-120, 165). Osmanlı hikmet-i hükümetinin siyasal dildeki ifadesi, sadece devlet eliyle sağlanabilecek olan “toplumsal düzen” fikriyle “adil siyasetin” aynı anlama geldiği kadim “daire-i adalet” kavramıdır (İnalçık, 1973, s. 65-90). Adaleti düzenle, düzeni de devletle ilişkilendiren Osmanlı siyasal kültüründe bu üç kavramın tarihsel süreçte birbirleriyle eş anlamlı hale gelmesine şaşırılmamak gerek.

Osmanlı yaşam dünyası, *reaya* denen üreticiler ve vergi mükelleflerinden oluşan, önceden belirlenmiş rollerine uygun davranmaları karşılığında her biri hukuksal ve yönetsel özerkliğe sahip çok etnikli, çok dinli heterojen bir yapıdır. Buna karşı sistem dünyası, tepesinde yetkesini ne bir kişi ne de bir kurumla paylaşmak durumunda olan sultan, idari askeri ve hukuki görevleri yerine getiren vezir-i azamın temsil ettiği “kul”-bürokrasi ve nihayet geleneğin ve hukukun devamlılığını sağlamakla yükümlü ulemanın oluşturduğu üçlü bir hiyerarşi düzeninde oldukça güçlü ve homojen bir karaktere sahipti.

Toplumsal tabakalaşmanın ayırıcı özelliği, kişinin üretim süreçlerindeki yeri ve konumu ile siyasal tahakkümde aranmalıdır. Şöyle ki, Osmanlı toplumsal düzeninde siyaset ve üretim birbirlerinden kalın çizgilerle ayrılmış iki farklı faaliyet alanıdır. Halbuki Batı tarihsel tecrübesinde ayrılaşma *oikos ve bios politikos* veya *citoyen ve homme* sözcüklerinde ifadesini bulan “özgür” bireyin “özel” ve “kamusal” varoluş alanları üzerinden gerçekleşir. Özel ve kamusal ayrımı Batı geleneğini anlamak için hayati öneme sahiptir. İlki, “toplumsal” olanda “ihtiyaçlar” alanına karşılık gelirken ikincisi “siyasal” olanı yani “özgürlük” alanını işaret eder. Buna karşın Osmanlı’da durum farklıdır. Genel anlamda devlet-reaya, avam-havas ayrımlarının dışında, devlet özel ve kamusal/siyasal alanı birlikte içerir. Patrimonyel yapıda saray, tüm yönetici sınıfın hanedanın başı sultanın mülkünü idare eden ve gerekli görüldüğünde haklarında *siyaseten katl* uygulaması yapılabilen kul taifesini de içeren büyük bir *oikostur*. Uygulamanın da yansıttığı gibi siyaset özel olarak eğitilmiş bu kul-bürokrasinin sorumluluğundadır. Devlet işlerinin yerine getirilmesi aynı zamanda “ihtiyaçların” gerektirdiği, “akla” uygun bir “siyasal hukuk düzeni” oluşturmayı da amaçlayan gelenek hukukuna (*örf-i sultani*) dayanırdı (Mardin, 1962, s. 114)³

Üretim faaliyetine katılmak zorunda olmayan yönetici seçkinler, kamu ve özel alanların birbiri içine geçtiği bu yapıda işgal ettikleri makamların kendilerine sağladığı yetke üzerinden tahakküm ayrıcalığını kullanırlardı. *Devlet-i Aliyye* tebanın birliği ve adil toplumsal düzenin sembolü olarak sultanın şahsının ötesinde nesnel bir varoluşa sahiptir. Soylu sınıfların olmadığı Osmanlı toplumunda, “devletli” olmak en yüksek onur kaynağıdır. Siyaseti devlet alanıyla

3 Sultanlık Hukuk ve Şeriat arasındaki ilişki ve onun evrimini görmek için: Mardin, S. (1961). Some Explanatory Notes on the Origins of Mecelle’ in *The Muslim World*, 51(3), pp.189-196.

sınırlayan bu toplumsal yapıda devlet alanı, “evrensel” fakat sınırlı bir *polis* olabilir. Sultan dahil, herkesi ve her şeyi temsil etmesi bakımından evrensel, buna karşın siyaseti üretim ilişkilerinin dışında bırakılmış kul-bürokrasisinin tekeline bırakması anlamında ise sınırlandırılmıştır. Buna karşın, kişinin ait olduğu dinin kolektif koruyuculuğu altında hür bireyler (*reaya veya avam*) üretim faaliyetini yerine getirmekte ancak bu “yüksek” siyasetten dışlanmaktadır.

Osmanlı siyasal düzeninde devletin muhatabı birey (*ferd*) değil, kolektif yapılardır. Paylaşılan değerler ve normlar, her bir “milletin” kendi dini inaçlarından kaynaklanırdı. Sonuç olarak bünyesinde barındırdığı farklı topluluklara oldukça hoşgörülü olmasına rağmen bireysel vicdan özgürlüğü değerli bulunan bir şey değildi (Kymlicka, 1995, s.157). Diğer bir deyişle, Kantçı düşüncedeki “kendisi bir amaç olan onurlu birey”, İslam ümmetinin cemaatçi (Tönniesçi anlamında) evrenselliğinde kendine bir karşılık bulamaz. Bir ideal olarak Batılı anlamda bireysel özgürlük veya doğal haklar anlayışından söz edilemeyeceğinden, hürriyet sözcüğü siyasi bir konotasyona sahip olmamıştır.⁴ Şerif Mardin’e (2016) göre dinsel hukuk devletin keyfi uygulamalarına karşı sağladığı güvence oranında bir *polis* veya *res publica* olarak görülebilir. Dolayısıyla, Batılı bireysel özgürlüğe en çok yaklaşıldığı an, kanımca İslam dininin kendine has siyasi/sosyal eşitlikçiliğinde bulunabilir. Adalet kavramına yüklenen anlam, bu harici bedensel hürriyet kavrayışının sınırlarını da belirlemektedir.

Modernleşmeyle yüzleşmek durumunda kaldıklarında Sadık Rıfat Paşa, Şinasi, Namık Kemal gibi Osmanlı aydınları, kendilerinininkiden çok farklı olan modern toplumun karmaşık yapısındaki gerçeklikleri işaret eden kavramları isimlendirdiler. Böylece, hem ne olup bittiğini anlayabilecek hem de bu tehdide karşı hayatta kalabilme reçeteleri oluşturabileceklerdi. Gerçekten de bir isim olarak “hürriyet”, modern özgürlük anlayışına içkin olan esaret, kölelik, mahpusluk gibi dışsallıkların fiziki durum, toplumsal statü veya hukuk yollarından biri üzerinden kişiyi sınırlandırılması anlamında *freedom* sözcüğünü karşılıyordu. Ancak bu koşullardan herhangi biriyle sınırlandırılmadan iradesi doğrultusunda söz ve eylemde bulunma gücüne karşılık gelen *liberty* Osmanlı aydınlarının düşüncesine yabancı bir kavramdı.⁵ Yabancıydı, çünkü Osmanlı-Türk toplumunun o an içinde bulunduğu maddi koşulları yansıtan bir kavram olmayıp, kavranıp

4 F. Rosenthal Klasik İslam toplumlarında Hürriyet (hurr) sözcüğünün köle olmamak anlamında kullanıldığını tespit ediyor. Konuyla ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz. Rosenthal, F. (2014). *Man versus Society in Medieval İslam 1914-2003*. Gutas, D. (der.), Boston: Brill-Leiden, s. 21-130. Serbestiyet sözcüğünü ilk olarak Osmanlı’nın Avrupaya gönderdiği ilk elçi olan Yirmisekiz Mehmet Celebi’nin Fransız şehirleri Toulouse and Bordeaux’dan “serbest şehirler” olarak söz ediyor. Uçman, A. (t.y.). (ed.), Paris Sefaretnamesi, İstanbul: Tercuman 1001 Temel Eser. s. 28 ve devamı.

5 Genel olarak yapılacak kısa bir sözlük taramasında liberty sözcüğü “bir kişinin herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan seçme hakkına sahip olarak dilediği şeye inanma (inanç özgürlüğü), bu doğrultuda dilediği eylemde bulunma, fikir ve düşüncelerini dile getirme hakkı ve gücünü (ifade özgürlüğü)”, yani herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan söz söyleme ve eylemde bulunabilme gücünü mümkün kılan koşullar olarak tanımlanıyor. Bu anlamda liberty kişilerin davranışlarını kendi iradeleri doğrultusunda belirledikleri, kendileri hakkındaki kararları kendilerinin verdikleri ve yanısıra bu eylem ve davranışlarının sorumluluklarını üstlendikleri hal olarak anlaşılmalıdır. Elbette bu durum kişilerin etik dışı veya ahlaki değerlere aykırı hareket edebilecekleri anlamına da gelmiyor. Öte yandan “freedom” kişinin siyasi, toplumsal ve medeni (civil) özgürlüklerinin harici sınırlamalardan yada mahpusluk türü kapatılmaları maruz kalmadan yararlanabilme halidir.

Bkz. <http://www.differencebetween.net/miscellaneous/politics/difference-between-liberty-and-freedom/>

gerçekleştirilmek istenen başka bir toplumsal gerçekliğe verilmiş bir isimdi. Diğer bir deyişle, somut olandan hareketle soyutlama değil, tersine soyutlamadan hareketle gerçekleştirme, var olanı anlama amaçlı olmaktan öte önce ismini koyup sonra bu isime göre kurma-kurgulamadır. Modernizmin kendini yöneten toplum idealinin merkezi kavramı olan özgürlük önce bir isim-kavram olarak siyasal dile dahil olmuş, anlam arkasından gelmiştir. Bu aydınların genel olarak içinden çıktıkları toplumun siyaset felsefesi ve özel olarak da Kınalızade Ali Efendi gibi yazarların eserleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını varsayarsak neden kavramsallaştırmak yerine isimlendirmeyi seçtikleri hakkında bir takım spekülatif varsayımlarda bulunmak mümkün.⁶ Ancak bu ayrı bir yazı konusu olacağından burada sadece dile getirmekle yetinip Kınalızade'yi incelemeye geçebiliriz.

Kınalızade Ali Efendi ve Adalet Dairesi

Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde Kınalızade Ali Efendi adalet kavramını insan doğasından hareketle insan ve toplum ilişkisi bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre insanevladı, doğası gereği iyi (*hayır*), kötü (*şer*), ne iyi ne kötü ve hem iyi hem kötü (*mutavassıt*) olabilir. Bu dört insan kategorisinden sadece iyi olanların sayısı azdır; aynı şekilde kötü olanların sayısı iyilere oranla daha fazla olsa da onlar da azınlıktadır. Üçüncü grup (ne iyi ne kötü), insanlar arasında çoğunluğu oluşturur. Bu çoğunluğun yaşam süreleri boyunca iyi ya da kötü birer insan olmaları, iyilerle mi yoksa kötülerle mi birlikte olduklarına bağlı olarak değişir. Bu kavramlaştırmaya göre insan doğası hakkında, evrensel nitelikte bir “kötü” (Hobbes) ya da “iyi” (Locke) olma halinden söz edilemeyeceğinden, değişmez bir özü olduğu da iddia edilemez.

İnsan ruhuna etki eden iki kuvvetten biri olarak gördüğü harekete geçirici kuvvet (*kuvvet-i muharrike*) iki yönlüdür. İlki, insan evladının her türlü arzu ve isteklerini elde etmeye yönelen “şehvi kuvvet”tir. Diğeri ise, bu arzu ve istekler elde edilirken ortaya çıkması muhtemel güç kullanımı, riskler, tehlikeler, zarar verme-zarar görme, cesaret, özgüven gibi halleri ortaya çıkaran “gazap kuvveti”dir. İnsanın iyi mi kötü mü olacağı, en nihayetinde insanın kendi seçimine bağlıdır. Gerçekte insanı özgün yapan, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ve güzeli çirkinden ayırabilme ve bunlar arasında tercih yapabilme (*temyiz kuvveti*) yeteneğidir. İnsan, temyiz kuvvetinin yanısıra şehvi kuvvet sayesinde neyin faydalı olduğunu anlar. İnsandaki temyiz kuvvetinin gerçek anlamda işlevsellik kazanması, toplumsal düzlemde gerçekleşir. Kınalızade'ye göre “yaradılıştan medeni tabiatlı” olan insan buna uygun olarak diğer insanlarla karışmak, işlerinin yürütmesinde bazılarını yardım etmek ve bazılarından yardım görmek ihtiyacını duyar. Çünkü arzularını gerçekleştirmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işbölümü temelinde dayanışma içinde bir toplumsal yaşamın parçası olmalıdır. Ancak bu aidiyet durumu gerçekleştiğinde, fert arzu ettiği mutluluğa kavuşabilecektir. Diğer yandan her insanda iştiha duyduğu ve menfaat gördüğü şeyi elde etmek isteği vardır. Bu durumda birisinin iştiyakla yöneldiği faydayı kazanmaya başkaları da yönelecek, hatta zaman zaman başkasının hakkını almak için “cebiri” ve “zulüm” yoluna başvuran

6 Benzer bir bakış açısından Kamu ve onunla ilişkili kavramlar olarak kamusal alan ve kamuoyu kavramları için bkz. Kırık, H. (2004). Türkiye'de Kamu Kavramının Kökenleri. Selçuk İletişim.

zalim kişiler olacaktır. Diğerleri bunlara karşı haklarını savunmaya kalkacağından toplum hiç arzu edilmeyen bir karmaşa haline sürüklenecektir (Kınalızade, s. 135-137).

Burası, Kınalızade'nin düzen kavramı üzerinden ortak iyinin bireysel mutluluğu öncelediği bir toplum tassavuruna varış noktasıdır. Ortak iyiye ulaşmanın Kınalızade'ye göre birbiriyle neredeyse iç içe geçmiş iki yolu vardır. İlki, ahlaki diğeri ise toplumsal olup esas itibarıyla “adalet” kavramının iki farklı düzlemde ele alınmasıdır.

Ahlaki düzlemde adalet, her şeyden önce “erdemli bir huy” olarak bireysel ve toplumsal düzlemde en erdemli varoluş biçimidir.⁷ Çünkü akla dayalı eylem gücünün erdemli ve ölçülülük ilkesine bağlı kalmasını sağlar. Bir huy olma özelliği dolayısıyla erdemli olmak bir tercih, hatta gayret meselesidir. Hiçbir insan iyiyi, doğruyu, ahlâk güzelliğini elde etmek için çalışmanın dışında kalamaz. Kendi ifadesiyle, “ahlâkı güzelleştirmek ve fazileti kazanmak, san'at işidir ... insanın kendi tedbiri ile olur. Hiçbir ferde fazilet kendiliğinden gelmez ve hiçbir kişi çalışma, öğrenme, kazanma ve amel etmeden fazilete sahip olamaz.” En yüce erdem olarak adalet aynı zamanda bir huy olarak bireysel düzeyde ferden çaba ve gayretini gerektiriyorsa, toplumsal planda kendi haline bırakılmıyacak kadar önemli demektir. Diğer bir deyişle, huyların değişmesi mümkün olduğuna göre bir toplum yeni kuşakların sosyalleşmesinde “terbiyenin” faydasının bilincinde olmalı. Aksi takdirde,

[E]vlât ve çocukları öğretmek ve eğitmekte tenbellik gösterilse ya da ihmal edilse o zaman herkes kendi tabiatına yerleşmiş olan huyla başbaşa kalır, Halkın ekserisi noksanlık ve kötülüğün içinde fısk ve fesada esir olur, kimi de gazap ve inada müptelâ olurdu. Cemiyet, hırs ve açgözlülüğe düşüp, bir zümre kibre, bir zümre zillete (küçüklüğe) yuvarlanırdı. (s. 44)

Toplumun fertlerinde adalet duygusunun yerleşmesi hususuna verilen önem, genelde toplumsal düzen kurgusunu ve özel olarak da bu kurgunun içinde adalete yüklenen anlamın toplumsal düzen açısından belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Bireyin mutluluğu ile toplumsal iyi, iki düzlemli adalet kavrayışı üzerinden karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içinde gerçeklik kazanıyor. Bireyin mutluluğu erdemli bir yaşam sürmesine bağlıdır; kendisi ve kendisini çevreleyen herşeyle, en yüce erdem olarak görülen adalet üzerinden ilişkilenebilir beklenmekle kalınmıyor bunun için teşvik/müdahale de öngörülüyor. Adil bireyler arası ilişki, adil toplumsal düzen telosunun gerçekleşmesini güvence altına alıyor.

Kınalızade'nin erdemli devlet kavrayışını, *polis* veya *res publica* anlamında siyasal yapı ve toplumsal entegrasyonu içeren siyasal toplum olarak anlamak gerektiğini düşünüyorum. Kınalızade'nin ifadesiyle erdemli siyasal toplum, iyi ve faydalı şeyleri başarmak (*iktisab-ı hayat-ı umur*) ve boş ve faydasız kötü işlerden sakınmak için bir araya gelmiş kişilerden oluşmuştur. Bu insanlar iki konuda ortaklırlar (*müşterek*). İlki fikir ve düşüncede birlik (*ara vü efkar*) diğeri ise gelenekler, tutum ve davranışlardır (*atvar*). Her ne kadar açıkça belirtilmese de bu müşterekelerin kaynakları sembolik/kültürel olduğu gibi siyasaldır da. Önceki düzeyde ortak inanç ve buna bağlı

Bu çalışmada Kınalızade'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sine yapılan atıfların tümü kitabın Klasik Yayınları tarafından yayımlanan 2017 tarihli baskısından yapılmıştır.

verili normlar ve değerlerdir. İkinci düzeyde ise kısmen verili olanın yeniden üretildiği kısmen de değişen koşulların gerektirdiği yeni değer ve normların toplumsal ve siyasal düzlemlerde yeniden üretilmesidir.

Kınalızade'nin adil toplumsal düzen kurgusunun tamamlanabilmesi için birey-toplum etkileşimine toplumsal iktidarın da eklenmesi gerekir. Bunun mekanizmasını sağlayan ise, meşhur *Daire-i Adalet* formülasyonudur. Daire-i adalet, bir devlet kuramı olarak Osmanlı toplumsal ve siyasal düzeninin biçimlenmesinde temel belirleyicidir. Aynı zamanda yöneten-yönetilen ilişkisini açıklayan anahtar kavram olma özelliğine de sahip olan adalet çemberini Kınalızade şöyle formüle eder: “Dünyanın kurtuluşu adalettir/Dünya bahçesinin duvarı devlettir/Devletin düzeni yasayla kurulum/Yasanın korunması saltanatla olur/Saltanatı asker korur/Asker beslemek için hazine gerekir/Hazineyi reaya doldurur/Adalet reayayı sultana bağlar”⁸

Bir devlet kuramı olarak adalet dairesinin yöneten-yönetilen ilişkisine dair kurgusu acaba toplum sözleşmesi temelinde irdelenebilir mi? Böyle bir çabanın içerdiği risklerin farkında olmakla birlikte, içerdiği potansiyel özgünlük dolayısıyla spekülasyon bir girişimde bulunmanın hoş görülebilir bir yanı da yok değil. Bilindiği gibi sözleşmeciler gelenek, en basit haliyle toplum sözleşmesini, insanevladının medeni bir toplumsal yaşamın sağladığı güvenlik ve özgürlüklerden yararlanabilmek için doğal durumda sahip olduğu bazı haklarından feragat etmesi olarak tanımlıyor (Rousseau, 2018). Sözleşmeciler geleneğin kurucu babalarından John Locke'a (2016) göre hukuk, temel hak ve özgürlükleri korur ve genişletir. Doğa durumunda kişiye başkalarından gelmesi muhtemel şiddet ve sınırlamalar, hukuk yoluyla güvence altına alınır. Böylece birey her türlü özgürlüğünün potansiyel risk altında olduğu bir toplumda yaşamaktansa bazılarının feragat ederek pek çoğunu muhafaza edebilir. Özgürlük bu muhtemel sınırlamalara karşı hürriyettir. Dolayısıyla hukukun olmadığı yerde hürriyet de yoktur.

Toplum sözleşmesinin temeli, özgürlüklerin hukuksal güvence altına alındığı bir toplumsal iktidar düzeninin başarılması ise, adalet merkezli toplumsal düzen kurgusunda özgürlük ve hukuk ilişkisi nedir ve bu ilişkinin siyasal mekanizmaya yansımaları bir sözleşme olarak nitelenebilir mi? Bu sorulara cevap verebilmek için, önce Kınalızade'nin hürriyet tanımı ve kavramının adalet erdemleriyle ilişkisini göstermeye çalışacağım. Ardından toplumsal iktidar kurgusuna yansımaları siyasal felsefe olarak adalet dairesinin sözleşme olgusuyla ilişkisine bakacağım.

Ahlâk-ı Alâî'de ele alındığı şekliyle adalet denilen huy; hikmet, iffet ve şecaatin birleşmesinden meydana gelir. Zira bu üç huyun birleşip kaynaşmasından bir hal ortaya çıkar ki; bu, faziletlerin kemâlî ve tamamı olup buna adalet derler. Hürriyet, insandaki bu üç “huy” veya “hal”den iffetin türevlerinden biridir. Konumu ve içeriği daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bir erdem olarak iffetin anlamını irdeleyelim.

Kınalızade'ye göre insanevladında mevcut olan üç kuvvet (ya da *üç nefis*) temyiz ve idrâk kuvvetinin kaynağı olan *nefs-i melekî*; makam, üstünlük, tasallût, intikam ve gazab kuvvetlerinin

8 Adldir mucib-i salâh-ı cihan /Cihan bir bağdır dıvarı devlet /Devletin nâzımı şeriattır /Şeriate olamaz hiç hâris illa mülk/Mülk zabt eylemez illa leşker /Leşkeri cem' idemez illa mal/Malî cem' eyleyen raiyyettir/Raiyyeti kul ider padişah-ı aleme adl. Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâî.

kaynağı olan *nefs-i seb’î* ve nihayet iştihâ veren lezzetlere sürükleyen yeme, içme ve cinsiyet gibi hususlara meyiletme aracı olan *nefs-i behîmîdir*. İnsan bu üç kuvvetin her arzu edilene gerçekleştirme doğrultusundaki çekimi ile (*ifrat*) bu çekimlere karşı direnme, yoksun bırakma (*tefrit*) arasındaki gerilimli ilişkiden orta yolu (*itidal*) tercih ederek kurtulabilir. Dolayısıyla insan bu üç kuvvetin etkisi altındayken hep orta yolu seçmesiyle erdemli bir yaşayışa sahip olur. *Nefs-i melekî*’nin orta yolu “hikmete”; *Nefs-i seb’î*’nin “şecaat” yani yiğitlik ve cesarete ve *nefs-i behîmî*’nin ise “iffete” yani meşru ve yararlı olanı tercihe götürür. (s. 95-96)

Hürriyet, “iffet” erdeminin tezahürlerinden biri olup “meşrû serbestlik” anlamına gelir. Burada hürriyet, İslami terminolojideki “köle olmayan kişi” anlamının ötesinde göndermelere sahiptir. Her şeyden önce meşru serbestlik, kişinin eylem, tutum ve davranışlarını verili bir hukuk çerçevesi içinde belirlemesidir. Şöyle diyor Kınalızade’ye göre,

Nefsin güzel bir yoldan kazanılmış olan mal ve mülkü iyi yollara sarfetmeye kâdir olup, pis yollardan kazanıp kötü yollarda harcamaktan kaçınmasıdır. Buna güç yetiren insan hürriyete sahiptir. Bunun aksi olan yani nefsin heva ve hevesinin peşine takıp, bunları gerçek hayra kullanmaya kâdir olamadığı için gerçek hürriyetine de sahip olamaz. (s. 108)⁹

Kınalızade’nin hürriyet kavramlaştırmasının toplumsalın her alanındaki ilişkiler düzenini kapsadığına şüphe yoktur. Ancak, özellikle dikkati çekmek istediğim “gerçek hürriyet” vurgusudur. Bu nitelime zımni olarak gerçek olmayan bir hürriyet durumunun da olduğunu kabulü anlamına gelir. Kınalızade açısından böylesi bir durumun pekala adaletin yeryüzünden silindiği zülmün abad olduğu bir doğa durumuna karşılık geldiği ileri sürülebilir. Öte yandan, “gerçek” hürriyet nitelmesi ile Locke’un, hukukun sınırları dahilinde hürriyet olarak tanımladığı özgürlük anlayışı arasındaki benzerlik, Kınalızade’nin hürriyet anlayışını doğal hukuk ve doğal haklar kuramları çerçevesinde anladığını düşündürmektedir.

Doğal haklar kuramında hürriyet ve eşitlik kavramları siyasi bir nitelik kazanır. Tanrısallığı kategorik olarak dışlamıyor olsa da sınır, Tanrısal hükümlerin akıl yoluyla keşfedilebilir olmasıdır. Locke’un kuramına göre hürriyet ve eşitliğe dair nakli hükümler akılla da bilinebildiği takdirde ilahi hukuk ve doğal hukuk içerik itibarıyla birbirleriyle örtüşebilir ve bunlar arasında bir tutarlık da olabilir. Ancak eşit kapsayıcılığa (*coextensive*) sahip olamazlar. Bu, şu anlama gelir: kutsal metinler herhangi bir ahlaki kodu, doğal hukukun vaz ettiğinden daha bir katılıkla zikredebilir. Bunda bir sakınca yoktur. Ancak doğal hukuka aykırı bir öğretiyi vaz etmesi asla kabul edilemez bir durumdur.¹⁰

Kınalızade’nin hürriyeti, meşru hukuk dairesinde kalıp, zarar verecek şeylerden sakınarak başarılacak erdemli bir davranış olarak tanımlamasından hareketle haklardan çok ödevle vurgu yaptığı görülmektedir. Ek olarak, kişinin ifrat ve tefride düşmekten hukuk (*şer’in*) ve akıl dairesinde kalarak sakınabileceğinin kabulü, haklar ve ödevler arasında akla uygun bir denge

9 Vurgu bu metnin yazarına aittir.

10 Locke’un doğal haklar kuramı çerçevesinde bireyin hakları ve ödevleri arasındaki öncelik sırası ile ilgili farklı görüşler mevcut. Bkz. “Locke’s Political Philosophy”. Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/locke-political/>.

arayışının göstergesi olarak alınabilir. Adalet erdemi, ferdin topluma karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için hürriyetinin olmasını gerekli görür.¹¹

Adalet dairesi, esas itibarıyla sürdürülebilir bir toplumsal dirlik (*dünya bir bağdır*) arayışında, bir ucunda “iyilik/düzen/ diğer ucunda kötülük/bozgunculuk ve çıktısı adalet/zulüm olan bir denklem kurar. İyilik ve kötülük toplumda birlikte varolduğuna göre devlet, arzu edilen çıktıyı güvence altına almak amacıyla denkleme bir müdahale aracıdır. Devlet ve toplum karşıtlığını kuran bu yeni denklemde devlet, toplumsalda mevcut potansiyel fitne ve zulmü engelleme işlevini yerine getirecek olan gerekli bir yapıdır. Devleti “gerekli kötü” olarak gören Batı liberal geleneğine karşı adalet dairesi açısından devlet, en iyi halinde hukuka bağlı adil yapı en kötü halinde tahammül edilmesi gereken zulüm aygıtıdır.

Adalet dairesi terminolojisi açısından bakarsak bu ikinci denklemin bir yanında sultan, asker, hazine, yasa ve diğer yanında reaya bulunur. Üç farklı düzeyde ilişki tespit edilebilir. Birisi devletin iç unsurlarının arasındaki ilişkidir. Burada *Devlet-i Aliye*, tebanın dirliği, birliği ve adil toplumsal düzenin sembolü olarak (*duvari devlet*) kavramsallaşırken eşzamanlı olarak sultan ile asker (yönetici sınıflar) arasında “yasa” (*gelenek hukuku*) temelinde (*yasanın korunması saltanatla olur/Saltanatı asker korur*) bir ilişki kurulur. İkinci düzeyde, ilişkisellik sultan ile reaya arasında yine “yasa” (*şer’i hukuk*) temelinde ilişki (*adalet reayayı padişaha bağlar*) doğmuş olur. Adalet tüm bu maddi unsurlar ve aralarındaki ilişkilere anlamlarını veren bir çatı kavram ve telostur. Hazine ise toplumsal refahın sembolü ve maddi gerçekleşmesinin temeli, (*asker beslemek için hazine gerekir/hazineyi reaya doldurur*) olarak kısmen üretim biçimi ve daha çok da üretim ilişkileri üzerinde belirleyicidir.

İlişki biçimlerine yakından bakacak olursak adalet dairesi gerek sultan-asker ve gerekse de sultan-reaya arasında hukuk temelinde sınırlamalar ve ayrıcalıklar içeren bir ittifak sözleşmesi öngörür. Cülüs ve biat törenlerinin sembolik bir okuması bu sözleşmenin doğası ve içeriğine dair fikir vermektedir. Askerlerin sultana biat yeminine karşılık sultanın ulufelerin dağıtılacağı sözü taraflar arasında bir sözleşme ve karşılıklı saygı ifadesidir (Kafadar, 1991, s. 30-31).¹² Asker ile sultan arasındaki ilişkinin karşılıklı bir sözleşme olduğunu gösteren bir diğer önemli rituel şehzadelerin sancağa çıkarken kılıç kuşanma merasimleridir. Merasim sırasında şehzadenin okuduğu Bismişah duasının içeriği, saltanat kurumu ile asker arasındaki ilişkiyi sembolik düzeyde yenileyen bir sözleşme özelliği gösterir.¹³

İkincisi, sultan ile reaya arasında akdedilen ve gerek sembolizmi gerekse de içeriği bakımından ilkinden farklı olan sözleşmedir. Sembolik düzeyde halka açık kılıç kuşanma

11 Doğru ve yanlışın belirlenmesi hakkında İslam felsefesinde akılcı ve nakilci ekollerin cebir ve ihtiyar kavramları üzerinden yürüttükleri tartışmalar en çetrefilli konuların başında gelmektedir. Dolayısıyla metinde ileri sürülen hüküm konunun uzmanlarınca tartışılmasına kapı aralasa dahi işlevini yerine getirmiş sayılacaktır. Genel bir kanaat oluşumu için bkz. İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı, cilt. 22.s.184 <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=220384>.

12 Konuyu İslam siyasi tarihi bağlamında daha genel ele alan bir metin için bkz. Mottahedeh R. (2001). *Loyalty and Leadership in an Early Islamic Society*. London and New York: I. B. Tauris, ss. 50-54.

13 Yolum yolunuz/kolum kolunuz/dolum dolunuz/dinim dininiz/başım yolunuzda/canım uğrunuzda/malım törenizde kurban. Dilim tercüman/Erenlerden ferman/Tuz,su,ekmek gördüm/Yoldan ayrılırsam tuttuğunuz kılıç boynuma doğrak, mürdüm.

merasimi ile görünürlük ve tanınma sağlanır. Doğası gereği bu sözleşme, hak ve sorumluluklar düzeni *şer'i hukuk* tarafından önceden belirlenmiş iki taraf için de verili bir sözleşmedir. Adalet, sultan ile reaya arasındaki bu zımnî sözleşmenin mütemmim cüzüdür. Toplumsal iktidarın gerçek anlamda kurucu ilkesi, yöneten-yönetilen ilişkisini meşru zeminde başlatan (*reayayı kul eder*) sembolik ifadesidir. Kınalızade için sultan, zulmü defedip, haksızlığı önleyecek, eşitlik ve hürriyetleri ortadan kaldıracak cebir ve zulüm uygulamalarını hakkıyla bertaraf edecek otoriter bir hâkim olarak görür (Kınalızade, t.y, s. 135-138).

Özetlemek gerekirse, Osmanlı siyasal siteminde adalet en yüce erdem olarak; adil bir siyasal erkin yönetiminde, adil bireylerden oluşmuş adil bir toplum idealidir. Adalet dairesi her bir ferdi, fertler (veya ait oldukları kolektif yapılar) arası ilişkileri ve devlet-toplum ilişkilerini kuşatır ve içerir. Dairenin dışında kalan tek şey adaletsizlik olarak zulümdür. Dolayısıyla Osmanlı-Türk yönetim felsefesi Batılı birey-toplum ve birey-devlet karşıtlığı yerine adalet-zulüm karşıtlığını koyar. Kanımca bu, Osmanlı-Türk siyasal düşüncesinin en özgün yanını oluşturur. Adaletin açıklayıcı kavramlarının başta gelenleri “hak” ve “eşitlik” ile aynı inancın bağluları arasındaki “kardeşlik” duygusudur. Nihayet “hürriyet”, fertlerin aşırıya kaçan arzu ve isteklerini özdenetimden geçirerek meşru sınırlar içinde söz ve eylemlerde bulunma halidir. Dolayısıyla hürriyet adaletin yapı taşlarından biridir.

Bu makalenin sınırları, Osmanlı-Türk toplumunda adalet kavramının modernleşme süreci boyunca geçirdiği evrimi – bu çok gerekli ve işlevsel bir çalışma olurdu – ele almaya izin vermemektedir. Ancak, “hürriyetin ilanı” olarak da adlandırılan Birinci Meşrutiyet dönemi dönüşümün ilk izlerini taşıması bakımından önemlidir. Kutlamalar sırasında dile getirilen *Hürriyet, Müsavat (Eşitlik), Uhuvvet (Kardeşlik) ve Adalet* yeni düzenin dikkate çeken sloganlarıdır. Bu sloganlarda bakış açısına bağlı olarak 1789 Burjuva Devriminin Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik (*Liberté, égalité, fraternité*) ilkelerinin izdüşümleri görülebilir. Öte yandan bu sloganları dönemin koşullarını yansıtan Adalet Dairesi'nin yeni bir yorumu olarak okumak da mümkündür. Bu sloganlarda yeni olan, kavramlar arası ilişkinin dairesel olmaktan çıkıp doğrusal hale gelmesi ve aralarındaki hiyerarşide hürriyetin adaletin önüne geçmesidir.

Diğer bir açıdan bakıldığında, kavram-isim-slogan zincirinde modern özgürlük kavramı Osmanlı siyaset dilinin kullanımı için hürriyet olarak ismlendirilmiş ve nihayet politik bir slogan olarak halkın zihnine kazınmıştır. Burada olan şey birbiri ile ilişkili iki düzeyli eylem üzerinden “pragmatik yöntemle” toplumsal dönüşümü yönetme gayretidir (Kırık ve Morva, 2016). Birer konuşma eylemi (*speech act*) olarak isimlendirmeler yoluyla başka bir gerçeklik, tarif edilerek benimsenmeye (slogan etkisi) çalışılmış. Eş zamanlı olarak da siyasal süreçler işletilerek (siyasi eylemler, yasal düzenlemeler, kurumsal dönüşümler, vs.) amaç gerçekleştirilmek isteniyor.

Sonuç

Makale, Türk siyasal modernleşmesini teleolojik bir sıçrama olarak “adalet” merkezli toplumsal kurgudan, merkezine “özgürlüğü” alan toplumsal yapı doğrultusunda bir dönüşüm olduğu saptamasını ele alıyor. Esasen çok daha geniş bir coğrafya ve çok daha uzun bir tarihsel

arkaplandan miras alınan “adalet dairesi”, Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim felsefesi olarak işlev görmüştür. Görüldüğü üzere bu felsefeye göre “adalet”, iktidar ilişkileri dahil, toplumsal kurgunun her düzeyine damgasını vurmuş olan bir nihai amaç, yani *telos* mahiyetini taşır. Dolayısıyla modernleşme ile yaşanan toplumsal dönüşümün her şeyden önce toplum felsefesindeki bir değişim anlamına gelmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Gerek adalet, gerekse özgürlük birer isim olmalarının ötesinde bir yandan var oldukları toplumsal yapıların gerçekliklerinden beslenerek anlam kazanırlarken aynı zamanda toplumsal gerçekliği kuran kavramlardır. Dolayısıyla içinden çıktıkları toplumsal gerçekliği yansıtmaya kapasitelerinden hareketle, bu kavramların içerik çözümlemesi toplumsal dönüşümü doğru anlayabilmek için faydalı birer araçtır. Kanımca özgürlük meselesinin geçmişte olduğu gibi bugün de Türk siyasal modernleşmesinin en netameli konusu olmasında adalet ve özgürlük kavramlarının bu çerçevede sistematik bir çözümlenmesinin yapılamamış olmasının payı var.

Daha spesifik olmak gerekirse, Batılılaşma anlamında Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir yabancılaşma olduğu genel kabulünden söz edilebilir. Dönüşümü olumlayan yaklaşımlar için, bu bir yabancılaşmadan çok yeni bir toplumsal var oluş biçimi ve onun başarılabilmesi açısından gerekli ve arzu edilir bir şeydir. Öte yandan meseleye din ve gelenek ekseninde bakan yaklaşımlar açısından bu yabancılaşma, zaman zaman hiç de hayırhah olmayan bir proje, hatta komplo olarak siyasal-ideolojik boyutuyla algılanmaktadır. Derinlemesine ve sistematik kavramsal çözümlemelerin eksikliği, isimlendirmenin gölgesinde kalmanın yarattığı belirsizlikleri örneğin “ilerici” ve “gerici” türünden yeni isimlendirmelerle gölgelemeye devam eder. İsimlendirmeler üzerinden üretilen toplumsal karşıtlıklar isimlendirme katmanları arttıkça derinleşen gölgeleme etkisiyle toplumsal uzlaşma olanaklarını zayıflatıp kutuplaşmayı arttıran bir işlev görür. Yanısıra toplumsal karşıtlıklar, üzerinde müzakere edilebilir çıkar çatışmaları olmaktan çıkıp, dokunulmazlık düzeyi yüksek katı ideolojik ve sembolik farklılıklar olarak karşımıza çıkarlar.

Bu çalışma adalet dairesinin öngördüğü toplumsal iktidar kurgusundan, kendi kendini yöneten özgür toplum idealine geçiş olarak siyasal modernleşmeyi bir metamorfoz olarak anlamının imkanını sorunsallaştırıyor. Bunu da adalet ve özgürlük gibi evrensel insani değerleri ifade eden iki kavramın birbirleriyle olan muhtemel yakınlıklarını içinden çıktıkları tarihsel ve toplumsal koşullar bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alarak yapmaya çalışıyor. Öyle geliyor ki, yerel yorumlar evrensel olandan bazı farklılıkları ön plana çıkarsa bile evrenseldeki özsellik dolayısıyla esas olan, kalıcı olan benzerliklerdir. Yoksa evrensel, evrensel olma niteliğini yitir. Bunun başarılması halinde Türk siyasal modernleşmesinin en eski ve derin fay hattını oluşturan din/gelenek/yerli/gerici karşısında modern/seküler/yabancılaşmış/Batılı/ilerici gibi isimlendirme katmanları yerine toplumsal gerçekliği temsil düzeyi daha yüksek kavram setleri oluşturulması mümkün hale gelebilir. İsimlendirmelerin gölgeleri dağıldıkça anlama ve anlaşılma düzeyi artacak bu da toplumsal kutuplaşma yerine uzlaşma imkanlarını arttıracaktır.

Böylesi bir girişimin tarihsel bir çözümleme olmasının ötesinde bir anlamı da vardır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin gerektirdiği uyum yasalarının önümüzdeki birkaç yılda Türkiye’nin gündemini meşgul edeceği düşünülürse, bu tür çalışmaların güncel karşılığı olan somut bir çıktı üretme kapasitesine sahip olduğu düşünülebilir. Cumhurbaşkanlığı hükümet

sisteminin, varsayıldığı gibi rejimin kriz üreten yapısal arızalarını ortadan kaldırabilmesi, toplumsal uzlaşa üretip üretememesi ile yakından ilgilidir. Çünkü parlamenter sistem ile cumhurbaşkanlığı sistemi arasındaki en önemli fark, siyasal karar alma süreçlerinde etkinlik ve meşruiyet dengesini yeniden kurmaktır. Parlamenter sistemde karar almak, güç ve karmaşık olsa da sonucu itibarıyla meşruiyet katsayısının daha yüksek olduğu varsayılır. Buna karşın cumhurbaşkanlığı sisteminde karar almak ve alınan kararların uygulanmasında hız ve etkinlik öne çıkarken karar sürecindeki meşruiyet boyutu ikincil önemde görülür. Olası meşruiyet zafiyetinin Durkheimci demokrasi anlayışıyla çözülebileceği varsayılır. Bu tür çalışmalar toplumun kendini anlama kapasitesine yapacağı katkı ile ihtiyaç duyulan uzlaşaya ulaşılabilmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. Nihayet bu tür kavramsal çalışmalar, siyasal modernleşmemizin nitelik ve nicelik açısından oldukça zengin eylem dağarcığına düşünsel ve felsefi bir yetkinlik kazandıracaktır. Elinizdeki çalışma, bu sorunlara dikkat çekmeyi ve böylece de eksiklik ve yanlışlıklarını gidermek amacıyla kaleme alınmış entelektüel bir diyalog arayışı olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Back, K. W. (1988). Metaphors for public opinion in literature. *Public Opinion Quarterly*, 52(3), 278-288.
- Berlin, I. (1969). *Four essays on liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Del Castillo, J. M. (2012). Aldous Huxley's concern for language: an analysis of words and their meanings in the light of eugenio coseriu's philosophy of language. B. Nugel ve J. Meckier (ed.), *Aldous Huxley annual: A journal of twentieth century thought and beyond vol. 10/11* içinde (253-284).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim*. 21.09.2018 tarihinde <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-31/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> adresinden edinilmiştir.
- Dworkin, R. (2000). *Sovereign virtue: The theory and practice of equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age 1300-1600*. C. Imber ve N. Itzkowitz (çev.). London: Wiedenfield and Nicolson.
- Kafadar, C. (1991). On the purity and corruption of the Janissaries. *Turkish Studies Association Bulletin*, 15(2), 273-279.
- Kınalızade Ali Çelebi. (2017). *Ahlak-ı Ala'i*. M. Koç (Haz.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kınalızade Ali Efendi (t.y.) *Ahlak-i Alai, Ahlak İlmi*. H. Algül (Haz.). Tercüman 1001 Temel Eser, No: 30.
- Kırık, H. (2005). *Türban sorunu: Kamusal alan ve demokrasi*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Kırık, H. ve Morva, O. (2016). *Cumhuriyet ve pragmatizm*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Locke, J. (2016). *Yönetim üzerine ikinci inceleme*. İstanbul: Eksi Kitaplar.
- Macdonald, F. (2016). The only surviving recording of Virginia Woolf. *BBC.com*. 13.07.2018 tarihinde <http://www.bbc.com/culture/story/20160324-the-only-surviving-recording-of-virginia-woolf> adresinden edinilmiştir.
- Mardin, S. (1962). *The genesis of young Ottoman thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Mardin, Ş. (2016). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moulakis, A. (2011). Civic humanism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 17.07.2018 tarihinde <https://plato.stanford.edu/entries/humanism-civic/> adresinden edinilmiştir.
- Paine, T. (1970). *Common sense, the rights of man and other writings*. London: Heron Books.
- Petit, P. (1997). *Republicanism: A theory of freedom and government*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rosenthal, F. (2014). *Man versus society in Medieval Islam 1914-2003*. D. Gutas (ed.), Boston: Brill-Leiden.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi*. V. Günyol (çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Sandel, M. (1982). *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sontag, S. (1967). *Aesthetic of silence*. 13.07.2018 tarihinde <https://interrelevant.wordpress.com/2013/12/15/aesthetics-of-silence/> adresinden edinilmiştir.
- Tarnas, R. (1991). *The passion of the Western mind*. London: Pimlico.
- Weber, M. (2003). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wood, E. M. (2012). *Liberty and property*. London: Verso.

Küresel Kimlik Bunalımı

Rıdvan ŞENTÜRK*

Batı ve Modernleşme Süreci

Fert hayatında olduğu gibi, toplum, millet ve medeniyet ayatında da ideal sıhhat şartlarını belirleyen asli unsur kimlik tanımlaması ve muhafazasıdır. Kimlik tanımlaması, sadece varlığın görünüşünü, biçimini, fiziğini, bedenselliğini, nesnellliğini, niceliğini veya özünü, kimyasını, niteliğini, zihniyetini, ruhunu değil, bunların hepsini kuşatan ideal birlik ve bütünlüğünü ifade etmektedir. Kimlik, bir milletin ontolojik aidiyetini ve emniyetini, kendisiyle kurduğu mahremiyet ilişkisini, varlık ve oluş bütünlüğüne nispetini belirleyen ruh iklimi ve kendilik şuurunu ifade eder. Hiçbir sıhhat bozukluğu, kimlik bunalımı kadar derin, yıkıcı veya kurtarıcı olamaz. Kimlik bunalımına ve özellikle kaybına dönüşmediği sürece, hiçbir ekonomik, teknik, toplumsal, kültürel, politik, askeri, sanatsal, tarihi ve fikri olumsuzluklar fert ve toplumun varlığını tehdit edecek ve gelecek kaygısından koparacak boyutta bir tesir gücüne sahip olamazlar. Bilakis, kimliğin kendini yenilemesi, kendi eylemselliğini ve özdönüşümselliğini yeniden inşa edebilmesi için gereklidirler. Hatta denilebilir ki, söz konusu olumsuzluklar, belirli bir süre kimlik bunalımına yola açsalar dahi, kimliğin tamamen kaybolmasına sebep teşkil etmedikleri sürece, kendini sürekli yenileyen bir gelenekselliğin sürdürülebilmesi için elzemdir. Bu çerçevede kimlik bunalımı, bir milletin tarihsel kimliğine mührünü vuran ontolojik aidiyetini ve emniyetini anlamlandıran ruh ikliminin bozulmasıdır.

Nitekim kimlik ve geleneğin, asla sürekli değişken, çok çeşitli, kendini yenileyen, donmaya, kalıplaşmaya, mekanikleşmeye müsaade etmeyen hayat karşısında, kendini yenilemeksizin, güncellemeksizin, yani değişen şartlara rağmen geçerliğini ve eylemselliğini ispatlamaksızın sadece muhafaza gayretiyle varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Kimlik kendini geleneksellik içinde ifade eder, fakat gelenek de sürdürdüğü müddetçe vardır. Geleneğin sürdürülebilirliği ise yeni ile kurduğu ilişkiye bağlıdır. Öte yandan yenilik de yeniliğini ancak gelenekselliğe nispetle ifade edebilir. Eskisi olmayan bir şeyin yenisi de olmaz. Yeni ise her zaman geleneksel olana göre anlam kazanır.

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, rsenturk@ticaret.edu.tr.

Geleneksel olanın yerine geçecek ve gelecek ufku açan devrimsel yenilikler elbette mümkündür ve bazen gereklidir de. Ancak geleneksel olanı ortadan kaldıracak ve yerine geçecek olan yeniliğin mutlaka bir tez iddiasıyla ortaya çıkması, kendini karşıtlık ilişkisine nispetle tanımlamaması gerekmektedir. Böyle bir durumda ideal olan, gelen yeninin hakikiliğinin, hakikatin geleneği ile örtüşmesidir. Nitekim kimlik, sadece geleneksellik ve yenilik değil, öncelikle hakikat sorusudur. Hiç değilse yeniliğin, en azından, yeni bir kimlik iddiası olması, geldiği zamana ve mekâna yanlış da olsa bir benlik şuuru, kimlik kazandırması gerekmektedir. Fakat böylesi bir süreç, esasen hakikatin gelenekselliğine ve daimi yeniliğine karşı geldiği için başarısızlığa, nihayet hakikatle yüzleşmenin varoluşsal bedelini, döneminde veya sonrasında, ödemeye mahkûmdur. Nitekim asıl yenilik, yeni kimlik, nihayet olması gereken iddiasıdır. Olması gereken hakikattir ve mevcut olana nispetle yürütülen fikir çatışmalarıyla üretilebilecek bir şey değildir. Olması gereken, hakikatin dışında olana, hakikate ters düşen gelenekselliğe veya mevcut duruma nispetle belirlenemez. Durumsal çıkarlar veya fayda temini için, hakikat ve ilkesellik kurban edilemez. Çıkar ve fayda temini için ilke ve hakikatten feragat etme tavrı, ancak hakikatle kaim olan özgürlük ilkesine aykırıdır, gayri ahlakidir ve asla uzun vadede fayda sağlamaz. Zira hakikatten kaçış veya onun dışında oluş mümkün değildir.

Kaldı ki duymak, görmek, bilmek ve anlamak istemese de vuku bulan, hakikatten başka bir şey değildir. Gerçek, kendi hakikatiyle buluşup yüzleşmedikçe kayıptır; keşfedilmeyi ve anlamlandırılmayı bekler. Gerçeğin üstünü örtmek, gerçekliğini ve hakikatini değiştiremez ve yok edemez. Nitekim bir şeyin gerçekleşmesi, o şeyin geçip gitmesi, yokluğa karışması demek değildir; ebedileşmesidir. Hak vaki olur. Ne kadar üstü örtülmek, manipüle edilmek istense, inkâr edilse de, vuku bulan hakikattir. Hakikate yönelmenin de, ondan kaçmanın da, ışık taşımanın da, perdelemeye çalışmanın da hep bir bedeli vardır. O, kimsenin inhisarında değildir. Ne ki zaten asıl soruları soran ve cevaplayan zaman, ödenen bedel, bizzat hayatın kendisi değil midir?

Ne ki yenilik adına yenilik, ne bir iddia olmaya ne de yanlış da olsa geleneği ortadan kaldırmaya muktedirdir. Kendisini hiçbir şekilde öncesiyle ilişkilendirmeyen yahut karşıtlık ilişkisi üzerinden sadece tepki olarak ifade eden, hiçbir tez ve kendilik iddiası taşımayan sözde-yenilikler, boşlukta kalmaya, zamanın ve tarihin dışına düşmeye ve nihayet geride tahripten başka bir iz bırakmaksızın silinip gitmeye mahkûmdur. Ayrıca kimlik bunalımının öncelikle düşünce, bilim, sanat ve özellikle ahlak alanında tezahür ettiğini ve daha sonra fert ve toplum hayatının diğer alanlarına sirayet ettiğini vurgulamak gerekir. İşin içinden çıkılması en zor ve hem hakikate ters düşmenin, hem de hakikatle yeniden yüzleşmenin ödenmesi gereken varoluşsal bedelinin en ağır olduğu sözde-yenilik süreci de işte budur.

Bu çerçevede, günümüzde tecrübe edilen küresel ölçekteki modern sonrası bunalımı anlamlandırabilmek için öncesinin, Batılılık kimliğinin tarihi oluşum ve değişim sürecinin kısaca değerlendirilmesi gerekir. Öncelikle, neyin tarihi oluşum ve değişim sürecinden bahsedildiği, Batılılık kimliğinin ne anlama geldiği ifade edilmelidir: Batı sadece bir kıta, coğrafi bir alan veya yön değil, kendi mekân sınırlarına, dünya ile kurduğu nispet ilişkisine ve nihayet tarihi oluşuna nitelik kazandıran bir kimliktir. Yaklaşık 2500 yıllık dönemi itibarıyla ele alındığında Batı kimliğinin Greko-Latin dili, Yunan aklı, Roma hukuku ve Hıristiyanlık ahlakından müteşekkil

bir terkihi ifade ettiğini söylemek mümkündür. Batı'nın tarihini, kimliğini oluşturan bu terkihin oluşum, değişim ve dönüşüm süreçleri olarak anlamak gerekmektedir. Batılılık kimliğinin en karakteristik özelliği, kendisince değiştirip dönüştüremeyeceği hiçbir şeyi olduğu gibi, kendisine sunulduğu halde kabul etmemesidir. Söz konusu karakteristik özellik dikkate alınmaksızın, Batı'nın ne akıl ne din geleneği ne de genel anlamda düşünce, sanat, bilim, toplum ve kültür alanlarında tecrübe ettiği değişim ve dönüşüm süreçlerini anlamak mümkün değildir. Söz konusu terkip, 3. yüzyıldan itibaren ve özellikle Hıristiyanlığın Roma'da devlet dini olarak değiştirilip dönüştürülmek suretiyle tasdik edilmesinden sonra teşekkül etmeye başlamış, nispeten dengeli bir biçimde 15. ve 16. yüzyıllar arasında cereyan eden Rönesans hareketine kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın esasen inanç ve ahlakın yanında ayrıca bir akıl dini olmadığını gösteren üçlü terkip, modernleşme sürecinin vücut bulduğu 16. yüzyıldan itibaren tekrar değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Fen bilimlerinin öncülüğünde bilimsellik anlayışı ve düşünce tarzının hızlı ve köklü bir değişimiyle terkihin geleneksel yapısı değişmeye, denge özellikle dinin aleyhine ve gittikçe müstakilleşen aklın lehine olmak üzere bozulmaya başlamıştır (Kant, 1995, s. 29). Baştan beri Batı düşünce ve sanat anlayışının karakteristik özellikleri arasında yer alan, fakat üçlü terkip içinde dengelenen nesnellik/bedensellik, zıtlık, çatışma ve ayrıştırma/dışlama ilkeleri 16. yüzyıldan itibaren yeniden tebarüz etmiş, geleneksel olandan ilk ve geri dönüşü olmayan köklü bir kopuşa işaret eden modernleşme sürecinin saik gücünü oluşturmuştur. Demek oluyor ki, geleneksel olandan kopuş ve kendini daha çok öncesini reddeden yahut karşıtlık ilişkisine nispetle bir yenilik olarak güncelleme, modernitenin değil, bilakis Batılılığın karakteristik bir özelliğidir. Moderniteyle ve daha sonraki dönemlerde değişen, sadece değişim ve dönüşümün mantığıdır. Fakat yine de bütün bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin Batı düşüncesinin temel karakteristiğine işaret eden natüralizm, materyalizm ve panteizm çerçevesinde cereyan ettiğini vurgulamak gerekir.

Anadolu, Mezopotamya ve Akdeniz kıyılarındaki, büyük ölçüde natüralist, antropomorfik, politeist, mistik düşünceden ve özellikle matematik, geometri ve astronomi bilimlerindeki birikiminden beslenip dönüştürerek kendine özgü bir düşünce ve oluş tavrı inşa eden Antik Yunan dönemi gibi modernizm de kendisini, Aristocu/Platoncu mantık ve metafizik ile beslenen yaklaşık 1500 yıllık teolojik bir geleneği dönüştürerek sekülerleşme sürecinin yeni entelektüel, bilimsel-söylemsel, etik ve estetik evreni olarak tesis etmiştir. Böylece antik tragedyanın sorumluluğunu üstlenerek kendini tanrısal hayat ilkeleri adına kurban eden şahsiyeti, sonsuz bilgi ve kudret iradesiyle donanmış, hakikat ve özgürlüğün yegâne geçerli kıstası olarak belirlenen özneye dönüşmüştür. Bu çerçevede zamanın modern ruhu, sadece teolojik geleneği dönüştürmekle kalmamış, dönüştürdüğü gelenekten kopuşunu kendi içinde de sürdürmüş ve nihayet kendi sonunu hazırlamıştır. Kimya, fizikten koparak bağımsızlaşmış; coğrafya ortaya çıktığında, kendinden jeoloji, mineraloji ve paleontolojiyi ayırmış ve giderek her bilim dalı kendi sınırlarına tecrit edilerek diğerlerinden ayırmış bir lojiğe/mantığa büründürülmüştür. Diğer alanlara karşı körleşme ve bütünlük fikri karşısında bilgisizlik ve ilgisizlikle sonuçlanan uzmanlaşmaya yol açan bu bölme ve ayrıştırma günümüze kadar devam etmiş, bilgilenme süreçleri nihayet nesnesinin bütünlüğünü kaybeden mikrolojilere dönüşmüştür. Aklın toplumsal, bilimsel ve kültürel nesne

üzerinde güç kullanımını ifade eden bu bölme ve ayırıştırma süreci, modernizmin ana vasfını oluşturmaktadır. Modernite kendini cevheri ve fonksiyonel aklı özerk alanlara ayırıştırarak suretiyle gerçekleştirirken, ilkelerini, dünyayı, hakikat, bilgi ve özgürlük ilişkisini, yaşama tarzlarını, öznenin teknolojik-bilimsel ve aklı kıstaslarına uygun olarak biçimlendirebilmesini, mobilize edebilmesini veya değiştirebilmesini ve nihayet belirli bir yönde ilerlemeyi mümkün kılacak eleştirel ruhi bir tavırla belirlemiştir.

Tasarımlanan ideal öznenin ve onun kudret iradesini temsil eden söyleminin evrensellik mücadelesini, pozitivist bilginin genelleştirilmesi vasıtasıyla gerçekleştirmek suretiyle sürekli ilerlemenin, vaat edilen refah ve mutluluğun sağlanacağını öngören modernizm ancak 300 yıl sürebilmiştir. Modernizm projesinin üzerine kurulduğu ilkeler bizatihi modernleşme sürecinin kendi sonunu, bir başka deyişle intiharını hazırlamıştır. 16. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan süreç, 18. yüzyılda ivme kazanmış ve 19. yüzyılda bir yandan zirvesine ulaşırken aynı zamanda dipsiz bir düşüşe geçmiştir. Özellikle 18. yüzyıldan, endüstrileşmenin, entelektüel çabaların ve bilginin kurumsallaşmasından itibaren, teknolojik ilerlemeler, yeni üretim-tüketim tarzları ve kentleşme ile birlikte ferdi varlıktan amme varlığına, bir başka deyişle kolektifliğe, ferdin yüceliğinin esas alındığı topluluk anlayışından yine ferdin toplam içinde kaybolarak tekillendiği, ferdi şuurun kapasitesini aşan ve nihayet fertleri farklı kılan vasıfları en aza indirgeyen toplum/toplam anlayışına geçiş yaşanmıştır. Bütün değerlerin nicelleştirilmesi ve bütün zıtlıkların ayırıştırılması vasıtasıyla, ilerleme ve tarihi evrime inancı öngören modern süreç, ironik bir biçimde devasa büyüklükte evrensel bir farksızlaşmayla sonuçlanmıştır. Farkların ortadan kalkmaya başladığı 20. yüzyılın kaotik döneminde sadece, kudret iradesine bağlı bilgi ve şuur ile donatılan özne inhilale maruz kalmamış, aynı zamanda insanın tarihi, biyolojik evrimi ve modern tarihi, post-endüstriyel, post-evrimsel ve post-modern çağdan bahsedildiği bir dönemde son bulmaya başlamıştır (Şentürk, 2011, s. 24-44).

Modernizm Eleştirisi

Herkesin insanlığa ilerleme, refah ve mutluluk getireceğine neredeyse iman ettiği modernleşme sürecinin sonuna “çölleşme büyüyor” diyerek işaret eden Nietzsche gibi düşünürlerin özellikle 19. yüzyılda modernleşme projesine savaş açtıkları görülmektedir. 19. yüzyıla bakıldığında, aradan geçen 300 yıl sonra modernleşme sürecinin bütün bilimsel-teknolojik ilerleme, aydınlanma şuur ve mutluluk vaadine rağmen, esasen nasıl akıl ve ruh sağlığını bozacak hastalıkların insanlığın şuur-altında birikerek iltihaplanmalara yol açtığı ve nihayet infilak ederek şuur yüzeyine yayıldığı görülmektedir. 1914’te gerçekleşen 1. ve sonra 1940’ta 2. Dünya Savaşı’na uzanan süreci karakterize eden 19. yüzyıl, modernlik ideallerine duyulan inancın sarsıldığı, her şeyden şüphe edilmeye başlanan ve her şeyin tartışıldığı, her türlü hakikat ve gerçeklik referansının izafelediği Batı nihilizminin romantik bir evresine tekabül etmektedir: Bir yanda endüstrileşme bütün hızıyla artarken kapitalizm güçlenmekte, komünizm gibi karşı ideolojiler ve söylemlerle birlikte hakikat arayışları izafeleşmekte, çatışma bir kültür olarak kendini her alanda kabul ettirmektedir. Bütün bu gelişmelere uyum sağlamak ve durumu belki de yönetilebilir kılmak üzere önce sosyoloji ve sonra psikoloji gibi yeni bilim dalları

inşa edilmiş ve böylece gelişen yeni durum izah edilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde 17. yüzyıldan itibaren geçerliliğini koruyan modernleşme ve aydınlanma ilkelerinin daha önce hiç karşılaşmadığı bir şüpheye ve eleştiriye maruz kaldığı görülmektedir: Modernleşme sürecinin sona erişinde ve sonrasında teorik tartışmalarında etkin olan isimler arasında Wolfgang von Goethe (1749-1832), Soren Kierkegaard (1813-1855), Wilhelm Dilthey (1833-1911), Friedrich Nietzsche (1844-1900), Edmund Husserl (1859-1938), Henri Bergson (1859-1941) ve Alfred North Whitehead (1861-1947) öne çıkmış; sonraki arayışlar 20. yüzyılda Ludwig Wittgenstein (1889-1951) ve Martin Heidegger (1889-1976) ile birlikte artarak devam etmiştir.

Modernleşme sürecinin 19. yüzyılda etkisini yitirmesine sebep olan diğer gelişmelerin de mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Bu gelişmeler arasında özellikle, kendini her yerde kabul ettiren çatışma kültürü dolayısıyla eski toplumsal hiyerarşik yapının çökmeye başlamasının, yaygınlaşan ucuz roman ve genellikle melodramatik oyunlarda sıradan insanların yaşama biçimleri ve değer yargılarının, günlük hayatın basit ayrıntılarının toplumsal algıya sunulmasıyla elit ve avam sınıfları arasındaki sınırların saydamlaşmasının göz ardı edilmemesi gerekir. Ayrıca fotoğrafın icadıyla birlikte yaygınlaşmaya başlayan ve 1895'den itibaren sinema ile hızlanan gerçekliğin görselleştirilmesi sürecinin, esas itibarıyla yazılı metin kültürüne dayanan modern düşüncenin temel ilkelerine duyulan inancın hiç de küçümsenmeyecek oranda sarsılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Gerçekten de günümüzde tecrübe ettiğimiz 21. yüzyıl, modern sivilizasyon tarihinin sonuna ve insan ve makina, ruh-beden ve teknoloji, varlık ve görüntü, gerçeklik ve gerçeklik-dışı arasındaki sınırların kaldırıldığı yeni bir post-apokaliptik dönemin başlangıcına şahitlik etmektedir. Günümüzde tecrübe edilen sorunlar, modern sonrası olarak ifade edilen, teorik bütün açıklamaların çaresiz kaldığı, kendini daha çok varoluşsal bir durum olarak sunan bir belirsizlikle ilişkilendirilmekte ve tartışılmaktadır. Özellikle sosyo-kültürel, tekno-bilimsel, etik-estetik ve öncelikle, sesli-görüntüsel ve tele-komünikatif alanlarda odaklaşan ve yoğunlaşan bu tartışmaların merkezinde duran belirsizlik kavramı, zamanın tarih, evrim ve endüstri sonrası ruhunu ifade etmektedir. Günümüzde artık, modernliğin etik-estetik, kültürel, psikolojik ve söylemsel-entelektüel evreninden insanlığın uzaklaştığı; sosyokültürel, etik-estetik ve günlük pratiklerin önceden kestirilemeyecek menfi sonuçlara yol açabilecek varoluşsal bir belirsizliği ifade ettiği kesinlik arz etmektedir.

Bu çerçevede vurgulamak gerekirse: Modernizm, asıl itibarıyla insanın, varlık ve oluşla ilişkisinin, hakikat ve gerçeklik algısının, etik ve ontolojik anlamının transformasyonu projesidir. Tanrı'nın, insanların kafasından sürülmesinden sonra, meydana gelen boşluk, özne kavramı aracılığıyla doldurulmaya, Tanrı ile insan (dünya) arasındaki mesafe, özne ile nesne arasındaki temsili mesafe, yani din yerine lojik-analitik düşünen *benin/öznenin* temsili söylemi ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Böylece tabiat ikramda bulunan ve yönlendiren değil, istismar edilen bir şeye dönüşmüştür. Fakat bu tavır, aynı zamanda modernizmin asıl çelişmesine, kendini de intihara sürükleyen temel/ilkesel yanlışa işaret etmektedir. Zira bütün varlığını, hayatı transformasyona tabi tutacak ideal müstakil özne anlayışı üzerine inşa eden modernizm, yalnızca dünyanın değil,

öznenin de değişmesi ve tranformasyonu durumunda, kendisinin de özne ile birlikte temelden dinamitleneceğini görememiş veya umursamamıştır.

Modernizmin umursamadığı soru şudur: Eğer modern özne, sadece kendi çevresini, yaşama ve varoluş tarzlarının dış biçimlerini, kısaca sadece dünyayı değil, bilakis kendisini, nihayet varoluşsal ve ontolojik anlamda değiştirmeye başlarsa, o zaman öznenin modern tarihi ne olacak? Öznenin inhilale/çözölmeye maruz kalması, modern sivilizasyon tarihi bakımından ne anlama geliyor? Bu durum, modernizasyon tarihinin sonu ve içinde, insan ve makina, ruh-beden ve teknoloji, varlık ve görüntü, gerçeklik ve gerçeklik-dışı arasındaki sınırların kaldırıldığı yeni bir post-apokaliptik dönemin başlangıcına işaret etmez mi?

Nitekim günümüzün en dikkat çekici tartışmaları, zamanın tarih, evrim ve endüstri sonrası ruhunu ifade eden öznenin/insanın, düşüncenin ve sanatın sonu gibi mevzulara odaklanmaktadır. Dinin fert ve toplum hayatının dışına itilerek ötekileştirilmesi dolayısıyla meydana gelen boşluğu doldurmak üzere sahneye sürülen psikolojinin en önemli kurucu isimlerinden Sigmund Freud da psikanalizin üstlendiği rolü anlamlandırırken insanlığın modernleşme süreciyle birlikte duçar olduğu nihilizme dikkat çekmektedir. Modernleşme sürecinde mümkün ve gerçek üzerine kurulmuş toplumsal hayatta ahlaki değerler yerine normallik ölçüsünün, yaratıcı ilke yerine kudret iradesine bağlı araçsal aklın bilgi ve tekniğinin, kavramın yerine formülün, sebebin yerine kuralın ve ihtimal hesabının geçerlik kazandığını, toplumun/toplamin ferdiyete, kitleliliğin/kütleselliğin tekilliğe, bedenselliğin ruhaniliğe, psikolojinin/tabiatçılığın maneviyata üstün tutulduğunu çok iyi gören Freud, Nietzsche gibi, ‘Tanrı’nın ölümünden sonra insanlığın evrendeki merkezi konumunu yitirdiğini ve küresel şuur-dışı bir melankoliye kapıldığını düşünmektedir. Söz konusu köklü değişimlerin insanlığın ruh sağlığını tamamen bozduğunu düşünen Freud’a göre, modernleşme süreci öncesinde geçerli olan gerçeklik algısı astronomi, biyoloji ve psikoloji ilimleri dolayısıyla sarsılmıştır. Zira değişen bilimsellik anlayışıyla birlikte cereyan eden gelişmelere dayanarak yeryüzünün, artık evrenin merkezi olmadığı ve insanın köken itibarıyla esasen hayvan soyundan geldiği ileri sürülmüştür. Freud’a göre yeryüzündeki sabit duruşu sarsılan, ruh ve akıl sıhhati bozulan insana nihai öldürücü vuruşu gerçekleştiren psikolojidir. Nitekim psikolojik araştırmalar “insanın, kendi evinin efendisi olmadığını” ispatlamaya çalışmıştır (Freud, 1969b, s. 294–295). Freud’a (1969a) göre, insanlığın bu hastalık durumunu telafi edebilme şansı yoktur (s.108-109). Nitekim dine olan inancın yıkılmasından sonra günümüzde akla olan inanç da yıkılmış durumdadır.

Modernliğin etik-estetik, metodik, epistemolojik ve söylemsel kıstaslarını tenkit etmekle kalmayan, aynı zamanda muhtelif değerlendirmelerinde, günümüzde hâkim olan apokaliptik durumun estetik, sosyokültürel ve tekno-bilimsel pratiğini yansıtan Jean-François Lyotard, Gilles Deleuze, Michel Foucault, Jacques Derrida, Paul Virilio, Jean Baudrillard gibi yazarların, modern sonrası ruhun etik-estetik, epistemolojik-fenomenolojik bakış açılarının resmini mümkün olan netlikte sunmaya çalıştıkları görülmektedir. Lyotard, Foucault ve Derrida gibi düşünürler, modernliğe yönelttikleri eleştirilerinde ve işaret ettikleri yeni meselelerde, özellikle modern öznenin inhilalinin varoluşsal sonuçlarının değerlendirilmesi çerçevesinde Nietzsche, Wittgenstein ve Heidegger’e atıfta bulunmuşlar veya Lyotard ve Deleuze’de olduğu gibi, Freud’a

oldukça eleştirel yaklaşmışlardır. Ancak bu arayışlar, modern kimliğin kaybedilmesiyle birlikte yüzleşilen belirsizlikten beslenen son nihilist çabalar olmaktan öteye gidememiş, daha çok postmodern tartışmalarda olduğu gibi, geçmişin hastalıklarının tespiti, psikanalitik ifşası, eleştirisi ve dekonstrüksiyonuyla sınırlı kalmıştır. Modern sonrası döneme hâkim olan zamanın ruhu hakkında değerlendirmeler yapıldıysa da, sistematik-söylemsel bir çözüm vaat etmeye muktedir olamamışlardır. Modern karşıtı düşüncelerin, modernizmi eleştirmekle kaldıkları ve daha çok etik, estetik, sosyo-politik, tekno-lojik, kültürel ve bilimsel alanlarda tezahür eden apokaliptik durumun yol açtığı bunalımı daha da derinleştirdikleri, aslında tecrübe edilen gelişmelerin varlık ve oluş sorusuyla ilgili olduğunu ihtar ettikleri görülmektedir.

2000'li yıllara gelindiğinde, Aydınlanma sürecinin psikanalitik bir rehabilitasyonuna ve nihayet özgür/muhafız özne idealinin yeniden inşasına yönelik Frankfurt Okulu'nun nihilist kuramsal teşebbüsünden sonra, yukarıda ifade edilen modernizm ve aydınlanma karşıtı büyük eleştiri dalgasının sona erdiği ve artık düşünce dünyasında öncülük eden bir akımın, teorinin, meta-anlatımların veya bir ismin kalmadığı görülmektedir. Modernizmin çöküşüyle birlikte Batı'nın tam bir kimlik bunalımına girdiği 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında dünya her alanda, özellikle düşünce ve sanat alanında yeni ufuk arayışlarına, teorilere, akımlara ve politik söylemlere şahitlik etmişken günümüzde tecrübe edilen durum daha da düşündürücüdür. Günümüzde ne düşünce ne de sanatta öncekilerle kıyaslanabilecek nitelikte bir akıma rastlamak, ilkel faşizm düzeyinde bile olsa ideolojik söylemden bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir. Anlaşılan, modernleşme sürecinde tezahür eden, akıl ve kimlik bunalımı olarak adlandırılabilir bu vakıa kendini olduğu gibi varoluşsal bir durum olarak kabul ettirmiş, bunalımın tanımlanması bir yana, farkına varılmasını bile imkânsız kılacak düzeyde ontik bütünlük ve sonsuzluk ilişkisinden makaslanmış olan ruh iklimini ve benlik/kendilik şuurunu esir almıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse, modernizmin öngördüğü özne ile nesne, kültür ve tabiat arasında belirli bir mesafenin olduğu yerde, teknik, en geniş anlamda teknoloji, bir yandan bu mesafeyi kapatan, ama öte yandan öznenin özerkliğini garanti altına alarak bu mesafeyi niteliksel anlamda derinleştiren bir rol üstlenmiştir. Böylece teknoloji yahut daha yerinde bir tabirle teknolojizm, bilgilerin edinilmesi sürecini hızlandırmak için, insan ve hakiki tabiat arasında üçüncü bir suni tabiata dönüşmüştür.

Ölçülebilir ne varsa ölçülmesi ve ne ölçülemiyorsa, ölçülebilir kılmak gerektiği iddiası, Kant'ın nomen-fenomen ayrımı ve aklın ancak kendi aksiyonlarını tanıyabileceği ve işleyebileceği inancıyla örtüşmektedir. Böylece nesne/varlık, modern bilimin nesnellik ilkesiyle nesnenin nesne adına suiistimal edilmesi tekniğine dönüşmüştür. Her şeyi nesnenin ölçülebilir boyutlarına indirgenmesini öngören bu yaklaşım, aynı zamanda ruhun nesnelleştirilmesi veya başka bir tabirle, ruhun beden/nesne sayesinde özgürleştirilmesi (!) anlamına da gelmektedir. Fakat bu gelişme ironik bir biçimde, artık kendinden ibaret kalan beden/nesnenin gerçekliğini yitirerek, kendinden başka hiçbir şeye gönderme yapmayan algısal bir işarete dönüşmesine; adeta, artık tabiatın ruhi ve organik bütünlüğü nispetini kaybetmiş gerçekliğin/nesnenin dijital görüntüsünün manipüle edilebilir çözümlülük düzeyine indirgenmesine yol açmıştır.

Modernleşmenin bundan sonraki ikinci evresinde, bilim, bilginin nesnesini ölçüme tabi tutmak üzere en küçük parçacıklarına kadar bölme ve bilgi alanları olarak ayrıştırma yoluna gitmiştir. Bilim alanlarının ayrıştırılması aklın da bölünmesi ve farklı araştırma alanları dikkate alınarak kategorize edilmesi sonucunu doğurmuştur. Artık elinde sadece nesneyi nesne adına suiistimale yarayan nesnellik ilkesi dışında bağlayıcılığı kalmayan ve bütün gücünü eleştiriden alan akıl bütünlüğünü ve evrensel geçerlilik özelliğini yitirmiştir. Kant ile birlikte akıl saf, pratik, teorik ve estetik gibi alanlara bölünmüştür. Bu gelişme, günümüzde tecrübe ettiğimiz gibi, bilimsel akıl söyleminin, kendi karakteristiğine uygun gördüğü operasyonlarını çeşitlendirmesine ve kendini kültürel, toplumsal ve politik hayatımızın bütün alanlarında tesis etmesine imkân sunmuştur. Özetle vurgulamak gerekirse, modern bilimsellik söylemi, sadece araştırma nesnesinin/alanlarının değil, aynı zamanda, aklın ve dolayısıyla öznenin de kendi içinde bölünmesini beraberinde getirmiştir.

Başta tayin edilen ve arada kurulan mesafeden beslenen her iki özne ve nesne kutbunda yaşanan bu bölünme ve parçalanma, modernleşmenin üçüncü aşamasında, bütün değerlerin nicelleştirilmesi ve bütün zıtlıkların ayrıştırılması vasıtasıyla ilerleme ve tarihi evrime inancı öngören modern ilkeler, süreci ironik bir biçimde devasa büyüklükte evrensel bir farksızlaştırmaya yöneltmiştir. Öyle ki, farkların ortadan kalkmaya başladığı gelinen bu integral dönemde sadece tasarımlama kabiliyeti, bilgiler ve şuur ile donatılan özne inhilale maruz kalmamakta, aynı zamanda insanın tarihi, biyolojik evrimi ve modern tarihi, evrim sonrası, tarih sonrası, hakikat sonrası ve insan sonrası gibi kavramların tartışıldığı bir dönemde sona ermektedir.

Osmanlı ve Modernleş(eme)me Süreci

Modernleşme sürecinden bütün insanlığa miras kalan bu durum karşısında Batı düşüncesinin izahtan ve yeni bir ufuk çizgisi çizebilmekten aciz kalmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin en başında şüphesiz, yaklaşık 2500 yıllık bir geleneğe sahip olan Batı aklının söz konusu hastalıkları bizzat kendi bünyesinde üretmiş olması, kendi hastalık hikâyesini/ anamnezini diğer düşünce geleneklerine göre çok daha iyi tespit ve ifşa etse de, hastalıklı bünyesi dolayısıyla durumu sağlıklı biçimde değerlendirememesidir. Ayrıca ikinci önemli bir sebep olarak, Batı düşünce geleneği içinde, modernizme karşı alternatif bir yol çizme imkânına sahip bir dinin bulunmaması, bir başka deyişle Hristiyanlığın, sadece inanç ve ahlaki değerlerden ibaret bir öğreti, yeni bir akıl inşa edebilecek potansiyelden mahrum olması, üstelik son dönemde benimsenen düşmanlık politikasıyla tek alternatif imkân olarak İslamın saldırıya maruz kalması gösterilebilir.

Öte yandan, Batı düşünce ve sanat kültürü ile sürekli temas halinde olan, özellikle Anadolu, İran, Irak Suriye, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve tüm Kuzey Afrika'yı kapsayan Doğu bölgesinin kendini tarihi süreç içinde arama ve tanımlama serüveninin tamamıyla farklı biçimde tezahür ettiği görülmektedir. Milattan önceki ve sonraki dönemlere dair ülkesine ve yöresine göre farklı gelişim süreçlerinden bahsedebilmek mümkünse de, bu bölgede 7. yüzyıldan itibaren, bütün kültürel, folklorik, antropolojik ve ırk özelliklerine bağlı karakteristik farklılıklara rağmen

inanç, düşünce, sanat ve bilim dünyasını belirleyen hâkim iklimin İslam ile birlikte oluşmaya başladığı bilinmektedir. Nitekim söz konusu coğrafyada, 7. yüzyıldan itibaren hızla yayılmaya başlayan İslam, kısa bir süre içinde Anadolu'ya ve İspanya-Endülüs'e kadar uzanmış bölgenin günümüze kadar uzanan süreçte ruh iklimini belirlemiştir.

Batı kimliğinin oluşum, değişim ve dönüşüm süreçleriyle karşılaştırıldığında söz konusu Doğu bölgesindeki kimlik oluşumunun farklılığını ve ayrıcalığını oluşturan belirleyici unsurun semavi dinler ve 7. yüzyıldan itibaren İslam olduğunu öncelikle ifade etmek gerekmektedir. Bu durum, Batı ve Doğu'nun birbirinden temelde ayrılan iki farklı düşünce, bilim, sanat ve hakikat anlayışının tarihi gelişim süreçlerine işaret etmektedir: Batı birbirinden farklı ve çoğu zaman birbiriyle çelişen ve çatışan hakikatlerin geçerlilik kazanma ve kudret iradesini gerçekleştirme iddialarının tarihi maceralarından oluşan bir düşünce karakterine sahipken, Doğu hakikatin teklifi ilkesinden ve din geleneğinden hareket ederek aynı hakikati inşa ve tesis etme iddiasını taşıyan farklı anlama, anlamlandırma, yorum ve temsil iddialarının tarihi maceralarından oluşan bir farkı ifade eder.

İşaret edilen bu temel karakteristik farklılığın yanında, Doğu'da yüzyıllar boyunca toplumsal varlığını sürdüren ve hâkim iklimi oluşturan İslam'ın sunduğu kimliğin Batı ve özellikle Hristiyanlıktan ayıran ayrıcalıklı özelliklerinin bilhassa vurgulanması gerekmektedir: Hristiyanlıktan farklı olarak İslam, yalnızca ahlaki öğretilerden ibaret bir inanç dini değildir; bilakis inanç ilkelerinden/akaitten ayrıştırması imkânsız bir akıl dinidir. Burada söz konusu olan birlik, her türlü bilgi ile iman arasında genel anlamda ifade edilebilecek paradoksal bir ilişkiden farklıdır. Bu çerçevede her ne kadar genel anlamda bilmek için inanmanın, inanmak için de bilmenin zorunlu olduğunu söylemek mümkünse de, İslam'ın öngördüğü inanç ve akıl birlikteliği kendine özgüdür; birinin diğerini zorunlu kıldığı zıtlıklar arasındaki paradoksal bir ilişki değil, her türlü zıtlık ve çatışma ilkesini aşan bir bütünlük, ahenkli bir birliktir. Bütün varlık ve oluş bütünlüğü ile ayniyeti ifade eden İslam'da doğru düşünmek ile doğru inanmak arasında bir fark bulunmamaktadır. Hakikati bizatihi düşünmek ile hakikate inanmak aynıdır. Akait ilkelerinden verilebilecek küçük bir taviz, akli bozabileceği gibi, yine aynı şekilde yanlış düşünce de, inanç esaslarıyla çelişebilir yahut inanç bozukluğundan kaynaklanabilir. Doğruya inanmak ne kadar önemli ve zor ise, doğru düşünmek de o kadar önemli ve zordur. Bu çerçevede söz konusu birlikteliği, akaide/doğru inanmanın ve düşünmenin usul ve kurallarına uygun biçimde ifadeye kavuşturan ve sınırlarını çizen akli, İslam akli olarak adlandırmak mümkündür.

Gerçekten de tarihi sürece bakıldığında, İslam'ın, inanç dini olarak ortaya çıkmış ve akılla bozulmuş Hristiyanlığın ve Yahudiliğin aksine, iman ve doğru anlayış/muhakeme anlamına gelen akaidiyle bütünlük içinde bir akıl dini olarak inkişaf ettiği görülmektedir. İdeal iyi, doğru ve güzellik anlayışının müstesna birliğini ifadeye kavuşturan İslam akli, 7. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanmış ve yaklaşık 17. yüzyılın sonuna kadar inkişaf ederek hayatın her alanında ve çeşitli biçimlerde tezahür etmiştir. İslam, tarihi inkişafının en güzel örneklerini 711 ve 1492 yılları arasında Endülüs döneminde olduğu gibi, fen bilimleri dâhil, zamanın geçerli bütün düşünce ve sanat alanlarında vermiş, diğer kültürlere ve milletlere karşı üstünlüğünü, askeri, ekonomik, iktidar gücü ve coğrafi genişlik değil, beraberinde getirdiği akıl dolayısıyla

tesis etmiştir. Devlet, millet, düşünce, bilim ve sanat hayatında tezahür eden akıl üstünlüğünün Selçuklu döneminde devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde, 11. ve 13. yüzyıl arasında süren haçlı seferlerini, Batı'nın, İslam'ın hâkim olduğu, fiziken yorgun ve güçsüz Doğu'nun akıl ve irfan gücü karşısında daha baştan başarısızlığa mahkûm olan madde gücüne dayalı kaba saldırıları biçiminde değerlendirmek gerekmektedir. Zira gerçek üstünlük, tarihin her döneminde hep akıl ve ahlaktan/irfandan yana olmuştur.

Doğu'da İslam ile birlikte inkişaf eden akıl, ahlak ve irfan üstünlüğü Osmanlı döneminde de bilim, sanat ve düşünce hayatında meyvelerini vermeye devam etmiştir. İlk bakışta askeri, ekonomik ve politik bir güç olarak tezahür eden bu akıl üstünlüğünün, Batı'nın kendi geleneğinden kopuşu ifade eden yeni modern aklın inşa edilmeye başlandığı 16. ve özellikle ilim, düşünce ve sanat alanlarında geçerlilik kazandığı 17. yüzyılda kaybedildiği görülmektedir. Yaklaşık 100 yıl boyunca akıl üstünlüğünü yitirdiğinin farkında olmayan ve varlığını askeri, ekonomik ve politik bir güç olarak devam ettirebileceği vehmine kapılan Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında gerçekleşen Viyana kuşatmasında yenik düşmesi tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı, fizik gücünün zirvesinde, ruh ve akıl gücünün zayıflığını idrak etmiş ve o tarihten itibaren, bütün haşmetli görünüşüne rağmen daha önce ilerlediği yerlerden geri çekilmeye ve kendine yeni bir yön aramaya başlamıştır.

Batı'nın 2500 yıllık, kendine ait olan ve olmayan her şeyi dönüştüren metamorfik ruhundan çıkmış, esasen 19. yüzyıldan itibaren varlık ve oluş bütünlüğünün hakikatine aykırı bir gelişme olduğu yine bizzat Batılı düşünürler tarafından tespit ve tasdik edilen modernleşme aklının ne olduğunu kavrayamayan Osmanlı, acziyetini idrak ettiği 17. yüzyıldan sonra asıl sorunun kendi aklını yenileyememe, düşünememe ve ahlaki yozlaşma olduğunu görememiş ve öncelikle mevcudu iktidar gücüyle muhafaza etmeye çalışmıştır. Tam da Aydınlanma dönemi olarak adlandırılan modernleşme sürecinin zirve noktasına ulaşmasıyla çöküşünün birlikte yaşandığı, Goethe'den Nietzsche ve Heidegger'e kadar birçok önemli düşünürün ve sanat akımlarının eleştirisine maruz kaldığı, kısaca postapokaliptik bir döneme kapı aralayan iflasının tecrübe edilmeye başlandığı 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti, mevcudu muhafaza yoluyla varlığını sürdürmeyeceğini anlamış, fakat kendi düşünce devrimini gerçekleştirmek yerine, Batı'nın nüfuzunu artıracak biçimde yüzeysel modernleşme süreçlerine girmiştir.

Batı'nın üstünlüğünün psikolojik kabulü Tanzimat Fermanı ile resmîyet kazanmış, yapılan sözde modernleşme hareketleri daha çok orduyu ve bürokratik işleyişi yeniden düzenleme çabalarıyla sınırlı kalmıştır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Batı'nın fiziki güçten ziyade akıl üstünlüğü hukuki bir resmîyet kazanmış, yenilmişlik duygusu hastalıklı bir şuura dönüşmüştür. Bu dönemde mesele, düşünce, ahlak, kültür ve sanat alanlarında tezahür eden tarihsel kimlik bunalımından ziyade, iktidar gücünün muhafazası ve tahkim edilmesi sorunu olarak algılanmış, modernlik normlarına uyum sağlamayı ve böylece Batı'nın ve toplumun gözünde meşruiyet kazanmayı amaçlayan uygulamalar halka dayatılmış, daha önce toplumda birlik ve özgürlük idealini belirleyen hak, hakikat, ahlakilik ve adalet kavramlarının yerine hiçbir hakikat ve ahlak ilkesine dayanmayan özgürlük ve eşitlik kavramları sunularak sekülerleşme sürecine girilmiştir. Girilen sekülerleşme süreci, kendini özellikle eğitim politikasında göstermiş,

din ve ahlak derslerine rüştiye mekteplerine kadar oldukça az yer verilmiş, idadi sonrasına tekabül eden eğitim düzeyinde ise hiç yer verilmeyip müfredat pozitif bilimlerden oluşturulmuştur (Alkan, 2008, s. 16). Batı'nın, Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını önlemek isteyen pragmatist bir refleksiyle, etnik ve dini kimlikler vatandaşlık kavramı çerçevesinde eşitlenmiş, fakat umulanın aksine bu durum etnik ayrışmaların ve bağımsızlık çabalarının daha fazla destek bulmasına yol açmıştır. Daha önce toplum tarafından kurulan ve milletin hak, hakikat, ahlakilik ve adalet ilkelerine bağlı birlik ve özgürlük idealinin ifadesi olan özgür devlet anlayışı gitmiş, yerine kendi iktidar gücünü tahkim edebilmek için halka boyun eğmesi gereken normlar dayatan zorunlu devlet anlayışı gelmiştir. Daha önce toplumun içkinleştirdiği değerlerin tezahürü olan devlet, topluma kendini başkalaştıracak normları ve değerleri dikte eden bir güce dönüşmüş, böylece 17. yüzyıldan itibaren beliren millet ve devlet arasındaki makas aralığı daha da açılmıştır. Bu durum, II. Abdülhamit Dönemi'ne kadar devam etmiş, millet ve devlet arasındaki nispet ilişkisi daha da bozulmuş, makas aralığı bilim, düşünce, sanat, ahlak, eğitim ve kültür alanlarında derinlik kazanmıştır.

II. Abdülhamit Dönemi

17. yüzyıl başlarından itibaren, Batı'nın modernleşme süreci karşısında düşünememeye, akıl üstünlüğünü yitirmeye başlayan, süre uzadıkça kendinden uzaklaşan ve geleneğini muhafaza etme imkânlarından mahrum kalan Osmanlı, 19. yüzyılın sonlarına doğru neyi kaybettiğini ve neyin peşine düştüğünü anlayamayan ve muhakeme edemeyen bir akıl tutulmasına maruz kalmıştır. II. Abdülhamit dönemine kadar mali, hukuki, askeri ve küçük çapta eğitim alanında gerçekleştirilen yüzeysel modernleşme ve sekülerleşme girişimleri, gerilemenin asıl sebebinin geleneksel aklın kendini yenileyememesi ve inşa edememesi değil de, teknik ve ekonomik ilerleme olarak görülen ve esasen muhasebesi yapılmamış, ne olduğu anlaşılmamış modernite eksikliği biçiminde algılanması dolayısıyla sonuçsuz kalmış; toplumu belki de yeni akıl arayışlarına ve düşünce devrimlerine sevk edebilecek ideal normların ve değerlerin içkinleştirilmesi süreci tecrübe edilememiştir. Başka kelimelerle ifade etmek gerekirse Osmanlı, neyi kaybettiğinin farkına vardırarak hakiki bir arayışa veya hiç değilse bunalıma yol açacak asıl sorunla yüzleşmemiştir. Kendini akıl olarak yenileyemeyen geleneksellik yok olmaya yüz tutmuş ve dolayısıyla yenilik adına gerçekleştirilen reformlar da sözde kalmış, toplumu kimlik bunalımına düşürecek ve yeni arayışlara sevk edecek düzeyde kendi tarihsel kimliği ve ruh iklimiyle yüzleştirmek yerine, daha çok devletin Batı ve iktidar kompleksini tatmine yöneltmiş, asıl sorunun üstünü örtmek suretiyle tahribatı daha da pekiştirmiştir.

Osmanlı ilk defa II. Abdülhamit döneminde, öncelikle devlet düzeyinde de olsa asıl sorunla yüzleşmiş, belki de ilk defa toplum, benimsenen eğitim politikaları dolayısıyla kendisini yenilemeye sevk edecek ideal normları ve değerleri arayış sürecini tecrübe veya hiç değilse hakiki bir bunalıma düşme şansını yakalamıştır. Bir dünya devleti olmasına rağmen Osmanlı, II. Abdülhamit dönemine kadar, yaklaşık 200 yüzyıl boyunca, dünya ile yüzleşmesini mümkün kılacak yeni bir akıl ve anlayıştan mahrum kaldığı için kendi içine kapanmış, kapandıkça dünya görüşünü ve gelecek ufku kaybetmiş, kendi içinde çelişkiye düşmüş, kısır tartışmaların ve

çatışmaların döngüsüne girmiştir. II. Abdülhamit döneminde dünya ile yüzleşme cesaretine sahip yeni bir akıl inşasını mümkün kılabilen bir sürece geçiş yapabilmek için, öncelikli devletin kurumsallığının ve toplumsal organizasyonun her alanda yeniden düzenlenmesi, ayrıca uzunca süredir kapalı bulunan ferdi ve toplumsal şuurun sanat, düşünce ve bilim alanlarında dünyaya açılması gerekiyordu. Dış dünya temasını kesecek biçimde kendi içine kapanma ve çürüme sürecini önlemek amacıyla II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı'da bürokrasi ve ordu reforme edilmiş, ulaşım, eğitim, iletişim, teknoloji, ekonomi, sağlık ve sosyal yardımlaşma olmak üzere her alanda yenilikler yapılarak devletin kurumsallaşması ve toplumsal organizasyonu rasyonelleşmek istenmiştir. Fakat bu rasyonelleşme sürecini klasik anlamda modernleşme veya Batılılaşma teşebbüsü olarak, bilhassa Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmek istenen Batılılaşma ve sekülerleşme sürecinin temeli veya öncesi biçiminde anlamak ve anlamlandırmak isabetli bir yaklaşım olmayacaktır.

Gerçekleştirilen yeniliklerden hareketle, Abdülhamit'in, Osmanlı'nın kendine kapanmasını ve tarihsel kimliğine yabancılaşmasını önleyecek yeni bir akıl inşası sürecine girmek istediğini, hiç değilse belirli bir geçiş dönemi zorunluluğu hissettiğini söylemek mümkündür. Abdülhamit'in, 200 yıldır dünyadan kopuk olan ve giderek kendi izini kaybeden akıl geleneğinin, devletten ferde kadar her alanda yeniden düşünmeye başlaması gerektiğini ve bunun da ancak uzunca süredir kapalı olan benlik/kimlik şuurunun dünyaya açılmasıyla mümkün olabileceğini gördüğü söylenebilir. Fakat nasıl?

Tarihi süreç içinde gelişen şartların gelip dayattığı bu zorunluluğu gerçekleştirmenin, devletin tek taraflı müdahaleleri veya sadece teorik düzeyde kavranmış söylem iddiaları ve vaazı ile mümkün olmayacağı açıktır. Besbelli ki gelenek, kendini güncelleyebildiği, hayatın sunduğu yenilikler karşısında kimliğini kaybetmeksizin gelecek ufku tasavvur edebildiği, varlığını sürdürebildiği sürece gelenektir. Yine aynı şekilde yenilik de, ancak süren bir geleneğe nispetle yenidir. Aksi takdirde ne geleneğin ne de yeniliğin bir anlam ifade etmeyeceği, zamanın ve mekânın dışına düşmüş çırpınışlardan, boşlukta bir salınmadan öteye gidemeyeceği aşikârdır. Öyleyse bu çerçevede devletin üstleneceği rol, gelenekle yeniyi sadece devlette değil, belki daha çok toplumsal alanda buluşturmak, fert ve toplumun akıl melekelere tekrar işler hale getirebilecek, yeni tartışma ve arayış imkânlarını sunabilecek, toplumu neyi kaybettiğinin ve neyle yüzleştiğinin muhakemesini yapmaya sevk edecek bir varlık kaygısını içkinleştirebileceği bir süreç için ufuk açmaktır.

Bir dönemin tutarlı biçimde değerlendirilebilmesi, sadece belirli bir alanda gerçekleşen değişim-dönüşüm sürecine değil, özellikle toplumun varlık iradesi ve ruh iklimini oluşturan başta düşünce, eğitim, sanat ve kültür alanlarında tezahür eden ortak ruhi tavrın belirlenebilmesine bağlıdır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, II. Abdülhamit döneminde devlet, eğitim, kültür ve sanat politikalarında benimsenen tavrın geçmişten tevarüs edilen tarihi/ coğrafi kimliğin ve hafızanın inkârını, baskı altında tutulmasını, dışlanmasını, yerine geçmişle bağı kopuk yeni bir kimliğin inşasını amaçlayan bir istikamette ifadeye kavuşmadığı aşikârdır. Dönemin eğitim, sanat ve kültür alanlarında benimsenen politikayı karakterize eden daha çok, kendisinden önce geçen 200 yıllık süre içinde aktüel zaman ve mekân bütünlüğü ile interaktif ilişkisini kaybetmiş olan

tarih şuuru ve hafızasının zamanın yeni ruhu ile buluşmasını sağlamak suretiyle, Türk milletinin kendine özgü bir varlık iradesi, oluş tavrı ve şevki ile gerekli norm ve değerleri içkinleştirebileceği bir sürecin başlatılabilmesi denemesidir. Zira içkin (*immanent*) olmayan, aşkın (*transendent*) olamaz. Norm ve değerlerin içkinleştirilmesi, çocuk eğitiminde olduğu gibi, toplumsal değişim süreçlerinde de dayatma yoluyla mümkün değildir; kişinin veya toplumun istemesi, bu yönde irade göstermesi, içten gelen bir istekle gerekliliğin içkinleştirilmesi gerekir. Aksi halde eğitim başarısızlıkla sonuçlanır. Baskı ve dayatmalarla süreç zorlanırsa kişi ve toplumun ruh ve akıl sağlığının bozulması muhtemeldir. Gerekli görülen norm ve değerlerin içkinleştirilmesi, eğitimin temel ilkesidir. Bu çerçevede devletin sorumluluğu, gerekli gördüğü norm ve değerleri topluma dayatmak değil, bilakis toplumun gerekli görülen norm ve değerleri içkinleştirmesini mümkün kılacak eğitim ve kültür politikasını belirlemek, uygulamaya yönelik çerçeveleri çizmek, içkinleştirme sürecine zemin hazırlamaktır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, II. Abdülhamit'in devlet kimliğini İslam'ı merkeze alarak tanımlamaya ve biçimlendirmeye çalışması, hem dönemin mevcut coğrafyasındaki %80'e varan Müslüman çoğunluk¹, hem de Türk milletinin tarihsel kimliğine uygun bir dünya görüşü benimsenmesinin gereğidir. Nitekim, şayet toplumun bazı normları ve değerleri içkinleştirmesi isteniyorsa, bunun mutlaka tarih şuuru ve hafızasıyla örtüşen bir dünya görüşü çerçevesinde gerçekleşmesi gerekir. Kaldı ki, herhangi bir dünya görüşünden mahrum bir devletin, pragmatist ve şartlara göre değişen uygulamalar dışında topluma içkinleştirebileceği bir istikamet belirlemesi mümkün değildir.

Abdülhamit döneminde benimsenen eğitim politikasının da aynı çerçevede değerlendirmesi gerekir. Gerçekten de, II. Abdülhamit'in neredeyse her alanda başlattığı rasyonelleşme sürecine topluca bakıldığında, içkinleştirilmesi gereken varlık kaygısıyla hareket ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. II. Abdülhamit döneminde bilhassa eğitim alanında benimsenen politikalar bu kanaati pekiştirmektedir. Bilindiği gibi bu dönemde ilkökul zorunlu tutulmuş, kız okulları açılmış, birçok okulda karma eğitime geçilmiş, öğretmen yetiştiren okullar, İstanbul Erkek ve Kabataş Lisesi gibi birçok lise açılmış, bir yandan, her ne kadar merkezileşen yeni eğitim politikasının dışında tutularak kendi haline bırakılsa da medrese eğitimi devam ederken öte yandan üniversiteler ve askeri, tıp, hukuk, adalet, maliye, ticaret, güzel sanatlar, denizcilik, siyaset, mühendislik, madencilik ve emniyet gibi alanlarda yüksekokul veya fakülteler kurulmuştur. Bu dönemde çoklu eğitim sistemine devam edilmekle birlikte, devlet gücünü, aşiret okullarından, azınlık okullarına kadar müfredat çerçevesinin belirlenmesinde ve ders içeriklerinin suiistimaline yol açabilecek politik unsurlardan temizlenmesinde kullanılmıştır. Özellikle II. Abdülhamit'in son 15 yıllık döneminde, pozitif bilimlerin yanında din ve ahlak derslerine ağırlık verilmiş ve eğitim kurumları taşra dahil her bölgede yaygınlaştırılmıştır. Başka bir ifade ile çerçeve olarak kabul edilen modern bilim ve yöntem anlayışı, basitçe aktarılmamış, geleneksel unsurlarla kaynaştırılmış, taklitten ziyade özgünlüğü olan bir eğitim politikası inşa edilmeye çalışılmıştır.²

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Somel (2010).

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fortna (2002).

Elbette bu politikanın, devletin pragmatist reflekslerinden azade, kusursuz bir planlanma olduğu veya olumsuz sonuçlarının bulunmadığı iddia edilemez. Örneğin, benimsenen eğitim politikasının, eski eğitim anlayışının şiir merkezli döngüsel yapısı yerine basit dille yazılmış, doğrusal ilerlemeci ve ispatçı bir kavrama mantığını öngörmesi, ayrıca aynı yaştan öğrencilerden sınıf oluşturulması, sınıfların aşağıdan yukarıya doğru yükselme basamaklarını ifade etmesi, ferdi farklılıkların ortadan kalkması, disipline edilmiş kurumsallık, ritüeller, otorite ve standardizasyonu dolayısıyla, arzu edilenin aksine geleneksellikten kopuk, ayrılmış ilgi alanlarında mesleki uzmanlaşmayı öngören, daha çok pozitivist ve pragmatist bir yenilikçiliğin veya Batıcılığın benimsenmesine yol açtığını bu yüzdende bu dönemin okullarından mezun olan neslin Abdülhamit'in yıkılmasında ve daha sonra Cumhuriyetin kuruluşunda önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür³. Bu tespit doğru olmakla birlikte birkaç açıdan yeniden değerlendirmeye muhtaçtır. Nitekim, sürecin sonunda önceden öngörülmeleyen bir sonuçla yüzleşilmesi, benimsenen eğitim politikasının belirli norm ve değerlerin toplum tarafından içkinleştirilmesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, II. Abdülhamit döneminde benimsenen değişim ve dönüşüm politikasının, dönemin bütün diğer büyük devletlerinde olduğu gibi, zorunlu olarak devletin öncülüğünde ve gücü ile uygulanmasına rağmen, toplumun kendi değişim ve dönüşüm dinamiklerini işletecek bir içkinleştirme sürecinin hedeflendiğini söylemek mümkündür; her ne kadar süreç başarısızlıkla sonuçlansa, hatta beklenenin tam aksi yönde gelişmelere yol açsa da. Fakat arzu edilenden farklı biçimde, hatta sürecin zıt yönde gelişmesi, daha sonraki dönemlerde tevarüs edilebilecek bir gelenekselliği öngörmesi bile sürecin belirli bir düzeyde de olsa işlediğini gösterir. Ayrıca, Abdülhamid dönemini sona erdiren, İttihat ve Terakki dönemine damga vuran ve Cumhuriyeti kuran neslin söz konusu eğitim sisteminde yetişmesi, dönemin okullarından mezun olan neslin tamamının Batıcı, Aydınlanmacı, pozitivist ve pragmatist olduğu hükmünü zorunlu kılmaz. Bu yanlış daha çok, tarih yazıcılığında sıkça karşılaşılan aktüel zamanın bakış açısıyla sonuçtan sebebe giderek, hadisenin nihai hükmüne kaynak teşkil edebilecek bir temel arama ihtiyacından ileri gelmektedir. Tarihte önce gelenin sonra gelene zorunlu olarak kaynaklık etmesi gerekmez. Örneğin Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın, bir geleneği başlatmasına rağmen, Teşkilatı Mahsus'a, MAH'a ve nihayet MİT'e kaynaklık teşkil etmediği gibi. Tespitte doğruluk payı olmakla birlikte hadiseyi şu şekilde değerlendirmek daha yerinde olacaktır: Abdülhamit döneminde benimsenen eğitim politikası geleneksel yenilikçi/modern özelliği ile Tanzimat ve Cumhuriyet döneminin seküler eğitim anlayışından ayrılmış, Batı'nın arzu ettiği dönüşüm sürecine engel teşkil etmiş, hatta toplumun pozitif bilimlerin yanında geleneksel normların ve değerlerin de içkinleştirilmesi sürecini öngörmesi dolayısıyla tehdit olarak algılanmıştır.

Söz konusu eğitim sistemi içinde yetişen neslin tamamı devlete muhalif olmadığı halde, yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla sistemin içinden ve özellikle okuması için Batı'ya gönderilen gençler arasında geleneksel değerlerden yoksun Batıcı, milliyetçi, seküler, pozitivist ve pragmatist değerlere ve nihayet dış güçlerin müdahalelerine açık bir kesim yetişmiştir. Normal şartlar altında toplumda içkinleştirilmesi gereken düşünme ve tartışma kültürünü zenginleştirilmesi

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fortna (2002) ve Somel (2010).

gereken bu durum, Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın asli işlevini yitirerek toplumun özgürleşmesi önünde engel teşkil etmeye başlaması, rüşvet ve hak tecavüzleri oranlarının yükselmesi, etnik kimlikler arasında Batılılaşma temayüllerinin ve ayrılıkçı milliyetçilik duygularının pekişmesi, yabancı misyoner okullarının ayrıştırıcı etkisi ve özellikle de Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Batılı ülkelerin söz konusu kesimleri desteklemesi ve örgütlenme imkânı sunması dolayısıyla (İttihat ve Terakki, ayrılıkçı Ermeni komitacılar, Masonlar ve Yahudiler gibi) muhalif güçlerin birleşmesine yol açmış ve nihayet yıkıcı bir çatışma ortamına evrilmiştir. Kaldı ki Abdülhamit dönemi, gençlik hareketlerinden ziyade bir ordu darbesiyle sona ermiştir. Ayrıca, söz konusu dönemin eğitim kurumları, kadroları ve mezunlarının, Cumhuriyet dönemi uzantılarına bakıldığında, benzer arayış ve tartışmaları devam ettiren nesiller arasında tektiplikten ziyade düşünce, siyaset, kültür ve sanat anlayışlarını temsil eden çeşitliliğin hakim olduğu görülmektedir.

II. Abdülhamit döneminde eğitim politikası daha önce hiç olmadığı kadar yaygınlaşmış, halkın yüksek oranda katılımı amaçlanmıştır. Aynı dönemde kültür alanında da dengeli bir politika güdülmeye çalışılmış, kitap tercüme artmış ve Beyazıt gibi kütüphaneler vücut bulmuştur. II. Abdülhamit döneminde devlet ve toplum hayatında tesis edilmek istenen rasyonel düzenin, öyle basitçe modernleşme veya Batılılaşma yahut Doğululaşma özentisi olmadığını, daha çok dünyaya yeniden açılmayı ve zamanın ruhuyla yüzleşmeyi amaçlayan bir teşebbüs, kendi aklını inşa yollarını sınama olduğunu gösteren en önemli işaretlerden biri de uygulanan ihtiyatlı kültür politikasıdır. Geleneksel okuma kültürünü, yapılan edebiyat tercüme vasıtasıyla dünya ile buluşturma gayretleri de, aynı denge politikalarına işaret eder. Söz konusu kaygının bütün sanatsal ve kültürel faaliyet alanlarında geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, Türk klasik müziği, halk müziği ve diğer etnik müzik gelenekleri varlıklarını sürdürürken, bale ve opera dâhil Avrupa müzik kültürünün çeşitli örneklerinin sarayda ve etnik azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Suriçi-Beyoğlu bölgesinde ihtiyatla tecrübe edildiği anlaşılmaktadır. Aynı durum, tiyatro ve sinema alanındaki değişim ve dönüşüm süreci için de geçerlidir.

Zira dünyaya açılmadan ve çağın muhasebesini yapmadan kendi aklını yeniden inşa etme imkânına kavuşamayacağını sezmiş görünen II. Abdülhamit, bir yandan toplumu kültürel yeniliklerle, moda hareketleriyle ve özellikle Avrupa sanat anlayışıyla ve geleneği ile tanıştırmak isterken, öte yandan bu gelişmeleri öncelikle belirli mekânlarda ve devlet kontrolünde tecrübe ederek tarihi, kültürel ve ahlaki değerleri muhafaza etmek istediği anlaşılmaktadır. Birer eğitim kurumu olarak işlev gören tekke ve medreselerin yanında ilkokuldan üniversiteye kadar belirli alanlarda ihtisaslaşmayı mümkün kılacak bir düzenleme ve kurumsallaşma sürecine geçilmesi, II. Abdülhamit'in Osmanlı'nın 200 yıl boyunca tecrübe ettiği çıkmazı nasıl aşmak istediğini göstermektedir.

II. Abdülhamit döneminin geleneksel çizgileri II. Mahmut döneminden tevarüs edilen "imparatorluk üslubu" ile birleştiren, fakat Batı'ya özentiyi çağrıştıran şekil ve motiflerden arındıran, arma, ay-yıldız, tuğra, kitabe ve levhalardan oluşan milli motifleri daha fazla öne çıkaran sadeleşmiş mekân anlayışını temsil eden mimari ve şehircilik uygulamalarını da aynı çerçevede değerlendirmek gerekir. Eğitim ve kültürel alanda benimsenen denge politikası mimari ve şehir planlamasında da kendini göstermiş, özellikle şehirlerde yoğun inşa faaliyetlerine girişilmiş, saat

kuleleri, hükümet meydanları, çeşmeler, hükümet konakları, askeri binalar, karakollar, okullar ve hastanelerin yansıttığı mimari anlayışı, dönemin teneffüs edilmesi gereken ruh iklimini ifade eden kimlik ve aidiyet şuurunu pekiştirmiştir.

Eğitim, sanat ve kültür alanlarında hakim olan gelenekle yeniye kaynaştıran denge politikası, şehir planlamasına da yansımış, tarihi şehir merkezlerini ortadan kaldırmaksızın devlet binalarını hakim olduğu yeni merkezler inşa edilmiş ve bu alanlar çeperlerinde zemin katında vitrinli dükkanların yer aldığı bulvarlar vasıtasıyla, tarihi şehir merkezlerine, istasyonlara ve limanlara bağlanmıştır. Eğitim politikasının öngörmediği pozitivist ve pragmatist sonuçları gibi, söz konusu şehir planlamasının da mekânın sekülerleşmesi ihtimaline kapı araladığı söylenebilir. Fakat bu ihtimali, toplumun dünyaya açılması ve gerekli norm ve değerleri içkinleştirilmesi çerçevesinde yüzleşilmesi gereken riziko olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca, söz konusu değerlendirmeyi yaparken, toplumun yeniden inşa edilmesi gereken özgün şehir kültürü ve mimari anlayışı için gerekli içkinlik değerlerinden ve entelektüel birikimden mahrum olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Kaldı ki, toplumsal değişim-dönüşüm süreçlerinin rizikoyla yüzleşme ve belirlenen istikametini bedelini ödeme cesareti göstermeksizin, değil başarıya ulaşması, başlatılması dahi mümkün değildir.

Ayrıca, dünyaya açılma ve gelecek ufkuyla yüzleşmek için gerekli norm ve değerlerin içkinleşmesi sürecinin sadece belirli alanlarla sınırlı kalmaması gerekir. Nitekim döneme hâkim olan dünyaya açılma politikası, inşa edilmesi gereken yeni akıl ve düzenin sadece devlet nezdinde gerçekleşecek bir rasyonalizasyonu değil, aynı zamanda ferdi ve toplumsal düşünce melekelerine işlerlik kazandıracak biçimde başta eğitim olmak üzere şehir kültürü alanına da aksettirilmesini, belirli bir zaman-mekân bütünlüğü anlayışının teneffüsünü zorunlu kılar. Ne ki, zaten yeni bir ruh ikliminin inşası ancak bütün bu toplumsal oluş süreçlerinin birlikte düşünülmesiyle ve bedeli ödenmesi gereken rizikoların göğüslenmesiyle mümkündür. Geleneksel ile yeniye buluşturan eğitim, kültür ve sanat politikası dikkate alındığında, II. Abdülhamit'in Osmanlı'yı devleti ve milletiyle, Batı-Doğu karşıtlığı içinde kendini tanımlamaya çalışmak yerine, toplumun mevcut ruh iklimini zamanın aktüel şartları ile yüzleştirme imkânlarını aradığı, hiç değilse pratik bir sınama sürecine girdiği görülmektedir.

Abdülhamit dönemine kadar geçen yaklaşık 200 yıllık sürede kendi etrafında dönüp duran ve bir türlü içine düştüğü kısır döngüden çıkamayan Türk milletinin, helezonik bir sıçrama yaparak tarihsel yürüyüşüne devam etmesi gerekiyordu. Milletini Doğu-Batı karşıtlığı içinde beliren dar bir perspektife hapsolmaktan kurtulması, yeniden 360 derecelik bir bakış açısına kavuşması ve dünya ile yüzleşmesi elzemdi. Toplumun ve dolayısıyla devletin özgürleşmesi, ithal ve intihal mantığı ile Doğu veya Batı'ya yönelmesi sayesinde değil, Tanburi Cemil Bey'in (1873-1916) müzik alanında temsil ettiği örnekte olduğu gibi, kendi üzerine kapanmış bir kısır döngüden kurtularak helezonik bir sıçrama yapabilmesine ve yeni bir devir açabilmesine bağlıdır. Fakat bu kendi tarihsel kimliği, hafızası ve şuurunu ifade eden ruh iklimine uygun yeni norm ve değerlerin toplum tarafından içkinleştirilebilmesine, Batılılık veya Doğululuktan ziyade 360 derecelik bir dünya perspektifine sahip olabilmesine, kendi olabilmesine, kendi düşünülmesine ve üretebilmesine, bilim, düşünce

ve sanat alanlarında kendi özgünlüğünü ifade edebilmesine bağlıdır. Türk milletinin geçen son 300 yıllık süreçte esasen muhtaç olduğu ve bir türlü gerçekleştiremediği devrim budur.

Abdülhamit dönemi, çeşitli sebeplerle başarılı olamasa da, topluma kendi olma özgürlüğünü, varlık iddiasını ve şevkini kazandıracak devrimci bir sürecin başlatılması denemesidir. İçeride ve dışarıda oldukça fazla düşman kazanmasının asıl sebebi de budur. Emperyalist güçler, ülkenin alternatif bir dünya görüşünü dillendirebilecek özgünlük ve özgürlük iddiasına sahip olunmadığı sürece Doğu'ya veya Batı'ya yönelmesini, günümüzde olduğu gibi, umursamaz. Batı'nın Abdülhamit dönemini bir tehdit olarak algılamasının en önemli sebeplerinden biri budur. Aynı şekilde dönem, içerde de hak ettiği üzere anlaşılammış, ucuz ve oldukça yüzeysel Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden gelişen çatışma ortamına kurban edilmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğine, bu dönemde uygulandığı iddia edilen istibdat politikalarının iktidar hırsından ziyade toplumun özgünleşmesi sürecine engel teşkil eden, asıl çatışmacı, baskıcı, ilkel ve zorba kesimlere karşı özgürlük iradesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim, Abdülhamit'i istibdat politikası uygulamakla suçlayanların ne denli çatışmacı ve zorba oldukları, ülkeyi tarih ve dünya perspektifinden mahrum yüzeysel bir milliyetçiliğe, Doğuculuğa veya Batıcılığa mahkum etmek istedikleri daha sonra anlaşılmıştır. Asıl istibdat budur.

Ne ki, 1876-1909 yılları arasını kapsayan sürenin Abdülhamid Dönemi olarak adlandırılmasının en önemli sebeplerinden biri, onun yürüttüğü politikaları anlayacak, benimseyecek ve destekleyecek entelektüel bir çevreden mahrum kalmasıdır. Söz konusu mahrumiyet ve çevresindeki ahlaki yozlaşma onun tek başına kalmasına ve liderlik vasfı kazanmasına yol açsa da, aynı zamanda ve daha çok zayıflığına işaret etmektedir. Bu yönüyle Abdülhamid karşımıza Osmanlı-Türk tarihinin en tartışmalı, en trajik figürlerinden biri olarak çıkmaktadır.

Kaldı ki mesele Abdülhamit'in şahsını yüceltmek veya yermek değil, döneminde belirlenen istikamet ve ruh iklimini müspet ve menfi yönleriyle muhakeme etmektir. Aynı durum Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemi kuşkusuz Türklerin diğer halklarla birlikte Anadolu'da tecrübe ettiği tarihi süreçte önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Cumhuriyet döneminin ifade ettiği dönüm noktasının önemi, tarihte daha önce hiç tecrübe edilmemiş bir biçimde, geçmişten gelen, Türklerin, Anadolu'da kimlik oluşumu ve varlık iddiasını sürekli bir maceraya dönüştüren sanat, düşünce ve irfan geleneğinin yeni bir kavis almasından veya Abdülhamit döneminde denendiği gibi bir helezonik sıçrama yaparak yeni bir devri başlatmasından değil, bilakis tarih şuuru ve hafızasından, önceki helezonik halkalar zincirinden büsbütün kopma sürecine girilmiş olmasından ileri gelmektedir. Öncesiyle karşılaştırıldığında, ilk bakışta daha önce askeri, eğitim, iktisadi, sanat ve devlet organizasyonu alanlarında başlatılan rasyonelleşme sürecinin Cumhuriyet döneminde devam ettiği ve dolayısıyla bir kopuş yaşanmadığı gözlemlense de, bu durumun daha çok biçimsel ve yöntemsel bir devamlılığa işaret ettiğini, oluş sürecinin nitelik ve

gayesi bakımından köklü bir kırılmaya maruz kaldığını vurgulamak gerekir. 18. yüzyıl sonlarında orduda başlayan ve II. Abdülhamit döneminde hayatın her alanında işlerlik kazanabilecek yeni bir akıl inşası için gerekli norm ve değerlerin içkinleştirilmesi sürecine yönelik yenilenme hareketlerinde elde edilen kazanımlar, biçim ve usul itibarıyla aktarılsalar da, Cumhuriyet dönemi, yenilenme hareketini vücuda getiren varlık ve kimlik iddiasının reddedilmesini öngören zihniyeti ve belirlediği Batıcılık istikameti bakımından köklü bir dönüm ve kırılma noktasına tekabül eder.

Cumhuriyet dönemiyle özdeşleşen kırılmanın köklü bir dönüşüme yol açmasının sebebi, onun, önceki değişim dönemlerinden farklı olarak, kökten kopuşu ifade etmesi ve bu çerçevede işlevsellik kazanabilecek bir zihniyet oluşumunun hedeflenmesidir. Tarihsel kimliği ifade eden ruh ikliminin kökten kopuk bir biçimde değişmesini ve bambaşka bir istikamette biçimlenmesini gerektiren bu yöneliş, aynı zamanda toplumun içkinleştirilmesi gereken norm ve değerlerin de yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu norm ve değerlerin milletin tarihsel kimliği ve ruh iklimiyle ne denli örtüştüğü veya devlet gücünün bir dayatması olarak teneffüs edildiği sorusu, Cumhuriyet döneminin kaderini belirleyecek düzeyde bir önem arz etmektedir. Zira hiçbir tercih bedelsiz değildir.

Osmanlı döneminin çocuğu olarak kabul edilmesi gereken Mustafa Kemal dâhil devlet, sanat, düşünce ve kültür alanında etkin olmuş ve özellikle Cumhuriyet döneminde ün kazanmış birçok ismin, iki dönem arasında bir sürekliliği ifade ediyormuş intibasını uyandırsalar da, daha çok kökten kopuş sürecinde boşluğa düşmüş, arayış içinde bir neslin devamlılığı olduğu, zihinsel bir süreklilikten ziyade, artık eski ve yeni arasında sağlıklı bir nispet kuramayan düşünce ve kimlik bunalımını temsil ettiği anlaşılmaktadır. Zira bu dönemde, başta toplum olmak üzere, devlet ve ordu kimliğinden eğitim, kültür ve sanat alanlarına kadar, geçmişten tevarüs edilen ne varsa hepsinin toptan ve kökten dönüşümü, daha yerinde bir ifadeyle başkalaşması hedeflenmiştir.

Cumhuriyet döneminde tesis edilmek istenen yeni evrenin ne denli bir tez olma niteliği taşıdığı veya yalnızca bir tepkiden ibaret kalıp kalmadığı sorusu önem arz etmektedir. Bu sorunun cevaplanabilmesi için, öncelikle neyin geçersiz kılındığı ve yerine neyin ikame edilmek istendiğinin anlaşılması gerekmektedir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren gelişen hadiseler ve gerçekleşen devrimlere bakıldığında sürecin, geçmişin düşünce, sanat ve kültür iklimini inşa eden kimliğe tutunmaya çalışan akla karşı bir duruş sergilediği görülmektedir. Nitekim saltanatın kaldırılması (1922), halifeliğin kaldırılması (1924), şapka ve kıyafet devrimi (1925), aynı zamanda Türk müziğinin asli üretim mekânları olan tekke/zaviye ve türbelerin kapatılması (1925), Mecell'e'nin kaldırılması (1926) İsviçre Medeni Kanunu'nun Türk Medeni Kanunu olarak kabulü (1926), İtalyan ceza hukukunu esas alan Türk Ceza Kanunu'nun kabulü (1926), Türk müziği öğretiminin okullarda yasaklanması (1926-1976), Türk müziğinin radyolarda yasaklanması (1934-1936), laikliğin benimsenmesi (1928), harf devrimi (1928), Türkçe'yi Arapça ve Farsçadan arındırmayı amaçlayan dil devrimi (1932), Türkçe Kur'an, namaz ve ezanı hedefleyen dinde reform programı (Cündioğlu, 1998) gibi gelişmeler, hem en azından tahrip edilmek veya tamamen yıkılmak isteneni hem de yıkılanın yerine neyin ikame edilmek istendiğini açıkça göstermektedir: Bu gelişmeleri sadece "geri kalmış bir doğu ülkesi"nin ilkelliğinden kurtulma ve

“tam bir batılı kafa” ya sahip olmanın üstünlüğüne (Özön, 2010, s. 97-98) inanma psikolojisi ile açıklamak mümkün değildir. Bilakis, Osmanlı dönemine kişilik kazandıran akıl ve düşünceden, mimariden, müzikten, dilden, irfandan ve nihayet tarihten kopmak, Cumhuriyet dönemine karıştıktan beslenen ideolojik bir nitelik kazandırmıştır.

Bir devrime kişilik kazandıran, yalnızca neyi yıktığı değil, daha çok neyi tesis ettiği, yıkılanın yerine ne koyduğu, kendi özgün aklının, kuruluş düşüncesinin ne olduğu sorusudur. Batılılaşmak, daha yerinde bir ifadeyle başkalaşmak/yabancılaşmak, yenilik getiren bir devrimin değil, ancak kendini ifade eden özgün bir akıldan/düşünceden mahrumiyetin ifadesidir. Düşünce, dil ve insan gibi, ancak kendinde gelişebilir ve kişilik kazanabilir. Batı’yı taklit etme, başkalaşma ve yabancılaşma çabasından öteye gidemeyen Cumhuriyet dönemi politikaları çerçevesinde özgün bir düşünce ve sanat dili inşasından bahsedebilmemiz mümkün değildir. Belki de bu yüzden, günümüzden geriye doğru bakıldığında, Cumhuriyet dönemini karakterize eden düşünce ve sanat kimliğinin ve kişiliğinin izlerine rastlamak, örneğin bir Cumhuriyet mimarisinden bahsedebilmek bile zordur. Cumhuriyet döneminin en özgün iddiasının, İttihat ve Terakki hareketinin Batı’dan aldığı ve Cumhuriyet dönemine devrettiği Türkcülük olduğu, ırk esası üzerine inşa edilen bir ulusalcılık anlayışı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede teşebbüs edilen, tarihi, dini ve dili yeniden dizayn etme çabalarını, her ne kadar gerçekle örtüşmeyen fantastik özellikler taşısalar da, Cumhuriyet döneminin özgünlükleri arasında saymak mümkün gözükmemektedir. Fakat bu durum, özgün gibi gözükse de, girilen asıl çıkmaza işaret etmektedir. Zira ırk esası üzerine nispetsiz bir düşünce ve sanat kimliği inşa etmek mümkün değildir. Zira etnik kimlik düşüncesinin, ne evrensel geçerlilik iddiasına sahip bir estetiği ne de ahlakı olabilir.

Kimlik, kendini tanımlama ve bulunduğu çevresine nispet etme işidir. Bir nesnenin bile mekândaki yerini tespit edebilmek, ancak bulunduğu yerin koordinatlarına ve diğer nesnelere nispet etmek suretiyle mümkün olabilir. Nispetsiz, mekânda bir nokta bile tespit edebilmek mümkün değildir. Bu bağlamda, örneğin Alman, Fransız veya Rus düşüncesinden, müziğinden, mimarisinden ve resminden bahsedilebiliyorsa, bu ancak her birinin beslendiği Batı düşünce ve sanat geleneğine nispeti çerçevesinde mümkün olabilir; tıpkı Osmanlı-Türk müziği, mimarisi veya düşüncesinde olduğu gibi. Yoksa kendi başlarına sadece ırk esası üzerine kurulmuş ne Alman ne de Fransız düşüncesi bulunmaktadır. Bu yüzdendir ki, örneğin aslen Doğulu bir halk olan Rusların klasik müziği Batı, Türklerin müziği de, coğrafi olarak ne kadar Batı’ya yerleşirlerse yerleşsinler, Doğu müziği geleneği içinde değerlendirilmektedir. Netice itibarıyla söylemek gerekirse, Türk ırkına ve herhangi bir ırka mahsus, damarlarında taşıdığı kanın ve genetik özelliklerinin ifadeye kavuşturabileceği bir düşünce ve sanat kimliğinden bahis bile edilemez.

Eğer günümüzde Türk müziği veya mimarisinden bahsedebilmemiz mümkünse, bu Selçuklu ve Osmanlı düşünce ve sanat geleneğinin kimliğini belirli bir ruh köküne nispet etmek suretiyle inşa ve iddia edebilme istidadını ve iradesini gösterebilmesi dolayısıyladır. Akılsız ne fert ne toplum ne sanat ne ahlak ne örgüt ne de devlet olabilir. Sağlam vücut, ancak akıllı bir başla mümkündür. Sadece kendiyile yetinen ve kendinden ibaret bir ırk esası üzerine inşa edilmiş bir Türk düşüncesi mümkün olmadığı için, günümüzden geriye doğru bakıldığında Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş bir Türk düşünce kimliğinden, dolayısıyla o kimliği yansıtan ve iddiasını

taşıyan bir Türk mimarisinden, müziğinden, tiyatrosundan, giyim ve kuşamına varıncaya kadar estetiğinden bahsedilemez.

Cumhuriyet döneminde, Batı düşünce ve sanat tarihinin önemli eserlerinin tercüme edilerek Türkçe'ye kazandırılması Türkçeyi zenginleştirmedeği gibi, düşünce geleneği oluşumuna da katkı sağlamamıştır. Zira tercüme, her zaman sözcüğün sözlükteki değil düşüncedeki karşılığının diğer dile, düşünce geleneğine çevrilmesi, anlamın yoğunlaşması demektir. Düşünce geleneği olmaksızın yapılan tercüme, tercüme değil, en fazla aktarma olabilir ve bu aktarmaların dahi bir karşılık bulabilmesi şüphelidir. Bu durumda ne tercümeden, ne tercüme yapan ne de tercüme yapılan düşünceden emin olunabilir. Belki de bu yüzden Türkiye'de, özgün bir bilim, düşünce ve sanat geleneği oluşmamış, ancak tercüme ve derleme yoluyla Batı'da gelişen düşünce aktarılmaya çalışılmıştır. Bu sonuç, kendi aklını yitirmiş bir düşüncenin ancak kendini geleneksel bağını koparmaksızın güncelleştirebilen/yenileyebilen bir dilin (Batı'nın) işçisi olabileceğine işaret etmektedir.

Dönemin bütün düşünce ve sanat faaliyetlerini ve eserlerini, kısaca bütün oluş süreçlerini, ancak Batılılaşma/başkalaşma/yabancılaşma çabaları veya karşıtlık nispeti içinde gerçekleşmiş özgünlüğü olmayan yerlilik arayışları olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Türk toplumunun duçar olduğu bu akıl tutulmasını yansıtan Türk düşüncesi ve sanatı, belki de bu yüzden taşıdığı adın dışında bir özgünlük iddiasında bulunamamış, ancak toplumca tecrübe edilen melodramatik bir kimlik paranoyasının aynası olabilmıştır.

Cumhuriyet döneminde yürütülen Batılılaşma sürecini basit bir Doğu-Batı karşıtlığı çerçevesinden değerlendirmek yahut meseleleri basit bir Doğu-Batı karşıtlığına indirgemek, daha da vahimi kurulan söz konusu denklemde Batı'nın üstünlüğünü ve Doğu'nun geriliğini vurgulamak, tecrübe edilen asıl sorunu perdelemekten öte bir şey ifade etmemektedir. Mesele bir Doğu ülkesinde tecrübe edilen basit bir Doğu-Batı karşıtlığı değil, daha çok Anadolu halkının yüzlerce yıllık düşünce, sanat ve kültür birikimiyle oluşmuş Batı ve Doğu algısının çarpıtılması, tarihi kimliğinin varlık iddiasında bulunamayacak düzeyde dönüştürülmesi girişimidir. Daha açık bir ifadeyle, asıl sorun, basit bir Doğu-Batı karşıtlığını veya çatışmasını bile imkânsız kılacak bir kimliksizliği, belirsizliği ve iddiasızlığı karakterize eden akıl tutulmasına, şaşkınlığa, ortada kalmışlığa işaret etmektedir.

Abdülhamit döneminde başlayan, kendi içine kapalı toplum yapısından kurtulup dünyaya açılma gayesine matuf norm ve değerlerin içkinleştirilmesi sürecinin ve 31 Mart 1909 darbesiyle akamete uğramasına rağmen belirli bir düzeyde de olsa başarılı olduğunun en bariz işaretlerinden biri de Cumhuriyet döneminin tevarüs ettiği düşünce ve sanat dünyasına hakim ruh iklimidir. Cumhuriyet döneminin özellikle düşünce ve sanat alanlarında etkin olan kalemlere bakıldığında, Abdülhamit döneminde sadece darbeci nesiller yetişmediği, içinde buldukları şartlar içinde zengin kabul edilebilecek bir tartışma kültürüne katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse, Cumhuriyet dönemi sadece kendisini kuran Abdülhamit döneminin darbeci-komitacı, pozitivist-pragmatist Batıcı bir nesilden değil, aynı zamanda reddedilmek istenen

mirastan arta kalan düşünme ve sanatkarlık reflekslerinden başka imkan ve istidada sahip olmayan, Doğu ile Batı arasına sıkışmış entelijansiya namzetlerinden beslenmiştir.

Cumhuriyet döneminin kendi neslini ancak 1928 harf devrimi ve 1932 yılında başlayan dil devriminin eğitim alanında geçerlilik kazandığı 1935, hatta 1940'lı yıllardan itibaren yetiştirme imkânına kavuştuğu düşünülürse, tohumları Abdülhamit döneminde atılan düşünce ve sanat iklimi içinde biçimlendiği görülür. Nitekim 1950 ve 1960'lı yıllara gelindiğinde, Cumhuriyet döneminin düşünce ve sanat dünyasını renklendiren şahsiyetlerin tamamı, artık eser vermeye başlamış yahut daha önce kendini kabul ettirmiş Osmanlı çocuklarından müteşekkildir: Mehmet Ziya Gökalp (1875-1924), Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936), Said Nursî (1878-1960), Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), Ahmet Haşım, (1884-1933), Mehmet Tefik Fikret (1867-1915), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Halide Edip Adivar (1884-1964), Abdülhak Hamit Tarhan (1852-1937), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Refik Halit Karay (1888-1965), İbrahim Çallı (1882-1960), Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972), Burhan Toprak (1906-1967), Arif Nihat Asya (1904-1975), Sait Faik Abasıyanık (1906-1954), Sabahattin Ali (1907-1948), Nurettin Topçu (1909-1975), Orhan Kemal (1914-1970), Kemal Tahir Demir (1910-1973), Aziz Nesin (1915-1995), Cemil Meriç (1916-1987), Mehmet Rifat Ilgaz (1911-1993), Tarık Buğra, (1918-1994), Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956), Ahmet Muhip Dıranas (1909-1980), Necip Fazıl Kısakürek, (1904-1983), Nâzım Hikmet Ran (1901-1963), Orhan Veli Kanık (1914-1950), Oktay Rifat (1914-1988), Asaf Halet Çelebi (1907-1958), Bedri Rahmi Eyuboğlu (1911-1975), Abidin Dino (1913-1993), Behçet Necatigil (1916-1979), Cahit Külebi (1917-1997), Fazıl Hüsni Dağlarca (1914-2008), İlhan Berk (1918-2008), Salah Bırsel (1919-1999), Nihad Sami Banarlı (1907-1974), Abdülbaki Gölpınarlı, (1900-1982), Mehmet Kaplan (1915-1986), Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), Sabahattin Eyuboğlu (1908-1973), Neyzen Teyfik (1879-1953).

Hepsi de Osmanlı döneminde doğan, düşünmeye Osmanlıca ile başlayan ve Cumhuriyet döneminin düşünce ve sanat iklimini oluşturan bu isimlerin bir kısmının, Nurettin Topçu, Kemal Tahir, Cemil Meriç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Nâzım Hikmet Ran ve Said Nursî örneğinde olduğu gibi, Osmanlı döneminden tevarüs edilen düşünce ve sanat geleneği ile Cumhuriyet döneminde uygulanan Batılılaşma ve reddi miras politikaları arasında tecrübe edilen akıl tutulması karşısında farklı yönlerde gerçekleşen arayışlara öncülük ettikleri görülmektedir. Her birinin kendine göre bir yönü, tarzı, üslubu ve iddiası olan bu isimler Türk düşünce ve sanat hayatına zenginlik katmış ve yön vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında doğan ve bu isimlerle birlikte Osmanlı kültürünün tesir alanında kalan ve kendilerine özgü tarz ve kişilik sergileyebilmiş olan İdris Küçükömer (1925-1987), Cemal Süreya (1931-1990), Turgut Uyar (1927-1985), Ece Ayhan (1931-2002), Sezai Karakoç, (1933), Can Yücel (1926-1999), Edip Cansever (1928-1986) ve Attilâ İlhan'ı (1925-2005) da listeye dâhil etmek gerekmektedir. Attilâ İlhan, Necip Fazıl Kısakürek, Nâzım Hikmet Ran, Kemal Tahir gibi senaryoları ve eserleriyle sinemaya da katkı sağlamış olan bu isimlerden sonra, günümüze yaklaştıkça kendine özgü üslubu, iddiası ve kişiliği olan düşünür ve sanatçı sayısında azalma olduğu, sinema filmlerinin ve televizyon dizilerinin birçoğunun hâlâ bu isimlerden beslendikleri görülmektedir.

Cumhuriyet dönemini niteleyen başlıca unsur, kendisini düşünce, sanat ve kültür kimliğini İslam'ın oluşturduğu yaklaşık 1000 yıllık bir düşünce ve irfan geleneğinden kopararak, bizde daha önce tecrübe edilmemiş olan Batı'nın seküler medeniyetinin entelektüel, kültürel, psikolojik, bilimsel-söylemsel ve estetik-etik evreninin temsilcisi olarak tesis etme çabasıdır. Bu dönemin söz konusu kökten dönüşüm sürecinde düşünce, kültür ve sanat alanında ortaya çıkan eserler, toplumun tarihsel kimliğinin belirlenen başkalaşma ilkeleri ile geleneksellik arasında kurdukları müspet veya menfi nispet ilişkisine göre anlam kazanmış ve kendi aralarında ayrılmıştır.

Cumhuriyet dönemi yazarlarına bakıldığında, önemli bir kısmının belirli düşünce ve sanat alanlarında eserler verdikleri, neredeyse tamamının aldıkları seküler-positivist bir eğitim sonrasında ilgi duydukları ve belki de ancak anlayabilecekleri Batılı düşünür ve sanatçıların takipçiliğini ve tercümanlığını yaptıkları görülür. Cumhuriyet dönemi yazarlarının önemli bir kısmı kendini ya Doğu/İslam veya tersine Batı karşıtlığı ile tanımlamıştır. Batıcılığı benimseyen aydınların, Osmanlı döneminde olduğu gibi, sadece belirli kendi ilgi alanlarına ve anlayış kapasitelerine uygun düşen isimlere veya teorilere yöneldikleri, güya inandıkları Batı'yı bile tarihsel gelişim süreci içinde bütünüyle değerlendiremedikleri, karşılaştırmalı bir Batı okuması dahi yapamadıkları anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde Batı karşıtlığı refleksiyle Doğu'ya ve İslam tarihine yönelenlerin de kendi ilgi alanlarına ve anlayış kapasitelerine uygun düşen isimlere müracaat ettikleri, intihal ve tercüme mantığıyla hareket ettikleri görülmektedir. Cumhuriyet döneminin Batı'ya yönelen aydınları, temsil ettikleri Batıcılık zihniyetini teyit ettirmek ve itibar kazanmak amacıyla Batı düşünce tarihinden belirli isimlerin eserlerini ideolojik bir şartlanmayla okumaya çalıştıkları ve tekrar ettikleri, örneğin 19. ve 20. yüzyılın Heidegger gibi modernizmin eleştirisini yapan düşünürleri anlama çabası bile göstermedikleri söylenebilir. Benzer şekilde Cumhuriyet döneminin Doğu'ya yönelen aydınları da, ideolojik bir şartlanma ile iman ettikleri isimleri diğerlerinden ayırıştırarak tarihsel süreci çatışmacı ve ayırıştırıcı bir bakış açısıyla okumaya ve tercüme etmeye çalışarak kendi aktüel konularını ve politik tavırlarını tasdik edecek referanslarla itibar kazanmaya çalıştılar.

Kemal Tahir, Atilla İlhan, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sanatkâr mizaçlı yazarlar ve şairlerin ekseriyeti, yerliliği Batı okumaları üzerinden anlamlandırmaya çalışırken, Batılı düşünce formatı içinde Doğululuğun, gelenekselliğin ve yerliliğin duygu dünyasına matuf insiyaki refleksler sergilemekle yetinmek zorunda kaldılar. Bu karşıtlık duygularıyla gerçekleşen iki farklı yöneliş, her ne kadar kendi içinde çatışmacı bir kutuplaşmaya yol açıyorsa da, her ikisinin de ortak özelliği, yüzeysellik, ezbercilik, taklitçilik, tercümecilik, intihalcilik ve derlemeciliktir. Nitekim, son 300 yılda ve Cumhuriyet döneminde tartışılan ve kavgası verilen bütün politik, kültürel ve sanatsal görüşlerin tamamın büyük ölçüde Batı'dan ve bir kısmının Doğu'dan ithal edildiği görülür.

Bu çerçevede, Batıcılık ve Doğuculuk çatışmasından kurtularak, bütün bir dünya görüşü inşa edebilmenin yegâne şartının, özgünlük ve özgürlük, daha yerinde bir ifadeyle kendi düşünebilmek olduğunu gösteren birkaç şahsiyetin dışında örneğe rastlamak zordur. Fakat

kendisi de Batıcı eğitim kurumlarında yetişmiş ve Batı'dan beslenmek zorunda kalmış olmasına rağmen, kimlik arayışının sonunda kendi düşünme zorunluluğu dışında bir seçenek olmadığını gösteren birkaç özgün şahsiyet dahi bu özellikleriyle anlayamamış, kendi düşünmeye muktedir olamayan çevrelerin taraftar veya düşman olduğu, ezberlenen, intihal edilen, belirli kavramlara indirgenen veya toptan reddedilen politik sembollere dönüştürülmüştür.

Türk aydınının en önemli sorunu, özgünlüktür. Özgünlüğü olmayan düşüncenin özgürlüğünden de bahsedilemez. Türk aydını namzetlerinin, son 200 yıllık süreçte ve özellikle Cumhuriyet döneminde genellikle Avrupada üretilen hakikat söylemlerinden, teorilerden, sanat akımlarından ve ideolojilerden beslenmek suretiyle kendine felsefi, politik, kültürel ve sanatsal kimlik devşiren bir tipolojiye sahiptir. Türk aydını namzetleri, liberalliği, demokrattığı, anarşistliği, solculuğu ve milliyetçiliği Batı'dan öğrenmiş, fakat kendine özgü bir teorik dil inşa edememiştir. Aynı durum muhafazakâr aydın tipolojisi için de geçerlidir. Batıcı aydın tipi karşısında, Batı'ya ve özellikle modernleşme sürecini ve kapitalizmi eleştirme sorumluluğunu üstlenmiş gözükten muhafazakâr aydın namzetlerinin, Batı'da özellikle modern sonrası durumdan hareketle gelişen özeleştiril bakış açılarından beslenmek suretiyle tavır geliştirmeye, İslamcılık olarak niteledikleri konumlarını anlamlandırmaya, karşıtlık ilişkisi içinde gördükleri Batıcı cepheye nispetle tahkim etmeye çalıştıkları görülmektedir.

Her iki aydın tipolojisinin ortak kaderi, köksüzlükten, özgünlükten ziyade, taklide dayalı tatmin amaçlı simülatif çabalardan müteşekkildir. Söz konusu köksüz, özgünlükten ve özgürlükten uzak simülatif çabalar vasıtasıyla üretilen sanal kimliklerin kendi aralarındaki çatışması, son 200 yıllık sürecin ve özellikle Cumhuriyet döneminin düşünce, sanat ve kültür iklimini, daha yerinde bir ifadeyle kısır döngüsünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede, son dönemin çoğu yanlış veya eksik anlamalardan, kendi konumunu teyit ve tatmin amaçlı söylem üretme ve nihayet simülatif bir aydın kimliğini muhafazaya yönelik kopyalama, yapıştırma ve yakıştırma müteşekkil editörlüğün ötesine geçemeyen derlemeleri Türk aydını tipolojisinin kalite ve kapasitesine işaret etmektedir.

Son 200 yılın Doğu-Batı çatışmasının belirlediği karşıtlık içinde kimliğini tepkisel bir şuurla tanımlamaya çalışan geleneksel ruh, Cumhuriyet döneminde yerini çarpık ve sığ bir Doğu/Batı karşıtlığı üzerine inşa edilmiş travestik kimliğe bırakmıştır. Önceki dönemleri Batı karşıtlığından beslenen Doğululuk reflekslerinin yerini Cumhuriyet döneminde Doğu-Batı ve İslam karşıtlığından beslenen Batıcı Doğululuk, Doğulu Batıcılık ve ırkçı ulusalcılık refleksleri almış, dünya ufkunu tamamen yitirip kendine kapanan topluma sadece her kesim ve katman arasında üretilen köksüz, sahte kimlikler üzerinden yürütülen çatışma kültürünün tohumları saçılmış, modernleşme ile geleneksellik, Batıcılık ve Doğululuk, İslamcılık ve kapitalist-teknolojizm arasında çatışarak bocalayan travestik bir kimlik şuru hakim olmuştur.

Günümüzde Durum

Dayatılan Avrupalı Türk kimliğinin toplumca benimsenmediğinin ortaya çıktığı günümüzde modernleşme ile geleneksellik arasında travestik bir karaktere bürünmüş olan toplumsal

kimlik şuru Cumhuriyet dönemini zamanın ve tarihin dışına düşmüş grotesk bir komediye dönüştürmektedir: Batıya özenen Doğulu, seküler ve kapitalist Müslüman, milliyetçi/ulusalçı materyalist-modernist, muhafazakâr modernist, Doğulu ve folklorik komünist, sosyalist Müslüman, feminist Müslüman, Doğulu feminist, solcu kapitalist feminist, demokrat ve seküler Müslüman, demokrat ve özgürlükçü Kemalist, milliyetçi Kemalist, Kemalist Müslüman, modern Müslüman, milliyetçi Müslüman gibi çift kimlikliliğin meşruiyet kazandığı günümüzde, müzikten mimariye, tiyatrodan sinemaya ve edebiyata kadar dil ve söylem, içerik ve biçim, nitelik ve nicelik, usul ve üslup ilişkisi bakımından Doğululuk ve Batılılık, modernlik ve geleneksellik, sekülerlik ve dinsellik, yerellik ve küresellik, kapitalizm ve geleneksellik, materyalist teolojizm, teknolojizm/kapitalizm ve muhafazakâr teolojizm arasında cereyan eden irrasyonel temayüller öne çıkmaktadır.⁴

Çağdaşlaşma ve yenilik adına koparılan kökün yerine Batıcılık düşüncesinin, müziğinin, hukukunun, harflerinin, kavramlarının, sanat anlayışının, mimarisinin ve nihayet ahlak ve kültür değerlerinin ikame edilmeye çalışılması, Cumhuriyet dönemine özgün bir nitelik kazandırmaktan ziyade, tarihsel süreçten kopmasına ve nihayet zamanın dışına düşmesine, her türlü özgürlük iddiasını kendi kısır döngüsü içine çekip yutan bir anafor tecrübesine yol açmıştır. Zira özgürlüğün başlıca şartı özgünlüktür.

Batıcı olmak, Batı taklitçiliğini değil, kendi düşünebilmeyi gerektirir. Türk aydını namzetleri kendi düşünmek bir yana, güya özendiği Batı gibi düşünebilmeyi dahi becerememiştir. Aynı durum Türk üniversiteleri ve akademi dünyası için de geçerlidir. Modern öğretim sistemini benimseyen üniversitelerimizde yetişen akademisyenlerin kahir ekseriyeti Batı'da üretilmiş teorilere ve kavramlara müracaat etmekte, kaynakça derlemekte, kompoze etmekte ve yeniden üreterek üniversite gençliğine aktarmakta, hakemli dergilerde yayımlanan makaleleriyle akademik puan toplamaktadır. Özgün düşünce, araştırma, karşılaştırma, tartışma, anlam ve muhakeme dili inşa etmekten uzak görünen Türk akademisyası, kendi kurumsal hafızasını oluşturamamış, Batı'nın düşünce özgünlüğünü yansıtan eserleri, doğru anlamaya, aktarmaya ve yeniden üretmeye çalışmanın ötesinde, hiç değilse kendine özgü eleştirel bir dil dahi geliştirememiştir.

Türk akademiasının doğru anlama ve aktarma aşamasını geçerek anlamlandırma ve muhakeme, kendi mevzuunu oluşturma ve özgün bir düşünce tavrıyla anlam inşa etmesi ve iddialarını kitaplaştırması beklenmektedir. Oysa bu ancak akademyanın üniversite dışında yetişmiş, akademik formasyonu aşmış, özgün bir düşünce kimliğine sahip entelijansiya ile mümkündür. Nitekim Batı'da akademyanın üniversite dışındaki entelijansiyadan beslendiği ve ancak bu sayede özgün teoriler inşa ettiği bilinir. Fakat Türk akademisyası, beslenebileceği kendi entelijansiyası olmadığı, olsa da önemsemediği için Batılı düşünürlere müracaat etmekle kaynakçasını oluşturarak, yazarlıktan ziyade araştırma ve kompozisyon kurallarına riayet ederek kaynakça kolajından müteşekkil editörlük yapmaktadır.

Batı'da üretilmiş kavram ve teorilerden hareketle, güncel tartışmalar takip edilerek Türk akademiasının gündemine taşınmakta, daha çok alan araştırmalarına ve saha uygulamalarına

4 Ayrıntılı mütalaa için bkz. Şentürk (2016).

yönlendirilen doktora öğrencilerine düşünce işçiliği rolü biçilmektedir. Ayrıca, konuştuğu ana dilinde okuma, anlama, yorumlama, sorgulama ve muhakeme becerisi gösteremeyen öğrenciler, özellikle birçok özel üniversitede yabancı dilde öğrenime sevk edilmekte, gençlerin hiçbir bağımsız ülkede asla kabul edilemeyecek düzeyde kendi düşünce diline yabancılaşmasının önü açılmaktadır. Anlaşılacağı üzere, kendi politik görüşlerine ve teorik şartlanmalarına nispetle akademisyen yetiştirmeye çalışan Türk üniversitesinin özgürlük sorunu, Yüksek Öğretim Kurumundan ziyade özgünlüğünden kaynaklanmaktadır⁵.

Türk üniversitesinin özgünlük sorunu kuşkusuz milli kültür ve eğitim politikasının yetersizliğine işaret etmektedir. Toplumdaki kutuplaşma ve çatışma ortamı ve sıkça tecrübe edilen darbeler dolayısıyla tutarlı ve sürekli bir eğitim-öğretim politikasına sahip olamayan Türkiye’de öğrenciler, ferdiyet özellikleri, yetenekleri ve ilgi alanları dikkate alınmaksızın yönlendirilmekte, uzmanlık alanlarına göre belirlenen kalıplar dayatılarak bir tür fabrikasyona tabi tutulmaktadır. Türkiye’de ilk ve orta öğretimin, 200 yıldır Avrupa’da ve yaklaşık 150 yıldır Türkiye’de uygulanmaya çalışılan, bilgi aktarma yöntemidir. Öğrencilerden kendilerine aktarılan bilgileri okumaları ve sınavlarda başarılı olmaları ve uzmanlık alanlarına göre ayrışmaları beklenmektedir. Öğrenciler, her ne kadar son dönemde kitap okumaya teşvik edilse de, Türk ve dünya klasiklerinden habersiz yetişmekte, üniversiteye geldiklerinde metin okuma, anlamlandırma, yazma ve belirli bir mevzuda tartışma becerisini dahi gösterememektedir. Bilgi akatarımına ve yığılmasına maruz kalan öğrenciler, eğitimin en temel ilkesi olan içkinleştirme sürecinden mahrum kalmaktadır. Bu sebeple öğrenciler zorunlu tutuldukları ölçüde okumakta, okuduklarını sadece bilgi düzeyinde öğrenmekte, fakat düşünme ve okuma sevgisi içkinleştirilmediği için, okuduklarını anlamamakta, oluş süreçlerine yansıtarak anlam inşa edememektedir. Bilgisayar diski gibi hafızasına bilgi verileri yüklenen öğrenciler, anlamın anlamını kavramakta zorluk çekmekte, uygulanan baskıya refleks göstererek, bilgi aktarımını temin edecek daha zahmetsiz ve niteliksiz araçlara ve yöntemlere müracaat etmektedir.

Bilgi öğretiminin içerik ve yöntem yanlışlarından kaynaklanan sorunlara talim, terbiye ve eğitim eksikliği de eklenmektedir. Öğrenciler ilk ve orta öğretimde, Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çerçevesinde imzalanan uluslararası sözleşmelerde belirtilen anlayış, barış, etnik, ulusal, dinsel gruplar ve yerli halklar arasında ayrımcılık yapmamayı, şiddet uygulamamayı ve cinsiyet eşitliğini öngören, esasen hayatın bireysel bir tercih hakkı oluşunu vaaz eden öğretim ilkeleri dışında, ahlak, kültür ve geleneksel terbiye değerlerinden yoksun yetişmektedir. Hayatın insana ait olduğu ve bireysellik ilkesi çerçevesinde öğrenim gören öğrenciler, ahlakiliğin, kültürel ve geleneksel değerlerin göreceliğine inanmakta, çevreyle etkileşim ve sosyalleşme süreçlerini daha çok okul dışında tecrübe ederek keyfice biçimlendirmektedir. Bu çerçevede yetişen yeni nesillerde toplumsal sorumluluk duygusu, ahlakilik, ilkesellik, hak ve hukuk şuuru zayıflamakta, hayat güç ve zekâ oyunlarından müteşekkil bir maceraya dönüşmektedir.

5 Söz konusu zihinsel sorunlara, akademisyenlerin eleştiri ve özeleştiriden uzak, daha çok öğrendiğini tekrar eden ve aktaran, öğrencileri düşünmeyi ve sorgulamayı sevdirmekten ziyade sınava ve kopyaya sevk eden formasyon eksiklikleri de eklenmektedir. Birçok üniversitede akademisyenler özellikle sosyal alanlarda kapasitelerini aşan sayıda öğrenciye yüksek lisans ve doktora danışmanlığı yapmakta, yapılan akademik çalışmalar hak ettiği üzere değerlendirilmeksizin başarı belgesi verilmektedir.

Orta öğretimde öğrencilerin neredeyse tamamının mesleki eğitimden ziyade lisenin davamı niteliği taşıyan üniversitelere yerleştirilmesinin hedeflenmesi hem üniversite öğrenimini niteliksizleştirmekte hem de hiçbir mesleki becerisi olmayan işsizler ordusunun yığılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, orta öğretim müfredatında sanat eğitimine değer atfedilmemesi, tarihsel kimlik ve toplumsal hafızanın en önemli taşıyıcısı olan sanatın toplum hayatından dışlanmasına, körelen zevklerin, kabalaşan düşünce ve davranış biçimlerinin bireyselleşmesine ve keyfileşmesine yol açmaktadır. Ne ki, estetik ve etik değerlerden yoksun bir toplumda, ruh ve maneviyat ikliminin yeşermesine zemin hazırlayan güzellik ve iyilik duygusu zayıflamakta; bunların yerini düşünce, sanat ve kültür değerlerinin metalaşması, ontolojik aidiyet ve emniyet duygusunun zayıflaması, kişiliksizlik, bedensellik, fırsatçılık, bencillik, çıkarıcılık, hak ve hukuk tecavüzleri, kabalık ve nihayet şiddet almaktadır. Eğitim ve öğretim sistemi ve uygulamalarında gözlemlenen bu söz konusu etik ve estetik değerlerden yoksun oluşun menfi sonuçlarına işaret eden en önemli alanlardan biri de toplumsal mekânlar, özellikle de şehirdir.

Şehirler, tıpkı kalp gibi, insanların toplanıp dağıldıkları merkezlerdir. Kalp nasıl bedenın kan akışı ve dolaşımının merkezi olma hüviyetini taşıyorsa, şehirler de aynı şekilde bir milletin ahlaki, ilmi, sanatsal, kültürel, ticari, siyasi ve hukuki akışı ve dolaşımının, gelişiminin, değişim ve dönüşümünün en önce ve en yüksek düzeyde vuku bulduğu tarihsel mekânlardır. Söz konusu alanları toplayan ve kalp gibi ahenkli bir birliğe kavuşturan hakikatin üstünlüğü ilkesine bağlı ahlak ve adalettir. İlmi, sanatsal, kültürel, ticari, siyasi ve hukuki alanlar özellikle hakikilik ve ahlakilik özelliklerini yitirdiğinde, kendi aralarında da ayrışır ve toplumun özgürlüğünü ifade eden birlik ve bütünlük dağılır.

Kalp gibi, şehirler de değişir ve dönüşür. Kalp gibi, şehirler de akar. Kalbin ritim sağlığı veya bozukluğu, aynı zamanda ruh ve beden dengesinin sıhhat durumuna işaret eder; tıpkı şehrin düzeni ve akış ritminin toplumun ruh ve akıl sağlığına işaret etmesi gibi. Düşünce, sanat, maneviyat ve ahlak niteliğini haiz kalp sadece insana mahsustur. Kendi kalp ritimlerine uygun şehirleri yapan insandır. Şehirleri insan kendi insanlık vasfına göre yapar. İnsan şehirleri, kendi insanlığı, ahlaki birliği ve özgürlüğü için inşa eder. Şehirler, insanların mukim oldukları merkezlerdir. Dolayısıyla, belirli bir insanlık tasavvuruna göre inşa edilmeleri gerekir. Zira insanın zaman, mekân ve nesnelere olan ilişkisi, gerçeklik algısı, etik ve estetik kabulleri nihayet belirli bir hakikat tasavvurunun gereği olarak belirlenir ve biçimlenir. Aksi takdirde ritim bozuklukları tezahür eder ve giderek şehirler barbarlığın, tecavüzkârlığın, şiddet ve şehvet insiyaklarıyla hareket eden gayri insaniliğin merkezlerine dönüşebilirler.

Varlığın oluşta tecessüm ettiği yer, mekândır. Her milletin zaman yolculuğu, tarihsel oluş macerası aynı zamanda, gerçekleşme imkânı bulduğu mekân ile kayıtlıdır. Mekânsız oluş imkânsızdır. Milletlere oluş imkânı sunan mekân, zaman içinde gerçekleşen bir millet ruhu ve şuurunun, tarihsel kimliğinin tecessüm etmiş ifadesidir. İnsanın bir mekânda bulunması basit matematiksel veya geometrik bir konumlandırma değil, ontolojik bir nispet noktasıdır; aynı şekilde mekândaki hareketi ve yer değiştirmesi de geometrik değil, niteliktir. İnsan bulunduğu mekânla birlikte kültürel, toplumsal ve etik değerleri içkinleştirir ve böylece kendi bireysel oluşuyla özdeşleştirir.

Mekân insanın evidir ve ontolojik emniyetiyle aidiyetinin ifadesidir. İnsanın kendini tanımladığı, bilgi ve değerleri paylaştığı özel ve toplumsal mekânlarda davranışları yönlendirilmekte ve biçimlendirilmektedir. Mekân aynı zamanda kişiden yaşına, mesleğine ve toplumsal statüsüne göre değişik roller talep edip belirli işlevlerin yerine getirileceği, kültürel ve ahlaki değerlerin içkinleştirileceği, toplumun aşkın birliğinin teneffüs edileceği yerler olarak nitelik kazanır. Klasik mekân anlayışının en önemli özelliği mekânsal düzenin niteliksel özelliklerine göre sınırlarının çizilmiş olması ve talep ettiği rol, ahlaki değerler ve davranış biçimleri bakımından niteliksel özelliklerine göre iç içe geçmesi ve akışmasıdır. Nitekim mekân varlığın hakikatıyla girdiği mahremiyet ilişkisinin tezahürü ve aynı zamanda örtüsüdür. Örneğin, Osmanlı-Türk şehir tasarımı ve ev mimarisi anlayışında, içerinin ve mahrem olanın dışsallaştırılması yerine daha çok dışarıdan içeriye doğru gittikçe özelleşen ve mahremleşen iç içe geçmiş akışkan alanların hiyerarşik bir düzen içinde kurulması ve korunması amaçlanmıştır.

Şehir, toplumun ferdiyet ilkesiyle özdeşleşen birlik ve bütünlüğünün ifadesidir. Birlik ve bütünlük ise, ancak özgürlük iradesi ve ahlak ile mümkündür. Ahlaki birlik ile millet/toplum ve şehir hayatında tabiaten gelişen çeşitlilik ve farklılık çelişmez. Ahlakilik ne tektiplik ne de kargaşa demektir. Ahlakilik, çıkar çatışmalarının esir aldığı değil, ancak hakikat ve güzellik idealine nispetle kurulabilecek olan özgür toplum ve şehir bütünlüğünün ön şartıdır. Ahlaki toplum ve ideal şehir, her türlü çeşitliliği ve farklılığı hakikat, ahlak ve güzellik ölçüsüne nispetle bünyesinde toplayan bütünlüğün ifadesidir. Aksi daima, güç ve çıkar çatışmalarının, zıtlığın ve savaşın, bencilliğin hakikat ve ahlak ilkelerine galebe çaldığı vahşilikle, ahlak ve güzellik idealine nispetle kurulan toplumsullahığın bütünlük ilkesine karşı gelişen barbarlıkla sonuçlanır. Özgür toplumda, çoğulluğu çatışmaya yol açmaksızın kendi içinde barındıran birliği niteleyen ahlak iken, bencillik, çıkar çatışması ve güç rekabetinin hakim olduğu vahşi/barbar toplumlarda birliği niteleyen totaliterliktir, günümüz toplumlarında olduğu gibi faşizmin en gelişmiş formu olan kapitalizmdir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, son 150 yıllık süreçte ve özellikle Cumhuriyet döneminde ferdi çıkışların ve çoğu taklide dayalı cılız çabaların dışında bir şehir mimarisi anlayışının geliştirilemediği, şehirde kendi müziğine ve şirine yabancılaşmış kaosun ve nihayet gecekonduların hakim olduğu, nihayet toplumun kimliksizliği, zamandan ve tarihten, düşünce ve sanat geleneğinden kopukluğu, ahlak ve akıl bozukluğunu vurgulayan modern-kapitalist bir mimari düzene mahkum edildiği görülmektedir. Yüzlerce yıllık hafızayı, şehirleşme kültürünü ve sosyalleşme süreçlerini ifadeye kavuşturan Osmanlı-Türk mimarisi, beslendiği dil ve müzik gibi damarların kesilmesiyle soluğu kesilmiş ve yerini hızlıca yayılan kaosa, akıl dışı düzensizliğe, gayri insani bir tamahkârlığa, kişiliksiz ve patalojik bir işlevselciliğe, nihayet gecekondulaşmaya bırakmıştır. Böylece ruh ve akıl sağlığının en önemli unsurlarından biri olan şehir düzeni ve mimari zamanın ve tarihin dışına düşmüş bir kimliksizliğin ve aidiyetsizliğin ifadesine dönüşmüştür.

Modernleşme ve günümüzde tecrübe ettiğimiz tekno-kapitalizm, klasik dönemlerin mekânın, nesnelere düzeni ile düşüncenin ve ahlaki ilkelerin birbiriyle örtüşmesini öngören şehir (zaman-mekân) tasarımının çözülmesine yol açmış, mekân (şehir, zaman-mekân bütünlüğü), akıl,

düşünce, sanat ve ahlakın bağlayıcı bir terkihi olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte sadece söz konusu terkip çözülmemiş, aynı zamanda varlığın konumunun ve hareketin geometrikleştirilmesiyle mekân (şehir, zaman-mekân bütünlüğü), sonsuzca genişleyen seküler bir homojenliğe dönüşmüştür. Söz konusu mekânın sekülerleştirilmesi sürecinde varlığın (insan ve nesnenin) ontolojik aidiyet ve emniyet nispeti içinde olduğu mekândan (zaman-mekân bütünlüğünden) izole edilmesi mümkün hale gelmiştir.

Modern sekülerleşme sürecinde mekan fert ve toplumdan, birbirinden bağımsız ve çoğu zaman çelişen çoklu rol ve davranışları sergilemesini talep edecek biçimde işlevselleştirilerek siyaset, ekonomi, eğitim, sanat ve kültür gibi alanlara bölünmüş ve ayrılmıştır. Belirli çekirdek rollerin belirlenmesi ve ayrışmasına hizmet eden bu bölünme toplumun düalist bir mantık içinde işlevsel kategorizasyonuna/rasyonalizasyonuna hizmet etmiştir; örneğin usta-çırak, seçen-seçilen, üreten-tüketen, öğretmen-öğrenci, doktor-hasta, sanatçı-seyirci gibi. Aynı mantık içinde belirli kurum ve kuruluşların da ayrıştığı görülmektedir; örneğin ibadet yerinin din, partilerin siyaset, firmaların ekonomi, okulların öğretim, araştırma enstitüleri ve akademilerin bilimler için ayrıştırılması gibi. Ayrıca sürece uygun biçimde belirli kavramlar belirli alanlara tahsis edilerek işlevselleştirilmiş ve ayrıştırılmıştır: iktidar-yönetim-muhalefet sözcüklerinin siyaset ve demokrasi, paranın ekonomi, bilginin bilim, inancın din, ehliyetin eğitim ve öğretim sistemi için kullanılması gibi.

Anlaşılabacağı üzere modernleşme süreci, yaşama alanlarının iç içe girdiği ve aktığı klasik şehir ve insan anlayışına nispetle bölme ve ayrıştırmayı öngörmüş ve bu işlevsellik ilkesine göre gerçekleşen kategorizasyon/rasyonalizasyon, modern-seküler hukuk ve anayasa sistemi çerçevesinde garanti altına alınan birbirini dışlayıcı yetki alanlarının özerkliği biçiminde tezahür etmiştir. Bu çerçevede, din, eğitim, bilim, aile, siyaset, ticaret, hukuk, sanat kendi içinde özerk alanlara ayrılmış, örneğin din, ekonomi, siyaset ve sanat gibi alanlar kendi özerk yapısı içinde belirlenen davranış mantığı içinde meşruiyet kazanmış, fakat kendilerini ve aralarındaki ilişkiyi kontrol edebilecek, birlik ve bütünlüğü sağlayabilecek yegâne güç olan ahlak, sistemin dışına atılmıştır. Günümüzde ise ilgileri, çıkarları ve güç iradeleri dolayısıyla kendi aralarında çatışan bu özerk alanların neredeyse kontrolü ve rasyonalizasyonu imkansız biçimde kompleks bir yapıya bürünmekte, bu sebeple kapitalist emperyal güçler tarafından belirlenen küreselleşme ölçütleri çerçevesinde belirlenen standardizasyon sürecine, ulus devletlerden tarihsel kimliklerini ve nihayet özerkliklerini tehlikeye atma pahasına entegre olabilmeleri için başta din, kültür, sanat, ekonomi, politika ve eğitim olmak üzere bütün yapıların, sistemlerin, norm ve değerlerin tranformasyonu talep edilmektedir.

Bu çerçevede söz konusu transformasyon süreci ve kitle iletişim alanında tecrübe edilen teknolojik gelişmeler dolayısıyla iç-dış, merkez-çevre, burası-orası, uzak-yakın, mahrem-açık gibi nispet ilişkilerini mümkün kılan sınırlar ortadan kalkmış, insanın zaman-mekân ile kurduğu ontolojik emniyet ve aidiyet ilişkisi çözülmüş, sürekli bir şimdiliği öngören siberetik ağların merkezileşmesi dolayısıyla, insan ve varoluşsal şartlarından biri olan gerçek zaman-mekân suuru çözülmeye maruz kalmış, mekân ile birlikte insan da sanallaşmıştır. Şehir ve ulus devletin sınırları, tarihi, ahlaki ve kültürel aidiyetleri geçersiz hale gelmiştir.

Günümüzde insan ve şehir ilişkisi, yol, bahçe, kanalizasyon, ulaşım, betonlaşma, tabiat ve şehir dengesinin yeniden kurulması gibi belediyeçilik sorunlarının çok ötesinde, insan ve zaman-mekân arasında tecrübe edilen ontolojik bir sorun halini almıştır⁶. Şehir ve toplum haz, hız ve çöp üreten tüketim alanına, fiziki gerçekliğe paralel düzeyde gelişen dijital evren ise, ahlaki, sanatsal ve kültürel norm ve değerlerin tecrübe edilerek içkinleştirilmesi şartına işaret eden zaman-mekân gerçekliğinin sanallaştığı ve giderek yok olduğu kullanım alanına dönüşmektedir. Küreselleşme sürecine iştirak eden şehir düzeni ve mimarimiz toplumun tarihsel kimliğini yansıtan klasik eserler ve coğrafi konumu dışında, özgünlüğünü yitirmekte, daha çok örneklerine dünyanın her yerinde rastlanabilecek tekno-kapitalist kişiliksiz yapıtların bağlantı noktasına ve yığına dönüşmektedir. Şehirlerimiz artık kendini inşa eden ahlaki, sanatsal ve kültürel değerlerin içkinleştirildiği bir mekan değil, bilakis her türlü değer görecelileştiği, değiş-tokuş yapıldığı, aynı geometrik düzeyde eşitlendiği, metalaştırıldığı ve tüketildiği açık hava alanıdır.

Fiziki zaman ve mekan bütünlüğü içinde tecrübe edilerek içkinleştirilen ve insanın daha çok aşkın (*transandantal*) yönelişlerini mümkün kılan ahlakilik, günümüz toplumunda hayatın eylem alanlarını ilişkilendiren ve aralarındaki uyumu temin eden işlevsel bir role indirgenmiştir. Günümüzün şehir ve toplum ahlakı, komünikatif ve interaktif ilişkilerde başkalarının hayat hakkını, toplum aidiyetini, özellikle bedensel entegrasyonunu tanımadan, birlikte yaşama şartlarına uyumdan ibarettir.

Demek oluyor ki, birlikte yaşama zorunluluğunu, davranışların uyumunu talep eden şartlara intibak, bir başka ifadeyle pratik aklın toplumsal entegrasyon kapasitesi günümüz toplumunda ahlakiliğin çerçevesini belirlemektedir. Böylece ahlakın deney, eylem ve tecrübe süreçlerinin öncesinde ve üstünde kıstas kabul edilmesi ve içkinleştirilmesi gereken aşkın hakikat ve ahlak ilkeleri anlamsızlaşarak pragmatist uyum pratiğine indirgenmektedir. Ne var ki, özerk alanlara ayrıştırılan şehir ve toplum hayatında olduğu gibi, toplumsal uyum zorunluluğu ancak pratik ihtiyaçlar ve zorunluluklardan, farklı ilgi ve hedeflerden kaynaklanan güç ve nüfuz temin etme çerçevesinde gerçekleştiği için, başkalarının aynı çerçevede vücut bulan kudret iradeleriyle çatışma, rekabet, entrika ve tecavüz kaçınılmaz hale gelmektedir.

İstanbul gibi büyük metropoller, şehre kimlik ve karakter kazandıran ahlaki ve manevi değerlerden boşalmakta, daha çok akıl dışına ev sahipliği yapmaktadır. Eski şehirlerimizi karakterize eden karanlık ve derinlik, tekno-kapitalist metropollerde büyüleyici bir şova dönüşmekte, adeta şehrin ruhunu kaybetmiş bedenselliği yüzeyinde vücut bulan ışık gösterileri sayesinde animistik bir çehre kazanmaktadır. Şehrin, şehvi bakışların tecavüzüne kurban edilen ruhu, yerini dikizciliğin ve görselliğin ilkel bedenselliğine bırakmaktadır. Eskiden istisnai durum olarak belirli yörelerde görülen anormallikler, akıl ve kural dışı davranışlar, hak ve sınır tecavüzleri, tekno-kapitalist şehrin somut gerçeklik fetişizminin normalleşen akıl-dışılığına evrilmektedir.

6 Meselenin daha geniş çerçevede mütalaası ve yeniden muhakemesi için bkz. Şentürk'ün İletişim ve Televizyon Teorileri adlı çalışması (2017, s. 21-39; 93-127).

Mekanın sekülerleşmesi ve rasyonilazasyonu sürecinin sonunda ortaya çıkan bu irrasyonelite, şehrin sadece toplumun bütünlüğünü ve birliğini sağlayan ahlakilik ilkesiyle değil insanın iç ve dış doğru düzenini temin eden akılla, asli ve hakiki olanla da bağının koptuğunu göstermektedir. Ahlakiliğin yerini normalitenin, aklın yerini ise içinde bulunulan şartlar, ihtiyaç ve zorunluluklar çerçevesinde keyfice belirlenen nedenselliğin aldığı günümüzde görecelik ve kaos idealize edilmekte; şehir, eğlence endüstrisinin, dış dönüklüğün, sembolik temsillerin, ticari markaların, bedenselliğin ve teşhirciliğin açık tiyatrosuna dönüşmektedir. Modernite ruhunun rasyonel mekanı anlamını yitirmektedir. Daha önce mekanın özgürleşmesi için geleneksellikten kopuk sekülerleşme sayesinde özgürleştiği sanılan mekanın, günümüzde akıldan uzaklaştıkça dionizyak bedensellik/nesnellik/somutluk paranoyasına kapıldıkça özgürleştiği düşünülmektedir.

Günümüzde, nasıl ruhun inkârı ile bedenın veya tabiata yöneldikçe ruhun özgürleştirileceği düşünülüyorsa, kendisinden ahlakın sürgün edildiği şehir mekânının da tekno-kapitalist norm ve değerlerin uluslararası standartlarda tezahür ettiği oranda özgürleşeceği sanılmaktadır. Günümüzde şehir, dinin toplumsal hayattan geri çekilmesinden sonra özgürleşeceği sanılan aklın kendini batıl inançlara, tekno-kapitalist mitolojilere, kültleştirilen isim ve markalara, yeni uydurma dinlere ve tarikatlara kurban edebileceği sunak yerleri inşa etmektedir. Artık geleneksel ahlaki ve kültürel norm ve değerleri topluca tecrübe etme ve içkinleştirme imkanı sunmayan şehirde, mekanın fiziki gerçekliği kaybolup sınırları, sanal gerçekliğin zaman ve mekan simülasyonu ile iç içe geçmekte; gerçek zaman ve mekanda edinilen ahlaki norm ve değerlerin, tecrübi bilgilerin yerini, sanal gerçekliğin gayesizleştiği oranda ilerleme ve mutluluk vadeden sanal zaman, mekan ve gerçeklik tecrübeleri almakta; hayat, hiçbir ahlaki değerın içkinleştirilmesine fırsat sunmayan, gayesiz, nihilist, ilkel, animistik/animalist bir maceraya dönüşmektedir.

Tarihi, doğrusu tarih şuurunu oluşturan şey, hadiselerin geçmişte sebep-sonuç ilişkisi içinde art arda sıralanışının anlatımı değil, ancak aktüel zamanda tezahür eden tasarım ile gerçeklik, şuur ile eylem arasındaki etkileşimli ilişkidir. Fakat günümüzde, nesne kendisini özneye ve şuuruna, artık kendisi olmayan (kendinde olmayan) bir şey olarak sunmakta, dolayısıyla, konseptüel bir biçim ve tarzda gerçeklikle ilişkiye geçmek imkansız hale gelmektedir. Gerçeklikle anlamlandırma arasındaki denge kaybolmaktadır. İnsan, kendi vücuduna yabancılaşmakta, bedeninin tavır ve eylemlerinin hâkimiyetini yitirmekte, zaman, şuur ve eylem arasında yapıcı bir etkileşimden bahsedebilmek zorlaşmaktadır. Nesne, sonsuz parçalanmış, kendi eş değerindeki resmi ile kaynaşıp birleşmiş, kendini sunumu ile ekrandaki yeniden gösterimi (temsili, reprezentasyonu) birbirine karıştırılmış olarak güncelliğini yitirmekte, artık zaman ve mekân mesafelerini tanımayan şuur karşısında gerçek dışılığa dönüşmekte, hafızanın zaman ve tarihle ilişkisi gittikçe zayıflamaktadır.

Şuurumuzun, varlığın potansiyel gerçekleşme düzeyleri ve boyutlarıyla, örneğin geçmiş, şimdi ve gelecek gibi klasik zaman formlarıyla kurduğu klasik ilişkisi, transformasyona maruz kalmakta, muhtelif gerçeklik düzeylerinin dijital ekranın dokusu üzerindeki yüzey oyunları mantığı çerçevesinde sunulan telematik algı, gerçek eş-zamanlılık ve geciktirilmiş zaman şuru ile telafi edilmektedir. Zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek boyutları, sonsuzluk düşüncesi ve iştıyakı, telematik algının kendini sürekli aktüelleştiren akış düzeninde, animistik/animalist

algının “şimdi-burada” ve “henüz değil” formlarına indirgenmekte, düşünce ve ahlak değerlerinin içkinleştirilmesi ve dolayısıyla hayatın ihtiyaç ve zorunluluk sınırlarının ötesine uzanacak aşkın bir düşünce, ahlak ve sanat ifadesine dönüşmesi imkansızlaşmaktadır.

Günümüzde tecrübe ettiğimiz bu gelişmeler, insanın zaman-mekan, tarih ve sonsuzlukla ilişkisinin temelden değiştiğini göstermektedir. Fakat bu aynı zamanda, zaman ve gerçeklik, zaman-mekân-aksiyon bağıntısı ve bunun neticesinde bilgiyle olan ilişkimizin, çözülmüş biçim ve tarzlarda değiştiğini söylemekten başka bir şey değildir. Bilgisayar, sibernetik, genetik ve biyoteknolojik (implikasyon) içermenin keşfedilişinden beri, günümüzün enformasyon toplumunda, nesnelere ve haberlere mekânsal mesafeler arasında taşıyan eski mantığın (teknğin) yerine, yeni bir mantık (teknik) ikame edilmektedir. Günümüzde her şey, kayıtsızca enformasyon ve enformasyon işlemi olarak tasvir edebilmek ve kodlayabilmek için, bilgileri örgülenmiş ve mekânsal olarak dağıtılmış yayıncı ve alıcılara gönderilmektedir. Bu kasıtlı olarak düzenlenen eşzamanlılık, mümkün olan her şeyi, o anki yaşanan gerçek zamanda takdim edilen tele-varlığa/ mevcudiyete dönüştürmeyi öngörmekte ve böylece, kendi deri sınırlarında son bulmayan ve artık organik olmayan vücudun geometrik bir düzeyde homojenleştirilmiş mekânda yayılması mümkün kılınmaktadır.

Günümüzde gerçekliğin birbirine zıt varyasyonlarının, hayal ve gerçekliğin sürekli içpatlaması (*implosion*), tarihi olan ile kurgusal olanın, sürekli olan ile süreksizin, enformasyonların, kelimelerin, resimlerin, gürültülerin içpatlaması aynı anda tecrübe edilmekte, dünyanın perspektifsel-kategorik bilgisine olan inanç sarsılmaktadır. Yalnızca modern öznenin, psikolojik bir ben olarak algılanıp, ağırlığını yitirmesi sebebiyle değil, aynı zamanda son derece ilerlemiş bilgisayar ve gen-teknolojisi sayesinde insan ve makina, ruh-beden ve teknoloji arasındaki sınırların (örneğin tabii insan ile suni, klon-insan gibi) kaldırılmasıyla, modernizmin ilerlilik, evrim, eşitlik (emansipasyon), evrensel aklın güvenilirliği gibi ilkeleri ve nesnenin karşısında konumlandırılan, özgürlük, istek-irade ve bilgi ile donanmış özneye olan inanç terörize edilmektedir.

Hakikatin ve gerçek olanın gerçekliğinin belirlenmesinde mutlak ölçü olarak kabul edilen öznenin neticede iflasına (inhalale uğramasına) yol açan modern bunalımın oluşmasının en önemli sebeplerinden biri, işte bu hakikate ilişkin söylemlerinin izafileştirilmesidir. Bu, en bariz şekilde modernizmin, özneyi de nesneyi ele alışına benzer biçimde, ilmi ve söylemsel araştırmaların maddesi yapmasında kendini göstermektedir. Biyoloji, biyokimya, gen-teknolojisi ve sibernetik gibi ilim dallarının yanı sıra psikoloji ve bilhassa psikanaliz (Freud), öznenin (ben/ego) ne derece ciddiye alınabileceğini göstermiştir: Freud'un psikanalizinde, kendi benliğinin kati olarak şuurunda olduğu ve bu şuur ile hareket ettiği kabul edilen özne, gayrı-merkezleştirilmiş, merkezden uzaklaştırılmış (yoksunlaştırılmış), şuur ve şuur-dışı arasındaki muallakta salınıp duran *bene* dönüştürülmüştür. Günümüzün insanı, ne insan ne Tanrı, ne de Tanrı'nın yerine geçen insandır. O, zihnî ilişkiler ve sosyal bağlantıların sadece sonsuz bir yığını haline gelmiş, etik kurallardan arınmış, anonim ve göçebe bir tekildir.⁷

7 Ayrıntılı mütalaa için bkz. Şentürk (2011).

Ruha ve bedene bağlı teknik yerine kendi değişim ve dönüşüm mantığına bağlı teknoloji ve teknolojinin hakim olduğu bir dönemdeyiz. Teknolojizm açısından her şey beden ve bedenseldir. Her şey bedenlerin bir karışımı ve bedende karışım, çapraşıklık, penetrasyondur. Her şey fizik meselesidir. Teknolojizm, ruhtan sibernetiğe ve tasarım zekasına geçiş zihniyetidir.

Bu hayatın, gerçekliğin topyekün estetize edildiği eşzamanlılık döneminde, metodolojik akıl tartışılmakta ve daha önce ebedi hakikatler olarak öğretilen ve kutsanan teorilerin, ne denli hiçliğe mahkûm oldukları, tedricî olarak keşfedilmektedir. Bu teoriler günümüzde, bütün modernleşme sürecinden sonra denenmiş, tecrübe edilmiş ve sonuna kadar kullanılmış görünmektedirler. Zira birincisi, bu teoriler alışlagelmiş geleneksel anlatım yapıları ve mümkün anlamlandırmanın bütün söylem biçimleri, modernizmin günümüzde içinde bulunduğu bunalımdan sorumlu tutulmaktadırlar. İkinci olarak, estetik olanın hayatın her alanında hükümler kurması sebebiyle varlık ve görüntü arasındaki eski problematik nispetler bir tarafa itilmektedir; gerçeklik ve hayal, yakınlık ve uzaklık ve asli olanla kopyası arasındaki farklar artık çok net olarak ayırt edilememektedir. Hayatın her alanında, hatta politikacıların ve politik hadiselerin sahnelenmesinde hâkim olan topyekün estetikleştirme dolayısıyla nesnelere, bütün ikili yapılar, estetik ve etik değerlerin ilkeleri, kısaca neredeyse her şey, kendi aralarında karıştırılabilmekte ve birbirleriyle değiştirilebilmektedir.

Modern aklın evrensel geçerlilik iddiası adına ayrıştırılan ve dönüştürülen bilim, düşünce ve sanat alanları, zamanla anlamsızlaştı, sınırları belirsizleşti ve nihayet tekno-bilimsel ve söylemsel aklın sonsuzca işleyebileceği hiçlik alanlarına dönüştüler. Aklın evrensel standardizasyonunu gerçekleştirmek amacıyla ayrıştırılan alanlar üzerine ihtisaslaşma, bütünlüğü ve nihayet araştırma nesnesini kaybedince, özellikle modernleşme sürecinin üçüncü ve son evresinde, interaktif ilişkiler (*interactivity*), öznel-arasılık (*intersubjectivity*), disiplinler-arasılık, meta-teori, transformasyon, uluslararasılık, kültürler-arasılık, dinler-arasılık, ulus-ötesi vatandaşlık (*transnational citizenship*), dünya vatandaşlığı, bireysellik ve nihayet küresellik gibi kavramlar ve uygulamalar itibar kazandılar.

Fakat bu dönüşüm akla, düşünceye, sanata ve kültüre kimlik kazandırmaktan çok, ait oldukları ontolojik zeminden daha da kopmasına ve hiçlikle yüzleşmesine yol açtı. Söz konusu aklın, düşüncenin, sanatın ve kültürün kimliksizleştirilmesi süreci, transformasyon mantığı kapitalizm ve teknolojizm tarafından belirlenen küreselleşmenin ön şartı olarak işlerlik kazandı. Öyle ki, günümüzde örneğin dünya politikasından dışlanmak yerine küreselleşme sürecine katılmak isteyen uluslar, artık pek bir işe yaramayan, dil, tarih ve kültür farklılığına rağmen, algılama ve düşünme biçimlerini, üretim ve tüketim alışkanlıklarını, edebiyat, mimari ve müzik başta olmak üzere sanat anlayışlarını, eğitim-öğretim yöntemlerini ve kültürel değerlerini küresel endüstri kültürüne nispetle dönüştürmek zorunda kalmaktadır.

Daha önce modernitenin bir gereği olarak kurulan ulus devletler, günümüzde kitle iletişim ve ulaşım araçları sayesinde varlığın emniyet sınırlarını, zaman ve mekan mesafelerini ortadan kaldıran, medyatik araçlar matrisi içinde dönüştürülerek katıldığı küreselleşme oranında üzerinde vücut bulduğu ontolojik zeminle bağı koparılan ve yabancılaştırılan düşünce, ahlak,

tarih, kültür ve sanat değerlerinden uzaklaşmakta; kendi vatandaşları üzerindeki nüfuz güçlerini, yönetme kabiliyetlerini ve nihayet meşruiyetlerini yitirmektedir. Toplumsal tarihsel ve kültürel kimliklerine anlam kazandıran ontolojik zeminlerinden uzaklaşarak güvensizlik ve belirsizlikle yüzleşirken, devletler de toplumsal ve kültürel değerlere yabancılaşmakta, varlıklarını topluma rağmen sürdüren, sınırlı egemenlik alanlarında sadece zorunlu şartlar ve ihtiyaçları düzenleyen çatı organizasyonuna dönüşmekte ve giderek toplumdan neşet etmesi gereken özgürlüklerini kaybetmektedirler.

Daha önce özgür toplum ve devlet kimliği için önem arz eden iktisadi, askeri, fikri, ahlaki, sanatsal, kültürel ve siyasi alanlar, günümüzde küresel siber güçlerin operasyon alanlarına dönüşmekte, kendilerini hala ulus devlet aidiyeti içinde tanımlayan fert ve toplumların kendilerini emniyette hissedebilecekleri ontolojik zemini ifade eden kimlikleri kaybolmaktadır.

Anlaşılan şu ki, ulus devletlerin, yönetmeye çalıştıkları toplumları küresel pazardan ticari pay almanın dışında hiçbir fayda sağlamayacak, daha çok güvensizlik, belirsizlik, emniyetsizlikle yüzleştirecek düşünce, sanat, ahlak ve kültür değerlerinin metalaşarak küreselleşmesine yönelik çabalardan ziyade, ulus devlet sınırlarını aşan tarih, düşünce, sanat ve coğrafya nispeti içinde ait oldukları ontolojik zeminle barıştıracak kimlik politikalarını geliştirmeleri gerekmektedir. Nitekim, küreselleşme, her ne kadar düşünce ile eylem, bireysel tecrübeler, toplumsal şuur ve tarihsel kimlik arasındaki bağları kopararak dönüştürmeyi, belirsizleştirmeyi ve yabancılaştırmayı, kısaca kimliksizliği öngörse de, bir kimlik politikasıdır ve bu erozyona, ulusal değerlerin kültür endüstrisi içinde dönüştürülerek küreselleşmelerini sağlamakla değil, ancak ulus devlet sınırlarını aşarak karşı duruş sergileyen çok uluslu/toplumlu bir millet kimliği politikasıyla direnmek mümkündür. Günümüz Türkiye'si için bu imkan, Türklerle tarihi hesaplaşma sürecinin henüz bitmediğine inanan Avrupa veya Amerika'nın dışında, sadece Asya'da bulunmaktadır. Asya'nın Avrupa'ya uzanan kolu gibi duran Türkiye'nin ardında politik, ekonomik, kültürel ve sanatsal alanlarda mahrem bir derinlik oluşturacak biçimde Asya'ya yönelmesi varoluşsal bir önem arz etmektedir.

Söz konusu tarihsel bunalım sürecinin gelişiminde, Batı'nın kendisini ve kendisine sunulan her şeyi dönüştüren karakteristik özelliğinin etkisi inkâr edilemez bir vakiydir. Fakat asıl soru bu değildir. Asıl soru, ontolojik kimlik ve emniyet sorunudur ve çözüm, üzerinde bulunduğumuz dünyanın ve tarihin merkezinde kimin kimliğinin çatışmanın bir tarafı olmaktan, çatışmaya mahkûm bir bölgesellikten, ulusallıktan ve etnisiteden kurtularak, zaman ve mekânın bütünlüğü iradesini gösterebilen bir tez olarak sunabileceği dünya görüşüne kavuşacağına, bunu sadece bir iddia değil, tarihsel süreç olarak gerçekleştirebileceğine bağlıdır. Zira insanlığın günümüzde tecrübe etmek zorunda kaldığı modernite, kapitalizm, sekülerizm, bireyselleşme, öznelleşme, varlığın hakikatine yabancılaşma ve kimliksizleşme/küreselleşme sadece Doğu'nun, değil, aynı zamanda Batı'nın da varoluşsal bir sorunudur.

Günümüzde teknolojiizm ve kapitalizm tarafından biçimlendirilen ruh iklimi, sonsuzluk, hakikat, ahlak ve özgürlük ilkeleriyle bağını kopardığı, öznelleşme, bireyselleşme, egosantrikleşme, kitle ve küteselleşme/kimliksizleşme süreçlerine hizmet edecek biçimde ruhilikten ziyade

animizme/animalizme (bedenselleşmeye/nesnelleşmeye), varlıktan ziyade oluşa, zamandan ziyade anlık değişime, mekândan ziyade harekete, maneviyattan ziyade biyo-psikolojik tatmine, şuur ve şuur-üstünden ziyade şuur-dışına, akıl ve akıl-üstünden ziyade akıl dışına, iradesizliğe, hakikat ve özgürlük arayışından ziyade gerçekliğin göreceliğine, tarih ve hafızadan ziyade şimdinin olgusallığına, ruhi melekelerinden çok sinir uçlarına, sonsuzluk iştiağından çok sürekli değişim ihtiyacına ve keyfilığe hitap eden bir sürece evrilmektedir. Evet, ama bu olumsuz yönde gelişen tekâmül, sadece Doğu'nun sorunu değildir. 16. yüzyılda başlayan modernleşme süreciyle birlikte yaklaşık 400 yıl boyunca üstünlüğünü ilan eden Batı ile son 300 yıldır modernleşemediği için geri kaldığı zannedilen İslam ve Doğu coğrafyasının eşit düzeyde yüzleştikleri ontolojik kimlik bunalımıdır.

Batı ve Doğu, tarihin ve insanın sonu tartışmalarının yapıldığı günümüzde, aynı hiçlik düzeyinde buluşmakta ve eşitlenmektedir. Büyük ölçüde Batı'nın transformatif karakteristiğinden ve modernleşme sürecinden kaynaklanan nihilizmin aşılması, artık ne Doğu'nun Batı'ya ne de Batı'nın Doğu'ya yönelmesiyle mümkündür. Öte yandan, Batı'nın kendi modernleşme sürecine veya öncesine geri dönerek, Doğu'nun ise Batı'ya, bunalımın kaynağına yönelerek söz konusu hiçlik durumundan çıkış yolu bulabileceğini düşünmek sadece gülünçtür. Tarihin son 400 yıllık döneminde Batı'ya hükmetme yetkisini kazandıran asıl güç olan akıl üstünlüğünün günümüzde sona erdiği anlaşılmaktadır. Teknolojik ve ekonomik gücü sayesinde üstünlük psikolojisini muhafazaya çalışan Batı, söz konusu gücü doğuran akıldan gün geçtikçe yoksunlaşmaktadır. Batı'nın bilim, düşünce, sanat ve ahlak alanlarında son yüzyılda başlattığı tartışma sonuçsuz kalmış; yerini kısır ve daha çok küresel kimlik bunalımının tahkim edilmesine yarayan interaktivite, intersubjektivite, disiplinler-arasılık, meta-teori, taransformasyon, uluslararasılık, kültürler-arasılık, dinler-arasılık, ulus-ötesi vatandaşlık (*transnational citizenship*), dünya vatandaşlığı, bireysellik gibi kavramlara bırakmıştır.

Son 100 yıl, Batı'nın kendi hastalık tarihini modern sonrası tartışmalar çerçevesinde gerçekleşen anamnezik analiz ve eleştiri ile geçmiş, fakat bir cevap va'z edilememiştir. Günümüzde, artık ne düşüncede bir söylem ne de sanatta bir akım iddiasıyla karşılaşmamaktadır. Aynı şekilde Doğu ve özellikle İslam coğrafyası, son yüzyıllık zaman diliminde, söz konusu modernizm eleştirisini referans alarak kendini tanımlamaya çalışmış, son 400 yıllık zaman diliminde girdiği çıkmazı daha da derinleştirmiştir. Anlaşılan şu ki, Batı'nın ve İslam coğrafyasının ancak kendi tecrübe ettiği hastalık tarihini muhakeme etmek suretiyle cevap araması bir zorunluluktur. Son yüzyılda gerçekleştirilen post-modernite tartışmaları, tespit yapmanın ötesine geçememiş, kendi hiçlik sınırlarına dayanan Batı aklının operasyonel işlemlerini sürdürebilmek için keyfice kullandığı malzemeye dönüşmüştür.

Bu çerçevede, kapitalizm ve teknolojinin nüfuzu altına girmemiş bir coğrafyanın kalmadığı, bütün insanlığın aynı hiçlik durumuyla yüzleştiği günümüzde, alternatif bir cevap üretebilme potansiyeline sahip yegâne istikamet, Baudrillard'ın⁸ da işaret ettiği gibi, İslam'dır.

8 Baudrillard bir söyleşide şöyle demektedir: "Bütün dünya, Çin ve Rusya da dahil olmak üzere parçalanma ve kökten sökülme maruz kaldığını kabul ediyorum. Bir istisna var: İslam. Dünyayı süpüren radikal kayıtsızlık için bir meydan okuma olarak duruyor" (http://www.digitalnpq.org/archive/2009_fall_2010_winter/14_baudrillard.html).

Fakat bu durumu, ne son dönemde uyguladığı İslamofobi politikalarıyla bu son ve biricik imkânı yok etmeye çalışan Batı, ne de Anglosakson kültürü, kapitalizm ve teknolojiizm çerçevesinde kendini ve dünyayı anlamlandırmaya çalışan, kendi düşünebilme melekelerini haiz olmayan İslam coğrafyası müdriktir.

Ne ki, akıllı yürütebilmenin, düşünebilmenin birinci şartı kendiliktir. Kendilik, bir kimliği özgün kılan değerlerin içkinleştirilmesini gerektirir. Başta Türk milleti olmak üzere, İslam coğrafyasının kendi aklını ve düşüncesini inşa edebilmesi için, kendi diline, düşünce geleneğine, edebiyatına, sanatına, hakikat ve ahlak ilkelerine malik olması gerekir. Bu asla tarihe, belirli dönemlerine geri dönmek ve oradan aldıklarını yaşadığı günün malzemesi yapmak anlamına gelmez. Bilakis yaşadığı dönemde zaman ve mekanın bütünlüğü iradesine bağlı hakikat ve özgürlük ilkelerine dönmesi, yeniden varlık şevkini duyması ve geleceği şimdide imar etmesi demektir. Son 400 yıllık dönem, söz konusu bilim, düşünce, ahlak, eğitim, sanat ve kültür değerlerinin devlet dayatmasıyla değil, bizzat toplum tarafından içkinleştirilmesi gerektiğini, ancak bu şartla özgür toplum ve özgür devlet idealinin gerçekleşebileceğini göstermektedir. Devletin görevi, toplumu kendi başına bırakmak değil, sadece tarihsel kimliğinin özgünlük değerlerini içkinleştirebileceği özgürlük ortamının çerçevesini çizmek ve oluşacak varlık iradesinin gerekli şartlarını hazırlamaktır.

Bu elbette bugünden yarına gerçekleştirilebilecek bir gaye değildir. Özgün düşünce, sanat ve ahlak değerlerini içkinleştirmesi gereken toplumun kendisidir ve bunun için 400 yıllık hastalık tarihini muhakeme edebileceği ve gelecek tasavvuru oluşturabileceği bir sürece ihtiyaç duyar. II. Abdülhamit döneminde denenilen, fakat kesintiye uğradığı için sonuçlarını tecrübe edemediğimiz özgünlük ve özgürlük değerlerinin içkinleştirilmesi sürecinin yeniden başlatılması, başta düşünce, sanat ve ahlak alanlarında olmak üzere gerekli eğitim ve kültür politikalarının geliştirilmesi gerekir. Bu çerçevede, devletin bütün kurum ve kuruluşlarıyla, vakıfların, derneklerin, üniversitelerin, enstitülerin, entelijensiyanın, akedemyanın ve sanatçıların, kısır siyasi kutuplaşma ve tartışma döngüsünden kurtularak toplumun özgünleşmesi ve özgürleşmesi gayesinde birleşmesi elzemdir. Bu çerçevede öncelikle uygun eğitim, sanat ve kültür politikalarının geliştirilmesi kaçınılmazdır. Zira tarih içinde yürüyecek ve ilerleyecek olan, devletten önce toplumun kendisidir. Devletin görevi bu iradeye yön dayatmak değil, özgünlük niteliği kazanarak teberrüz, temeyyüz ve tekâmül etmesi için gerekli ahlaki ve hukuki çerçeveyi çizmek, ontolojik kimlik aidiyeti ve emniyeti için uygun zemin oluşturmaktır. Zira bir milletin tarihte nasıl yer alacağı ve yürüyeceği kararı devlet idaresinden çok kendi iradesine bağlıdır. Bu da ancak basit eşitlik ilkesine bağlı hukuk ve adalet sistemiyle değil, en üstün yücelik değeri olarak erdemliliği ve ferdiyeti esas alan ahlakilik ilkesine bağlı toplumsal birlik, özgünlük ve özgürlük idealiyle örtüşen eğitimle mümkündür.

Kaynakça

- Alkan, M.Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6(12).
- Cündioğlu, D. (1998). *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet ideolojisi*. İstanbul: Kitabevi.
- Fortna, C. B. (2002). *Imperial classroom*. Oxford University Press.
- Freud, S. (1969a). Gesammelte werke, vorlesungen zur einföhrung in die psychoanalyse. Frankfurt: Band 14. Fischer Verlag.
- Freud, S. (1969b). Gesammelte werke, vorlesungen zur einföhrung in die psychoanalyse. Frankfurt: Band 11. Fischer Verlag.
- Kant, I. (1995). *Kritik der reinen Vernunft*. Köln: Könemann.
- Özön, N. (2010). *Türk sineması tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şentürk, R. (2011). *Postmodern kaos ve sinema*. İstanbul:Avrupa Yakası Yayınları.
- Şentürk, R. (2016). *Müzik ve kimlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Şentürk, R. (2017). *İletişim ve televizyon teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları.

Medyanın Sonu ve Medya Patikaları

Ergün YILDIRIM*

Medya ve demokrasi ilişkisi çoğul bir nitelik taşımaktadır. Demokrasinin farklılaşması, tarihsel konumlanması ve farklı tecrübeleriyle birlikte medya ile ilişkiler de çoğul kurulmaktadır. Öte yandan medya da, matbaa ile beraber gazetenin doğuşuyla ortaya çıkan ve tarihsel olarak farklılaşarak günümüze uzanan bir olgudur. Ayrıca, tarihsel olanın ötesinde teknoloji ve aydınların katılımı, siyasetlerin uygulanma tarzları ve sermayenin nitelikleriyle beraber medya da farklılaşmaktadır. Basından medyaya gelen süreçlerle hem oluşan hem de değişen bir medya söz konusudur. Bundan dolayı medya ve demokrasi ilişkileri çok karmaşık, çok farklı, çok saçaklı ve çok değişik özelliklere uzanmaktadır.

Demokrasinin Doğuşunda Matbuat

Bu karmaşa ve çoğulculuk bize insan ve toplum ilişkilerinin zenginliğini anlatıyor. Çünkü insan toplumları her zaman yeni ilişkiler ve yeni süreçlerle birlikte varlığını sürdürüyor. Modernite ile beraber endüstri ilişkileri doğuyor. Sanayileşme ile birlikte modernliğe özgü özgü kentleşme ortaya çıkıyor. İşçi hareketleri, yeni bilim alanları, aydınlanma düşüncesi, yeni ideolojilerin yükselişi, metaların tarihte görülmedik çoğalışı gibi yeni olgularla karşılaşıyoruz. Modernlik yeni bir toplum, yeni bir üretim tarzı ve yeni bir siyasal hayat ortaya koyuyor. Matbaa ve gazeteler buradan doğuyor. Bu yapı içinde doğan ve gelişen bir basın dünyası bulunmaktadır. Dolayısıyla basın modernliğin arzularından, realitelerinden ve düşüncelerinden etkileniyor.

Burjuva kamusal alanı, Batı toplumlarında basını besleyen en önemli zemindir. Jürgen Habermas'ın bahsettiği ve 18. yüzyılda olgunlaşan burjuva kamusal alanı, basının ergenlik çağını aşarak gençlik çağına ayak basmasını anlatır bir bakıma. Çünkü matbuat çevresini bu burjuva kamusal alanı meydana getirmektedir. Yayıncılar, yatırım yapan burjuvazi, akademisyenler, eleştirmenler, muhalefet ve gazeteler bu dünyanın bileşenleridir. Basın kendi kamusal alanını bu yapı içinde inşa etmektedir. Sosyolog Karl Mannheim'in (2016) ifadesiyle "serbest dolaşan aydınlar" burada yaşamaktadırlar (s.). Aydınlar, fikirlerini tartışarak, yazarak ve kamuoyuna

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, ergun.yildirim@marmara.edu.tr.

yayarak belli bir etkinliğe ulaşıyorlar. Bir aydınlar iktidarı doğuyor. Kendi içinde dayanışmaya ve güç yoğunlaşmasına dayalı bir alt iktidar tarzıdır bu.

Ortega Gasset'nin bahsettiği kütlelerin isyanı ise yine 19. yüzyılın matbuat olgusuyla yakından ilgili başka önemli bir olgudur. Demokrasi ve medya ilişkisinin endüstriyel toplumlardaki önemli bir temelini ışık tutuyor. Aşiretten, mezhepten, köyden, tarikattan, dinden, feodal beylerden koparak kentlerde yaşayan ve fabrikalarda çalışan geniş kitleler ortaya çıkıyor. Bu kitlelere hitap eden ve onları bir güce dönüştüren olguların başında matbuat gelir, gazete gelir. Bir açıdan, gazeteler ve dergiler bu kitleleri temsil eder. Onların isyanlarını demokrasinin içine taşıyarak ehlileştirilen araçlar rolünü oynar. Bundan dolayı demokrasi için büyük işlevler yerine getirir. Elbette kitleler, gazetelerle beraber kamuoyuna dönüşecek ve siyasal iktidarlar tarafından algılanan varlıklar haline gelecektir. Gazetelerin bu demokrasi elçiliği, kendilerine önemli payeler de sağlayacaktır.

Osmanlı'nın meşrutiyet yıllarında matbuat da benzer rollerde bulunmaktadır. Yeni aydınlar ve yayın dünyası, siyasal iktidara karşı büyük bir muhalefet olarak ortaya çıkar ve demokrasinin doğuşuna öncülük eder. Hürriyet, şura, istişare gibi ilkelerin savunulması ile istibdat eleştirisi bu açıdan oldukça önemlidir. Namık Kemal ve onun gazeteciliği ile başlayan bu hareket, arkasından çok geniş bir aydınlar ve matbuat hareketiyle devam edecektir. Osmanlı'da demokratik monarşinin doğuşunda ve kuruluşunda gazeteciliğin büyük bir etkisi olacaktır. Osmanlı meşrutî düşüncesi ve pratiği, bir monarşik demokrasi tecrübesidir ve bu tecrübenin alt yapısında matbuatın çok büyük etkisi bulunmaktadır.

Osmanlı'nın son yüzyılında da bir "matbuat kamusal alanı" doğacaktır. Habermas'ın tanımladığı anlamda bir burjuva kamusal alanı değildir bu. Memur çocukları, Osmanlı modernleşme sürecinin yeni eğitimi kurumları olan Mülkiye, Harbiye ve Tıbbiye mekteplerinden yetişenler ve medreseden mezun olup çağdaş dünya sorunlarına ilgi gösteren ulema söz konusu "matbuat kamusal alanını" temsil edeceklerdir. Matbuat o kadar önem taşıyacaktır ki, fikir akımları bile kendilerini onunla temsil edeceklerdir. Osmanlı'nın kurtuluşu gazeteler ve dergiler üzerinde üretilen fikirlerle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Bu fikirlerin halk tarafından paylaşılması da önemseneyecektir. Matbuat, pratikleriyle de kamuoyunu inşa edecektir. Bu kamuoyu hem kültürel hem de siyasal nitelikler taşıyacaktır. Bundan dolayı, meşrutî siyaset arayışını en güçlü bir biçimde bu inşa edilen kamuoyu ile meşrulaştıracaktır. "Saraya karşı halk" olgusu yeni bir siyasal meşrutiyet aracı olacaktır.

Halkın İcadında Basın

Modernleşmeye kadar Batı'da ve Osmanlı'da siyasal meşrutiyet için halka ihtiyaç duymayan iktidar merkezleri olan sarayların durumu, yeni dönemde "halkın icadı" ile beraber değişecektir. Artık siyasetin kaynağı halk olacaktır. Saray ya da hanedan tek başına siyasal meşrutiyetteki önemini koruyamayacaktır. Bundan dolayı halkın icadı çok önemli bir olgudur. Halkın icadı, Osmanlı toplumunun modern zamanların halk düşüncesi çerçevesinde yeniden tanımlanmasıdır. Halk, modernliğin arzuları, değerleri ve politik bağlamı çerçevesinde yeniden

üretilmesi demektir. Halkın icadı, aydınlar tarafından basın aracılığıyla gerçekleşir. Elbette Jean Jacques Rousseau gibi filozofların ve Emile Durkheim gibi sosyologların toplum/halk üzerine ürettikleri bilgiler ve bunların oluşturduğu öncü bilinçler önemlidir. Yani toplum ya da halkın bir özne olarak bilimsel icadı önce entelektüeller tarafından gerçekleşmektedir. Ancak bu bilincin geniş kitlelere taşınarak kitlelerin bunun etrafında ateşlenmesini sağlayanlar aydınlardır. Bunun aracılığını yapan ise basındır. Bundan dolayı basın, halkı icat eden ve daha sonra halkı hakim hale getirme çabasında olan bir mahfildir. Bu da, basına tarihte görülmemiş bir anlam yükleyecektir. Çünkü icat edilen halkın sözcülüğünü yapmak, aynı zamanda burada doğan gücün varlığını da elinde tutmak anlamına gelmektedir. Sonuçta olan da budur.

Basın bir güçtür artık. Aydınlar bu matbuat gücüyle bir özerk iktidar alanını temsil ederler. En azından iktidarın önemli bir ortağıdır. Bundan dolayı, Osmanlı'da ilk gazete olan *Takvim-i Vekayi*'yi devlet bizzat kendisi kurarak oluşmakta olan iktidarın yeni biçimini de elinde tutmak ister. Ancak bu siyaset uzun süremeyecek ve aydınların yükselişi ile beraber basın kendi başına bir güce dönüşecektir.

“Hakimiyet milletindir” tezi siyasetin artık halka dayandırılacağı anlayışını açık bir biçimde ortaya koyar. Batı'da, 18. yüzyılda Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'yle halkın iradesi yaklaşımını ortaya koyar. Batı demokrasisi açısından, hayati öneme sahip yaklaşımlardır bunlar. Osmanlı modernliğindeyse meşruti idarenin temelini millet yerleştirilir. Said Halim Paşa “hakimiyet-i milliye” tezini İslam düşüncesiyle uzlaştıran önemli yaklaşımlar geliştirir. Burada hakimiyet-i milliye ile İslam siyasal düşüncesi arasında bir senteze varılır. Bu çerçevede, yasamanın şer'iliği ve yürütmenin hakimiyet-i milliliği savunulur. Başka bir ifadeyle, hakimiyet-i milliyeden anlaşılan yürütmedir. Artık halk kendisini yönetecek insanları seçmesi ve verilecek kararlarda danışılması ve istişare edilmesi gereken öznedir. Siyasal katılım buna göre tanımlanır. Öte yandan yasamanın ise yine şer'i bir biçimde (İslamın sivil hukuk kodları) yürütülmesi ileri sürülür. Cumhuriyet döneminde bu yaklaşım, seküler bir mahiyette devam edecektir. Nitekim halkçılık, cumhuriyetin kurucu bir ilkesidir. Halk Partisi, yeni rejimi kuran rakipsiz siyasal partidir. Halk Evleri, toplumu yeni rejimin ve modernliğin değerleri tarafından aydınlatacak önemli aydın istasyonlarıdır. Resmi ideolojinin bekçi kuleleridir! Halk, halka rağmen olduğu için egemen seçkinlerin bilincinde tasarlanan politik ve toplumsal modeli meşrulaştıran bir araçtır sadece. Bundan dolayı tek parti döneminde halka başvurulmadan halk aydınlatılır! Demokratik seçimler yapılmadan ve halkın siyasal talepleri meclise yansımadan halkçılık ideolojisinin yüceltisine dayalı bir yönetim sergilenir.

Halkın icadı, genel manada önemli bir siyasal özneyi haber vermektedir. Halk, artık siyaset ile ilişkili bir varlık haline gelmiştir. Siyasal katılımın toplumsal boyutları öne çıkar. Toplum artık bir siyasal öznedir. Kitleler doğmuştur ve onlar kendi siyasi kaderleri üzerinde etkili olmak istemektedirler. Basın bunun sözcülüğünü yapar ve karşılığında da önemli bir güce sahip olur. Bundan dolayı, sarayların büyük bir tehdit olarak gördüğü odaklar arasında yeni yetişen aydınlar ve onların muhalefet aracı olarak kullandıkları basın organları en önde yer alır.

Demokrasinin Uygulanmasında Medya

Çağdaş biçimiyle demokrasi, geniş toplumsal kesimlerin kendi siyasi kaderleri üzerinde etkili olmaları anlamına gelmektedir. Farklı sınıfların, cinsiyetlerin, inançların ve aidiyetlerin siyaset karşısında eşit davranışlara sahip olmasıdır. Siyasal iktidarın kurulması ve değişmesinin siyasal katılımı ile gerçekleşmesidir. İnsanlar demokrasinin icadına kadar siyasal otoriteleri çoğunlukla ya isyanlarla ya da babadan oğula aktararak değiştirdiler. Osmanlı tarihinde otuz altı padişahтан on ikisi isyanlarla yerinden edilmiştir. Türkiye'nin tarihsel tecrübesinde muhalefet, isyan ile eş anlama gelmektedir. Oysa demokrasi ile beraber siyasal otoritenin değişimi seçimlerle gerçekleşir. Muhalefet etmek ve siyasal rekabet siyaset için kaçınılmazdır.

Demokrasinin ifade özgürlüğü ve halkın iradesi gibi boyutları doğrudan medyayı ilgilendirmektedir. Çünkü halkın siyaset hakkında bilinçlenmesi, dünyada ve ülkedeki gelişmeleri takip etmesi ve buna karşı kendi görüşünü, yaklaşımını yansıtmayı medya ile gerçekleştirmektedir. Yurttaşlık bilinci, demokrasinin temelidir. Bu siyasal bilinç ile insanlar oy verme davranışına yönelmekte, siyaset üzerinde etkili olma duygusunu taşıyorlar ve iktidarı yönetme inancını taşımaktadırlar. Adeta demokrasinin en temel politik öznesi yurttaştır. Yurttaşlık, bireysel politik karar verme tutumunu takınmak, siyasal ve toplumsal karar verme mekanizmalarını etkileme bilincine sahip olmaktır. Modern yurttaşlık bilincinin politik özne haline gelmesinde matbuatın büyük bir etkisi vardır. Aydınlar bir bakıma bu politik bireysel bilinci uyandıran, eğiten ve yükselten söylemleri gazetelerle ve yayınlarla beslemektedir. Medya, siyasal yurttaşlık gibi demokrasinin ana öznesini oluşturan kişilerin yetişmesini sağlayan ve harekete geçiren platformdur. Her gün ve hatta artık her saat politik bilinci “aydınlatan” ve haberdar eden” medya, yurttaş karar vermede ve muhalefette canlı tutmaktadır.

Medya, demokrasinin ifade özgürlüğünü sağlama konusunda çok önemli bir araçtır. Çeşitli toplumsal kesimlerin siyasal taleplerini, ekonomik arayışlarını ve kültürel beklentilerini ifade etmek üzere düzenledikleri miting ya da protesto gibi çalışmalar medya aracılığıyla kamuoyuna dönüşür ve devletler üzerinde bir baskı oluşturur. Yine çeşitli kesimlerin, aydınların ve insanların düşüncelerini ifade ederek kamuoyuna etkide bulunmaları ve hükümetlere dokunmaları medyanın aracılığıyla mümkündür. Bundan dolayı, demokraside kuvvetler ayrılığının vazgeçilmezliği ifade edilirken dördüncü kuvvet olarak medyadan bahsedilmektedir. Yasama, yürütme ve yargı ile beraber kamuoyunun sesi olan medya da dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir.

Medyanın gazete, radyo, televizyon ve arkasından yeni medya-sosyal medya ile beraber çeşitlenmesi, demokrasi açısından taşıdığı anlamı da çeşitlendirmektedir. Demokrasiye karşı olan güçler de medyanın bu etkisini bildikleri için ilk önemli müdahaleleri bu alanlara yapmaktadırlar. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin istibdat döneminde gazeteciler sürgün edilmiş ve yoğun bir sansür uygulanmıştır. Cumhuriyet'in tek parti yönetiminin kurulduğu yıllarda da İstanbul basını susturulmuştur. Gazeteciler İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Söz gelimi, dönemin ünlü gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman'a uzun süre yazma yasağı getirilmiştir. Hatta, harf inkılabı ile beraber uzun süre basının temsil ettiği kamuoyu susmuştur. Adeta kamuoyu ya da icat edilen ve konuşan halkın kapısına kilit vurulmuştur.

Türkiye’de 1960 darbesi, dönemin önemli yayın organlarının başında yer alan İstanbul Radyosu’na el koyarak halkın düşünme ve serbest karar verme iradesine el koymuştur. Gazeteciler brifinglere çağrılmış ve kendilerine çeşitli talimatlar verilmiştir. 1980 darbesinde de birçok gazetecinin hapse atıldığını ve yine düşünce özgürlüğüne getirilen sınırlamalardan en fazla gazetecilerin etkilendiğini görmekteyiz. Medyanın demokrasiye katkılarını bildiklerinden, darbelerin demokrasiye yaptıkları müdahalede ilk muhatapları ve kontrol altına almak istediklerinin başında gazeteciler gelmiştir. Darbelerle beraber demokrasi askıya alınırken medya da askıya alınmaktadır.

Demokrasinin engellenmesinde medyanın bir araç olarak kullanılması oldukça yaygın bir yöntemdir. Gazete, radyo ve televizyon ile beraber gerçekleşen bu eylemler en sert biçimde son darbe olan 28 Şubat’ta da karşımıza çıkmaktadır. 28 Şubat 1997 yılında MGK’dan alınan bazı sert kararlar ile sivil hükümet üzerinde baskı oluşturan uygulamalara gidilmektedir. Başörtülülerin devlet kurumlarında yasaklanması, imam-hatip okullarının lise kısımlarının kapatılması ve mezunlarının üniversitelerin sadece ilahiyat fakültelerinde okumalarına izin verilmesi, Milli Görüş ve İslamcılık gibi dini akımların “irtica” olarak damgalanarak milli güvenlik meselesi olarak tanımlanması bu uygulamalardan bazılarını oluşturmaktadır. Bütün bu kararların kamuoyuna medya aracılığıyla meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir süreç yaşanmıştır. Medya, sivil hükümetin yerinden edilmesi ve hukuk devletine aykırı kanunların uygulanmasını meşru gösteren yayınlar yapmakta ve algılar üretme çabasında olmuştur. Postmodern darbe etrafında bir kamuoyu inşa edilmesi söz konusu olmuştur. Bu son darbe örneğinde bile demokrasi ve medya ilişkisinin Türkiye örneğinde ne kadar kırılğan ve demokratik ilkelerden yoksun olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de demokrasinin halkın bilincinde yerleşmesi ve bu çerçevede demokratik bir kamuoyunun her zaman canlı ve aktif olması için medyaya büyük bir görev düşmektedir. Ancak her on yılda bir darbeye maruz kalan bir demokrasi geleneğinde medya, bu rolünü yeterince yerine getirememektedir. Bunun temel nedenleri arasında ekonomi, aydınlar ve devlet arasındaki ilişkinin yeterli düzeyde özerk olarak biçimlenmemesi olduğunu söylemek mümkündür. Demokratik bilinç devlet kurumlarında, aydınlar çevresinde ve sermaye sınıfında yeterli bir olgunluğa henüz ulaşabilmiş değildir.

Medyanın Sonu ve Medya Patikaları

Medyaya yönelik kısıtlamalar sadece siyasal iktidarlardan ya da darbelerden gelmemektedir. Medyanın büyük bir endüstri haline gelmesiyle beraber sermayeciliğin doğasında taşıdığı kısıtlamalar da önem kazanmıştır. Neo-liberal politikaların yükselişi, holdingleşme ve medya gruplarının doğmasıyla birlikte demokrasi ve medya ilişkilerinin doğasında büyük değişimler meydana gelmektedir. Radyolar, gazeteler ve televizyonlarla bir büyük endüstri kuruluşu haline gelen medya grupları büyük sermayelerle yürümek zorunda kalmaktadır. Bu da, sermayeye dayanan ve sermayeciliği de kaçınılmaz kılan bir olguya işaret etmektedir. Artık medya bir yatırım, kazanç ve endüstri alanıdır. Toplumu aydınlatma, kamuoyunu bilgilendirme, ifade

özgürlüğünü temsil etme ve halk adına siyasete muhalefet eden aydınların mecrası olma gibi özelliklerden medya gittikçe uzaklaşmaktadır.

Küreselleşme sürecinde sermaye çevreleriyle bütünleşen medya grupları bulunmaktadır. Bu medya grupları küresel lobilerin, sermayelerin, güçlerin politik ve ekonomik çıkarlarının bir parçası olarak faaliyetlerini sürdürüyorlar. Benzer bir biçimde ulusal ölçekte de, yine sermaye gruplarıyla bütünleşen medya blokları oluşmaktadır. Bu süreçte medya pahalı, büyük ve geniş bir ilişkiler ağıyla yürütülen bir sektörel yapıya dönüşmüştür. Büyük ölçüde sermayeye eklemlenmektedir. Bundan dolayı da sermayecilerin (burjuvazinin) kaygılarını, taleplerini ve çıkarlarını kollayan bir medya doğası oluşmaktadır. Medya hanedanları doğmaktadır. Hatta medya imparatorlukları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, BBC ve CNN dünyanın medya imparatorlarıdır. Dünyanın hegemonyalarına eşlik eden bir medya dilini ve bilincini temsil etmektedirler. ABD gibi bir dünya hegemonyasına CNN eşlik eder. Britanya veya Birleşik Krallık'ın dünya egemenliğine BBC de eşlik etmektedir. Bunlar etrafında Batı dili, kültürü, politik bilincinin çıkarlarına göre kimi haberler öne çıkarılmakta, kimileri es geçilmekte ve hatta kimileri de çarpıtılmaktadır.

Bu medya imparatorlukların beklentilerinden ve çıkarlarından süzülen haberler, manşetler, söylemler, yazılar ve anlatılar medya aracılığıyla topluma aktarılmaktadır. Bir bakıma medya imparatorlukları diyebileceğimiz bir küresel dünya meydana gelmektedir. Birinci Körfez Savaşı'nda ABD gözünden işgal Ortadoğu'yu bir diktatörden kurtarma eylemi olarak an be an CNN'de canlı yayın olarak gösterildi. 2003 yılında, Irak işgalinde yine aynı yöntemle medya, ABD'yi terör avına çıkmış ve nükleer bir tehditten insanlığı kurtarmaya kendini adanmış bir ülke olarak lanse edildi. Küresel kamuoyu, CNN gibi medya imparatorlukları aracılığıyla "savaş ve kurtuluş" etrafında yeniden üretildi. Medya, hegemonyanın talepleri doğrultusunda kamuoyu üreten bir rol üstlendi. Ortadoğu'yu Saddam diktatörlüğünden kurtararak demokrasiye kavuşturma gibi bir algı da yine medya aracılığıyla üretildi. Bu açıdan da küresel ölçekte bir medya ve demokrasi ilişkisi ile karşılaşırız. Başka bir ifade ile küresel dönemin demokrasi ve medya ilişkisini Ortadoğu bağlamında nasıl meydana geldiğini görüyoruz.

Özellikle Arap Baharı ile meydana gelen demokrasi taleplerinin medyada işlenmesi de demokrasi ve medya ilişkisinin küresel pratiklerini görmek açısından oldukça etkileyici bir tablo sunmaktadır. Başlangıçta medya, Arap halklarının diktatörlerin baskısından kurtularak demokrasiye kavuşacakları biçiminde bir bakış açısını benimsemişti. Ancak kısa süre sonra Batı düzeninin bölgesel çıkarlarını tehdit edecek sonuçlara yol veren bir demokrasinin doğuş emareleri ortaya çıktığında, medya imparatorlukları da tutum değiştirdi. Darbeleri destekleyen ve demokrasiyi "radikalizm", "siyasal İslam", "fundamentalizm" ile birlikte anmaya başlayan bir yayın politikası izlediler. Örneğin, Mısır'da darbe yapan General Sisi, medyada sivil elbiseleri içinde, gülümseyen bakışları ve terörden halkını kurtaran bir figüre dönüştü. Küresel medyanın hegemonyaları Ortadoğu'da demokrasiye karşıt bir söylem içinde yayınlarını sürdürdüler.

Moderniteyle beraber halkın iradesini merkeze yansıtan ve kamuoyunu doğru bilgilendiren medya artık son bulmaktadır. Belki de bu açıdan medyanın sonunu ilan edebiliriz. Bir medya döneminin, bir medya tarihinin, bir medya felsefesinin ve bir medya-demokrasi ilişkisinin

sonudur bu. Merkez politik güçler, holdingler, küresel hegemonyalar ile bütünleşen medya tarzlarıyla gelen bir sonudur bu.

Her sonla beraber yeni bir şey doğar. Kıyamet gelmedikten sonra bu böyle devam eder. İnsan varlığının medya ile oluşan kaderi de böyledir. Küreselleşme olgusunun merkezileştirme, büyük hegemonyaların dayatmalarını getirme ve sermayeciliğin kulluğuna yol açma gibi sonuçları, medya-demokrasi ilişkisinde travmatik durumlara yol açmıştır. Bu travmatik medya örneklerinin başında, bir çok terör ve isyancı medya yayınının, görselinin, kültürünün ortaya çıkması gelmektedir. El-Kaide, IŞİD, Boko Haram gibi isyancı hareketler sosyal medya aracılığıyla travmatik medyayı temsil ederler. Ürettikleri şiddeti görselleştirip pornografik şiddeti medya üzerinden servis etmektedirler. Medya aracılığıyla insanları teröre çağırırlar. Medya, burada travmatik bir biçimde demokrasiden en uzak ve en yıkıcı bir role dönmektedir. Medya imparatorluklarına karşı “medya isyanlarıdır” bu travma. Medyanın aydınlatma, demokratik kamuoyu oluşturma ve halkın sesi olma niteliklerini kaybetmesiyle beraber ona karşı ortaya çıkan isyandır. Bir medya isyanıdır bu! İsyancılar sadece evleri yakıp yıkmazlar, sadece kamu kurumlarını ateşe vermezler, sadece kadınlara tecavüz etmezler. Aynı zamanda inşa ettikleri medya alanlarında bilinçleri ateşe veriyorlar, kitleleri kana boyuyorlar, ruhları yıkıyorlar, algıları dağıtıyorlar, demokrasiye inancı yok ediyorlar.

Sermayeci güçlerin ve politik hegemonyaların ürettiklerini ayrıştıran, çözen ve kaosa sürükleyen medya pratikleri ve arayışları ortaya çıkıyor. İnsanlar içinde özgür düşünen, haktan yana olan ve doğru için mücadeleye inananlar olduktan sonra bu doğrultuda medya çalışmalarının yeni tarzlarını üretenler de çıkacaktır. Çünkü insan eninde sonunda özne bir varlık, medya dünyasının yapısal varlığında tamamen köleleşecek bir varlık değil. En azından buna direnenler ve farklı patikalar geliştirenler de olacaktır her zaman. Nitekim bahsettiğimiz teknolojilerin ortaya koyduğu bir imkan olarak yeni medyanın, meydan okumaları kadar fırsatları da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Demokrasi, bugün medyanın tekelci kapitalizmi ve dünyanın tekelci politik güçleriyle bütünleşen yapısal durumlar karşısında önemli sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Küresel politik yapılar ve sermaye güçleri medyayı kendilerine eklemeyerek kamuoyunu her daim yeniden icat ediyorlar. Ancak bu büyük yapılar karşısında medyanın yeni patikaları da doğuyor. Demokrasinin nefes almasına, konuşmasına ve temsiline yardım eden patikalardır bunlar. Sosyal medyadaki kaotik alan, aslında aşırılaşan medya hegemonyasına karşı gelişen bir medyatik isyandır. Öte yandan, bahsettiğimiz medya patikaları da gelişiyor. Yol olmak için büyük mücadeleler veriyorlar. Medya evrim geçirdikçe medya demokrasi ilişkileri de evriliyor.

Medya isyanlarından kurtulabilmemiz için medya demokrasisine yeniden kavuşmamız gerekir. Küresel medya imparatorluklarının yıkıcı ve dünyaya tek elden yön verici tutumlarının terk etmesi gerekir. El Cezire ve TRT World gibi, medya imparatorluklarına alternatif yeni medyalar doğuyor. Bunlar yeni açılım ve tartışmalarla dünyadaki ve bölgedeki demokrasi-medya ilişkilerine büyük katkı sunabilirler. Medya isyanlarına karşı çok önemli çözümler olarak görülebilirler.

Türkiye’de demokrasi ve medya ilişkisinin son haliyle çok da iç açıcı olduğunu söylemek zor. Çünkü, devlet ve holding tekelleri etrafında üst bir uzlaşmaya varılıyor. II. Mahmut ile beraber doğan “devlet medyası”, bütün açılımlara rağmen yeniden üretiliyor. Onlarca devlet kanalı ile kamuoyu belli bir siyasi görüş etrafında seferber ediliyor. Demokrasiyi daraltan pratiklerin en önemli ayaklarından birisi devletin medya ile kurduğu bu ilişki tarzıdır. Medyanın muhalefet ve statüko ilişkisine kilitlenerek var oluşunu aşması gerekir. Daha özerk bir platform tarzıyla yapılarak devlet ve toplum arasında aydınlatıcı, uzlaşıcı ve sorun çözücü bir bağlama oturabilir. Türk demokrasisinin medya ile beraber gelişmesi, yerleşmesi ve güçlenmesi için medyanın iktidarların, devletin ve holdinglerin tekelinden kurtulması gerekir. Bir dönem Gülen Yapısı (FETÖ) örneğinde olduğu gibi, dini cemaatlerin tekelinden uzak durması da büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Habermas, J. (2015). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü*. (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mannheim, K. (2016). *İdeoloji ve ütopya*. (M. Okyayuz, Çev.). Ankara: Nika Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2015). *Toplum sözleşmesi*. (E. Günsel, Çev.). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Said Halim Paşa. (2007). *Buhranlarımız ve son eserleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ortega y Gasset, J. (2007). *Kütlevlerin isyanı*. (N. Muallimoğlu, Çev.). İstanbul: Erguvan Yayınevi.

Medya Dönüşürken Bilgi ve İktidar: *The Post* ve *The Circle*

Dilara BOSTAN*

The Post	The Circle
Yönetmen: Steven Spielberg	Yönetmen: Steven Spielberg
Senaryo: Liz Hannah, Josh Singer	Senaryo: Liz Hannah, Josh Singer
Oyuncular: Meryl Streep, Tom Hanks, Sarah Paulson ...	Oyuncular: Meryl Streep, Tom Hanks, Sarah Paulson ...

Medya ve demokrasi arasındaki ilişki bugün olduğu gibi geçmişte de sıklıkla medya kuruluşlarının demokrasinin birer aracı olabileceğine dair duyulan inanç ve inançsızlık çerçevesinde tartışılmıştır. Öte yandan medya kuruluşlarının kime hizmet ettiği sorununun, günden güne gelişen ve gündelik hayata yerleşen yeni medya teknolojileri bağlamında yeniden şekillendiği görülmektedir. “Dün”ün medyasını oluşturan basılı, işitsel ve görsel medya türlerinin arasına “bugün”ün medyasını oluşturan Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal ağların da bir parçası olduğu “yeni medya” da katılmıştır. Bu bağlamda geçmişte, işitsel, görsel ve basılı medyanın yönetenlere mi yoksa yönetilenlere mi hizmet ettiği çerçevesinde gerçekleşen demokrasi tartışması, bugün, bireylerin de birer üretici olarak etkileşim içerisinde olduğu sosyal medyanın kime ve neye hizmet ettiği bağlamına taşınmıştır.

Bu tartışmaların izlerini sürmeye ve değerlendirmeye imkan verebileceğini düşündüğümüz 2017 yapımı *The Post* ve *The Circle*, dünden bugüne medyanın dönüşümünü demokrasi bağlamında tartışmaya açan filmler olarak incelenebilir. Steven Spielberg’ün yönetmenliğini yaptığı *The Post*’ta toplumu oluşturan bireylerin bilgiye erişim hakkı bağlamında gündeme gelen demokrasi tartışması, James Ponsoldt’un yönetmenliğindeki *The Circle*’da bireylerin bilgilerine erişim sorunu çizgisine taşınarak seyirciye sunulur. Söz konusu filmlere birlikte bakmak, aynı yılda

* Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, dilaraokuyucu@gmail.com.

vizyona girmelerinin yanı sıra medyanın dönüşümüne koşut şekilde demokrasi tartışmasının da hangi evrelerden geçtiğini gündeme getirmeleri bakımından anlamlıdır.

Başrollerini Tom Hanks ve Meryl Streep'in paylaştığı *The Post*, gerçek bir olaya dayanan hikayesini The Washington Post'un büyük gazete olma sürecinde verdiği demokrasi mücadelesi üzerine kurar. 1966 yılında Vietnam'da savaşmış olan Daniel Ellsberg, savaşta hiçbir ilerleme görülmemesine rağmen hükümetin bunu halktan saklayarak savaşı sürdürmesi gerekçesiyle Pentagon'dan bir takım gizli belgeleri kaçıtır. Nixon'un hükümette olduğu 1971 yılında, The New York Times Vietnam'daki başarısızlıkla ilgili Pentagon'dan sızdırılan raporlara (belgelere) dayanarak bir haber yayınlar. Nixon'ın büyük tepkisi ile karşılaşan haber, yayın yasağına neden olur. Fakat bu süreçte, dosyanın daha kapsamlı hali The Washington Post'un hırslı editörü Ben Bradlee'in (Tom Hanks) eline geçer. Bradlee, yayın yasağına rağmen dosyanın haberleştirmesinden yana olurken gazetenin sahibi Kay Graham (Meryl Streep) için bu kararı vermek kolay olmaz. Gazete bir takım mali sıkıntıları nedeniyle halka arz edilmek üzeredir, ayrıca Graham'ın dosyada adı geçen Robert McNamara ile de geçmişten gelen yakın bir dostluğu vardır. Gazetenin avukatları ve danışma kurulu, böyle bir haberin gazetenin sonu olacağını savunur. Bradlee içinse gazetenin neyi haberleştireceğine özgürce karar verememesi, zaten gazetenin sonudur.

Spielberg, *The Post* filminde gazetenin demokrasi adına verdiği mücadeleyi aynı zamanda, gazete sahibi Kay Graham'ın bir kadın yönetici olarak kendini bulma hikayesi üzerinden anlatır. Graham, filmin başında, yaptığı bütün hazırlıklara rağmen katıldığı erkek egemen toplantılarda kendisini ifade edemeyen ve sıklıkla güvendiği kimselerin yardımına ihtiyaç duyan zayıf bir kadın yönetici olarak temsil edilir. Öte yandan The Washington Post'u yerel bir gazete olmaktan çıkaran da Graham'ın kadın yönetici olmasından kaynaklanan toplumsal baskıları bertaraf etmeyi öğrenerek kendi doğrusunun peşinden gitme cesaretini göstermesi olur. Basın özgürlüğüne dair inancı kadın yöneticinin kendi kimliğine ve düşüncelerine sahip çıkma hikayesi ile pekiştiren bu hikaye tercihi, toplumsal cinsiyet bağlamında güçlü kadın temsilinin sinema sektöründe sağladığı imtiyazlı durumun bir uzantısı olarak da okumak mümkün. Zira film, haberin yayınlanmasından sonraki hukuki sürece seyircisini ortak etmez. Yayın yasağını çiğneyen The Washington Post, The New York Times gibi davalık olur. Fakat Post'un halkı yönetenlerin sakladığı gerçekler konusunda bilgilendirme cesareti pek çok yayın kuruluşu tarafından desteklenir. Basının da desteği ile ordu ve gazeteler arasındaki dava, The New York Times ve The Washington Post lehine sonuçlanır. Davadan çıkan karar bir nevi basın ile yöneten-yönetilen ilişkisindeki dengeleri değiştirecek mahiyettedir. Toplumsal cinsiyet sosu dışında anlatsal düzenlemeleri ile oldukça klasik bir yolu tercih eden Spielberg, hukuk mücadelesi faslını göstermese de geçmişten bugüne taşıdığı hikaye ile basın özgürlüğüne duyulan inancı tazelemeyi başarır.

Başrollerini Tom Hanks ve Emma Watson'ın paylaştığı *The Circle* filminde ise güçlü bir sosyal medya şirketinde demokrasiye hizmet iddiası ile gerçekleştirilen buluşların ve sosyal deneylerin bireylerin hayatlarını dramatik şekilde nasıl etkileyebileceği anlatılır. Dave Eggers'ın aynı isimli romanından uyarlanan film, George Orwell'in 1984'ü ile Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sını çağrıştıran distopik bir atmosfere, dijital çağın "büyük birader"leri olan kapitalist medya şirketlerinden birini taşır.

Hikaye, bir dağıtım şirketinde geçici personel olarak çalışan Mae Holland'ın, Circle isimli sosyal medya şirketine transfer olması ile başlar. Zamanı ve mekanı anlamanın güç olduğu filmde, Mae ve ailesinin gündelik sıkıcı hayatı ile Circle'in özgür ve eğlenceli işleyişi arasında bir zıtlık hissedilir. Teknolojik açıdan güçlü olduğu kadar çalışanlarına sunduğu sosyal imkanları ile son derece gelişkin olan Circle, Mae'in hayatını kısa sürede tamamen çevreler.

Şirketin büyük biraderlerinden Eamon Bailey (Tom Hanks) her Cuma bütün şirket çalışanlarının katıldığı toplantılar düzenleyerek yeni buluşları tanıtılmaktadır. Şirketin büyümesini sağlayan *trueyou*dan sonra yeni icat *seechange* gelmiştir. Minik bir kamera olan *seechange* görüntüyü uydur üzerinden aktaran "gerçek zamanlı bir analitik işlemci" olarak çalışır. Kayıt altına aldığı her şeye dair bilgiler toplayan *seechange* hava durumundan, trafik yoğunluğuna sayısız hizmet sunar. Şirketin asıl iddiası ise, izlenebilirliği mümkün kılan *seechange*in, zalimleri ve teröristleri saklanamaz hale getirerek insan haklarına büyük katkı sağlayacağıdır.

"Paylaşmak önemsemektir" şiarının geçerli olduğu şirkette, Mae'in sosyal hayatını kendiliği içerisinde sürdürmesi bir noktadan sonra mümkün olmaz. İnsan kaynakları tarafından daha paylaşımcı olması için cesaretlendirilen Mae'in gizli kalan her ilgisi ve tecrübesi işverenleri için sıkıntı yaratır. Var olmanın paylaşmak–yani bilgi sunmak–ile ilgili olduğunu anlayan Mae, şirkette devam edebilmek için paylaşım üzerinden işleyen sosyal ağa dahil olur. Mae, edindiği yeni roller karşısında duyduğu memnuniyet ile her bilginin bir algoritmaya dönmesinden duyduğu tedirginlik arasında salınır. Paylaşımından biri, öngöremediği sonuçlar doğurduğunda ise tedirginliği iyice artar ve "çember"in dışına çıkarak bir suç işler. Fakat kendisini soktuğu zor durumun içinde hayatını kurtaran bir *seechange* kamerası olunca Mae'in Circle'a duyduğu inanç tazelenir ve böylece büyük biraderlerin işlettiği sosyal bir deneyimin gönüllü katılımcısı haline gelir.

Deney, Mae'in üzerine taktığı *seechange* kamerası ile şeffaflaşmasını ve sürekli izlenir olmanın getirdiği sorumluluk ile kendi potansiyelini keşfetmesini amaçlar. Yarattığı zorluklara rağmen şeffaflık bir süre sonra performans dönüşür ve Mae rolüne kendisini fazlasıyla kaptırır. Öyle ki işi, katıldığı üst düzey bir toplantıda, oy kullanmaya yaşı tutan her Amerikan vatandaşı Circle hesabı açma zorunluluğunun yasalaştırılmasını önermeye kadar vardırıdır. Herkesin çembere dahil edilmesi, hileli seçimleri ortadan kaldıracak ve tüm vatandaşların zorunlu katılımıyla şimdiye kadar hiç gerçekleşmemiş olan "gerçek demokrasi"yi sağlayacaktır.

Artık önemli bir eleman haline gelen Mae, şirketin son icadı *soulsearch*ün tanıtımında da yer alır. *Soulsearch* şirketin çemberine dahil olan kullanıcıların yardımıyla, çembere dahil olmayan kişileri 20 dakikada bulabilecek bir programdır. Yeni bir sosyal deney ile tanıtılan program, ilk denemede on dakikadan kısa bir sürede topluma karşı suç işlemiş bir kanun kaçağının bulunmasını sağlar. *Soulsearch* karşısında büyük bir heyecana kapılan katılımcılar, yeni birinin bulunmasını ister. Fakat bu yeni aday sıradan biri olsun istenir. Salondaki çoğunluk, Mae'in çembere dahil olmayan eski arkadaşı Mercer'in bulunmasını teklif eder. Mae, bunun iyi bir fikir olmadığını düşünse de çoğunluğa ve patronlarına karşı koyamaz. *Soulsearch* ve katılımcılar, kısa sürede Mercer'ı bulur. Fakat beklenmedik bir şey olur ve Mercer paniğe kapılıp insanlardan kaçmaya çalışırken kaza geçirerek ölür.

Sosyal deneyin trajik sonu Mae için acı bir uyanış olur. Film ikna edici olmayı başaramayan bir son ile Mae'in şirket yöneticilerinin-savundukları bütün şeffaflığa rağmen-sakladıkları sırları deşifre etmesiyle biter. Öte yandan filmin son sahnesi, teknolojinin bundan sonra iyiye kullanılacağı temennisine de sahiptir. Birey dışı kurumların, bireylerin bilgilerine erişiminde sınırlarının ne olması gerektiğini sorgulayan film demokrasiye katkı maskesi altında bireylerin birer dataya dönüştürülmesinin sonuçlarının neler olabileceğini gösterirken nihai olarak eleştiri getirdiği sisteme yeniden entegre olmayı önermektedir. Böylece kendi getirdiği eleştiriyi zayıflatan *The Circle*, anlattığı hikayeye seyircisini inandıramasa da, yarattığı dünyanın fazlası ile muhtemel görülmesi sayesinde kontrolün artık bireyde olmadığı duygusunu aktarmayı da başarır.

The Post ve *The Circle* farklı açılardan bilginin politik işlevi meselesini ele alır. Bilgi Batı düşüncesinde özellikle Foucaultcu eğilimin yaygınlık kazanmasıyla doğrudan güçle ilişkili ve hatta eşit düşünölmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bilgiye kimin hakim olduğu politikanın temel meselelerinden biri haline gelmiştir. *The Post*, *post-truth* kavramının gündemi meşgul ettiği bir ortamda medyanın bilgiyi demokratikleştirmeye yaradığına dair eski Amerikan idealini seslendirir. Öte yandan *The Circle*, verilerin enformasyonun ve bilginin toplumsal kurumların elinde toplanmasının insanlarda yarattığı şüpheyi belirli aktörler üzerinde toplamaya çalışır. Yani bilginin merkezileşmesini bir sorun olarak es geçip bu durumu iyi niyet-kötü niyet düzleminde sorunsallaştırır. Böylelikle her iki film de bilmeyi temel bir değer kabul eden Batılı paradigmayı sorgulamadan siyasal katılım ve mahremiyet gibi ikincil meseleleri ön plana çıkararak anlatı düzleminde hazır bir çözüme ulaşır. Bilgi teknolojilerinin bireylerin hayatına tamamen nüfuz ettiği günümüzde Hollywood'un sorunu bertaraf etme biçimi epik ve sinik olmak üzere farklılaşsa da sonunda aynı noktaya varır. Birey ile birey-üstü kurumlar arasında bilginin hangi odağa yakın olması gerektiği etik bir sorun olarak ortaya konur. Filmlerin çerçevesinde demokrasi, bir yandan bilginin bireye daha açık hale getirilmesi diğer yandan ise bireyin bilgisinin kurumlardan korunması şeklinde tanımlanır. Ancak böylelikle bilmeyi bizatihi bir değer olarak gören Batılı bakış açısı sorgulanmak bir yana daha çok tahkim edilir. Son olarak mesele sinema gerçeklik ilişkisi açısından düşünöldüğünde her iki filmin nihai olarak sinemaya biçmiş olduğu rolü anlamak mümkündür. Hollywood seyirciye kendi dışında gelişen olayların bilgisini sunduğu ve

onları, anlamlandırmasına yardımcı olduğu yanılsaması yaratarak hem kendi meşruyetini sağlar hem de bilgiye dair Batılı epistemolojik efsunu tazeler.